

DraK-ŘEVA LASHOVKY

KNIHOVNA ČESKOSLOVENSKÉHO AKADEMICKÉHO
SPOLKU »PRÁVNÍK« V BRNĚ.

SVAZEK XI.

464/10
34-C-488
17

UČEBNICE ZEMĚDĚLSKÉ POLITIKY.

PRO POTŘEBU PRÁVNÍKŮ
I ZEMĚDĚLCŮ

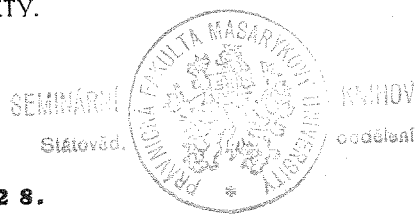
N A P S A L

JUDR. DOBROSLAV KREJČÍ,
PROFESOR PRÁVNICKÉ FAKULTY MASARYKOVY UNIVERSITY.

SVAZEK PRVÝ.

ÚVOD O POLITICE VŮBEC A NÁRODOHOSPODÁŘSKÉ
I ZEMĚDĚLSKÉ ZVLÁŠTĚ. - ZEMĚDĚLSKÁ
POLITIKA TÝKAJÍCÍ SE PŮDY.

VYDÁNO S PODPOROU MINISTERSTVA ŠKOLSTVÍ
A NÁRODNÍ OSVĚTY.



V B R N Ě 1 9 2 8 .

NÁKLadem ČS. AKADEMICKÉHO SPOLKU »PRÁVNÍK«.
TISKEM ALOISE ŠAŠKA VE VELKÉM MEZIRÍČÍ.

Předmluva.

Po žádosti svých milých posluchačů vydávám jim jádro svých výkladů o zemědělské politice. Ne sice ještě celé, jak bych rád, ale aspoň první jeho část, obsahující partie tou dobou nejaktuálnější.

Vzniklo ve své podstatě již r. 1920/21, před zahájením mých přednášek z toho oboru na Masarykově universitě. Doplnil jsem je postupně jen novějšími údaji o realisaci politických snah sem patřících, zejména ve příčině pozemkových reforem poválečných v různých státech.

Ježto pak všechny dosavadní naše české učebnice nebo systémy zemědělské politiky vyšly již před válkou a tudíž přirozeně nemohou poučovati o důležitých změnách, jež v těchto oborech vznikly světovou válkou i po ní, zdálo se mi, že by moje prostě psaná práce, když už se tiskne, mohla být aspoň v některých svých částech vítanou příručkou také pro jiné kruhy, zejména i pro širší kruhy zemědělské. Pro ty bylo však záhodno připojit řady podrobností a jiných doplňků, jichž pro účelnou studijní pomůcku posluchačů mých ústních výkladů není po mém soudu potřebí. Snažil jsem se tedy tomuto dvojmu účelu své knížky vyhovětí tím, že jsem ty podrobnosti nebo doplňky uvedl zpravidla jen v závorkách nebo v poznámkách pod čarou. Rovněž tak umístěna zpravidla též citace příslušných právních norem nebo pramenů, z nichž možno o věci se blíže poučiti. Stalo se to obojí však jen tam, kde se mi zdálo pravděpodobno, že moji posluchači jednou v praktickém životě nebo čtenáři z praktických kruhů zemědělských budou potřebovati víc, než co jsem považoval za vhodné uvést jakožto pro pamět jich nejdůležitější bez závorek nad čarou*).

*) Někde arci uvádím nad čarou též celé řady podrobných statistických dat, zejména, když se jich jeví potřeba uvést pohromadě tolik, že by se v poznámce protáhla přes několik stran (na př. celý § 14). Nemíním tu ovšem, že by bylo potřebí obtěžovati pamět všemi těmi čísly, nýbrž chtěl jsem jen, aby se čtenář pozorným prohlédnutím jich utvrdil v přesvědčení o správnosti toho, co z nich vyvozeno, po případě, aby v uschované pro život učebnici snadno našel aspoň základní, příkladné statistické doklady, když jich jednou snad bude potřebovati. Ten účel mají ostatně i čísla uváděná pod čarou.

Jsem si arci vědom, že tím vzniká jistá nesouměrnost mezi jednotlivými částmi mých výkladů zde; ale praktická potřeba zdá se mi u učebnice důležitější nežli schematická souměrnost všech jejích částí. Z téhož důvodu věnuji zde otázkám nyní nejčasovějším a prakticky nejdůležitějším, hlavně pozemkové reformě, bez rozpaků nepoměrně více místa než jiným. Druhý svazek této učebnice, jenž shrne všechny ostatní, ne tak ožehavé partie zemědělské politiky, bude moci být již mnohem souměrnější i stručnější.

S přáním, aby skromná tato knížka posloužila milým mým posluchačům nejen při studiu, ale i jednou v životě, a také v kruzích praktických zemědělců přispěla k jasnějšímu nazírání na základní otázky naší zemědělské politiky, děkuji z plna srdce všem, kdo mi jakkoliv byli nápomocni při jejím vydání. Zejména děkuji p. Ing. A. Pavlovi za laskavé poskytnutí mnohých dat o naší pozemkové reformě, dosud neuveřejněných, i za pomoc při shledávání literárních pramenů o poválečné pozemkové reformě jinde, Č. A. Spolku »Právník« za převzetí nákladu knihy a jeho předsedovi, panu JUC. K. Gerlichovi za vydatnou pomoc při korekturách.

V Brně, na podzim r. 1927.

DR. DOBROSLAV KREJČÍ.

Ú V O D.

O politice vůbec a národohospodářské i zemědělské politice zvlášť.*)

Zemědělská politika je částí oné veliké větve politiky, která se obvykle nazývá politikou národohospodářskou. Chceme-li se soustavně zabývatí onou, potřebujeme především mít jasnou představu o této.

*) Aspoň zde pod čarou chci naznačiti podnět a cíl tohoto úvodu. Co je to »národohospodářská politika?« Chtějte přesnou odpověď a zůstanou Vám ji namnoze dlužni nejen ti, kdo o »národohospodářské politice« mnoho a často mluví, ale i ti, kdo o ní píše — a třeba i odborně píše —, i ti, kdo ji dělají — a třeba i výborně dělají. Proč? Protože jedni považují pojem »národohospodářské politiky« za tak známý a samozřejmý, že nikdy ani nepomysleli na potřebu vymezití si jej, jiní vůbec necítí potřeby mít jasně vymezen každý pojem, s nímž pracují, a opět jiní, když začali o něm přemýšlet, narazili najednou na tolik pochybností, že uznali za vhodnější quies non movere a předpokládati raději i nadále pojem ten za obecně známý, nepotřebující výkladu ni definice. Kde pak se přece setkáte s odpovědí, nikdy vás plně neuspokojí, podrobíte-li ji zevrubnějšímu zkoumání: Vždy je buď příliš úzká, takže snadno najdete řadu zjevů uznaně národohospodářsky politických, na něž se daný výměr nehodí, nebo příliš široká, zabírajíc i zjevy, jež za »národohospodářskou politiku« uznati nelze, nebo nejasná, ponechávajíc více nebo méně pochybností. (Příklady doložím to níže.)

Také já hledal jsem v literatuře marně přesnou a plně uspokojující odpověď na onu otázku, když jsem, byv jmenován profesorem statistiky na Masarykově universitě, měl jako vedlejší předmět uloženo přednášeti o národohospodářské politice. Zabýval jsem se sic ovšem již před tím nejednou otázkami hospodářsko-politickými (též literárně), ale nepřemýšlel jsem do hloubky o pojmu národohospodářské politiky; měl jsem jej také za známý a samozřejmý. Maje však nyní vykládati o národohospodářské politice na universitě, cítil jsem ovšem potřebu, abych měl především sám a dovedl také v posluchačích hned předem jasně vyvolatí zcela určitou představu o podstatě a mezích nového předmětu. Když jsem nenašel uspo-

Chceme-li však mít jasno o tom, co to je »národohospodářská politika«, musíme si ujasnit oba pojmy, z nichž se ten složený pojem skládá: musíme vědět, co je to »politika« vůbec, a pak si uvědomit, jaký to úsek politiky se právem nazývá politikou »národohospodářskou«. Při tom hledíme vymezit obě ty složky tak, jak by po mém soudu měly znít všechny definice: co možná prostě, ale tak, aby výměr zabíral vše, co se obecně tím kterým jménem právem rozumí, t. j., co jím rozumějí vesměs nebo aspoň z valné většiny lidé věci znalí.

§ 1. Pojem politiky vůbec.

Politikou v nejširším slova smyslu je každá snaha upravit jisté poměry podle něčích zájmů, pokud se úprava ta dotýká zájmů veřejných.

1. Podstatou politiky je tedy vždy jistá snaha, tedy vždy jistý projev vůle, směřující k nějakému účelu, vždy něco zámerného, teleologického. Ale snaha ta nemusí se vždy projevovat nějakými skutky, činy. Politikou jest už i pouhé přemýšlení, snažící se najít cesty, jakými by se jisté poměry nejlépe daly upravit podle něčích zájmů, neboť nikdo věci znalý nepopře právem, že na př. Beneš dělá politiku, když přemýšlí, jak by utvrdil a zabezpečil Malou dohodu. Politikou jsou zajisté i mnohé řeči, a to nejen velké řečnické výkony veřejné, ale i zcela důvěrné rozhovory, na př. Benešův s Pašičem o cíli právě zmíněném. Politikou jest ovšem i mnohý projev písemný nebo tištěný, i když ho nepovažujeme za čin.

kojivé definice ani v nejlepších učebnicích předmětu toho, pokusil jsem se sestrojiti si ji sám. Postupoval jsem svým oblíbeným způsobem: nejdříve jsem přemýšlel o věci i napsal výsledek toho samostatně, bez cizích pomůcek a podrobného studia celé příslušné literatury, a teprv pak studiem tím jsem srovnával, zdali a pokud již dospěli k podobným výsledkům jiní. Shledal jsem sice, že tu a tam někteří v jednotlivostech došli přede mnou nebo po mně k závěrům velmi blízkým, ale v celku se mi zdá, že se má konstrukce přece podstatně liší ode všech jiných. Proto jsem již v II. svazku »Vědecké ročenky právn. fakulty Masarykovy university« r. 1923 předložil i širší veřejnosti výsledky tehdejšího svého přemýšlení, doplniv je jen tu a tam, hlavně v poznámkách, odkazy literárními a p. Ježto pak bez ujasnění těchto základních pojmů bylo by těžko rozuměti řadě dalších vývodů zde, otiskuji v tomto úvodu onu stať z »Ročenky« znovu, jen s nevelkými změnami (§ 1—6). Připojuji pak to, co třeba říci úvodem k zemědělské politice samé (§ 7—10), dříve než se dáme do výkladu jednotlivých jejích oddílů.

Tedy nejen činy, ale i pouhými slovy, ať mluvenými či psanými, neb i pouhým přemýšlením může se projevovati to, co právem jmenujeme politikou; ale vždy musí se tím projevovati snaha upravit jisté poměry podle něčích zájmů. Tato snaha, nikoli ony činy, slova, přemýšlení, jest tedy podstatou politiky.¹⁾

2. *Subjektem* politiky může pak ovšem býti jen ten, ale také každý ten, kdo je schopen mít a projevovati vůli, ať přímo, nebo jen nepřímo, prostřednictvím svých členů, zástupců nebo reprezentantů, jichž vůle a projevy se uznávají za vůli a projevy jistých sdružení, ryze osobních neb i věcných nebo smíšených (viz níže). Mohou to tedy býti jakékoli osoby fyzické, jednotlivci i všeliká sdru-

¹⁾ Proto zdají se mi příliš úzkými všechny ony definice politiky (po případě národohospodářské politiky), jež za podstatu její označují jen jisté činy, po případě jednání neb činnost, ačli činností nemyslí i pouhou činnost mozkovou nebo řeč, což zpravidla podle kontextu se zdá být vyloučeno. Tak náš Horáček (Učebnice národohospodářské politiky I., str. 15.: »záměrnou a soustavnou činnost státu a ostatních veřejnoprávních svazků...«), nebo Gruber (čl. Nár.-hosp. politika v Ottově slovníku naučném: »souhrn opatření (jednání, ústavů a zařízení) státu a příbuzných svazků politických...«), patrně i Bráf (I., str. 15.: »... jednání státu v oboru úkolů jeho...«, a II., str. 1.: »nauka o maximách státní působnosti...«), Kallab (Pol. vědou a um., str. 23.: »P. podstatou svou je činnost, mířící k úpravě veš. vztahů mezi lidmi«), Jarolímek (revue Parlament r. II., str. 12 a 268: »P. je lidská činnost, zabývající se životem státu«), Fiedler (Politika vědou a um. v Tobolkově »Politice«, I., 1923, str. 8.: »Jen tvořivá činnost v záležitostech státních je politikou«) a j. Z cizích na př. Philippowich Grdris, II., vyd. z r. 1899, str. 1.: »... die Gesamtheit jener Handlungen, Anstalten u. Einrichtungen...«, a v Somaryho zpracování z r. 1919 ještě »Eingriffe in die Entwicklung...«, nebo Schiff (Öst. Agrarp., 1898, str. 6. v pozn.: »... Summe von Maßregeln der öff. Gewalt...«), ze starších na př. Rau (Grdsätze, 6. vyd., 1855, str. 12.: »... Regeln f. d. Verfahren der Regierung...«, nebo jinde: »Zweig der Regierungstätigkeit...«), z nejnovějších na př. Piloty (v 3. vyd. Hdbch der Pol., I. Bd., 1920, str. 1.: P. »besteht in d. Förderung des Gesamtwohles durch die Tat der führenden Persönlichkeiten«), patrně též Oncken (tamtéž, str. 10.: »P. ist Umsetzen v. Erkenntnissen u. Erfahrungen in den Willen, inmitten einer Wirklichkeit, die zugleich Stoff u. Grenze des politischen Handelns ist«) a j. — Příliš širokými zdají se mi naopak některé definice, na př. z citovaných Philippowichova a Grubrova, pokud za politiku prohlašují souhrn nejen jednání, ale i »ústavů a zařízení: ty nejsou politikou, nýbrž jen předmětem, po případě výsledkem jejím, nebo třeba i jejím subjektem, pokud jsou osobami právníkými, schopnými (aspoň fiktivní) vůle a jejího projevu.

žení jich,²⁾ ale i jiné osoby právnické. Příslušné snahy kohokoli z nich nazývají se politikou, netoliko snahy (nebo dokonce jen činnost, jednání a p.) státu, jak tvrdí mnozí, ani toliko státu a jiných svazků či korporací příbuzných nebo veřejnoprávních, jak to rozšiřují jiní (srv. citáty v pozn. 1. i řadu jiných, na př. Mengra), ani pouze »veřejné mocia společnosti« (jak tvrdí na př. Conrad, Grundriss, I. díl, vyd. z r. 1902, str. 4). Neboť právem zajisté mluví se i o politice jednotlivců, a to nejen takových, kteří reprezentují vůbec neb aspoň v jistém směru stát, obec, společnost atd., ale i o čistě osobní politice jednotlivých vědců neb i jednotlivců šíře neznámých a beznáročných (politika Masarykova, Vilémova, carova, Benešova, Kramářova, — ale i Philippowichova i jakéhosi pana Nováka nebo nějakého »politika u džbánku«). Právem mluví se na př. i o politice profesora X, jenž ve sboru profesorském, jehož je členem, snaží se upravit jisté poměry podle jistých zájmů, ať vlastních, ať cizích. Podobně mluví se právem o politice strany téhož profesora X v témže sboru, nebo jiné strany v nějakém spolku, ryze soukromém. A rovněž právem dalo by se mluvit třeba o stranické »politice« nějaké nadace, když by reprezentanti její se snažili upravit jisté poměry tak, aby to bylo na prospěch jen jedné části těch, pro něž nadace byla určena.

²⁾ To naznačuje již, byť i ne zcela jasně, Masaryk v Tobolkově »České politice« (dí I., str. 3. a 4.). Vytknuv úkoly politiky státní i další důležitý úkol vědecké politiky »poučovat o politickém snažení centrální moci vůči mocem autonomním a těchto vůči centrální«, pokračuje: »Avšak i tím obor politiky vědecké vyčerpán není. Ve státech konstitučních a parlamentárních jsou politické strany, spolky a rozmanitá sdružení, mohou se konat politické porady, shromáždění, mohou se podávat sněmům a parlamentům petice atd., — na toto všecko politika vědecká musí pamatovat a musí dávat poučení pro politické snažení stran atd. až jednotlivců.« — Litovati jest, že Masaryk neuznal za vhodné zkonstruovat svou definici politiky, neboť za definici nelze zajisté uznati počáteční větu cit. jeho stati, kde se pojem »politika« určuje pomocí nevyloženého adjektiva »politické« (»Názvem politika označuje se praktické umění politické, praktické provádění politiky, ale označuje se jím také theorie toho prakt. provádění; politika je také praktickou vědou«). Snad nebude neskromno domnívati se podle celého rázu cit. článku, že by opravdová definice Masarykova nelišila se mnoho od shora uvedené definice mojí; ale budiž dovoleno podotknouti, že jsem k ní dospěl samostatně, vlastním přemýšlením, a že byla již dávno napsána, než jsem po letech znovu četl cit. jeho článek (na nějž jsem nevzpomenul, když jsem hledal v literatuře definici národohospodářské politiky).

3. *Předmětem politiky může býti vše, co vůle lidská může chtít nějak upravit podle nějakých zájmů, pokud se to může dotýkati též zájmů veřejných.* A to mohou být, jak uvidíme, jakékoliv poměry, ať vlastní onoho subjektu sama, nebo jiných jednotlivců nebo jakýchkoli sdružení, ať hmotné poměry vnější, hospodářské, přírodní atd., nebo vnitřní poměry kulturní, vzdělanostní, mravní a p. Předmět politiky je tak široký, jak rozmanité jsou stránky života lidského, jednotlivcova i všech možných sdružení jich i společnosti lidské jako celku; život jednotlivcův může však býti předmětem politiky jen, pokud jde o takovou jeho úpravu, jež se dotýká také zájmů veřejných (viz níže 5.), tedy pokud jde i tu o zjevy, jež nazýváme společenskými (v širším sl. sm.). Možno tedy říci, že předmětem politiky jsou všeliké zjevy společenské.

4. *Také zájmy, podle kterých se subjekt politiky snaží upravit nějaké ty poměry, větší nebo menší výsek života vlastního nebo jiné části společnosti lidské, mohou být velice rozmanité.* Nejen zájmy jeho vlastní, jeho rodiny, jeho třídy, strany stavovské nebo t. zv. »politické«, spolku, obce, okresu, země, národa, státu, — ale i zájmy jiného jednotlivce, cizí třídy, cizí obce, cizího národa nebo státu, i zájmy společnosti národů, celé společnosti lidské, zájmy vše-lidské. Zkrátka: Subjekt těch zájmů nemusí se nikterak krýti se subjektem politiky. Jednotlivec může dělati politiku (podle zájmů) třídní, stranickou, obecní, národní, vše-lidskou, tak jako může celá třída, strana, obec, národ atd. dělati politiku jednotlivcovu, na př. monarchovu, t. j. snažiti se upravit jisté poměry ne podle zájmů vlastních nebo zájmů celku, nýbrž podle zájmů monarchových. A všeliké ty zájmy, ať sobecké, ať altruistické, mohou být nejen skutečnými, jasnými, uznanými a nepopíratelnými zájmy těch, jichž se týkají, ale i zájmy jen domnělými. Monarchistická (podle zájmů) politika zůstává monarchistickou politikou, i když vidí zájem monarchův v něčem, co de facto monarchovi škodí. Záleží jen na vůli subjektu politiky, na jeho úmyslu.

5. *Ale mají-li dotyčné snahy býti politikou, musí se úprava, ku které směřují, dotýkati veřejných zájmů, t. j. zájmů přesahujících zájmy čistě osobní neb rodinné dotyčného subjektu sama.* Jinak je lhostejno, zda se jich dotýká přímo nebo nepřímou, výhradně nebo vedle zájmů soukromých, zda to jsou zájmy široké nebo jen užší veřejnosti, zda je to v úmyslu dotyčného subjektu nebo není. Nenazýváme tedy politikou své vlastní snahy po úpravě svých čistě

osobních poměrů podle zájmů svých vlastních nebo své rodiny; ale snaží-li se továrník Pálka upravit poměry ve své továrně tak, aby tím posloužil zájmům svých dělníků, učinil je hospodářsky silnějšími a spokojenějšími, jak toho vyžaduje nejen zájem jeho vlastní, ale i zájem veřejný, je to dojista kus »politiky« (zvané »sociální«). Ale právě tak je politikou (sice osobní, sobeckou, ale také »sociální«, ovšem jen předmětně sociální) snaha jiného továrníka, který usiluje upravit podle svých osobních zájmů jisté poměry, dotýkající se zájmů veřejných, na př. opět mzdové poměry svých dělníků. Podobně snahy čistě technické, upravití co nevíhodněji poměry nějaké výroby nebo dopravy, obchodu a p. (na př. snahy najítí nevíhodnější způsob výroby elektrického proudu), nejměnují se politikou, dokud se pohybují jen na poli čistě soukromém; ale jeví-li se potřeba výhodnější výroby proudu toho v jisté krajině zájmem obecným, ježto by jinak na př. celá řada závodů v té krajině se stala neschopnou konkurence i života, mohou se tytéž snahy státi silně politickými, a to nejen tehdy, když se projeví u subjektů veřejných (na př. vypisováním cen nebo jinou účinnou podporou těch technických snah), ale i bez toho: i samy ty technické snahy jednotlivcovy stávají se tu zároveň jeho politikou, zvláště arci, když počítá s tím obecným zájmem a snaží se mu vyhověti, třeba i měl při tom za konečný cíl jen prospěch svůj vlastní.

6. Konečně i *způsob, jak*, čili cesty, kterými se subjekt politiky snaží jisté poměry *upravití* podle něčích zájmů, může býti velmi různý, aniž to něco mění na podstatě politiky, t. j., aniž by jen snahy používající jistého způsobu byly politikou, snahy upravití věc jinými způsoby však jí nebyly. Jednou používá politika nejrůznějších cest pokojného vývoje, *evoluce*, — jindy se pokouší dosíci žádoucí úpravy radikálním převratem, *revolucí*, ať násilnou, nebo třeba zákonnou; někdy pracuje slovy, důvody, přesvědčováním, logikou, — jindy úskokem, násilím, vojskem a p. Podle různosti těch způsobů může být sympatická nebo nesympatická, dobrá nebo špatná atd., ale vždy zůstává politikou.³⁾

³⁾ Také ve všech třech směrech, sub 3, 4 a 6, zde dotčených — co se týče předmětu, zájmů čili cíle i způsobu úpravy čili cest politiky —, jsou dosavadní definice její zpravidla příliš úzké. Jako příklad vizme jen cit. nejnovější definici Pilotyho (na konci pozn. 2.): vylučuje neprávem z politiky vše, co není »Förderung des Gesamtwohles«, tedy všeliké snahy sobecké, stranické, třídní atd., dosud bohužel v politice až příliš časté i rozhodující (na př. i snahy různých mocných kartelů a trustů atd.).

§ 2. Druhy politiky.

Rozdělení politiky na jednotlivé její *druhy* možno velmi různým způsobem, podle toho, co zvolíme za dělítko:

1. *Podle subjektu* čili podle toho, o čí snahu jde, možno lišiti politiku *jednotlivcovou*, (na př. Švehlovu, Benešovu, Kramářovu atd.), politiku různých tříd, nazývanou někdy též politikou *třídní* (dělnickou, maloroľnickou atd.), politiku jednotlivých spolků čili *spolkovou*, různých jiných sdružení, politických stran, politiku určitých obcí, okresů, zemí, provincií a p., *národů* nebo *států*, neboli politiku *obecní*, okresní, zemskou atd., *národních* i *státních*. V prvním případě jde tu o jednotlivcovu soukromou vůli a její projev, v ostatních o vůli a projev oněch orgánů, jichž vůle a projevy platí za vůli a projevy celé třídy, spolku, strany, obce, národa, státu neb jiných těch sdružení.

2. *Podle předmětu* čili podle toho, o úpravu *kterých poměrů* tu jde, lze politiku dělití na tolik větví, kolik různých druhů těch poměrů si vytvoří naše systematika, nebo kolik různých stránek života společenského uzná za samostatné; na př. politiku *populační* a *s ní související zdravotní*, pak *hospodářskou* (s četnými odvětvími podle jednotlivých stránek života hospodářského, mezi nimi i politiku *finanční* i t. zv. *sociální* politiku v užším slova smyslu), *kulturní*, *mravní*, po případě *sociální* v širším sl. sm. a p. Každá z nich ovšem může podle subjektu být poli-

vylučuje i vše, co se neděje »durch die Tat« a to dokonce jen »der führenden Persönlichkeiten«! Také náš Horáček vylučuje z politiky (národohospodářské) všechny snahy jiné než ty, které mají »za předmět takovou úpravu společenských vztahů a poměrů (po stránce hospodářské), aby co nejdokonaleji vyhovovaly prospěchu obecnému« (l. c., str. 15.); tedy vylučuje všeliké snahy osobní, třídní, stranické atd. — Příliš úzká i zároveň široká jest cit. definice Jarolímková; úzká nejen pro to, o čem se již stala zmínka, totiž že za p. považuje pouze činnost, ale i proto, že ji omezuje co do předmětu jen na život státu, — široká pak zase proto, že za p. prohlašuje bez omezení všelikou »činnost, zabývající se životem státu.« Životem státu se zabývá na př. i činnost mnohého dějepisce, a přec musí z ní být — má-li to být činnost správná — všeliká politika naprosto vyloučena, řádný dějepisec nesmí své badání řídití nijakou snahou upravití něco podle něčích zájmů, nýbrž jedině snahou zjistiti pravdu. Právě tak nesmí být politikou činnost soudce, i když rozhoduje případ, jenž se třeba i přímo a hmotně dotýká života státu, na př. některý případ velezrady; nesmí, koná-li správně svůj úkol, upravití příslušné poměry podle něčích zájmů, ani ne podle zájmů státu sama, nýbrž jedině podle práva a spravedlnosti.

tikou jednotlivcovou nebo politikou určité třídy, strany atd. Možno tedy mluvit na př. o zdravotní politice města Brna, když máme na mysli snahy zákonných reprezentantů města toho o úpravu jeho zdravotních poměrů podle zájmů jeho obyvatelstva neb pod., neb o sociální politice národní demokracie, o kulturní politice mons. Šrámka atd.

3. Podle zájmů, o něž tu jde, čili podle cíle politiky možno zasčíkoliv politiku dělití jednak na sobeckou a altruistickou, jednak na politiku osobní nebo třídní, spolkovou, stranickou, národní, obecní, okresní atd., i celostátní a mezinárodní, všelidskou. Tu se ovšem týmž často názvem naznačuje docela jiný výsek politiky než v odstavci 1.: politika třídní, spolková, obecní, státní atd. značila tam politiku zákonných reprezentantů té které třídy, spolku, obce, státu atd., jež může se díti — aspoň někdy a dočasně — v zájmu docela jiných subjektů; tak je možna obecní politika v zájmu jen starousedlých nebo třeba jen panující právě národní menšiny jejího obyvatelstva, státní politika monarchistická v přímém rozporu se zájmy státního celku a p. Zde však značí politika třídní jen politiku prováděnou v zájmu určité třídy, a to třeba i docela jinými subjekty než třídou tou samou, na př. obcí, státem atd., a podobně možno mluvit o národní politice jednotlivců i různých tříd, stran, obcí i států, o státní politice jisté strany atd. Jinými slovy: Podle cíle může ovšem i jednotlivcova politika býti třídní, stranická i celostátní nebo mezinárodní, čili každou z politik podle cíle dělených může prováděti jednatel, tak jako naopak i reprezentanti celé třídy, strany, obce, neb i celého státu mohou za ně prováděti jen osobní politiku jednotlivcovou, mají-li jen jeho zájmy na zřeteli (na př. politiku monarchy, exkaisra Viléma a p.)¹⁾

4. Podle toho, o jakou úpravu jde, čili podle svých cest nebo prostředků jest politika buď revoluční neb evoluční, první pak buď násilná nebo zákonná,²⁾ druhá zas buď zákon-

¹⁾ Aby možnost nedorozumění z této dvojakosti smyslu adjektivních bližších určení politiky byla vyloučena, bylo by záhodno užívatí těch adjektivních určení jen při dělení politiky podle zájmů, kdežto při dělení podle subjektů mělo by se užívatí vždy genitivu; tím by se politika jednotlivých tříd, stran, spolků, obcí, národů, států, dobře rozlišila od třídní, stranické, spolkové, obecní, národní, státní politiky kohokoliv.

²⁾ Takovou zákonnou revolucí jsou na př. mnohé pozemkové reformy naší doby v různých zemích, v mnohém směru i náš zákon záborový a j.

dárná nebo správná, — podle toho, zda se snažíme upravití dotyčné poměry podle něčích zájmů radikálním převratem či pouhým působením na mírný vývoj, a to pomocí zákonodárství či beze změny zákonů, pouhou cestou správná.

5. Podle toho, jak se snaha ta projevuje, možno lišiti politiku praktickou a jen ideovou.³⁾ Tato projevuje se jen myšlenkami nebo »platonickými« úvahami, třeba i slovními neb tištěnými, ale neprováděnými, po případě vůbec neproveditelnými, nebo vymyšlenými beze všeho zřetele, zda budou kdy skutečně prováděny. Praktická politika naopak projevuje se skutky různého druhu, přímo upravujícími dotyčné poměry, nebo hlasováním, agitací, úředními notami a nařízeními, zákony, nebo třeba jen přemlouváním, agitačními řečmi neb články, jež chtějí v život uvéstí určitý náhled politický, vyvolati přímo neb nepřímo skutečnou změnu dotyčných poměrů a p.

Praktická politika se obyčejně označuje jako politické umění. A právem. Neboť skutečné, praktické provádění politiky, tedy vnější projevy politické vůle, usilující uvéstí snahy té vůle ve skutek, jest dojiista ve své podstatě činnost rázu uměleckého, ovšem v širším slova toho smyslu, jakožto činnost, jež chce tvořiti a tvoří něco nového, nové poměry, nové zjevy.⁴⁾ Praktická politika tedy skutečně jest uměním v tomto sl. sm.; má s ním společno i to, že k opravdovému zdaru vyžaduje zcela zvláštního nadání, zpravidla vrozeného, jež se nedá naučiti, nýbrž jen zdokonaliti prací a studiem. Jako pravý umělec, tak i pravý praktický politik »se rodí«. Ale kromě této praktické politiky jest nesporně ještě jiná politika, která nic nového netvoří ani tvořit nechce nebo si netroufá, spoko-

³⁾ Ježto rád vidím, když i vědecká terminologie co možná zachová vžitě již výrazy obecně živě mluvy v obvyklém jejich smyslu, užil bych tu raději slova »theoretickou«, kdyby mi v tom nebránilo, že se rozdíl »praktický« a »theoretický« zpravidla již užívá ve vědách ve smyslu docela jiném, a že ho v témž jiném smyslu užívám níže já sám zde (v šu 3., odd. 2.). Pomáhám si zde tedy slovem »ideový«, ač jsem si vědom, že v životě se tomu, kdo politiku neprovádí »prakticky«, nýbrž jen »platonicky« ve smyslu svrchu naznačeném, neříká »ideový«, nýbrž »theoretický« politik, a v témž smyslu se mluvívá nikoliv o »ideové«, nýbrž mnohem častěji o »theoretické« politice, i když naprosto nejde o vědeckou theorii politickou.

⁴⁾ To ovšem neznamená, že by každý, kdo provádí jakkoli prakticky jakoukoli politiku, byl proto již »umělcem« v obvyklém sl. sm. Také každý zpěvák, malíř, houslista není umělcem, a přec je zpěv, malba, hudba nesporně uměním.

ující se jen platonickými projevy svých snah. A přec se právem i ona zve politikou; ta však arci není uměním.

Tato ideová, nebo, chcete-li, theoretická politika se však zcela nekryje ani s teorií politiky, ani s vědou politickou vůbec.⁵⁾ Shoduje se s nimi velmi často, ale ne vždy. Podstatná část vědy politické je zajisté zároveň ideovou politikou, ale přec zabírá věda ta, jak uvidíme, také mnoho poznatků, jež ideovou politikou nejsou. Ještě víc pak je ideové politiky, jež není vědou. Zmíněné již úvahy Benešovy o tom, jak by utvrdil a zabezpečil Malou dohodu, jsou sic dojista také politikou, a to — dokud se neuvádějí v život nebo dokud mají formu, v níž je ani Beneš sám vůbec nemíní uváděti v život — politikou ideovou, ale nemusí být vědou (tou se stávají jen, jsou-li tu podmínky, o nichž se zmíníme v §u 3.). a rozhodně nejsou teorií politiky vůbec. Nebo: Ideovou politikou jsou úsilovné, ale nesoustavné, nevědecké úvahy přítele Z. o tom, jak by věc zařídil (kdyby byl aspoň rok všemocným diktátorem u nás), aby naši Němci se stali spolehlivou oporou státu Československého. Dobrák Z. se sic poctivě a úsilovně snaží, by našel cesty, jak by se daly národnostní poměry u nás nejlépe upravit podle celostátních zájmů, — snaha jeho je tedy jistě také politikou —, ale nepracuje soustavně, vědecky, a nijak se nepokouší (dokud není tím diktátorem), aby své politické myšlenky uvedl v život, — není tedy jeho politika ani vědou, ani uměním, je prostě politikou ideovou.

6. Podle *podkladu*, o jaký se opírá, možno konečně ještě rozeznávat politiku vědeckou a instinktivní. Vědecká se opírá o pevně logicky spjaté řady poznatků a úvah vědeckých, je rozumovým, logickým závěrem z nich, kdežto instinktivní politice takový podklad schází; ta pracuje jen na základě instinktu, prvků citových, vycituje pudem, vrozeným nadáním, jak by se měly dané poměry upravit, by to nejlépe sloužilo těm kterým zájmům, i jaké cesty k tomu nejlépe vedou, i pravý čas pro to atd., aniž má pro to vše oporu v bezpečné znalosti vědeckých poznatků a v řadě logických úvah.

Jak vědecká, tak i instinktivní politika může býti praktickou⁶⁾ nebo jen ideovou; tyto obě mohou být a zejména praktická s velkou

⁵⁾ Z vývodů §u 3. vysvitne, že není dobře směšovat ani teorii politiky s vědou politickou, jak se často činívá.

⁶⁾ Tak na př. praktická finanční politika Englišova je převahou politika vědecká, praktická politika Švehlova převahou instinktivní (aniž by to

výhodou bývá kombinací vědecké i instinktivní. Spojí-li se tu umění s vědou, a je-li to opravdové umění, opřené o vrozené nadání umělecko-politické, dospívá se k výsledkům nejdárnějším.

§ 3. Věda o politice.

Tak jako celé řady jiných slov, užívá se i slova »věda«, ve dvojím různém smyslu: *dynamickém*, k označení jistého pohybu, jisté činnosti, a *statickém*, k označení něčeho stálého, hotového ho výsledku nějaké činnosti.¹⁾

Jako pojem *dynamický* značí věda soustavnou činnost²⁾, cílevědomou a účelnou, která směřuje k obohacení lidských vědomostí o nové poznatky; ve smyslu *statickém* pak užíváme slova »věda« k označení soustavného souboru výsledků určitého výseku takové činnosti, čili prostě k označení nějaké soustavy poznatků.

Jednotlivé vědy liší se navzájem nejčastěji — ač ne vždy — podle svého předmětu. Tak i ona větev vědy, které říkáme »*věda politická*«, někdy též, ač méně správně, »*politika jakožto věda*«, nebo, chceme-li to třídění podle předmětu naznačiti již v názvu, nejlépe »*věda o politice*«. Jest tedy touto vědou jednak soustavná činnost vědecká (v hořej. sl. sm.), jež má za předmět politiku (ve smyslu dříve vyloženém), jednak soustava poznatků o politice.³⁾

1. **Předmětem** takovéto soustavné činnosti vědecké může býti v zásadě jak politika jako celek, tak i jednotlivé její části nebo

arci bylo na úkor její ceně, vzhledem k uměleckému rázu praktické politiky a zřejmě vysokému politickému nadání Švehlova).

¹⁾ Blíže to vykládám ve »Vědecké ročence právn. fakulty Masarykovy university«, I., na str. 80—83.

²⁾ Zpravidla pouze mozkovou (přemýšlení), ale po případě též spojenou s ní činnost fyzickou (jisté způsoby pozorování, pokusy, psaní a p.). Blíže viz v cit. mé stati.

³⁾ Nechceme-li v definici míti odkazy na dřívější výklady, nesmíme se lekatí trochu delšího znění: Politickou vědou nazýváme jednak a) soustavnou, cílevědomou a účelnou činnost, směřující k obohacení lidských vědomostí o nové poznatky ve příčině snah o úpravu jistých poměrů podle některých zájmů. Pokud se ta úprava dotýká i zájmů veřejných, — jednak b) soustavu poznatků o takovýchto snahách.

různé skupiny jich. I přemýšlení o jediné zcela speciální otázce politické, — na př. o zmíněném utvrzení a zabezpečení Malé dohody, neb o problému, jak učiniti naše Němce spolehlivou oporou státu —, může býti vědecké, děje-li se cílevědomě a účelně za účelem získání nových poznatků, a může být i částí vědy ve smyslu dynamickém, děje-li se mimo to i soustavně, nepojímá-li svůj problém izolovaně, nýbrž jakožto organickou součást většího celku, hledí-li její probádati po všech stránkách, v souvislosti se všemi zjevy příbuznými nebo jakkoli vzájemně odvislými. Kdyby přítel Z. podal důkazy (na př. sepsáním svých úvah), že svrchu zmíněné svoje přemýšlení řídil takovýmto směrem a provedl je cílevědomě, účelně i soustavně, nebude jistě nikdo váhati přičíst jeho theoretickou politiku ku »vědě«.

Také předmětem soustavy poznatků může býti v zásadě nejen politika jako celek, nýbrž i různé její části. Možno spojit v pevnou soustavu jak hlavní poznatky o politice vůbec — o jejím pojmu, předmětu, rozdělení, povšechných prostředcích atd. —, tak i podrobné poznatky o jednotlivých jejích větvích, různě utvořených, i třeba jen o jednotlivé zcela speciální otázce politické.

Ale rozumí se, že jest věcí historického vývoje věd — t. j. občasného ustálení se názorů o tom u většiny vědců všech kulturních národů —, jak daleko se tato v zásadě možná specialisace věd (jak v dynamickém, tak ve statickém sl. sm.) uzná i ve vědecké terminologii, čili, pokud se soustavná vědecká činnost (nebo soustava poznatků) o tom kterém menším výseku politiky uzná i ve vědecké terminologii za samostatnou vědu. Názory o tom se přirozeně mění. Tak nebyla dřív, ale nyní již dávno je uznávána za samostatnou vědu na př. politika národohospodářská, z ní pak osamostatňují se postupně i větve další, zejména politika zemědělská, finanční, sociální atd.

2. Věda jako celek (t. j. souhrn všech jednotlivých věd) bývá tříděna — nebo jinak řečeno: jednotlivé samostatné vědy bývají podle své příbuznosti shrnovány — v různé skupiny věd, podle různých znaků: podle předmětu a jeho rázu, podle svých cílů nebo-li směrů, ve kterých obohacují lidské vědomosti, podle způsobů pozorování nebo metod badání, podle rázu svých výsledků atd. Třídění věd je tedy dosud velmi různé a málo ustáleno.⁴⁾ Není tudíž snadno ani radno určití apodikticky, ke které skupině věd patří politika.

⁴⁾ Jedni dělí všechny vědy na přírodní a duchové, jiní na

Spíše zdá se záhodno ukázati tu na velmi rozšířený omyl při jejím zařazování. Nejčastěji bývá totiž celá politická věda prohlašována za t. zv. praktickou vědu⁵⁾. Tím zařazuje se všeliká politika jakožto věda jen do poslední ze známých tří, po případě čtyř skupin věd podle rozdělení v podstatě Mengrova (na vědy historické, theoretické a praktické, po případě ještě morfologické⁶⁾). Mám za to, že ne zcela právem. K důkazu stačí po mém soudu, uvědomíme-li si podstatu tohoto rozdělení a srovnáme-li s tím, co jsme si dosud řekli o podstatě politiky i vědy politické.

Čím se liší vědy praktické od theoretických a obojí od historických? Směrem svého badání, čili tím, ve kterém směru obohacují lidské vědomosti. Směr ten určují otázky, na které ty které vědy hledají odpovědi.

přírodní a historické, opět jiní na formální (nebo vědy o formách lidského myšlení) a empirické, tyto pak na přírodní, teleologické a normativní, ještě jiní na empirické a aprioristické, popisné (entologické) a předpisné (nomothetické), všeobecné (abstraktní) a zvláštní (konkretní), event. též abstraktně-konkretní (Spencer), fenomenologické a morfologické, nebo morfologické a theoretické, nomothetické a idiografické, pojmové a individuální, individualisující a generalisující, exaktní a neexaktní, povšechné a speciální atd., atd. — Tomu, kdo si ujasnil podstatu politiky v našem sl. sm., nebude nesnadno stanoviti, kam by slušelo vědu o ní zařaditi při kterémkoliv z těchto rozdělení. — Samozřejmě je také, že věda o politice, jejímž předmětem jsou zjevy sociální, patří do užší rodiny věd sociálních.

⁵⁾ Tak i Masaryk v cit. 1. větě. (Viz pozn. 2. na str. 4.)

⁶⁾ Přidržuji se níže staršího, ale širšího a dosud také rozšířenějšího rozdělení Mengrova trojdílného (viz jeho »Untersuchungen«). Srovnej však též obdobné novější rozdělení Englišovo (Zákl. hosp. myšlení, str. 31 až 33) jen na vědy theoretické a praktické, kde kritériem je »hodnotný úsudek kvalit účelových.« Ač je toto rozdělení jistě velmi duchaplné a také správné, přidržuji se zde ještě onoho dosud obvyklejšího rozdělení staršího, proto, že jednak je prostší a snáze srozumitelné, jednak jen je mají pravděpodobně na mysli ti, kdo celou politickou vědu prohlašují za praktickou a proti nimž tu polemisuji. Ostatně mám za to, že tak jako při jiných tříděních věd, tak i při rozlišování věd »praktických« od ostatních může vedle sebe obstáti i dvojí rozdělení podle různých klíčů: podle způsobu hodnocení i podle směru, ve kterém obohacují lidské vědomosti. Tím spíše, když také Englišovy praktické vědy odpovídají na otázku, co býti má a »podařují soustavný návod k uskutečňování lidských účelů.« A také Engliš, když dělí svou »vědu hospodářskou«, rozlišuje kromě theorie a praktické vědy hospodářské též hospodářskou historii (l. c. str. 70). Naopak Menger (Jb. f. N.-Ö. u. St., N. F. XIX, str. ss) spojuje aspoň při vědách hospodářských morfologii s teorií. — Čtenář věci znalý pozná již sám, kde se od Mengra podstatně odchylují.

Historické vědy odpovídají soustavně na otázky, co jest nebo bylo, co se děje nebo dělo, po případě v některých oborech i na otázky, jaké to jest nebo bylo a jak se to děje nebo dělo; zabývají se tedy nejen minulostí (jak by se snad zdálo z názvu »historické« v běžném užším sl. sm.), nýbrž i přítomností, ale obmezují se na soustavné zjišťování samotných fakt, resp. uvádění jich v soustavu.

Vědy *theoretické* hledají ve zjištěných faktech typy, zákonitosti a pravidelnosti, příčinnou souvislost i zákony je ovládající, vytvářejí všeobecné pojmy vědecké; odpovídají tedy hloub na otázky posléz dotčené (»jaké« a »jak«), hlavně pak na otázky »proč« (proč to je nebo bylo, proč se to děje, proč je to takové atd.), po případě usuzují ze všeho toho i do budoucnosti (co, jak a proč bude).

Praktické vědy pak odpovídají na otázky: co, jak a proč býti neb dít se má, tedy dávají pokyny, stanoví pravidla nebo zásady (maximy) pro skutečný čili »praktický« život v tom oboru, jenž jest jejich předmětem. Odpověď na tyto otázky »co, jak a proč má býti, nebo se dít«, může ovšem býti velmi různá podle cíle, kterého se chce dosáhnouti. Konečným cílem tím u všech praktických věd jest dobro celku, t. j. mravní ideál co možná největšího zdokonalení a obšťastnění lidstva. Ideál ten není ovšem něčím absolutním, pevným a nezměnitelným; mění a vyvíjí se naopak souběžně s vývojem mravních názorů lidstva. V posledním z dosavadních stadií toho vývoje žádá zejména úměrné zdokonalování a obšťastňování nejen imaginárního »lidstva« jako celku, ale i co možná všech jeho jednotlivých složek.

Pohledme nyní s hlediska tohoto rozdělení na vědu, jejíž předmětem je »politika« ve smyslu svrchu naznačeném. Je zřejmo, že věda ta může, ba musí především soustavně zjišťovati, které a jaké »snahy upravití nějaké poměry podle něčích zájmů« se v minulosti vyskytovaly a nyní vyskytují, pokud mají neb mohou mít pro vědu vůbec nějaký zájem a význam; může a musí poznatky o tom řaditi v nějakou rozumnou, účelnou soustavu. Může a musí tedy věda o politice býti především vědou historickou. Ale přirozeně na tom nepřestává a nemůže přestatí. Může a musí se snažiti dále, aby ve zjištěných a soustavně uspořádaných těch poznatcích vyhledala účelné typy, zjistila vyskytující se pravidelnosti, vyšetřila příčinnou souvislost mezi nimi, stanovila zákony, jež se v nich jeví. Patří tedy podstatná část naší

vědy také k vědám theoretickým. Teprve to, co zbývá, je praktickou vědou politickou: určuje, které a jaké mají být snahy upravití ty které poměry dle něčích zájmů, aby to zároveň vyhovovalo zmíněnému konečnému cíli všech praktických věd, dobru celku, dává praktické pokyny k tomu cíli, stanoví, jaké maximy mají v tom směru být uplatňovány.

Je tedy věda o politice vůbec nejen vědou praktickou, ale i historickou i theoretickou. Sdílí tuto všestrannost s celou řadou jiných širokých věd, jako na př. s národním hospodářstvím, vědou právní (v širším slova smyslu) a j. Rozdělení věd na historické, theoretické a praktické totiž, jako není šiboletem, podle něhož by se dala rozdělit každá věda, tak s druhé strany není exklusivní, nesluší mu rozuměti tak, jako by každá věda musila patřiti jen do jedné z těch tří skupin; jsou vědy (po případě skupiny příbuzných věd) dosti široké, aby jednotlivými svými částmi (ať už samostatnými, nebo dosud neosamostatněnými) patřily do všech těch tří skupin. A k takovým vědám patří i naše věda politická.

3. Přirozeně možno vědu tu dělit na jednotlivé větve nejen podle předmětu — tedy onoho úseku politiky, jímž se ta která větev obírá —, ale i podle zmíněného právě směru badání; a ovšem možny jsou také různé kombinace obou těch rozdělení. V prvním ohledu možno předmětem vědecké práce učiniti, jak již naznačeno, kterýkoli oddíl politiky, dělené ať podle subjektu či podle objektu, podle cílů nebo prostředků jejích, po případě podle kombinace několika těch dílů (na př. zákonná revoluční státní politika zemědělská státu Československého, nebo evoluční správní obecní politika zdravotní města Prahy a p.). Každý ten oddíl možno vědecky zpracovati buď historicky, nebo theoreticky, nebo prakticky, nebo ve všech těch směrech najednou. Záleží jen na tom, dovede-li kdo i takovýto jakýkoliv úsek politiky zpracovati v daném směru opravdu soustavně, vědecky. Vědci mohou si i zde — tak jako na jiných polích — práci rozdělití jakkoli; pracují-li opravdu vědecky, jest jejich práce politickou vědou, byť i nebyla směru věd praktických, a byť i se neobmezovala jen na politiku státní nebo politiku veřejnoprávních svazků. Naopak, politická věda jako celek se na ně obmezovati ani nesmí: má-li dospěti k co možná správnému a objektivnímu vytčení zásad pro další úpravu pozorovaných poměrů v zájmu obecného dobra celku — a tato praktická část politiky jest ne sice jedinou, ale dojista nezbytnou, nejdůležitější, vrcholnou její částí —, musí přirozeně předem zachycovati, studovati, soustavně

vykládati a v příčinnou souvislost uváděti všechny význačné politické snahy a projevy svého oboru, ať vycházejí od kohokoli a ať směřují k úpravě poměrů těch působení státu a veřejnoprávních orgánů nebo činností jiných jakýchkoli sdružení neb i jednotlivců. Chci-li na př. vědecky posouditi a co nejsprávněji »rozřešiti« účel-nou úpravu otázky zemědělského dělnictva na Moravě, musím za-jisté předem zkoumati, jak se snažil a snaží otázku tu upravití kd o-koli, a mohu dospěti k návrhům, nevyžadujícím vůbec žádné neb aspoň žádné nové činnosti státu, snad ani žádných jiných svazků, veřejnoprávních ani soukromoprávních, nýbrž jen jisté čin-nosti jednotlivých zemědělců, — a přec jistě nemůže být proto té mé práci upírán ráz vědecké práce politické, splní-li arci zmíněné ostatní toho podmínky.

Není tedy správně obmezovati politiku jako vědu ani pouze na vědu p r a k t i c k o u, ani na vědu o politice pouze státní a p., ani na vědu o jisté (politické) činnosti »státu« (Bráf a j.), nebo »vlá-dy« (Rau a j.), »státu a ostatních veřejnoprávních svazků« (Horáček a j.) »organisovaných celků, zejména státu« (Philippowich-Somary), »veřejné moci a společnosti« (Conrad) neb p.

4. Rozumí se však, že politická věda, snažíc se určití nejžá-doucnější směr vývoje pozorovaného předmětu v zájmu celku, sbližuje se tím přirozeně nejvíc s **politikou státní**. Neboť také stát a jeho politika má sloužiti zájmům celku; ovšem především v me-zích státních, tedy zájmům celku státního, — ale také věda politická bude se zpravidla musít pohybovati v mezích jednotlivého státu a zájmů jeho celku; jen mnohem řidčeji bude moci abstrahovati od právního řádu a jiných zvláštností jednotlivých státův a rozšířiti své směrnice na poměry mezistátní. Jest tedy politika státní přirozeně nejdůležitějším a nejčastějším před-mětem i vědy politické, ale nikoli předmětem vý-hradným.

5. Nakonec záhodno se ještě zmíniti o rozdílu mezi »vě-dou« a »naukou« vůbec a politickou zvlášť. Také tu není termino-logie dosud ustálena. Po mém soudu bylo by nejlépe ustáliti ji tak, že by naproti širšímu pojmu »věda« v obojím — statickém i dyna-mickém — významu svrchu dotčeném byl pojem »nauka« ve shodě s obecným významem slova toho obmezen jen na pojem rázu sta-tického, a to užší, než statická věda, totiž jen na soustavu obecných poznatků o onom předmětu jako celku, jenž je naznačen slovem nebo slovy ke slovu »nauka« připojenými a blíže je určujícími. Kdež-

to tedy výrazem »věda politická« možno jmenovati jak všelikou činnost rázu svrchu zmíněného, tak i všelikou soustavu jakých-koli poznatků o politice, a to jak o jejím celku, tak i o kterýchkoli jejích částech, — značí »nauka politická« nebo »nauka o po-litice« to, co by se měl o politice vůbec »naučiti« ten, kdo chce míti ucelený, soustavný obraz o ní, tedy jen určitý malý, povšechný vý-sek z ohromné oblasti celé vědy politické, jen soustavu obe-cných poznatků o politice v celku. Arci je možno celek ten vymeziti předmětně v libovolném skoro rozsahu: Je možna ta-ké nauka o politice jen »národohospodářské«, nebo jen »zeměděl-ské«, neb dokonce jen »pozemkové v Československu« a p.; vždy musí to však být ucelený, soustavný obraz o celém rozsahu předmětu v tom názvu vyznačeného, co možná souměrně se do-týkající všech jeho částí, buď všechny co možná důkladně vyčer-pávající nebo ze všech jen základní poznatky v soustavu urovnáva-jící, — kdežto »věda o pozemkové politice v Československu« mů-že se zabývati i jen jednotlivým speciálním problémem té politi-ky nebo jen několika z nich, může být stručným přehledem celé té politiky s důkladným, nesouměrným zahloubáním se jen do ně-kolika jeho otázek a pod.

Přirozeno, že »učebnice« zemědělské neb jiné politiky bude zpravidla podávati »nauku« o politice té, tedy co možná souměr-nou soustavu obecných poznatků o všech částech té zeměděl-ské neb jiné politiky. Ale účel učebnice ovšem připouští, aby se v ní stejnoměrnost ta někdy poněkud porušila ve prospěch některých částí, jež jsou zvláště časové a důležité pro ony kruhy, pro něž se učebnice právě sestavuje.

§ 4. Hospodářství národní.

Chceme-li si vymeziti onen úsek politiky (vůbec, i pak jako předmětu vědy nebo nauky o ní), který se nazývá politikou *národohospodářskou*, nutno si ještě ujasniti, co to je »národní ho-spodářství« nebo poměry a zájmy »národohospodářské.«¹⁾ Pro to

¹⁾ Mohl bych si tuto úlohu v mnohém směru podstatně ulehčiti od-kazem na duchaplné a jasné výklady Englišovy, hlavně v jeho »Zá-kladech hosp. myšlení« (Brno 1922). Nečiním-li tak, neznamená to, že bych s nimi v podstatě nesouhlasil, nýbrž značí to jen snahu jednak doplniti je výkladem některých pojmů, kterých nepotřeboval dosud on, ale jež jsou mně nutny zde (na př. poměry a zájmy národohospodářské, pro vý-klad jich pak nutné pojmy předchozí: hospodářský stav a hospodaře-

zas je nutno vědět předem jasně, co se zove »hospodářstvím« vůbec; k tomu pak vede po mém soudu nejbezpečnější cesta přes základní pojmy »statek«, »stav hospodářský«, »hospodářský subjekt« a »hospodaření«.

1. **Statkem** nazýváme vše (mimo děje), co je lidmi chtěno za účelem ukájení nějakých lidských potřeb, ať hmotných (potřeba jídla, oděvů atd.) nebo nehmotných (potřeba vzdělání, zábavy, dobročinnosti atd.), ať vlastních nebo cizích. To »chtění« pak nemusí být ani trvalé, ani všeobecné, ani uvědomělé; i to, po čem jen jednou a třebas jen neuvědoměle zatouží jediný člověk pro ukojení nějaké své potřeby, stává se proň na tu dobu statkem. Vždy však to může být vše kromě dějů. Nejmenujeme statkem svou práci, ale ovšem její výsledky; nejmenujeme jím práci svých dělníků, ale ovšem své právo na tu práci, zakládající se na smlouvě s nimi; nejmenuji statkem práci svého koně, pohánějícího můj žentour, ale ovšem jím jmenuji koně toho sama, a p. Statkem mohou být nejen věci hmotné, t. j. hmotné části vnější přírody, čítaje v to i zvířata, — to jsou statky *hmotné*, materiální, podle Engliše »pravé« —, ale i nehmotné vlastnosti osob i zvířat (vzdělání, zdraví, síla atd.), nebo vztahy (firma, výhodná poloha krámu a p.), nebo práva na nějaké používání cizích věcí nebo služeb a p. — to jsou statky *nehmotné*, immateriální, nepravé. Mohou to být statky *vnitřní*, t. j. vnitřní vlastnosti a stavy dotyčného subjektu sama, nebo vnější čili *zevní*, t. j. všechny ostatní statky hmotné i nehmotné. Mohou být zpravidla každému k dispozici v libovolném množství, jako vzduch, vítr, širý oceán, někdy i jiná voda, paprsky sluneční a p., — pak je jmenujeme statky *volnými* —, anebo nejsou takto volně k dispozici, není jich nazbyt, nýbrž získání jich musí být vykoupeno nějakou obětí se strany nabyvatele, ať obětí osobní (prací), nebo věcnou (jinými statky), — pak se nazývají statky *hospodářskými*²⁾.

ní), jednak dospěti k výsledkům v podstatě shodným také jinou cestou a zachovati při tom z ustálené dosavadní národohospodářské terminologie, co se dá srovnati s novými poznatky, za něž vdčíme Englišovi.

²⁾ Odchyluji se tu sice poněkud od terminologie Englišovy, ale jen nepatrně a myslím, že nikoli na úkor věci. Englišovi je statkem »objekt chtěný« (l. c. str. 81), nebo »objekt chtěný, hovící nějakému postulátu« (83); tedy každý objekt chtěný, ať k účelu jakémukoliv. »Objekt« je však E-ovi kontradiktorní pojem »děje«, tedy vše, co není dějem, ne toliko věci hmotné (třeba že později jen ty jmenuje statky pravými). Objekty pak, chtěné lidmi jako prostředek ke zmenšení jich subjektivní strasti,

2. **Hospodářským stavem** nějakého subjektu — ať jednotlivce, ať jakéhokoli sdružení — jest soubor zevních statků, které má subjekt ten v daný okamžik k dispozici čili k svému použití. Musí to být statky zevní, neboť vnitřní naše vlastnosti, byť i byly žádoucí k ukájení našich potřeb, jako na př. zdravý žaludek, zdravé smysly, jisté vědomosti atd., nepočítají se k našemu stavu hospodářskému³⁾; ale mohou to být statky

nazývá E. »statky hospodářskými« (81). Jsou tak chtěny proto, že jim subjekt připisuje »schopnost určitých žádoucích změn a účinků, určitou upotřebitelnost« (84) čili užitečnost, t. j. způsobilost být »prostředkem úkojným« (81) nebo-li způsobilost sloužit k ukojení nějaké jeho potřeby a tím ke zmenšení jeho subjektivní strasti. Touto oklikou blíží se tedy Englišův pojem »statku hospodářského« velmi těsně dosavadnímu ustálenému pojmu »statku« vůbec; liší se od něho pouze tím, že se obmezuje jen na objekty chtěné k danému účelu, kdežto obvyklá dosavadní terminologie nazývá statkem vše (po případě jen hmotné věci) způsobilé sloužit k ukojení nějakých lidských potřeb. Ježto i při vědeckých definicích miluji znění, jež se co možná nejvíc shoduje s ustálenou mluvou a zabírá vše, co se definovaným jménem obecně právem nazývá, mám za to, že je možno i záhodno onu dosavadní obvyklou definici statku ne zcela odvrhnouti, nýbrž jen zdokonaliti podle Engliše tím, že se slovo »způsobilé« nahradí slovem »chtěné«, ježto skutečně nutno uznati za statky i věci jen »chtěné« k danému účelu, byť i nebyly objektivně k němu »způsobilé«, t. j. byť i jim subjekt tuto způsobilost přikládal neprávem (Englišův příklad: lurdská voda). Rozšíření pojmu »statek« i na předměty nehmotné uznává E. sám aspoň do té míry, že tyto statky immateriální jakožto »statky nepravé, analytické a organizační« klade vedle statků pravých (85). Zdá se mi prostší, zachovati terminologii dosavadní, pokud přímo neodporuje novým poznatkům. Tak i ve příčině obmezení pojmu »statek« na Englišův »statek hospodářský«: neboť vše, co kdokoliv jmenuje »statkem«, jest jistě někým chtěno ke zmenšení jeho subjektivní strasti (to platí ostatně i o každém »objektu chtěném« vůbec, neboť právě každé neukojené chtění je subjektivní strastí, takže nevidíme vlastně rozdíl mezi E. »statkem hospodářským« a jeho statkem vůbec). Proto zdá se mi také záhodno zachovati obmezení pojmu »statek hospodářský« jen na protivu statků volných (neboť na př. také vzduch je lidmi chtěn ke zmenšení jich subjektivní strasti nebo za účelem ukájení jistě potřeby — dýchání —, je tedy nesporně statkem, ale pokud je ho nazbyt, nehospodáří se jím, není statkem hospodářským. Srv. též 2. odst. str. 85 l. c.).

³⁾ Vyloučení vnitřních statků z pojmu »h. stav« není tedy pojmově nutné, nýbrž jen účelné, poněvadž nám přispívá k účelnému vymezení »činnosti hospodářské« (viz násl. oddíl 3.), z níž záhodno vyloučiti činnost získávající nebo měnící jen vnitřní naše statky, — jinak by se musily za »činnost h.« považovati i čtení jakékoli knihy neb obyčejné školní učení se čemukoli, rozmnožující v jakémkoli směru naše vzdělání, nebo gymnastika, procházka a p., utužující naše zdraví atd.

hmotné i nehmotné, zejména též práva k cizím věcem nebo na služby jiných osob, po případě i jisté vlastnosti těchto jiných osob («hospodářsky» pro nás výhodné). Budou to zpravidla jen statky («hospodářské», ale mohou k nim výjimečně patřit i statky volné, — vzpomeňme na př., jakou změnu hospodářského stavu zahrádkova může vyvolat postavení vysoké a široké budovy na sluneční straně jeho zahrady, kterým se jí téměř úplně odejmou dosud hojně volné paprsky sluneční!

Disposice (t. j. možnost nějakého nakládání s těmi statky, nějakého použití jich), kterou musí mít hospodářský subjekt nad řečenými statky, mají-li ony tvořit jeho hospodářský stav, nemusejí být i disposice právní, dokonce pak to nemusí být vždycky plně volná disposice právního vlastníka. Stačí jen, má-li dotčený subjekt možnost disponovat jimi čili použití jich fakticky, třeba ne právně, po případě i protiprávně, a třeba jen částečně, pouze v některém směru, okolnostem přiměřeném. Stačí tedy i disposice pouhého uživatele, nájemníka atd., ale i pouhého držitele, ať bezelstného, nebo třeba i vědomě bezprávného, zloděje a p. Dokud má zloděj fakticky možnost disponovat ukradenou věcí, jest tato součástí jeho hospodářského stavu, právě tak, jako k hospodářskému stavu kteréhokoliv subjektu patří i jeho právo používat věci najaté, vykonávat služebnost cesty přes cizí pozemek, používat půjčeného stroje atd.

Hospodářský stav — jako každý »stav« vůbec — je něčím, co se každým okamžikem může změnit a také skutečně se často a snadno mění; nutno jej tedy zjišťovat a pozorovat vždy jen pro určitý, daný okamžik. Mým hospodářským stavem z konce m. r. byl tedy soubor všech zevních statků, které jsem měl o půlnoci na 1. ledna t. r. k dispozici, ať úplně nebo jen částečně, ať právní nebo bezprávní.

3. **Subjektem hospodářským** je každý jednotlivec i každé sdružení, jež mají svůj vlastní, zvláštní stav hospodářský. Poněvadž hospodářský stav se skládá jednak z vlastních věcí (včetně zvířat), jednak z práv k cizím věcem nebo na služby cizích osob, po případě na těžení z jejich vlastností nebo vztahů, mohlo by se zdát, že v naší době, ovládané právem, může být hospodářským subjektem jen ten, koho platné právo uznává za schopna být nositelem vlastních práv, jak vlastnictví, tak i služebností, práv ze smluv atd., tedy subjekt právní. Ale poněvadž hospodářský stav je stavem faktickým a nemusí být

stavem právním, dlužno subjekt hospodářský lišit i od právního subjektu. Zpravidla ovšem budou oba v naší době splývat, ale ne vždy. Hospodářským subjektem může být i sdružení osob, jež se právem neuznává za subjekt právní, na př. pouhá stolní společnost hospodská, jež sbírá pravidelně příspěvky svých členů, kupuje za ně různé »statky«, jež jsou jen jim všem k dispozici, má své jmění, z něhož třeba udílí dary atd.; podobně různé spolky, dosud právně neuznané nebo třeba i zakázané, tajné a p. Rovněž tak mohou být zvláštním hospodářským subjektem i sdružení čistě věcná — fondy, ústavy, nadace, určitá skupina domů a p. —, jež nejsou uznávány právem za zvláštní »právnícké osoby«, nevyhovují předpisům platného práva o podmínkách vzniku nadací a podobných osob právníckých, ale de facto mají svůj vlastní hospodářský stav (na př. ona skupina domů, kterou její vlastník, jednotlivec nebo třeba nějaká banka, »vede zvlášť« od ostatních svých statků, zvlášť je účtuje i bilancuje atd.).

Hospodářským subjektem může tedy být vše, co je fakticky schopno mít svůj vlastní hospodářský stav, a stává se jím ihned, jakmile nabude nějaké té zásoby zevních statků, odlišné od hospodářského stavu jiného. Mohou to být tedy všichni jednotliví lidé, třeba i po právu nebyli uznáváni za schopny právního jednání, tedy i děti, na duchu choří, marnotratníci a p., i všeliká sdružení osob, ať trvalá nebo dočasná (třeba jen spojení několika osob k určité krátké činnosti), organická (jako rodina, kmen, národ) nebo nahodilá, dobrovolná (jako různé spolky a soukromé společnosti) nebo nucená (jako obec, okres, župa, stát a jiné veřejnoprávní korporace), sdružení malá nebo velká atd. Mohou to však být též, jak jsme viděli, všeliká sdružení čistě věcná, ale také sdružení smíšená, spojení osob i věcí k určitému účelu, na př. různé obchodní společnosti, ale i jednotlivé podniky a závody.

4. **Činností hospodářskou** neboli **hospodařením** pak je každá lidská činnost, kterou se hospodářský stav mění, tedy kterou se daná volná zásoba zevních statků zvětšuje nebo zmenšuje. Mojí hospodářskou činností v lednu t. r. bylo tudíž vše, čím jsem v tom měsíci způsobil změnu svého nebo cizího hospodářského stavu z konce m. r. Činností hospodářskou může však být i též činnost jiných osob proto, že způsobila změnu mého hospodářského stavu, na př. činnost mých dělníků, kteří prací v mé dílně rozmnožili moje statky, třeba v době, kdy já sám jsem se práce té neúčastnil, ani tělesně ani duševně, ani přímo ani nepřímo;

nebo činnost mé dcery, která v tom měsíci utratila část mých statků. Podstatnou známkou hospodářské činnosti čili hospodaření jest pouze, aby se jí měnil hospodářský stav, ať vlastní, ať cizí. Každá taková činnost jest hospodářsky důležitá a nesmí zůstatí nepovšimnuta při vědeckém zkoumání hospodářského života. Pro velikou spornost tohoto pojmu všimněme si tu hospodaření trochu blíže.

V čem může záležeti ona změna hospodářského stavu, jež činí z nějaké činnosti »hospodaření«? Jak již naznačeno, v tom, že se činností tou daná zásoba zevních statků zvětšuje nebo zmenšuje (také změna některého statku z té zásoby je de facto jejím zvětšením — o vzniklý tím nový statek neb aspoň statek změněné podoby neb hodnoty — nebo zmenšením, po případě obojím). Jest tedy hospodařením především všeliká činnost, směřující k opatření zevních prostředků chtěných pro úkoj jakýchkoli lidských potřeb, mimo to pak některé způsoby použití těch prostředků.

V obou případech musí tu býti nějaká lidská činnost, ať fyzická nebo duševní; ale nemusí to být činnost soustavná, jak někteří předpisují pro »hospodaření« (na př. Horáček v článku »Národní hospodářství« v Ottově Slov. Nauč.), ani záměrná (týž), — aspoň pokud jde o činnost, jež působí změnu jen cizího stavu hospodářského, neb o nezamýšlené zmenšení vlastního, na př. rozbitím talíře, nelze často o nějakém »záměru« vůbec mluvit a přec to je jistě též činnost hospodářská; nemusí být ani promyšlená (jak soudí na př. Kaizl), ani plánovitá (Wagner, Conrad a j.), ani hospodárná čili řízená zásadou hospodárnosti (Horáček, Kaizl, Wagner a j.), ba nemusí být ani úmyslná, ani účelná (t. j. způsobilá vésti k vytčenému cíli), ani dobrovolná. Neboť i výkon ojedinelý, zcela nesoustavný, nezamýšlený i nepromyšlený atd., může způsobiti podstatnou změnu dosavadního stavu hospodářského a je často úhelným kamenem, počátkem obratu v hospodářském životě jednotlivce i celých sdružení lidských, jenž nesmí být ignorován při soustavném vylíčení nebo zpracování života toho, právě tak jako neúmyslný, nahodilý nále, nebo neúčelné, nezdařené pokusy, rozumem neovládaná práce idiotů nebo nedobrovolná práce otroků. A hospodařením jest do jista vše to, i když to není řízeno zásadou hospodárnosti, — i špatné hospodaření je přec nesporně hospodařením! Tak jako nelze pochybovati, že »hospodaření« zabírá netoliko opatřování zevních statků (jak míní Bráf, Horáček a j.), nýbrž i některé druhy použití jich, že je tedy činností

v jistém smyslu aktivní i pasivní. Vždycky však to musí býti činnost lidská; pouhé působení přírodních sil, byť i způsobilo sebe podstatnější změnu něčího hospodářského stavu, není hospodařením (na př. vzrůst divokého lesa na zanedbaném pozemku beze všeho přičinění lidského nebo shoření továrny bleskem zapálené).

Osobou hospodářsky činnou může být arci jen člověk, buď jednotlivec, nebo nějaké sdružení lidí. Může to býti právě tak člověk hospodářsky samostatný, jako člověk jakkoliv odvislý nebo třeba i otrok, — rozumný pán všech svých smyslů jako nerozumné malé dítě nebo člověk jinak nepřičetný. A rovněž každé sdružení lidí může hospodařiti. Zpravidla bude osobou hospodařící onen hospodářský subjekt sám, jehož hospodářský stav se činností tou mění. Ale nemusí to býti a nebývá vždy; možno být hospodářsky činným také jen pro jiné. Za hospodářské subjekty neosobní musí vždy hospodařiti jen jistí lidé. Nesplývá tedy osoba hospodařící vždy se subjektem hospodářským, i dlužno oba ty pojmy dobře rozlišovati. (Proto není radno k označení »osoby hospodářsky činné« čili »hospodařící« užívatí výrazu »subjekt hospodaření«.)

Vždycky však musí činnost kterékoli osoby, má-li být hospodařením a není-li sama jistým použitím nějakých zevních statků (o němž se zmíníme níže), směřovati k opatření nějakých takových statků, byť i neúmyslně, nepromyšleně, neúčelně atd.⁴⁾ Buď cílem neb výsledkem jejím musí tedy být opatření zevních prostředků pro úkoj nějakých lidských potřeb. Nestačí tu vždy, je-li cílem jejím přímo úkoj ten sám, tak jako není každé ukojení lidské potřeby samo o sobě již činností hospodářskou.⁵⁾

⁴⁾ Jak viděti, nenaznačuji zde slovem »směřovati« projev vůle jednajícího (jako slovy »snažiti se«, »snaha« v Šu 1.), nýbrž prostě cíl nebo výsledek dotyčné činnosti, třeba nezamýšlený, nechtěný osobou jednající samou (tu však zpravidla chtěný jiným, pánem otroka, otcem idiota a p.). Je tu tedy slovo to užíváno ve smyslu jaksi neosobním, objektivně, bez ohledu na osobu hospodařící. — Místo abych prostě řekl »musí býti opatřením nějakých zevních statků« užívám zde slova »směřovati« proto, abych předešel příliš úzkému výkladu slov »býti opatřením« a z něho vzešlé event. výtce, že hospodářskou činností je nejen konečné opatření nějakého statku, ale i nutná pro to činnost předchozí, přípravná a p.

⁵⁾ Neboť (budiž mi prominuto, užiju-li tu příkladu hodně sic drastického, ale též obzvláště přesvědčivého) není do jista hospodářskou činností práce mých vlastních svalů, nutná k ukojení jisté důležité potřeby

Ono *opatření* zevních statků nemusí arci záležeti přímo a jedně ve výrobě jich. Hospodářskou je také činnost opatřující je pouze nepřímou, zejména prostřednictvím peněz neb úvěru (na př. když štípám dříví pro potřebu jiných, abych si za vydělané peníze koupil chléb, nebo když si vypůjčuji peníze, abych si mohl koupiti sekeru na to štípání), jakož i činnost pouze z dokonalující předmět potřeby, rovněž jako pouhá výměna těch zevních statků, jejich doprava, po případě i činnost směřující k zachování jich atd. Slovo »opatření« má tu tedy význam co nejširší. Zahnuje i činnost bezprávnou, krádež atd.

Pokud pak jde o skutečné *použití* zevních statků, bude ono jako takové jen tenkrát činností hospodářskou, když se jím mění něčí hospodářský stav. Bude jí tedy každé z užití čili úplná spotřeba statků těch, t. j. takové jich použití, které znamená úplné zničení jich, aspoň v dosavadní podobě; bude to také jiná ztráta jich pro pozorovaný subjekt hospodářský, ať zamýšlená (při jejich výměně, prodeji a pod.), ať nezamýšlená (ztráta v obvykl. sl. sm.). Jinaké jich použití však bude hospodářskou činností jen potud, pokud i jím se zmenšuje (nebo snad zvyšuje) způsobilost statků těch sloužití potřebám lidským (podstatné opořežení, přeměna jich na statky užitečnější). Ovšem může vůbec použití jednoho statku být činností hospodářskou i proto, že je zároveň opatřením statku jiného (prodej, výměna, spotřeba onoho při výrobě tohoto a p.). V šelike jiné použití statků, kterým se hospodářský stav nemění, není činností hospodář-

vypuditi z těla neztrávené zbytky jídla. — můj hospodářský stav se prací tou nemění —; ale ovšem jest: jí činnost lékaře, masseura, babičky neb p., směřující k vypuzení zbytků jídla z těla někoho jiného a tím k opatření odměny za to, tedy zevních prostředků pro úkoj jiných potřeb, vlastních nebo cizích (ženy, děti atd.). Podle Engliše by arci i ona práce svých vlastních svalů byla činností hospodářskou, ježto nesporně je chtěna za účelem zmenšení mé subjektivní strasti, resp. byla by dějem hospodářským, ježto je to nesporně »změna pro subjekt žádoucí jako prostředek k zmenšení jeho subjektivní strasti« (Zákl., str. 87). Jistě však nikdo práci tu samu o sobě nenazve hospodářskou; může ovšem dáti podnět k hospodářské činnosti (viz pozn. násl.), ale státi se jí může jen za výjimečných okolností zvláštních (na př., když je to zároveň zvýšením úrodnosti jistého pozemku). — Podobně není jistě hospodářskou činností čtení nějakého prázdného románu a p., i když je taktéž nesporně chtěno jako prostředek ke zmenšení mé subjektivní strasti (neukojené touhy po přečtení toho románu).

skou, není hospodařením,⁶⁾ dokonce pak jím není každá činnost směřující k ukojení lidských potřeb nebo ke zmenšení něčí subjektivní strasti.

5. Ale »činnost hospodářská« čili »hospodaření« není ještě »hospodářství«. Oba ty pojmy bývají sic často zaměňovány nebo slučovány, ale je záhodno dobře je odlišiti.⁷⁾ Pro pojem »hospodářství« pak je třeba znáti předem ještě pojem »zjev hospodářský«.

Zjevem nazýváme vše, co se našim smyslům a našemu duchu zjevuje neb zjevilo, t. j. prostě vše, co dovedeme vnímati, pozorovati. Může to býti jak nějaký děj, přítomný nebo minulý, krátký nebo dlouhý, důležitý nebo malicherný, tak i okamžitý výsek děje, nějaký stav: jakýkoli hmotný předmět, jež vnímáme zrakem nebo hmatem, rovněž jako zvuk, chuť atd., ale i vnitřní stavy a vlastnosti naše i cizí, jež vnímáme jinak nežli smysly; zjevem jest i naše paměť, nadání p. X., znalost frančiny sl. Y, umění Kubelíkovo atd. Má tedy také tento pojem, jako mnoho jiných, smysl jednak

⁶⁾ Tak na př. (abychom zůstali u drastického příkladu, v předešlé poznámce užitého) hospodářskou činností pro onu nevyslovitelnou, ale důležitou potřebu lidskou jest nejen zmíněná činnost lékaře neb babičky, ale i moje vlastní, když jim platím za jich výkon nebo když si kupuji lék za tím účelem i když lék ten zužívám, ale také, když si koupím instrument potřebný, abych nemusil už volati babičku a také když si stavím zařízení pro snazší a pohodlnější výkon té potřeby. Není však činností hospodářskou každé upořebení toho zařízení ani onoho instrumentu; stává se jí teprve tehdy a potud, když a pokud se jím to zařízení neb onen instrument spotřebuje neb opořebuje, činí nezpůsobilým nebo méně způsobilým k dalšímu užívání, je zmenšením mého hospodářského stavu (rozbití mísy, přetržení trubky a p.). — Podobně není hospodářskou činností každé použití knihy neb pod.

⁷⁾ Nelíší jich na př. Bráf; Kaizl a j.; dobře liší, ale jinak definuje na př. Horáček. — V obecné mluvě bývá sic druhdy i »hospodaření« zvané »hospodářství«: říkává se na př. »tam je špatné hospodaření« ve smyslu »tam se špatně hospodaří« čili »tam je špatné hospodaření«. Ale není radno užívati bez potřeby téhož slova k označení dvou různých pojmů. Omezme slovo »hospodářství« jen na vyšší pojem dynamický i statický zároveň, k označení celého souboru jistých stavů i činností, když pro příbuzný pojem čistě dynamický t. j. k označení pouhé činnosti příbuzné máme výborné, jasnější a již vžitě slovo »hospodaření«! Odpovídá to i duchu našeho jazyka: slova na »—ení« značí vždy jen činnost, slova na »—ství« mají význam širší. Je bohužel dosti slov, kde podobné možnosti nemáme, a kde tudíž musíme téhož výrazu užívati ve dvojím různém smyslu, nechceme-li místo jediného slova užívati

dynamický, jednak statický,⁸⁾ a jest to pojem nesmírně široký, zabírající vše v nás samých i mimo nás se vyskytující a odehrávající, přítomné i minulé. Určitosti, koncise dodává mu teprv přídavné jméno blíže jej vymežující a obmezující. V našem případě adjektivum »hospodářský«.

Hospodářským zjevem jest každý zjev, jenž se týká hospodářského stavu jakéhokoli subjektu, zejména vše, co má význam pro stav ten a jeho posouzení; tedy jak stav ten sám a všechny jeho složky, tak i všechny jeho změny, tedy děje jeho se týkající, ať čistě přírodní, ať lidmi způsobené nebo spoluzpůsobené, (tedy zejména všeliká jeho se týkající činnost hospodářská), i všechny výsledky těch změn. Jest tudíž zjevem hospodářským na př. jak moje nynější zásoba peněz a jiných statků, tak i včerejší nebo dnešní můj výdaj, dnešní nebo včerejší můj výdělek, nedávná moje výhra na los, požár, jenž ztrávil mou dílnu, strom, jenž vyrostl sám na mém zanedbaném pozemku atd., atd.

6. **Hospodářstvím** určitého subjektu imenujeme pak soubor všech hospodářských zjevů jeho se týkajících. Patří sem všeliká hospodářská činnost subjektu toho sama, ale i hospodářská činnost jiných i působnost přírody samy, pokud působí změnu jeho hospodářského stavu, patří sem však též výsledky obojí té činnosti, zejména pak i shrnutí výsledků těch v daný okamžik, tedy celkový hospodářský stav subjektu toho v pozorovaném okamžiku. Ale nesmí se »hospodářství« obmezovati jen na takový okamžitý stav, (jak se tu a tam činívá); vždy je v pojmu tom zahrnuta též činnost po jistou dobu i její výsledky. Nevyznačujeme-li již v definici tento časový moment (na př. dodatkem: »během jisté doby nastalých«), děje se tak proto, že jednak hospodářství určitého subjektu může být pozorováno také po celou dobu jeho existence, jednak k pozorování každého hospodářství náleží nejen sledování jeho hospodaření po nějakou dobu, ale i občasné neb aspoň jedno zjištění jeho hospodářského stavu. Pojem »hospodářství« je tedy souhrnem pojmů »hospodaření« i »hospodářský stav«, upjatých k určitému »hospodářskému subjektu«.

skupiny jich (na př. u pojmů »věda«, »statistika« a mn. j.); ale kde možnost ta je, neměli bychom jí zanedbávati.

⁸⁾ Srv. pozn. předchozí. — Proto dávám slovu »zjev« přednost před protežovaným častěji v novější době slovem »jev«, jež se mi zdá obmezovati se podle struktury naší mluvy spíše jen na cosi déle trvajícího (co je »jeví«), tedy jen na nějaký stav, jen něco statického.

Chci-li míti jasný obraz o svém »hospodářství« (ne toliko »hospodaření«!) v lednu t. r., musím si především zjistiti svůj hospodářský stav na počátku ledna, sledovati pak všechny změny stavu toho průběhem celého měsíce, tedy jak vlastní, tak i cizí činnost změny ty působící, hospodářskou i ryze přírodní, i výsledky obou, nakonec pak zjistiti si opět celkový svůj stav hospodářský z konce ledna. Podobně, chci-li znáti nebo rozbíratí hospodářství nějaké již zaniklé akciové společnosti za celou dobu jejího trvání neb pod.

Pojem »hospodářství« vyžaduje vždy bližšího určení podle subjektu, jehož se týče⁹⁾; není abstraktního »hospodářství«, je vždy hospodářství určitého subjektu nebo souboru subjektů určitých. Subjekt ten může arci býti tak rozmanitý, jako subjekt hospodářský vůbec (viz výše); může to býti jednotlivec nebo jakékoliv sdružení, osobní, věcné i smíšené, dobrovolné i nucené, nahodilé nebo též v jiných směrech organické atd. Soubor zjevů, týkajících se hospodářského stavu určité akciové společnosti, nějakého závodu, okresu, státu atd. imenujeme hospodářstvím té akciové společnosti, toho závodu, okresu, státu atd. Vedle hospodářství osoby A může být tedy i zvláštní hospodářství jejího pivovaru, po případě i zvláštní hospodářství jednotlivých jeho částí (bednářny, sladovny), pokud je A učiní samostatnými hospodářskými jednotkami, tedy samostatnými hospodářskými subjekty.

Podobně vyžaduje pojem »hospodářství« zpravidla¹⁰⁾ bližšího určení časového: mluvíme o mém hospodářství v lednu t. r., o hospodářství obce X v r. 1920, o hospodářství závodu Y po čas světové války atd. Není-li tu takového určení časového, rozumíme hospodářství po celou dosavadní dobu existence dotyčného subjektu, pokud se dá zjistiti.

7. Nyní konečně můžeme si určití, co je to **hospodářství národní**. Nejpřirozeněji a zcela logicky by se tím rozumělo hospodářství určitého »národa« čili hospodářství, jehož subjektem je určitý »národ«; byl by to tedy soubor všech hospodářských zjevů, týkajících se jistého národa jako celku, odchýlných od hospodářských zjevů

⁹⁾ Podobně jako pojem »stav hospodářský« a »hospodaření«; jinak pojmy »statek«, »zjev« a p.

¹⁰⁾ t. j. vždy, když se nemíní hospodářství po celou dobu trvání příslušného subjektu. Rovněž tak vyžaduje určení časového zpravidla pojem »hospodaření« a vždycky pojem »hosp. stav«; u tohoto jest to arci vždy jen určitý okamžik, u oněch však nějaké období, kratší nebo delší.

týkajících se jednotlivých jeho částí. Ale není zvykem užívatí slov »hospodářství národní« v tomto smyslu, nýbrž naznačuje se jimi právě soubor všech jednotlivých hospodářství uvnitř určitého národa, při čemž slova »národ« užívá se nikoli v obvyklém u nás smyslu ethnografickém, nýbrž ve smyslu bližším politickému, t. j. nikoli k označení všech příslušníků určité jednotky ethnografické (kmenové, nebo v naší době spíš jazykové a kulturní), nýbrž k označení souhrnu všech obyvatel určitého státu i v šelických sdružení těch obyvatel.¹¹⁾

Národní hospodářství shrnuje v sobě tedy všechna hospodářství uvnitř určitého státu a tvoří z nich zvláštní celek, do značné míry jednotný a organický. Stát je pojítkem, které dodává všem hospodářstvím v něm shrnutým zvláštního rázu: Právní řád se všemi svými důsledky, hranice státní a celní i všechny ty mnohotvárné svazky a styky, jež společný právní řád a společné hranice nutně vyvolávají mezi obyvateli téhož státu, mají přirozeně ohromný vliv též na hospodářství jich, činí hospodářství ta na sobě navzájem i na celku závislá daleko víc i jinak než na hospodářstvích jiných, a činí vůbec ze souboru těch hospodářství zvláštní organický celek, v nejednom směru odchylný od podobných celků jiných států, podléhajících jiným vlivům, jinému právnímu řádu, jiným osudům, jinému vývoji. A právě k poznačení těchto celků užívá se u nás (ne právě šťastně) výrazu »hospodářství národní«.¹²⁾

Chceme-li znáti určité národní hospodářství, musíme se tedy obíratí v zásadě všemi význačnými zjevy tohoto celku i všech jeho částí, od hospodářství jednotlivců až po hospodářství státní. Neboť od stavu, povahy, vývoje, zdaru jednotlivých částí závisí přirozeně i stav, povaha, vývoj a zdar celku, bez znalosti částí neznáme celku. Ale je-li předmětem našeho pozorování »hospodářství národní«, nesmíme ta jednotlivá, individuální hospodářství, z nichž se skládá, pozorovati jen sama pro sebe, nýbrž jakožto části toho

¹¹⁾ Neobmezuje se tedy jen na příslušníky neb občany určitého státu, jako obvyklý pojem »národ ve smyslu politickém«; proto pravím svrchu jen »ve smyslu bližším politickému«.

¹²⁾ Podle italského »economia nazionale«, vyskytujícího se již v názvu spisu Ortosova z r. 1774, a německého z toho vzniklého »National-Ökonomie«, později přeněmčeného na »Volkswirtschaft«. Lepší, ač také ne úplně výstižný je francouzský název »économie politique«, též anglický »political economy« (ač nyní Angličané i Američané s oblibou užívají pouhého plurálu »economics«).

souboru, musíme hledati vzájemné vztahy mezi nimi, jejich vliv na ten celek, odvislost od něho atd. A nesmíme pro pozorování těch částí zanedbávat pozorovati též celek ten sám, soubor všech těch hospodářství v celku, harmonii všech těch částí, úkol každé z nich v tom souboru, vývoj celku atd.

Rozumí se, že stát, jenž je pojítkem takového celku, může být i státem spolkovým nebo jinou skupinou několika států, jen když tu jsou zmíněné poměry, tvořící ze všech hospodářství v nich zvláštní jednotný celek, zejména tedy je-li tu společné hospodářské zákonodárství, po případě společná hranice celní.

Zvlášt ještě záhodno si uvědomiti, že pouhou částí národního hospodářství je zejména také hospodářství státní, t. j. soubor hospodářských zjevů týkajících se státu jakožto subjektu hospodářského. Je to právě tak hospodářství »jednotlivé« či individuální, t. j. hospodářství jednotlivého subjektu, jako hospodářství jednotlivců nebo jednotlivých jakýchkoli sdružení,¹³⁾ kdežto hospodářství národní je jednotkou vyšší, souborem celé veliké řady takových jednotlivých hospodářství, z nichž jen jedinou jednotkou je hospodářství státní. Patří tedy národní hospodářství k hospodářstvím, jež možno nazvati »soubornými«, kolektivními.

Jakožto jednotka ještě vyšší vytvořen byl moderní vědou pojem **hospodářství světového**. Rozumí se jím soubor národních hospodářství celého kulturního světa ve svém celku a vzájemných vztazích i ve vztazích jednotlivých jejich částí mezi sebou. Možno soubor ten nazývati také hospodářstvím **sociálním**.¹⁴⁾

¹³⁾ »Jednotlivými« čili individuálními hospodářstvími jsou tedy i hospodářství »hromadná« jakýchkoli sdružení. — Rozumí se, že slovy »Je to právě tak...« nemíním nijak klásti význam hospodářství státního (a hromadných hospodářství vůbec) úplně na roveň hospodářstvím jednotlivců; mám na mysli jen jejich ráz, vztah k určitému subjektu. Pro celek, jež zveme »hospodářství národní«, má ovšem hospodářství státní význam nepoměrně větší než všechna ostatní jednotlivá hospodářství; hospodářství státní je to právě, jež do nich do všech mocně zasahuje (berněmi i j.) a je jedním z hlavních činitelů, jež z nich činí zvláštní celek, odchylný od »národních hospodářství« jiných států.

¹⁴⁾ Téhož názvu »hospodářství sociální« (Sozialwirtschaft, Sozialökonomie) užívají někteří (na př. Dietzel, Cassel) k poznačení vědy téhož celkem rozsahu, jaká se obvykle nazývá hospodářstvím národním. Podobně i Horáček (Polit., I. 3) užívá vedle »nauka národohospodářská« v závorce též výrazů »politická neb sociální ekonomie«. Pokud nejde o vědu, jest ovšem lépe rozlišovati »sociální« hospodářství od »národního«; spíše se rovná »světovému«, neboť zde jde skutečně o soubor hospodářství celé

Zvláštnost hospodářství národního i světového, kterou se tato »souborná« hospodářství liší ode všech jiných hospodářství »jednotlivých«, záleží v tom, že nemají zvláštního subjektu hospodářského.¹⁵⁾

8. Když víme, co je to národní hospodářství, snadno si teď ujasníme, co jsou to národohospodářské »poměry« a »zájmy«.

Pojem »poměry« jest ustálen a všeobecně znám; potřebí jen podotknouti, že se ho zde (jakož i při podobném určování předmětu nějaké vědy vůbec) užívá ve smyslu synonyma slov »soubor společnosti lidské, resp. o to, co je všem hospodářstvím národním společné, a o vzájemné vztahy mezi nimi bez ohledu na hranice státní.

¹⁵⁾ Zabýváti se zvlášť ještě pojmem »vědy« nebo »nauky národohospodářské«, není zde potřebí; pro náš účel stačí, co uvedeno v § 3. a níže v § 6. Podotýkám jen, že jakožto věda nebývá »národní hospodářství« omezoáno jen na soubor hospodářství uvnitř určitého státu (ačkoliv zpravidla se z konkrétních poměrů jen určitého státu vychází); zvláště theoretická část vědy té snaží se abstrahovati z poměrů národohospodářských zásady, platné pro hospodářství veškerá, i za meze jednotlivého státu. Proto zdá se mi tu užívání přívlastku »národní« zvlášť málo vhodné; vhodnější by tu byly přívlastky »sociální« nebo »světové« a zpravidla ještě vhodnější se mi zdá mluvití s Englišem i jinými jen všeobecně o »hospodářské vědě«, zejména o »hospodářské theorii« a p., ač jsem si vědom, že pojmu »hospodářská věda« užívá se druhdy též jako pojmu širšího, zabírajícího vědy nejen o hospodářství národním, světovém neb sociálním, ale i o soukromém hospodářství jednotlivců, různých sdružení i státu, zejména tedy i vědu finanční i t. zv. soukromou ekonomiku, jakož i praktické vědy soukromohospodářské a finanční politiky. Mně samému zdálo by se nevhodnější vymeziti a rozdělití tuto skupinu věd vůbec podle předmětu takto: *Hospodářská věda* (v širším sl. sm.) jest věda, jejímž předmětem jsou všechna možná hospodářství, tedy všeliké zjevy hospodářské čili zjevy týkající se hospodářského stavu všelikých subjektů vůbec. Tu pak možno dělití dle předmětu dále na vědy: 1. *soukromohospodářskou* čili *soukromou ekonomiku*, zabývající se jen hospodářstvími soukromými, ať jednotlivců nebo sdružení rázu soukromoprávního, 2. *veřejnohospodářskou* čili vědu *finanční*, jednající jen o hospodářstvích korporací veřejnoprávních, 3. *národohospodářskou*, obírající se všemi hospodářstvími uvnitř určitého státu nebo jisté skupiny států, soukromými i veřejnými, ale nikoliv o sobě, nýbrž ve vzájemných jejich vztazích a v jejich celku; 4. *světtohospodářskou*, zabývající se souborem všech hospodářství národních ve vzájemných vztazích jejich i jejich částí mezi sebou a 5. *všeobecně hospodářskou*, nebo třeba hospodářskou vědu v užš. sl. sm., která soustavně pozoruje a zkoumá hospodářské zjevy společné hospodářstvím v všech těchto 4 druzích, nebo nehodící se výlučně za předmět žádné jednotlivé z těchto 4 věd, po případě v soustavu rovná poznatky o nich. Rozumí se, že nejen tato poslední, ale každá z těchto 5 věd může být vědou dynamičnou

zjevů«. **Poměry národohospodářské** značí tedy soubor zjevů, týkajících se hospodářství národního ve smyslu svrchu dotčeném, a to ať v celku, ať jednotlivých jeho částí.

Podobně jest ustálen a nepotřebuje výkladu pojem »zájmy«; jen je záhodno si uvědomiti, že »zájmy« nezahrnují pouze hmotný prospěch, nýbrž i jakýkoliv jiný: mravní, umělecký, kulturní vůbec, »politický« nebo mccenský atd. A nemusí být »zájmy« vždy jen sobecké; často jsou velmi nezištné, altruistické. **»Národohospodářské zájmy«** pak jsou opět zájmy určitého národního hospodářství, ať v celku, ať jednotlivých jeho částí.

A nyní známe všechny pojmy, jichž potřebujeme k objasnění složitých pojmů »politika národohospodářská« a »věda o národohospodářské politice«.

§ 5. Politika národohospodářská.

Ve spojení obou pojmů »politika« a »národní hospodářství« v nový jediný pojem »politiky národohospodářské« nutno přirozeně viděti obmezení substantiva »politika« adjektivním bližším určením »národohospodářská«. Které části pojmu »politika« týká se však toto bližší určení?

nebo statickou, tedy jak soustavnou činností vědeckou, tak i soustavou poznatků. A každá se může dále dělití podle směru, v jakém obohacuje naše vědomosti, na historickou, theoretickou i praktickou, ve smyslu naznačeném svrchu v § 3. Všechny pak pojí v jediný celek — onu »vědu hospodářskou v širš. sl. sm.« nebo třeba »vědy hospodářské« — společné hledisko, s něhož všechny pozorují a určují svůj předmět: hledisko postulátu hospodářského ve smyslu Englišově. Neboť jen s tohoto hlediska lze chápati základ všech »hospodářství«, jímž je »statek« (»hospodářství« = soubor zjevů, týkajících se »hosp. stavů« = souborů zevních »statků« určitého subjektu). Tak bylo by po mém soudu možno dospěti k logické a úplné soustavě všech hospodářských věd, s jasným vymezením předmětu každé z nich. — Abych předešel nedorozumění, připomínám ještě, že věda hospodářská nemusí se arci zabývati vším, co jsme nazvali »zjevem hospodářským«, čítaje v to i »stav« i »činnost hospodářskou«. Vymezení to naznačuje pouze, čím vším se zabývati může, aniž by vybočila z pojmových svých mezí. Přirozeně je však zůstaveno vědě té samé (podobně jako jiným vědám), aby si z celého komplexu zjevů, jimiž se pojmově zabýváti může, vybrala in concreto ty, jež považuje pro svůj vědecký cíl za nutno zjištění a pozorování, aby nevynechala sic žádného, jenž je k dosažení cíle toho nezbytný, ale s klidem pominula všechny podružné, pro cíl ten bezvýznamné, jež by jí byly jen zbytečným zatěžováním neb i odváděním pozornosti na cesty nepravé.

Viděli jsme, že politiku vůbec možno dělití čili blíže určovati buď podle subjektu, o jehož snahy jde, nebo podle předmětu, poměrů, o jichž úpravu jde, nebo podle cíle čili zájmů, podle kterých se mají poměry ty upravit, nebo podle cest a prostředků, jakými se má ta úprava díti, nebo konečně podle způsobu projevu dotyčných snah a jejich podkladu. Národní hospodářství však přirozeně nemůže být ani subjektem politických snah — vždyť jsme viděli, že k jeho zvláštnostem patří, že vůbec nemá zvláštního subjektu hospodářského —, ani pouhou formou snah těch, t. j. cestou, prostředkem nebo způsobem projevu jich ve smyslu svrchu dotčeném, tím méně jejich podkladem ve smyslu svrchu zmíněném. Může se tu tedy ono bližší určení týkati pouze dvojího: buď předmětu těch snah nebo jejich cíle. Obě tato dělítky jsou tu pojmově zcela rovnoprávná. Možno tedy národohospodářskou politikou v zásadě rozuměti právě tak »soubor snah po úpravě národohospodářských poměrů podle jakýchkoli zájmů«, jako »soubor snah po úpravě jakýchkoli poměrů podle zájmů národního hospodářství«.

Obojí této možnosti se také skutečně v životě používá: Mluví se o »národohospodářské politice« jednou k označení různých snah upravit poměry zemědělství, průmyslu, obchodu atd. ve státě podle zájmů jakýchkoliv, třeba národnostních, náboženských, vojenských a p., — po druhé se tak zase jmenují snahy upravit jakékoli poměry, třeba hranice státu, poměry národnostní, náboženské, vojenské atd., jen když se to děje s hlediska zájmů národního hospodářství jako celku. Ale častější a běžnější je dělítko první, podle předmětu. Už i proto, že je to nejobvyklejší dělítko vůbec a ve vědách zvlášť. Přidržíme se ho tedy přirozeně také zde, při svém vědeckém tříbení příslušných pojmů; ale zachováme při tom dobře na mysli, že je v zásadě stejně oprávněno a také v životě užíváno i dělítko druhé, podle zájmů.

Bude nám tedy **národohospodářskou politikou** soubor snah (jinak řečeno: každá snaha) kohokoli, upravití podle něčích zájmů jakékoliv poměry národohospodářské, t. j. poměry souboru všech hospodářství uvnitř státu nebo ovšem i poměry jednotlivých částí souboru toho, pozorovaných s hlediska celku toho souboru, právě jakožto jeho částí.¹⁾

¹⁾ Dodatku naší definice politiky: »pokud se úprava ta dotýká zájmů veřejných«, není zde potřeba opakovatí, poněvadž už z pojmu národ-

Je to tedy politika obmezená co do předmětu na »národní hospodářství«; jinak platí o ní arci vše, co jsme si svrchu řekli o politice vůbec. Můžeme ji tedy také dále **dělití** podle všech hledisk svrchu dotčených: Podle rázu *zájmů* v ní rozhodujících může i národohospodářská politika býti buď třídní nebo stranická, národní (zde ovšem ve smyslu ethnografickém), celostátní i mezinárodní; třídní zas může být agrární, průmyslová, obchodní, středostavovská, dělnická atd. podle toho, zda se snažíme upravit poměry národního hospodářství jako celku (po případě některých jeho částí) podle zvláštních zájmů agrárních (byť i bychom sami nebyli agrárníky), či tak, aby to bylo na prospěch především průmyslu, obchodu, t. zv. středním stavům, dělnictvu atd.

V jiném smyslu můžeme mluvití a mluvívá se skutečně o národohospodářské politice »agrární«, »průmyslové« atd., nebo »stranické«, »národní«, státní, když máme na mysli *subjekt* té politiky, tedy když jde o snahy reprezentantů kruhův agrárních, průmyslových atd., té které strany politické, určitého národa nebo reprezentantů celého státu. Při tom na př. »agrární politika« v tomto smyslu nemusí se snažit upravití jisté národohospodářské poměry podle zvláštních zájmů agrárních, nýbrž může se povznést na vyšší stanovisko zájmů celonárodních nebo celostátních, a p.²⁾

Ještě v jiném smyslu pak možno mluvití o politice »agrární«, »průmyslové« atd.: když tím chceme označit určitou část *předmětu* národohospodářské politiky, totiž tu, která se snaží o úpravu poměrů agrárních (zemědělských), průmyslových atd. Také zde budeme toto rozdělení podle předmětu považovati za pravidlo a předpokládati je všude, kde neoznačíme výslovně jiné dělítko.

Rozumí se konečně, že také národohospodářská politika může být evoluční nebo revoluční, násilná nebo zákonná nebo správní, a že i ji možno chápati buď jako činnost praktickou čili jako část umění politického, nebo jako činnost rázu jen ideového čili theoretického (ve smyslu svrchu v §u 2. odd. 5. dotčeném), jejíž podstatnou částí je věda i nauka o národohospodářské politice.

ního hospodářství vyplývá samo, že každá úprava poměrů národohospodářských se dotýká též veřejných zájmů.

²⁾ Též zde by bylo záhodno k zamezení všech nedorozumění užívati namísto adjektiv »agrární, průmyslová, národní, státní« a pod. vždy raději jen genitivů: politika »kruhův agrárních, průmyslových, národa X, státu Y« atd. Srovnej poznámku ¹⁾ k § 2.

§ 6. Věda o národohospodářské politice.

Též o této vědě — uznáme-li ji za samostatnou vědu a ne toliko za část vědy o politice vůbec (viz svrchu § 3., konec odst. 1.) — platí arci vše, co bylo svrchu řečeno o »vědě politické«, ovšem že se samozřejmým obmezením předmětu. Shrňme a specialisujme si zde jen věci nejdůležitější:

1. **Předmětem** této vědy jsou snahy o úpravu poměrů národohospodářských. Jako v praxi, měla by se tedy i ve vědě rozlišovati národohospodářská politika československá, rakouská, italská atd., neboť jsme viděli, že k pojmu hospodářství »národního« patří obmezení jen na určitý stát neb určitou skupinu států.¹⁾ Ale není zvykem ji tak ve vědě rozlišovati. Každý přestítel této vědy sice zpravidla vychází především z poměrů určitého státu nebo skupiny jich a má na mysli úpravu hospodářských poměrů především v nich; ale pro hlubší proniknutí těch poměrů neváhá podle potřeby studovati též obdobné poměry jiných států, sousedních neb i vzdálenějších, příbuzných neb i zcela odlišných, nalézajících se na přibližně stejném stupni hospodářského vývoje nebo hospodářsky vyspělejších anebo naopak opozdilých, — podle toho, co může lépe osvětliti dotyčné poměry domácí. A mnohé poznatky, i zásady, k nimž dospívá (zvláště v theorii), mají platnost nejen pro ono »národní« hospodářství, z něhož vyšel, ale i všeobecnou, ježto hospodářské poměry, které jim jsou základem, jsou taktéž všeobecného rázu, společny národním hospodářstvím všech kulturních národů té doby. Platí tedy také o národohospodářské politice jakožto vědě totéž, co o vědě národohospodářské vůbec (srv. pozn. 15. na str. 31.): místo »národohospodářská« patřil by jim oběma zpravidla spíše predikát »světo-« neb »sociálně-hospodářská«, anebo snad ještě lépe pouze »hospodářská« (ve svrchu zmíněném širším smyslu toho slova).

Na druhé straně nesmí se předmět naší vědy obmezovati jen na politiku státní, t. j. na snahy státu neb států po úpravě po-

¹⁾ Nejen že pouze uvnitř jednotlivého státu nebo hospodářsky i zákonodárně pevně spjaté skupiny jich tvoří hospodářské poměry jednotný celek, ale též účelná úprava jich je zpravidla možna pouze uvnitř takového celku. I když jde o úpravu hospodářských styků mezinárodních, je možna jen prostřednictvím jednotlivých zúčastněných států neb aspoň za součinnosti jich, výslovné nebo třeba jen mlčky prováděné (trpěním, dopuštěním té úpravy a p.); tvoří tudíž i taková mezinárodní úprava část politiky určitého státu nebo skupiny jich.

měrů národohospodářských.²⁾ Stát sice je na svém území orgánem nejvyšším, souverainním, rozhodujícím ve věcech zákonodárství i správy. Tím jest mu dána ohromná moc politická, t. j. moc upravovati různé poměry na svém území podle zájmů, jež on uzná za rozhodné. Má tedy v první řadě on také možnost, působiti tím neb oním směrem na hospodářství v něm sdružená, podporovati rozvoj jedněch, obmezovati vzrůst jiných a p. Proto také ostatní činitelé hospodářskopolitičtí zpravidla se snaží uskutečniti své politické touhy skrze stát, prostřednictvím neb aspoň pomocí veliké jeho moci. Často ani nemohou jinak dospěti k jich uskutečnění, než prostředkem státních zákonů a správy státní. Je tedy stát, státní politika, státní působnost na poměry národohospodářské přirozeně nejdůležitějším a hlavním předmětem pozorování i snah naší vědy.

Ale není a nesmí býti předmětem *jediným*. Ani sama, ani spolu s působností jiných veřejnoprávních svazků — obcí, okresů, zemí, zemědělských rad, obchodních komor a p., — jež někteří vedle státu uznávají za jediné činitele národohospodářské politiky.³⁾ Také činnost a snahy různých jiných sdružení, rázu čistě soukromoprávního, určují často směr vývoje různých hospodářských poměrů ve státě. Ať jsou to snahy a činnost sdružení rázu jen hospodářského, jako trustů, kartelů, velkých společností obchodních, dopravních a p., nebo hospodářská část činnosti a snah různých organizací stavovských, třídních, odborových a p., nebo stran politických, některých společností a spolků humanitních, »sociálních«, vědeckých a j. Vše to jest nebo má nebo může býti také předmětem vědy o hospodářské politice. V některých oborech jsou snahy a činnost těchto sdružení přímo rozhodujícími, daleko důležitějšími než přímá činnost samého státu. Beze znalosti jich nebylo by vůbec možno rozuměti dosavadnímu vývoji v oborech těch a stanoviti směrnice pro vývoj další. Podobně pak jest tomu i ve příčině snah

²⁾ Tím méně ovšem jen na politiku státní v druhém z možných smyslů toho slova, t. j. na snahy po úpravě národohospodářských poměrů podle zájmů státních. Tím se však není třeba blíže obírat, protože takové obmezení, pokud vím, tvrzeno nebylo, — kdežto obmezení politiky a zvláště i národohospodářské politiky jen na snahy (činnost) státu, po případě státu a jiných veřejnoprávních korporací, jest — jak jsme viděli v pozn. 1. k § 1. — dosti časté, vyžaduje tedy vyvrácení.

³⁾ Moc jejich odvozuje se z moci státní, platí tedy i o nich v podstatě to, co právě uvedeno o této.

a činů některých v ý z n a ě n ý c h j e d n o t l i v c ů, třebaš to nebyli reprezentanti a funkcionáři státu. Tak jako by vědecké zpracování povšechné politiky české nemohlo pominouti snah jednotlivců jako byli na př. Havlíček, Palacký, Rieger, Masaryk (i dokud ještě nebyl hlavou státu) a j., tak nemůže věda o národohospodářské politice vylučovati z předmětu svého snahy a práce jednotlivých národohospodářských politiků, ať theoretických, ať praktických (Smitha, Malthusa, Marxe, Lasalla atd. — Schulze-Delitsche, Raiffeisena, Kampelíka, Liebiga, Thüнена atd., atd.).⁴⁾

2. Také tato věda může být zásadně nejen praktickou, ale i historickou i theoretickou; historická je zpravidla nutnou přípravou i podmínkou theoretické i praktické, praktická vyvrcholením a konečným cílem celé národohospodářské politiky jakožto vědy. Podle toho jsou rozmanité i úkoly vědy té.

Úkolem *historické* vědy o národohospodářské politice jest především, soustavně pozorovati co možná všechny číkoliv snahy po jakékoliv úpravě hospodářských poměrů ve svém státě a pro srovnání i ve státech jiných, v přítomnosti i v minulosti, pak zjišťovati co možná všestranně a důkladně, ale i nestranně, objektivně pravou podobu a ráz, příčiny i následky, průběh a vývoj všech takových snah pro celek, a poznatky tak získané srovnati v soustavu jedinou (historie národohospodářské politiky vůbec), nebo v řadu soustav vnitřně souvislých (na př. historie zemědělské, průmyslové nebo dopravní atd. politiky v bývalém Rakousku, ve Francii a pod.). *Pomůckou* jí budou zejména výsledky historické vědy hospodářské, která podobně pozoruje, zjišťuje a v soustavě rovná základ všech těch snah, zjevů a poměrů hospodářské vůbec, a výsledky historické vědy politické vůbec, jež podobně zpracovává snahy po úpravě také jiných poměrů, s hospodářskými tak často souvisejících a na ně vliv majících, takže znalost jich je nutná neb aspoň podstatně přispívá k důkladnému poznání snah hospodářskopolitických. Také některé poznatky věd technických, zvláště hospodářskotechnických, a ovšem také statistiky, biologie a jiných věd přírodních, všeobecné historie atd. jsou z těchž důvodů vítanými a často nezbytnými pomůckami této vědy.

⁴⁾ Rozumí se, že nemusí každá vědecká práce o národohospodářské politice zabývat se všemi těmito snahami, ale nesmí se snahy ty příliš úzkou definicí vědy z ní vůbec vylučovati.

Úkolem *theoretické* vědy o národohospodářské politice jest vyhledati ve zjištěných a srovnaných tak zjevích typy, zákonitosti a pravidelnosti, příčinnou souvislost mezi nimi, zákony, ovládaající ty snahy i jejich vývoj, precisovati příslušné pojmy. *Pomůckami* jejími budou kromě zmíněných pomůcek naší historické vědy hlavně tato sama, pak logika, noetika a jiné vědy formální, též psychologie, filosofie, matematika a vše, co pomáhá proniknouti k pravé podstatě pozorovaných zjevů, jejich souvislostí, příčin i následků.

Úkolem *praktické* vědy o národohospodářské politice pak jest, na základě důkladné znalosti soustavné historie všech závažnějších snah po úpravě národohospodářských poměrů i jejich vývoje, zdaru neb nezdaru, příčin a následků, i znalosti zákonů v nich se projevujících a vývoj jich ovládaících i příčinné souvislosti mezi nimi, stanoviti pravidla (zásady, maximy) pro praktický život hospodářský, dávatí praktické pokyny proň, určovatí směr, jakým by se měla bráti další úprava jednotlivých větví našeho národního hospodářství a hledati nejvhodnější cesty pro tu úpravu, vše to s hlediska zájmů celku, jeho dobra ve smyslu svrchu dotčeném.

Jak zřejmo, je tato praktická větev vyvrcholením a konečným cílem vši vědy o národohospodářské politice vůbec; poznatky ostatních, i se všemi svými vlastními pomůckami, jsou jí nutným předpokladem, přípravou a *pomůckou*.

3. *Vůdčí ideou* této vrcholné větve a tím i celé vědy o národohospodářské politice, tedy oním směrem, kterým tato politika snaží se upravití poměry národohospodářské, jest tudíž konečný cíl všech praktických věd: dobro celku, t. j. mravní ideál co možná největšího zdokonalení a obšťastnění lidstva. Je přirozeno nejen, že ideál ten není ničím pevným, nýbrž mění a vyvíjí se souběžně s vývojem mravních názorů lidstva, ale i, že v mnohých případech je slabému rozumu lidskému velice těžko objektivně rozhodnouti, co jest opravdu v zájmu »dobra celku«, tedy ideálu tomu nejbližší. Proto při rozhodování o tom, i když se děje na poli vědy, bude subjektivní náhled rozhodujícího vždy mocně spolupůsobiti, nežřídká víc než soud zcela objektivní. Vážný vědec bude však jistě vždy hledět, aby svůj subjektivismus co možná nejvíc potlačil, podřídil vědeckému objektivismu, a bude se snažit, aby své rozhodnutí aspoň co nejobjektivněji vědecky odůvodnil. Ale tato nutná přec jen vždy příměs subjektivismu spolu se zmíněnou vývojovou proměnlivostí vůdčí

idey naší vědy jest příčinou, že tak jako celou řadu jiných věd, také praktickou vědu o národohospodářské politice není možno uznati za vědu exaktní, a že výsledky její mají platnost vždy jen dočasnou a relativní.

4. **Nauka o národohospodářské politice.** Ve shodě s tím, jak jsme si svrchu v § 3. odst. 5. definovali »nauku o politice« vůbec, značí nám »nauka o národohospodářské politice« jen určitý výsek vědy o ní, totiž jen soustavu obecných poznatků o národohospodářské politice v jejím celku. Prostě řečeno, je to soustavný výklad toho, co by se měl naučiti ten, kdo chce (nebo má) míti ucelený, povšechný obraz o národohospodářské politice vůbec, zpracovídlá co možná souměrně pojednávající o všech jejích částech, podle nejnovějšího stavu vědy o ní.

Při nynějším rozsahu této větve politiky i vědy o ní nemůže to arci být obraz úplný, vyčerpávající celý předmět do nejmenších podrobností; to je možno jen při naukách o jednotlivých malých částech této politiky, na př. nauce o politice ochranné neb p.; ale o celku politiky národohospodářské, zejména není-li obmezena jen na určité národní hospodářství v pr. sl. sm., tedy na meze určitého státu, sotva může nyní už být sestavena nauka jdoucí do všech podrobností. Největší umění vědce, píšícího nebo přednášejícího takovou nauku, bude tedy přirozeně záležeti především v tom, aby z nesmírné spousty poznatků celé dosavadní vědy o národohospodářské politice vybral poznatky opravdu obecné, totiž základní, nejdůležitější, dávající ráz té které větvi její a určující její vývoj i charakterisující podstatně poslední stupeň toho vývoje; dále v tom, aby našel správnou míru, jak daleko dlužno jíti v podrobnostech o každé té větvi, by celek byl souměrný, by žádná část nebyla proti druhým zkrácena ani protežována víc než co odpovídá jejímu významu pro celek; a konečně v tom, aby vybrané tak poznatky spjal v pevnou logickou soustavu.

Mnohem snazší, ač také ne právě lehký jest úkol nauk o jednotlivých hlavních větvích národohospodářské politiky, jak se obyčejně dělívala podle hlavních stránek života hospodářského, na př. o politice zemědělské, po příp. celé prvovýroby, nebo průmyslové, obchodní, dopravní, živnostenské vůbec, nebo populační, sociální atd. Tu již je kruh poznatků značně obmezen a možno jíti hloub do podrobností, tedy výběr je v každém směru ulehčen.

Obtíže výběru téměř odpadají, je-li předmětem takové nauky jen určitá speciální otázka hospodářskopolitická. Tu je nejen možno a záhodno, ale zpravidla i nutno shrnouti všechny dosavadní poznatky vědecké o té otázce v jedno. Tím důležitější je pak arci kritické zpracování jich, aby bylo nejen soustavné, ale i vědecké a nové, opravdovým obohacením lidského vědění o nové poznatky.

Přeji naší české vědě, aby prostřednictvím hojných takovýchto nauk speciálních i dílčích dospěla co nejdříve k dokonalé, na výši doby stojící celkové nauce o hospodářské politice.

§ 7. Výroba, prvovýroba, zemědělství a jeho druhy.

Výrobou vůbec jmenujeme vše, čím vznikají nové věci. Může to být nejen činnost lidská, úmyslná neb i neúmyslná, ale i pouhé působení sil přírodních bez vší součinnosti lidské. (Tak příroda sama »vyrábí« uhlí, naftu, rašelinu atd.)

Ve smyslu hospodářském však nazýváme výrobou jen záměrnou činnost lidskou, která má za účel získati nové hmotné statky, t. j. nové předměty chtěné lidmi jakožto prostředky k ukájení nějaké lidské potřeby, a to jen statky hospodářské t. j. takové, jichž není nazbyt, a jejichž získání musí být vykoupeno nějakou hospodářskou obětí. Mohou to býti buď statky úkojně, které jsou chtěny už samy k ukájení nejrůznějších lidských potřeb, ať přímo (chléb a p.) nebo nepřímo (peníze), anebo statky výrobní, chtěné především pro potřebu výroby statků jiných, jež teprve mají sloužiti k bezprostřednímu nebo třeba ještě nepřímému ukájení různých potřeb jiných.¹⁾ Výrobní statky jsou buď surovinami t. j. látkami, z nichž se jiné statky vyrábějí mechanickým, chemickým neb jiným zpracováním jich, a které svou podstatou přecházejí do těch nových statků, nebo nástroji, jichž se při tom zpracování používá, aniž se při tom spotřebují a aniž přecházejí do substance výrobků, nebo látky pomocné, rovněž při výrobě používané a do substance výrobků nepřecházející, ale při procesu výrobním zanikající, spotřebované (uhlí a jiné topivo při výrobě spálené atd.).

Výrobou v hospodářském smyslu je tedy jen lidská činnost záměrná, tedy vždy úmyslná a přímo výrobu za cíl svůj mají-

¹⁾ Rozumí se, že statek téhož druhu může být jednou statkem úkojným, jindy výrobním. Rozhoduje tu in concreto účel, pro který jest právě chtěn.

cí; nezáměrné získání hmotných statků, na př. nahodilým nálezem, je sice činností hospodářskou, nikoli však výrobou těch statků. Musí pak výroba směřovati k získání nového hmotného statku, arci jen in specie, nikoliv in genere nového; nemusí to tedy býti statek, jemuž podobného dosud tu nebylo, — mohlo být zcela stejných statků toho druhu vyrobeno již třeba mnoho milionů, — ale ten konkrétní statek v té nynější podobě musí být nový, dříve v té podobě neexistující. Proto není výrobou získání »nových« (v jiném sl. sm.) statků koupí nebo směnou, ani pouhá doprava statků a podobná činnost hospodářská, ale jest jí také zmíněné zpracování surovin i jiných statků, které jim dává novou podobu (ať co do tvaru, či co do složení), tak aby mohly sloužiti lépe nebo jiným potřebám lidským nežli v podobě původní.

Ony způsoby výroby, které se zabývají získáváním nových statků v původní jich podobě, jak vyšly z rukou přírody (ač ovšem za spolupůsobení rukou lidských), nazýváme **výrobou prvotní** čili **prvovýrobou**; výsledky její jmenujeme výrobky prvotními.

Všechny ostatní způsoby hospodářské výroby, tedy ty, které mají za svůj cíl získávati nové statky zpracováním prvotních výrobků, ať mechanickým nebo chemickým nebo jiným (pomocí elektřiny, radia atd.), zoveme **výrobou průmyslovou**; výsledky její slovou výrobky průmyslovými čili tovary, po případě polotovary, (které nemají ještě podobu konečnou, v jaké mají sloužit přímo úkoji lidských potřeb, nýbrž potřebují ještě dalšího zpracování; polotovarem jsou na př. pruty kujného železa, z něhož teprv se vyrábí různé železné tovary).

Prvotní výrobu dělíme na lov zvířete a ryb, hornictví a zemědělství.

Pojmy **lov zvířete** a **rybolov** jsou obecně známy a ustáleny, nepotřebují výkladu; jen upozorniti dlužno, že tu jde vždy jen o lov, nikoliv o chov, a předmětem lovu že jsou vždy jen zvířata volně se pohybující a množící ve volné přírodě, nikoli chovaná v uzavřených místnostech, oborách, rybnících a p., a to zvířata všeho druhu, nejen ssavci, ptáci, ryby, ale i různé měkkýši, plazové atd.

U pojmu **hornictví** nutno si již uvědomiti, že se tu neobmezuje na to, co si při tom slově lidé zpravidla představují, totiž jen pracné dobývání různých rud a nerostů pod zemí, ve více méně hlubokých dolech a horách, nýbrž má zde význam širší: jest jím každé záměrné oddělování (nebo vyhledávání již přírodou samou odděle-

ných) nerostných částí kůry zemské pro potřeby lidské; tedy také lámání kamene, dobývání písku nebo hlíny, rýžování zlata, hledání dýmání a pod.

Ještě méně jasný je pojem **zemědělství**, neboť slova toho se užívá v několikerém různém smyslu:

1. V *nejširším* sl. sm. možno zemědělství vymeziti prostě jakožto každou prvovýrobu, která není ani lovem zvířete nebo ryb, ani hornictvím. Patří sem tedy všeliké prvotní získávání jakýchkoli prvotních výrobků z říše rostlinné vůbec a z říše živočišné potud, pokud není pouhým lovem, nýbrž pěstováním, chovem. Proto sem patří i lesnictví, zahradnictví, ovocnictví, vinařství, chmelařství, ale také chov zvířectva všeho druhu, tedy nejen chov dobytka, ale i drůbežnictví, králikářství, holubářství, včelařství i rybníkářství (rybníční hospodářství, chov ryb), i chov jiného zvířectva (ústřic, jelenů atd.).

2. V *užším* sl. sm. bývá však zemědělstvím zváno jen vzdělávání půdy *zemědělské*, (t. j. převahou půdy orné čili polí, ostatní pak jen potud, pokud je s převládající orncu půdou spojena v jeden výrobní celek) a pak spojený s tím chov hospodářského zvířectva jakéhokoli druhu i ryb, a spojené s tím průmyslové zpracování získaných tak výrobků prvotních čili t. zv. zemědělský nebo hospodářský průmysl (pivovarství, lihovarství, cukrovarství, škrobařství atd., pokud je spojeno s vlastním zemědělstvím).

3. V *nejúžším* sm. sl. jmenuje se zemědělstvím pouze hospodářství polní a luční.

Je samozřejmo, že podle různého toho pojetí slova »zemědělství« budou velmi různé nejen jeho rozsah, ale i zájmy v něm sloučené nebo převládající. (Srv. níže § 9.)

§ 8. Význam zemědělství pro národní a sociální hospodářství.

1. Zemědělství vyrábí nejdůležitější statky, potřebné k živě národa i lidstva. Obilí, brambory, ovoce, zelenina, cukr, spolu s masem chovných zvířat všeho druhu, mlékem, máslem, vejci, medem atd., tvoří téměř celou naši výživu. Výsledky lovu, ač v začátcích lidstva byly mu hlavním pramenem obživy, ustupují dnes již ve všech kulturních zemích úplně do pozadí. U nás také výsledky rybolovu, který sice dosud dodává lidstvu jako

celku velmi podstatnou část živných látek¹⁾, ale v našich zemích bez moře a velkých jezer je celkem bezvýznamný.

2. Vedle potravin vyrábí však zemědělství také množství jiných nejpotřebnějších surovin, nezbytných pro ukažení řady jiných důležitých, ba existenčních potřeb národa i lidstva (dříví, len, konopí, bavlnu, vlnu, kůže atd.).

3. Vyrábějíc statky prvotní, rozmnožuje přirozeně bohatství národa. I když už neuznáváme učení fysiokratů i jiných, že by pouze zemědělství bylo produktivní, t. j. tvořilo nové statky a rozmnožovalo národní bohatství, přec dala nám právě nedávná doba, válečná i poválečná, přímo názorně poznati význam zemědělské produkce pro blahobyt národa a jeho postavení, nejen hospodářské, ale i politické, mocenské.

4. Zemědělství skýtá zaměstnání a výživu veliké části každého národa. Zejména také u nás. Do nedávna tvořili zemědělci vůbec většinu obyvatelstva u nás v různých povoláních činného (v Čechách ještě r. 1869, na Moravě ještě r. 1900, na Slovensku a v Podkarpatské Rusi až dosud). V posledních desetiletích sice zemědělců u nás poměrně ubylo, ale dosud tvoří i v Čechách a ve Slezsku třídu počtem jen o málo ustupující třídě průmyslové, na Moravě pak a ještě víc na Slovensku i v P. Rusi vynikají počtem daleko nad všechny ostatní třídy povolání.²⁾

5. Rázem své činnosti, zdraví lidskému zpravidla zvláště příznivé, jest zemědělství přirozeným regenerátorem národa, zdrojem silných a zdravých jednotlivců, udržovatelem a obnovovatelem tělesného i duševního zdraví celku, jádrem jeho branné síly.

¹⁾ Jen v sev. oblasti Atlantického oceánu loví se podle statistiky kodaňské mezinár. společnosti pro výzkum moře ročně průměrem asi 3 miliardy kg užitkových ryb, kromě spousty jiných mořských zvířat (velryb, ústřic, humrů atd.).

²⁾ Podle posledních soupisů obyvatelstva připadalo na zemědělství v širš. sl. sm.:

	% ze všech osob v povolání činných:				% ze všeho přítom. obyvatelstva vůbec:			
	r. 1890	1900	1910	1921	r. 1890	1900	1910	1921
v Čechách	46·8	41·1	36·6	28·3	40·6	35·7	32·3	29·7
na Moravě	56·2	51·8	45·8	37·6	50·0	46·2	41·3	38·6
ve Slezsku	47·9	41·3	35·1	22·7	41·2	35·1	29·2	21·9
na Slovensku			63·8	58·8			62·0	60·6
v Pod. Rusi			73·4	66·5			70·9	67·7

(Statist. příručka RČsl. II., str. 417, 416 a 403.)

§ 9. Politika zemědělská, její předmět, cíle a rozdělení.

Slovy »zemědělská« čili »agrární politika«, možno označovati různé úseky politiky národohospodářské, podle toho, zda ji chceme děliti s hlediska zájmů, podle nichž mají být poměry upravovány, či s hlediska subjektů dotýčných snah, nebo podle předmětu, jehož se týkají ty snahy a úpravy, tedy podle poměrů, jež mají být upravovány.

Politika jakožto věda nesmí se však omezovati na zájmy pouze jedné třídy, aniž jen na snahy pouze určité jednostranné skupiny subjektů; zřejmě tedy, že chceme-li se vědecky obíratí zemědělskou politikou, dlužno si ji vymeziti podle předmětu.

Jest jí tedy soubor snah — ať kohokoli —, směřujících k úpravě poměrů zemědělských podle jakýchkoli zájmů, pokud se to dotýká zájmů veřejných.

* * *

Předmětem zemědělské politiky v tomto smyslu jsou tedy jen poměry zemědělské, t. j. soubor zjevů, týkajících se zemědělství, a to zemědělství v nejširším z oněch tří smyslů toho slova, jež jsme si vytkli svrchu v § 7.

Pojímá-li se zemědělská politika s hlediska zájmů, tedy jako soubor snah po úpravě jakýchkoli poměrů podle zájmů zemědělských¹⁾, pak je arci její předmět mnohem širší, neobmezuje se jen na poměry zemědělské; ale »zájmy zemědělské« a pojem »zemědělství« ve spojení tom se tu naopak berou ve smyslu užším, zpravidla a nejvhodněji v rozsahu druhé ze svrchu vyčtených tří variant pojmu zemědělství. Zájmy čistých zemědělců ve smyslu nejúžší z těch variant jsou pro tuto třídní politiku zpravidla příliš úzké, zájmy zemědělství v nejširším sl. sm. příliš různorodé, prostřední varianta vyhovuje nejlépe: Jádrem je tu hospodářství polní, ale přibírá se i jiná prvovýroba i zemědělský průmysl, obojí však jen potud, pokud je to jen podružnou součástí onoho. Vyloučeno je tu pouhé lesnictví, právě tak jako vlastní vinařství neb zahradnictví, pouhé drůbežnictví, včelařství, rybníkářství a p., i samostatný

¹⁾ Zpravidla podle třídních zájmů zemědělců. Ty bývají označovány jako »zájmy agrární«. Proto by bylo dobře politiku taktó (podle zájmů) dělenou nazývati »politikou agrární« a názvu »politika zemědělská« užívati jen k poznačení předmětné části politiky v hořejším sl. sm. Obvyčejně se však dosud užívá obou těch názvů promiscue jako rovnocenných.

průmysl zemědělský; neboť každé z těchto zvláštních odvětví výrobních, není-li jen pomocnou částí vlastního zemědělství, má své vlastní zájmy, podstatně se lišící od zájmů tohoto, ba často jim protichůdné (zájmy cukrovarů a rolníků-řepařů). Řídit politiku jednotně podle všech těchto zájmů bylo by velmi obtížno, často i nemožno. Ale modifikovati poněkud zájmy vlastního zemědělství podle zájmů oněch součástí s ním spojených, je nejen dobře možno, ale i účelno a celku prospěšno. A poněvadž čistých zemědělství v nejužším sl. sm. je v naší době a v našich poměrech počtem i významem již jen nepatrně, je přirozeno, že politika zájmově zemědělská vychází ze zájmů takto modifikovaných a stmelěných, používá tedy prostředního z našich tří pojmů zemědělství.

Ale při vědecké politice zemědělské, kde rozhodují zájmy celku a ne jednotlivých tříd, jde o pojmové rozdělení hospodářské politiky podle předmětu čili látky, a tu je přirozeně nejlíp ponechat pohromadě celou prvovýrobu kromě jejích větví podstatně odchylných, lovu a hornictví; všechny ostatní její větve bývají v životě často spojeny a mají vůbec mnoho společného, i když jsou provozovány samostatně. Zde tedy záhodno bráti slovo »zemědělství« v nejširším sl. sm. Není příčiny vylučovati tu ze svého pozorování ani lesnictví, ani zahradnictví atd., třeba samostatně provozované; za to však je pojmově nutno vyloučiti zemědělský průmysl, byť i byl spojen s vlastním zemědělstvím. Tento dlužno připojiti podle jeho podstaty k předmětům politiky průmyslové, lesnictví i zahradnictví však k předmětům politiky zemědělské; jen je záhodno, pro některé jejích zvláštností a pro značnou odchylnost jisté části jejích zájmů, vyhraditi jim tu i tam pozorování zčásti samostatné, tedy zvláštní oddíl v té větvi politiky, k níž přirozeně patří. Ale jen právě pro ty jejích zvláštnosti; jinak možno i dlužno zahrnouti i je do výkladů, celému zemědělství resp. průmyslu společných.

Jádrem předmětu vědecké politiky zemědělské zůstává ovšem nejtýpější druh zemědělství, hospodářství polní a luční; ale politika ta nesmí přestávati jen na něm, nýbrž musí si všimati též ostatních větví zemědělství v nejširším sl. sm., a to nejen pokud jsou s oním druhem nejtýpějším spojeny, ale i když jsou samostatny.

* * *

Snahy zemědělské politiky mohou se nésti v podstatě dvojným směrem: Cílem jejích může býti buď

A) podpora výroby zemědělské v zájmu celku, nebo

B) taková úprava rozdělení a spotřeby výsledků té výroby, která by co nejlépe hověla zájmům celku.

Ad A. Ve směru prvním splývá zpravidla, ač ne vždy, zájem celku se zájmem zemědělců samých. Vyžadujeť zájem celku přirozeně všude, aby veškero národní hospodářství bylo vždy opatřeno dostatečným množstvím výrobků zemědělských jakožto nejdůležitějších látek výživných i jiných surovin. Opatřiti je jest arci možno dvoji cestou: buď domácí (tuzemskou) výrobou, nebo dovozem z ciziny. Oba ty způsoby byly tedy přirozeně v průběhu doby předmětem politických snah. Který z nich kdy a kde stál v popředí, záviselo ovšem od poměrů, ale též od měnících se názorů. Jsou doby i vrstvy, které jediné ve vzrůstu domácí výroby zemědělské viděly nebo vidí netoliko zabezpečení státu a jeho obyvatelstva, ale i jediný zdroj pravého blahobytu národa (fysiokraté i jiní). Jindy a jinde zas bylo i jest považováno za zbytečné plýtvání silami národohospodářskými, obraceli-li se k vynucování větších výnosů z domácí půdy, jestliže následkem nepoměrně příznivějších podmínek výrobních jinde a při rozvoji a zlevnění moderní dopravy možno si scházející zemědělské výrobky opatřiti z ciziny hospodárněji a sil tím uvolněných využití pro celek národního hospodářství výhodněji v jiných oborech (Anglie v XIX. věku a j.). A mezi oběma těmito krajnostmi vyskytovaly a vyskytují se celé řady různých středních stanovisek.

Každým způsobem dlužno míti za to, že zvyšování domácí výroby zemědělské, pokud není nerozumně přeháněno až do nepřirozenosti, jest v podstatě dosud nejprostší, a tudíž nejpřirozenější ochranou národního hospodářství před těžkými poruchami, hrozcícími mu z nedostatku zemědělských výrobků. Poslední doby válečné i poválečné byly tu vážnými učiteli. Možno tedy snahám k tomu čelícím obětovati do jisté míry i zásadu hospodárnosti: V zájmu celku možno tu i dražší výrobě domácí dáti přednost před lacnějším opatřením potřeby z ciziny. Ale právě jen do jisté míry, kterou určití dlužno pouze zájmem celku, pečlivě in concreto odváženým.

Společným zájmem zemědělců i celku jest tedy zpravidla, aby výroba zemědělská byla co možná zvýšena a usnadněna. Za tím účelem snaží se zemědělská politika hlavně:

- I. upravití vhodným k tomu způsobem základní podmínky výroby zemědělské,
- II. organisovati účelně činnost výrobní, a

III. podporovati ochotu výrobních tříd zemědělských k žádoucí intenzitě jejich činnosti tím, že se snaží zachovati jim výsledky té činnosti a osobní prospěch z nich.

Ad B. Tímto posledním stýká se již směr první se směrem druhým, snažícím se vhodně upravit rozdělování výsledků zemědělské výroby a jejich spotřebu. Směr ten se projevuje hlavně snahami:

IV. upravovati ceny výrobků zemědělských v zájmu celku tak, aby ani neztěžovaly opatření si dostatečného množství jich i se strany nezáměrného občanstva zemědělského, ani neodnímaly zemědělcům zájmu na výrobě.

V. upravovati dovoz a vývoz zemědělských výrobků podle zájmů celku, a

VI. upravovati spotřebu výrobků těch, rovněž podle zájmů celku, zejména pokud jde o spotřebu jinou, než přímým použitím za potravu lidskou.

Každá z těchto šesti hlavních skupin snah agrárněpolitických shrnuje v sobě arci zase řadu různých druhů těch snah:

Ad I. Základní podmínky výroby zemědělské (kromě oněch sil přírodních, jež se v podstatě vymykají působení lidskému a tudíž i snahám politickým) jsou lidská práce, pak půda a ostatní kapitál.

1) Ve příčině práce lidské jde politice především:

a) o to, aby byl zachován, po případě vytvořen správný poměr mezi počtem obyvatelstva zemědělského a ostatního ve státě (úvahy o tom vyhražují se účelně oboru politiky populační, pro těsnou souvislost s ostatními problémy té větve politiky; nebudeme se jimi tedy ani my zde zabývat);

b) o otázku osobní svobody zemědělského obyvatelstva, jež má přirozeně veliký vliv i na jeho schopnost pracovní a ochotu k práci;

c) o to, aby zemědělské obyvatelstvo bylo náležitě odborně vzděláno pro výrobu zemědělskou, a

d) o to, aby byly v zájmu celku účelně upraveny poměry zemědělského dělnictva (snahy k tomu směřující probírá v souvislosti s otázkou dělnickou vůbec příslušná část politiky sociální).

2) Pokud jde o půdu, nesou se snahy politiky zemědělské hlavně k tomu, aby

a) zemědělství ve svém celku mělo dost půdy vhodné pro výrobu zemědělskou (snahy po rozmnožení a ochraně zemědělské půdy vůbec),

b) aby půda ta byla ve prospěch zdárné výroby účelně rozdělena mezi jednotlivé hospodářské subjekty,

c) aby právní poměr zemědělce k půdě upraven byl způsobem pro zdar výroby nejvýhodnějším, a

d) aby výrobní způsobilost půdy nebyla zmenšována, nýbrž zvyšována.

3) Ve příčině ostatního kapitálu, v zemědělské výrobě používaného, směřuje politika hlavně k účelnému opatření a udržení

a) dobytka (»živého inventáře«) a dobrého nářadí, náčiní, strojů a hospodářských budov (»mrtvého inventáře«),

b) hnojiv, přirozených i umělých,

c) úvěru, tedy doplnění vlastního kapitálu zemědělců z přebytků jiných, a v důsledku toho pak

d) k zachování zdravého poměru mezi kapitálem vlastním a cizím (otázka předlužení a oddlužení podniků zemědělských).

Ad II. Vzhledem k organisaci zemědělské výroby nesou se snahy politiky hlavně k tomu,

1) aby sloučením všech tří činitelů výrobních v poměru co nejvhodnějším utvořilo a zachovalo se v celku národohospodářském co nejvíce nejúčelnějších jednotek výrobních, tedy závodů (jednotek to technických) i podniků (jednotek hospodářských) přiměřené velikosti (zkoumání organizačních výhod malých, středních a velkých závodů a podniků, snahy po zachování a rozhojnění středních, vnitřní kolonisace, atd.)²⁾,

2) aby prozkoumány byly organizační výhody různých forem hospodaření zemědělského (vlastní sprá-

²⁾ Pro těsnou souvislost těchto otázek s otázkami vhodného rozdělení půdy (oddíl I., 2. b) pojednáme tam o obou pohromadě; ale přes toto sloučení obou z důvodů praktických musíme si být vědomi podstatného theoretického rozdílu těch otázek.

vy nebo pachtu v různých jeho druzích) a podporovány formy celku výhodnější³⁾,

- 3) aby sdružováním zemědělců (podniků) nebo závodů bylo jim umožněno dosíci organizačních výhod, na něž jednotlivci sami nestačí (družstevnictví, kartely, trusty a syndikáty, zájmové zastoupení zemědělců),
- 4) aby byla účelně organizována a povzbuzována také práce na povznesení techniky zemědělské (vědecké ústavy sem patřící, výzkumnictví, pokusnictví, semenářské stanice, účetnictví zemědělské; výstavy, premie atd.).

Ad III. Politické snahy, zachovati zemědělcům výsledky jejich výroby a hospodářský prospěch z ní, jeví se hlavně

- 1) v pojišťování zemědělském, jež se snaží ochrániti jednotlivce před hospodářskou zkázou, hrozící mu následkem živelních a jiných nehod, tím, že risiko ztrát s nehodami těmi spojených rozděluje na okruh co možná nejširší,
- 2) v přímé ochraně proti škodám všeho druhu, ohrožujícím výsledky práce zemědělcovy (police polní, veterinářství, ochrana ptactva, organizace meteorologických zpráv atd.),
- 3) ve vymáhání a poskytování slev na daních při živelních a j. pohromách a v daňové politice agrární vůbec,
- 4) v podpoře odbytu zemědělských výrobků (organizace trhů, zemědělský průmysl, družstva odbytová, obmezování prostředníků a nezřízené soutěže atd.).

Ad IV. Cenová politika zemědělská zabývá se hlavně otázkami cen směrných a maximálních, boje proti lichvě s výrobky zemědělskými, plodinových burs, ochranných cel, příslušných mezinárodních smluv atd. Těmito posledními otázkami stýká se již tento oddíl s oddílem následujícím, podobně jako v jiných otázkách s jinými oddíly, již dříve zde uvedenými (kartely, družstevnictví, podpora odbytu atd.), a jako vůbec mezi různými oddíly zůstává přirozeně řada styčných bodů.

Ad V. Úprava zahraničního obchodu zemědělskými výrobky i potřebami (hnojivy, stroji a p.), zabývá se kromě cly vůbec hlavně přímým obmezováním dovozu nebo vývozu (kontin-

³⁾ Z podobných důvodů praktických připojíme zde tento oddíl hned k odd. I., 2. c, neboť řešení otázky nejvhodnějšího právního poměru zemědělce k půdě nemůže se dobře díti beze zřetele na organizační výhody různých forem toho poměru.

gentování, sestátnění dovozu obilí, systém povolení vývozních a dovozních atd.), nebo naopak podporou jich (premie vývozní a p.).

Ad VI. Do poměrů spotřeby zemědělských výrobků může politika nové doby zasahovati arci jen výjimečně. Přes to musí se nejen pro doby válečné, ale i v míru vážně zabývatí otázkami státního hospodaření jednotlivými těmi výrobky, monopolů jich se týkajících, státních a jiných velkých sýpek nebo skladů obilních, obmezování porážek dobytka a p.

* * *

Tento přehled cílů a úkolů zemědělské politiky podává v podstatě také přehled našeho rozdělení látky o ní.⁴⁾ Úvodem a po případě na místech látkou nejbližších doplníme ji ještě tím, co zbývá našemu předmětu ze »zvláštní části národního hospodářství« kromě politiky, pokud se to týká zemědělství: stručnými přehledy z dějin zemědělství a jeho zřízení, vylíčením nynějšího stavu obou, a některými poznatky z techniky a správo vědy zemědělské, pokud jich je potřebí ke správnému pochopení a ocenění těch kterých politických snah.

§ 10. Z literatury.*)

Hlavní povšechná česká díla o zemědělské politice:

Dr. Albín Brát, Nástin přednášek universitních: Sv. II. Národohospodářská politika. (Praha 1914.)

Dr. Frant. Fiedler, Zemědělská politika. Svazek I. a II. (Praha 1899.)

Dr. Jos. Gruber, Agrární zřízení. (Praha 1914.)

⁴⁾ Odchylek nebude mnoho a budou na příslušných místech zvlášť odůvodněny. Tak hned v díle I. přesun oddílů o půdě a o práci (viz počátek § 11).

⁵⁾ Bylo by snadno vyplniti zde řadu stránek citáty z ohromné spousty děl i statí světové literatury, sem spadajících. Ale pro účel učebnice stačí po mém soudu jen tento krátký poukaz na hlavní povšechná díla a prameny literatury domácí. (Kdo by potřeboval nebo toužil seznámiti se i s příslušnou literaturou cizí a nemohl si ji sám vyhledati ve veřejných neb seminárních knihovnách, najde ji hojně citovanu v dílech zde uvedených (zvlášť v Horáčkově) i v literárních zprávách citovaných zde časopisů. Některá zvlášť závažná nebo zajímavá díla novější uvedu na příslušných místech pod čarou.

Dr. Cyril *Horáček*, Učebnice národohospodářské politiky. Oddíl II. Politika zemědělská a ostatních druhů prvovýroby. (Praha 1914.)

Dr. Šimon *Kolářik*, Agrární politika. (V Laichterově-Tobolkově »České politice« i jako zvláštní otisk z ní, Praha 1911.)

Dr. Rudolf *Rolíček*, Agrární politika. (Praha 1912.)

Hlavní české časopisy, v nichž možno najít též práce o zemědělské politice i literaturu o ní:

Obzor národohospodářský, red. Dr. Jos. *Gruber*, nyní Dr. Fr. *Hodáč* (Praha).

Zemědělský archiv, red. Dr. Vl. *Brdlik*, (Praha).

Zemědělská politika, red. Jan *Máša* (Brno).

Časopis pro dějiny venkova, red. Jos. *Kazimour* (Praha).

Pozemková reforma. Úřední věstník Stát. pozemk. úřadu. Red. Ing. Ant. *Pavel* (Praha).

Věstník Čsl. Zemědělské Akademie, red. Dr. Ing. Ed. *Reich* (Praha).

Podrobnější českou literaturu viz v příručkách Dra. Fr. *Čády*: Soupis české literatury právnické a státovědecké (Praha 1922) a Čsl. literatura právnická a státovědecká vydaná v l. 1918—1925 (Praha 1926).



ZEMĚDĚLSKÉ POLITIKY DÍL PRVNÍ:

Snahy po zvýšení a usnadnění výroby zemědělské.

ODDÍL I. 1.:

I. Úprava základních podmínek výroby té:

1. Půdy.

ÚVOD.

§ 11. Osídlení půdy.

Co zemědělství nejvíc charakterisuje oproti ostatním větvím hospodářské činnosti, jest jeho těsné spojení s půdou, t. j. (ve smyslu zemědělském) s hlinitým povrchem zemským. Každý člověk sic potřebuje ke své hospodářské činnosti jakéhokoliv druhu aspoň kousek půdy, (na níž musí stát, sedět, ležet nebo chodit, mít svou dílnu, své nástroje, suroviny atd., aby mohl vůbec pracovat); ale zemědělci jest půda přímým a nezbytným pomocníkem při jeho výrobě. Jen jejím prostřednictvím, za přímého spolupůsobení sil v ní skrytých nebo jí vstřebaných a přetvořených vyrábí zemědělství všechny ty spousty organických látek, jichž lidstvo má nezbytně potřebí ke své obživě i pro jiné účely. Toho pomocníka potřebuje zemědělství tím větší plochy, čím méně dokonalé je samo. Každým způsobem pak potřebuje půdy mnohokrát víc, nežli všechna ostatní odvětví výroby, a půda je pro zemědělství činitelem nepoměrně důležitějším než pro ně.

Proto i když uznáváme, že také v zemědělství je lidská práce výrobním činitelem prvotním a nejdůležitějším, přece jen nutno při něm klásti z činitelů těch na první místo půdu, jakožto činitele pro ně nejcharakterističtějšího.

Ne vždy však byla půda činitelem hospodářské výroby vůbec, a ne hned byla výroba ta zemědělstvím. Výrobním činitelem ve smyslu hospodářském se stala teprve, když dostala první obyvatele

lidské, ale pak ovšem ihned: Dávalať jim různé divoké své plody, jichž trháání nebo sbírání bylo asi první hospodářskou výrobou; živila různá zvířata, jichž lov byl druhou výrobní činností prvních lidí. Teprve později naučil se člověk učiniti si z některých zvířat vydatné pomocníky a živitele, — vznikl chov zvířat; a ještě později poznal, že není třeba čekat, až co mu půda sama zplodí a nabídne, nýbrž, že je možno účelnou prací ji přinutit k plození hojnějšímu a plodů nejjádoucnějších, — nastalo vlastní zemědělství (orba), provozované zprvu jen kočovně, (na téže půdě jen po krátkou dobu, dokud sama rodila co nejhojněji, pak zas o kus dále, na jiné panenské půdě), teprv později trvale, v pevných sídlech.

Různí národové arci v různých dobách a různým postupem dospěli k těmto prvním počátkům záměrné činnosti hospodářské a tím i k prvním červánkům kultury. Nemusil každý projíti všemi stadii od divokého národa sběratelů divokých plodin přes polodivoký národ lovců, pastevců, kočovníků až k národu pevně usazených rolníků. A nemusil každý stejně dlouhou dobu strávit na jednotlivých stupních toho vývoje. Záleželo tu přirozeně na povaze půdy a podnebí (klimatu), ale také na povaze toho kterého národa. O Slovanech se tvrdí, že velmi záhy dospívali k orbě a pevným sídlům. Zejména v našich českých zemích vyvinula se asi orba s chovem dobytka velmi záhy, snad ihned při jich osídlení slovanskými kmeny (pravděpodobně hodně pozdním, takže v tu dobu byli kmenové ti již značně vyspělí). Povaha půdy i podnebí byly tu pro zemědělství vždy velmi příznivé.

Způsob osídlení půdy byl podstatně rozdílný u každého z těch tří kmenů indoevropských, kteří se také v našich zemích postupně osazovali: Keltů, Germánů a Slovanů.

Keltové usazovali se podle »klanů«, svazků to osob, odvozujiících svůj původ od společného předka a spravovaných společným voleným náčelníkem spolu s jeho náměstkem. Veškera osazená půda patřila klanu jako celku. Jednotlivým rodinám příslušelo toliko doživotní užívání půdy, jež jim byla přikázána náměstkem náčelníkovým, a to tak, že každá rodina dostala jediný souvislý kus, na kterém — zpravidla v jeho středu — si zbudovala svůj dvorec. Keltický způsob osazení charakterisují tedy osamělé, uzavřené dvorce, obklopené pozemky k nim příslušnými.¹⁾

¹⁾ Vyskytuje se dosud v Irsku, Francii, Belgii, Westfálsku a j. Irsko se v 7. století dělilo na 184 klany čili tricha ceds; jednotlivé rodinné dvorce (tates) mívaly 30—60 irských akrů půdy (=16·2—32·4 ha).

Kmenové *germánští* osazovali novou půdu ve svazcích rázu vojenského, podle setnin a menších oddílů o 10—40 bojovnících, spjatých někdy pokrevenstvím (jeť přirozeno, že zpravidla zůstávali pokrevenci pohromadě i v bojovných útvech), jindy jen přátelstvím vzniklým ve společných bojích. Ti usadili se pohromadě, tvořili vesnické společenstvo (Dorf-Markgenossenschaft) a stavěli si potřebné budovy sice poblíž sebe, tedy ve vesnicích, ale bez nějaké pravidelnosti, každý tam, kde se mu to zdálo nejvýhodnějším. Z půdy jim přidělené zůstávala značná část, zejména lesy a pastviny, společnou »allmendou«, k užívání jim všem společnému; podle jedněch platilo to původně i o půdě orné, podle jiných byla však tato hned od počátku přidělena jednotlivým bojovníkům rovným dílem do soukromého vlastnictví²⁾ (velitelům ovšem větším podílem). Každým způsobem byla v germánských vesnicích orná půda kolem vesnice velmi záhy rozdělena mezi jednotlivé hospodáře, zprvu snad jen dočasně, brzo však i trvale. S víc individualistickým než společenským, pospolitým, hospodářským názorem starých Germánů souvisel také způsob rozdělení orné půdy u nich. Každý jednotlivý hospodář chtěl mít co možná stejný podíl na pozemcích každé jakosti. Nepřidělována tedy jednotlivému jediná, souvislá část rolí celé vesnice, nýbrž role rozděleny nejprve na »hony« (Gewann), přibližně stejné jakosti, tvaru pokud možno obdélíkového, každý ten »hon« pak rozdělen na tolik stejných pruhů, kolik bylo ve vesnici hospodářů. Teprve součet těchto losem přidělovaných podílů ze všech »honů« tvořil »lán« jednotlivého hospodáře (»Hufe«, »Hube«, v Dánsku »bool«, ve Švédsku »mantal« neb »attung«, v Anglii »hide« atd). — Germánské osazení je tedy charakterisováno nepravidelnými vesnicemi o staveních spolu nesouvisejících, často hodně od sebe vzdálených a nepravidelně rozložených, a pak úzkými, dlouhými pruhy rolí.

U *slovanských* kmenů dalo se osazení půdy podle svazků rodinných. Rodina — sice širší, ne obmezená pouze na rodiče a děti, ale zase ne tak široká jako byly keltské »klany« — zůstávala dlouho pohromadě a tvořila jednotku hospodářskou i správní. Správu — také hospodářskou — vedla hlava rodiny, otec nebo děd, zvaný též »kmetem«, »starešinou«, »starostou«, »vladykou« a p.; tvrdí se však, ač ne všeobecně, že ve všech důležitějších vě-

²⁾ To zdá se pravděpodobnější, už podle zmíněného nepravidelného způsobu stavby germánských vesnic.

cech byl povinen raditi se s ostatními mužskými členy rodiny. Moc jeho byla doživotná a přecházela pak někde na nejstaršího člena rodu, jinde na toho, kdo byl volbou uznán za nejzpůsobilejšího. Rodiny usazovaly se buď jednotlivě, každá asi uprostřed své půdy, nebo po několika najednou. V prvním případě vznikaly jednotlivé statky, jež se však záhy rozšiřovaly na celé vesnice, když členů rodiny přibývalo a k rodinnému statku, který zůstával sídlem užší rodiny hlavy rodu, musila být přistavována nová obydlí. V případě druhém vznikaly ovšem vesnice ihned. V obou případech bývaly slovanské vesnice tvaru značně pravidelného, buď kruhovitého (kolem návsi, obyčejně s rybníčkem), nebo podélného (po obou stranách cesty), jednotlivé statky dosti těsně vedle sebe. — Veškery pozemky, nářadí i užitky z půdy byly společným majetkem celé rodiny (zbytky: občina, zadruga, mir): pozemky byly společně obhospodařovány za řízení starešiny. Soukromým vlastnictvím jednotlivců bylo jen to, čeho zvláště nabyli, hlavně kořistí válečnou, řemeslnou prací nebo dary (zbraně, ozdoby, kůže a p.). — Když se rodina příliš rozmohla, takže bylo společné hospodaření obtížné, bývalo jednotlivým částem dovoleno oddělit se a utvořit nové rodiny, při čemž jim byl od půdy dosud společné postoupen přiměřený díl. Někdy už toto oddělení, zejména však pozdější všeobecné dělení orné půdy mezi jednotlivé užší rodiny celého rodu dalo se zpravidla sice podobně jako u národů germánských a ze stejných důvodů tak, že jednotlivé rodiny dostaly přiměřený díl nikoli v celku, nýbrž od každého druhu pozemků; ale obyčejně se tu nedělilo tak důkladně, podle tolika jakostních tříd (»honů« či »tratí«), ani v úzkých dlouhých pruzích jako u Germánů, nýbrž po větších kusech pozemků v přirozených různých jejich tvarech. V zásadě byly však i tu jednotlivé »lány« původních »dědinů« v téže dědině přibližně stejny, ač ovšem v různých krajích a dědinách různy. — Charakteristické pro slovanský způsob osídlení jsou tedy pravidelné vesnice s dosti těsně souvislými statky, uzavírajícími kruhovitě návěs nebo obklopujícími po obou stranách širokou cestu, pak pozdní dělení orné půdy po kusech větších, ne tak úzkých a dlouhých jako u Germánů.

Tyto tři typy platí arci především pro první osazení v nových zemích. Půdy však bylo tehdy tolik, že neosazena rázem všechna. Zbývaly velké plochy, hlavně lesů, jež zůstávaly neobydleny a nevzdělávány (u nás zvané »župami«, pomezí lesy »hvozdy královskými«). Považovány záhy za majetek vůdců, kní-

žat, králů. Ti pak rozdávali části jich do plného vlastnictví nebo v léno neb v užívání jednotlivým svým služebníků, pomocníkům a milcům, později též kostelům, klášterům a duchovním hodnostářům. Obdaření ponechávali si jen část k vlastnímu obhospodařování pomocí členů vlastní rodiny a nečetných celkem nevolníků³⁾; ostatek snažili se osaditi, by z darované půdy měli přece nějaký prospěch. Obyčejně předali ji po částech, jež vymezili tím, že je společně objeli⁴⁾, podnikavějším jednotlivcům, kteří se smlouvou zavázali, že »újezd« osídlí, po případě dříve neb při tom jej vymýtivše a vzdělavše, začež dostávali jistou část jeho v dědičný majetek i jistá práva nad osadou tak vzniklou (to byli t. zv. dědiční rychtáři, Erbschulzen). Osadníci získávání částečně z přebytečných nebo nespokojených členů rodin domácích, ale velmi často, ne-li většinou, také z ciziny (u nás hlavně ze sousedních zemí německých, v Německu samém buď z jiných jeho zemí nebo z Flámska, nynější Belgie a Holandska atd.). Bývali lákáni tím, že užívání půdy bylo jim do jisté »lhůty«⁵⁾ ponecháváno zcela bezúplatně, teprv po lhůtě té za jisté povinnosti (platy, činže, desátky, roboty), které zpravidla pevně písemně ujednány.⁶⁾

Také při tomto pozdějším osazování půdy děleny pozemky a stavěny vesnice zpravidla podle zmíněných zvyků a povahy do-tyčných národů; cizí kolonisté jen zřídka se přizpůsobovali nebo byli energickým osazovatelem přinuceni přizpůsobiti se v tom zvykům nového prostředí, zpravidla naopak přinesli i do cizích krajů v tom směru zvyky svoje. Tak vznikly zejména též u nás mnohé vesnice typu germánského, v Němcích pak zvláštního typu flámského. Ten vznikl z boje nízkých krajín přímořských s mořem nebo z vysoušení bařin a močálů: Dvorce stály tu v řadě při hrázi, chránící vysušenou nebo moři urvanou půdu před novým zaplavením, a za každým táhly se příslušné pozemky v jediném širokém pruhu, odděleném od sousedova rovným příkopem odvodňovacím.

³⁾ Válečných to zajatců nebo zbytků pokořených původních obyvatelů a jiných kmenů: tyto zbytky středověkého otroctví vymizely u nás, tak jako v okolí, celkem až ve 13. století.

⁴⁾ Proto imenovány ty části a nezřídka pak i osady na nich vzniklé »Oujezdy« neb »Újezdy«.

⁵⁾ Odtud prý název četných našich »Lhot«.

⁶⁾ Tím byli tito cizí kolonisté, zvláště také u nás, ve veliké výhodě proti původnímu domácímu lidu selskému, který se zatím většinou také již dostal do poddanství »vrchností« (srv. níže § 13), ale neměl své povinnosti tak přesně stanoveny a písemně zjištěny.

Těmto flámským dvorcům (zvaným v Němcích »Moorhufen« nebo »Marschhufen«), podobaly se mnohé dvorce v horských krajinách (zvané »Waldhufen«), jež vznikly osazením a částečným vykácením horských hvozdů. Tu stály dvorce v údolí střídavě po obou stranách potoka a půda ke každému patřící táhla se od potoka v širokém, rovném pruhu po příslušném svahu až nahoru k nerozdělenému hvozdů nebo až k rozvodí. Také takové typy nalzáme i u nás v horách.

Oddíl I. 1. kapitola a):

SNAHY PO ROZMNOŽENÍ A OCHRANĚ ZEMĚDĚLSKÉ PŮDY VŮBEC.

§ 12. Druhy těchto snah.

Vzrůstající obyvatelstvo a s tím současně vzrůstající potřeba zemědělských výrobků pro jeho výživu vyvolávají přirozeně snahy, aby základní podmínka výroby zemědělské, půda zemědělsky vzdělávatelná, byla co možná rozmnožena a chráněna přede vším, co by znemožňovalo její zemědělské využitkování.

V našich zemích jest ovšem půda všecka již dávno plně osazena a téměř všechna v soukromém vlastnictví osob ať fyzických nebo právnických, takže k onomu rozmnožení nelze již použití půdy dosud volné.¹⁾

Tu pak se projevují zmíněné snahy hlavně těmito směry:

1. Snahy učiniti zemědělsky plodnými také pozemky dosud neplodné.²⁾

Sem patří zejména snahy:

a) Osázeti lesem stráně dosud zcela neplodné.

b) Vysušiti močály, bařiny, rašeliniště a jinou pustou půdu k tomu vhodnou, po případě rybníky, části jezer i moře (v Nizozemsku), zbytečné části řečišť a p.³⁾

¹⁾ V soukromém vlastnictví nejsou jen plochy t. zv. veřejného statku, (veřejné silnice, ulice, náměstí, veřejné sady, veřejné vody atd.), které slouží jiným důležitým účelům a z nichž se zemědělská půda ještě méně dá rozmnožovati, vyjímaje půdu získanou při regulaci veřejných vod; ta však je v naší době daleko převážena ztrátami zemědělské půdy ve prospěch veřejného statku.

²⁾ Od nich lišiti dlužno snahy, půdu již plodnou učiniti ještě plodnější, na př. změnití pastviny v louky nebo role; o těch pojednáme níže v oddílu I. 1., kap. d), § 28.

³⁾ Podle inž. Němce («Příspěvky k dějinám zemědělství v kr. Čes.», Praha 1891) bylo jen v Čechách za poslední století feudálních řádů změně-

c) Rozorati zbytečné cesty a meze; to je hlavním z účelů t. zv. scelování pozemků, (o němž viz níže § 30.).

Na podporu těchto a podobných politických snah bývá druhdy při soupisech pozemků nařizováno zjistiti půdu neplodnou, jež by se mohla změnit v plodnou.⁴⁾ Ostatně podporovány a podněcovány tyto snahy státem i jinými veřejnoprávními činiteli také přímo, udělením rad a darováním lesních sazenic,⁵⁾ zhotovováním plánů pro soukromé podniky toho druhu, poskytováním subvencí na ně a i vlastním prováděním takových akcí v případech obzvláště závažných. Podpora i soukromých snah tohoto rázu z prostředků veřejných je plně odůvodněna jednak národohospodářským zájmem na rozmnožení plodné půdy, jednak nákladností a malou, ba někdy dlouhou žádnou rentabilitou takových podniků. Odůvodněna je podpora tím intenzivnější a větší, čím je tato rentabilita menší a vzdálenější (tedy ad b více než ad c, a ad a více než ad b), a čím je podnik větší, nákladnější.

2. *Snahy bránící zmenšování zemědělské půdy.* Sem patří hlavně:

a) *Zákazy opustiti zemědělskou půdu nebo nechati ji spustnout.* Známý jsou zejména z dob feudálního zřízení. Do jisté míry podobného rázu jsou nařízení z doby světové války, podle nichž obce (u nás t. zv. žňovými komisemi) i úřady jim nadřizené byly povinny pečovat, aby žádná orná půda nezůstala zemědělsky nezužitkována a tím nepustla, i byly oprávněny dáti jí oseti kýmkoliv jiným, když by tak neučinil včas vlastník. Patří sem dále nařízení vlády naší republiky z r. 1919 (č. 341 a 570 Sb. z. a n.); první dávalo ministerstvu zemědělství, druhé pak ve příčině velkého pozemkového majetku státem zabraného (státnímu) Pozemkovému úřadu právo, zavésti vnucenou správu neb učiniti jiná vhodná opatření za účelem řádného hospodaření na zemědělských a no přes 400 km² rybníků v půdu ornou neb luční. — Ve Vých. Prusích bylo podle Roschera ve 12. století 2037 jezer, koncem 19. stol. již sotva 300 a ještě zmenšených.

⁴⁾ Tak na př. Bedřich Veliký v Prusku při občasně statistice produkční, nařizené jím r. 1768. Pravděpodobně také za tímto účelem (kromě pro účely berní) nařizováno u nás již při šetření pro proslulou »berní rollu« z r. 1654 a zejména pro její rektifikaci z l. 1711 a násl. zjišťovati zvláště »grunty pusté«.

⁵⁾ V Čechách soustředěny podpory k zalesňování pustých pozemků v zemědělské radě, jež pro to měla i zvláštní orgán; zajímavé předpisy o tom viz ve Fiedlerových »Zemědělských zákonech« (Praha 1902), sv. II., strana 2—5.

lesnických státcích, na nichž se prokázaně nehospodaří řádně nebo i když je jen důvodná toho obava. — Ve příčině zabraného majetku pozemkového byla obě tato nařízení nahrazena zákonem č. 118 Sb. z. r. 1920, kterým povinnost řádně hospodařiti na majetku tom byla přesněji stanovena a zajištěna nejen úředním dozorem a po případě úřední správou (na místo dřívější správy »vnucené«), ale i sankcí trestní.⁶⁾

b) *Zákonné předpisy na ochranu půdy lesní, zejména nařízení, že lesy smějí býti káceny jen po částech a půda vykácených lesů musí být v určité lhůtě opět lesem vysázena.* Jde tu nejen o ochranu lesní půdy v užším sl. sm., ale zejména též o to, aby jarní vody a jiné přívaly nespáchly všechnu prst v lesích nastřádanou, a tudíž i o ochranu budoucí půdy zemědělské v užším sl. sm. Tak u nás již lesní zákon z r. 1852 (č. 250 ř. z.) zakazuje a trestá používání půdy lesní k jiným účelům na újmu pěstování dříví, stane-li se tak beze zvláštního úředního povolení, jehož dosažení je vázáno značně těžkými podmínkami; čerstvé mýtí v lesích státních i obecních nařizuje znovu osázení lesem nejdéle do 5 let, v starších plaňavách ročně tolikátou část, kolik let zabírá zavedený čas obmýtný, atd. — Náš zákon z r. 1918 (č. 82 Sb. z. a n.) o prozatímní ochraně lesů zdůrazňuje a tresty zajišťuje povinnost hospodařiti v lesích podle pevných plánů, (které vždy také určují způsob znovuosázení mýti a lhůty pro ně); pro mýcení vůbec stanoví zvlášť přísná omezení. Chystaný nový náš lesní zákon bude všechny ty povinnosti vyjadřovati ještě určitěji.

c) *Ochrana zemědělské půdy různými vodními stavbami:* upevňováním břehů, úpravou toků řek i potoků, stavbou a upevňováním hrází u rybníků (po případě i jezer a moří), hrazením bystřin a t. zv. údolními přehradami. Stavby ty většinou přesahují síly jednotlivce, a ježto slouží ne toliko zúčastněným zemědělcům, ale i veřejným zájmům celku, bývají vydatně podporovány politikou jak jednotlivých tříd a stran, tak i státu a jiných veřejnoprávních korporací.⁷⁾

⁶⁾ Neprovedení nařízeného opatření a jiné přestupky toho zákona stíhají se pokutou do 50.000 Kč, nebo vězením do 1 měsíce. — Ve příčině majetku nezabraného platí nařízení č. 341 Sb. 1919 dosud; bylo sice vydáno jen na »dobu mimořádných, válkou vyvolaných poměrů«, ale dosud nebylo zrušeno.

⁷⁾ Srv. na př. náš zákon č. 314 Sb. z. a n. z r. 1921. — Podpory ze státních peněz na různé vodní stavby v naší republice činily v l. 1919—1923 přes 84 mil. Kč. (Stat. přír. RČsl. II., str. 570).

Všeobecně bylo u nás již říšským zákonem vodním z r. 1869 (č. 93 ř. z.) a doplňujícími jej zákony zemskými (v Čechách č. 71, na Moravě č. 65 a ve Slezsku č. 51 z r. 1870) stanoveno m. j., že pro takovéto vodní stavby, sloužící k ochraně pozemkového majetku neb úpravě vod, mohou být zřizována kromě dobrovolných vodních družstev také nucená vodní společenstva, a to buď zvláštním zákonem zemským i beze svolení zúčastněných vůbec (§ 46. čes., 45. mor. z.), nebo rozhodnutím příslušného úřadu správního, tu však pouze, když se prokáže nesporná užitečnost podniku i nemožnost dosíci účelu jinak, a když se na tom usnese zpravidla prostá (při zavodňování však dvoutřetinová) většina všech účastníků, počítaná podle výměry, po případě hodnoty ploch tím dotčených (§ 53.—56. čes., 52.—55. mor. z.). Společenstva ta mají povahu veřejných společenstev reálných; výdaje s jejich podnikem spojené musí poměrně nésti také nesouhlasivší s ním účastníci i pozdější nabyvatelé dotčených pozemků, a nedoplatky těchto příspěvků mohou býti vymáhány politickou exekucí.

Tytéž zákony podporují vydatně také soukromé podniky tohoto druhu, zabezpečující jim potřebné při tom používání i cizích pozemků, třeba i proti vůli vlastníků (§ 49. 50 čes., 48. 49. mor. z.), přiměřené příspěvky jich, vlastnictví půdy úpravou získané (§ 48. čes., 47. mor. z.) atd.

Jde-li o podniky zvláště rozsáhlé nebo když veřejný zájem na nich je zvláště silný, (často též obchodní, dopravní, bezpečnostní, vojenský neb p.), provádí neb aspoň řídí často takové stavby stát sám, nebo jiné velké veřejnoprávní korporace. Tak zejména regulace řek, zahájená u nás v souvislosti s velkorysým programem vodních cest zákonem z r. 1911 (č. 66 ř. z.), provádí se na společný náklad státu, zemí i jiných interessentů, za řízení jednak bývalého »c. k. ředitelství pro stavbu vodních cest« ve Vídni s expositurami v jednotlivých skupinách zemí, jednak zvláštních orgánů zemských.⁹⁾ Nyní máme ředitelství pro stavbu vodních cest při ministerstvu veřejných prací v Praze, jemuž zákon č. 333 Sb. z r. 1919 přikázal

⁹⁾ Na Moravě zřídil sněm r. 1903 »Moravskou průplavní radu« jen jako poradní sbor zemského výboru. Ale v Čechách byla zákonem z r. 1903 (č. 31 z. z.) zřízena »Zemská komise pro úpravu řek« (nazývaná obyčejně »zemskou regulační komisí«), jako orgán, který provádí stavby ty, za technického vedení zvláštních »vodních oddělení technických«, jednak u zemského výboru, jednak u místodržitelství (nyní zemské správy politické) zřízených.

vůbec veškeré záležitosti stavby vodních cest. — Řada větších regulací upravena byla zvláštními zákony zemskými.⁹⁾

Také »hrazení bystřin« (Wildbachverbauung), mající za účel sváděti co možná beze škod vody horské, považuje se za zájem veřejný, jemuž v čas potřeby musí ustoupiti i soukromá práva jednotlivcova (vyvlastnění potřebných pozemků a práv, trpění všeho, čeho podnik vyžaduje, omezené užívání pozemků vlastníkem a p.). Stát vyhrazuje si dohled nade všemi takovými podniky, i když jich sám neprovádí. Podporuje je také zřízením zvláštních úřadů pro ně, které mohou převzít i sdělávání projektů a řízení prací také pro mimostátní podniky toho druhu.¹⁰⁾

Všechny zmíněné vodní stavby mohou být za jistých podmínek prováděny z valné části na účet státního fondu melioračního neb aspoň za vydatné podpory z něho. Fond ten byl zřízen zákonem z r. 1884 (č. 116 ř. z.) a v pozdějších letech vydatně rozmnožován i nově upravován (srv. zejména zák. č. 4 ř. z. z r. 1909). Nyní jest upraven naším zák. č. 21 Sb. z r. 1920 (s prováděcím nařízením č. 199 Sb. z téhož roku). Slíbena tu každoroční dotování fondu toho ze státních peněz, nejvýš však částkou 15,000,000 Kč ročně, až do r. 1928; správa fondu svěřena ministerstvu zemědělství v dohodě s ministerstvem financí, nařízeno utvoření zvláštních udržovacích fondů pro každý příslušný podnik, dopuštěno provedení některých podniků státní správou cestou donucovací atd.

d) Dále sem patří snahy, omeziti co možná zabírání plodné půdy pro účely nezemědělské. Tak omezuje se dřívější plýtvání půdou při dolování (zbytečně rozsáhlé »haldy« odpadků, nařízení rekultivace pozemků důlních atd.) nebo při stavbě železnic a silnic, továren, obor a p.

Konečně dlužno zde pro úplnost uvést ještě:

3. *Snahy získati v cizích zemích kolonie s rozsáhlou půdou zemědělskou.* Snahy ty, v jiných státech ode dávna a mocně se je-

⁹⁾ Tak na Moravě r. 1903 (č. 27) o horní části Moravy a Dyje, r. 1905 (č. 57) o dolní části Moravy, r. 1911 (č. 63 z. z.) o Ostravici atd., v Čechách r. 1903 (č. 32 a 33 z. z.) o Labi a Úpě, a i.

¹⁰⁾ Tak bylo u nás stanoveno zákony z r. 1884 (č. 117 ř. z.) a 1888 (č. 17 ř. z.); úřady těmi byly tu odbory čili sekce »lesnicko-technického oddělení pro hrazení bystřin«, zřízené ministerstvem orby, pro Čechy, Moravu a Slezsko na Kr. Vinohradech, s expositurou pro Moravu v Brně od r. 1909. Nyní máme v Brně vlastní »lesnicko-technické oddělení pro hrazení bystřin«.

vící, často i pomocí válek prováděné a k válkám vedoucí, měly ovšem většinou vedle zemědělsko-politických také jiné cíle, hlavně obchodně a populačně politické i mocenské, imperialistické, ale v poslední době hrály při nich zájmy agrární roli vynikající. Nás se arci dosud málo dotýkaly (následkem jednak naší zeměpisné polohy, jednak dlouhé státní nesamostatnosti). Naše české kolonie v cizině měly zcela jiný ráz i důvod vzniku, a neměly dosud organického spojení se starou domovinou. Není však vyloučeno, že snahy zabezpečiti samostatnému nyní státu našemu soběstačnost i po stránce výroby zemědělské, povedou jednou též u nás k pokusům o zřízení organisovaných zemědělských kolonií v cizině, — snad na Sibiři.

Oddíl 1. 1. kapitola b):

SNAHY PO ÚČELNÉM ROZDĚLENÍ ZEMĚDĚLSKÉ PŮDY.*)

Rozhojnění a usnadnění výroby zemědělské v zájmu celku národního hospodářství vyžaduje přirozeně ne toliko, aby měl celek ten co možná nejvíc půdy zemědělské, ale také, aby byla co nejučelněji rozdělena mezi jednotlivá hospodářství.

Abychom správně pochopili význam rozdělení zemědělské půdy pro zdar celku národohospodářského i význam politických snah k tomu se vztahujících, záhodno předem si uvědomiti jednak z dějin, jak se postupem doby utvářilo rozdělení půdy u nás i jinde, jednak z techniky a správovědy zemědělské aspoň některé hlavní zásady o nejdůležitějších formách zemědělského používání půdy.

§ 13. Z historie rozdělení půdy.

Viděli jsme, že již při původním osazení zemí nově nabytých nebývala vzdělavatelná půda rozdělena zcela rovným dílem ani tam, kde se přidělovala hned neb aspoň velmi záhy do soukromého vlastnictví jednotlivců a kde byla snaha dělití ji co možná stejnoměrně (jako u Germánů). Vůdcové a náčelníci resp. jejich rodiny přirozeně dostávali neb si ponechávali podíly značně větší ostatních. Mimo to zbývalo vždy ještě množství půdy nezabrané, hlavně vzdálenější od tehdejších středisk (hradů), okrajové nebo tíže vzdělavatelné (divoké hvozdy). Z té pak jednotlivé podnikavější rodiny snadno rozšiřovaly své podíly, zbytek pak zůstával ohromným majetkem hlavního vůdce, knížete nebo krále.

Nerovnosti se i v podrobnostech stupňovaly při zmíněném dalším osazování půdy, dávané později vůdcem neb knížetem jeho pomocníkům neb oblíbencům libovolně v užívání, v léno neb i v plné vlastnictví. Ne vždy tu nový držitel rozdělil všechnu země-

*) Pro mimořádnou důležitost této kapitoly v naší době nutno jí zde věnovati nepoměrně více místa než jiným.

dělskou půdu osadníkům nově zakládaných vesnic; často ponechal své rodině právě nejlepší pozemky ve značné výměře pro vlastní obhospodařování, pro něž si na oněch osadnících za propůjčení půdy záhy vymíňoval různou pracovní pomoc (»roboty«). A tyto panské »dominikální« pozemky rozmnožovaly se časem dalším vykácením lesů, vysušením bařin a p. z půdy dřív nerozdělené, ale také z půdy osadníků, vrácené, opuštěné neb i jim odňaté (pro neplnění závazků, leckdy však i bezdůvodně, právem mocnějšího).

Také ve vsích nově zakládaných na takovýchto statcích a »dominiích« nebyvala ovšem půda vždycky dělena stejnoměrně. Nejen zmíněným již »dědičným rychtářům«, ale i jiným služebníkům a oblíbencům pánovým dostávalo se přirozeně podílů větších i výhodnějších.

Ale i v původních vesnicích plnoprávných prvních osaditelů nastávaly záhy nerovnosti majetkové. Zejména i v našich zemích slovanských. Ještě než tu došlo k rozdělení půdy užívané dotud společně celou rodinou, nabyla přirozeně mimořádné váhy i moci její hlava (starosta, vladyka), jež nejen řídila její práce a osudy, ale také ji vodila v bojích a zastupovala v radách vyšších. Zvláště tam, kde se hodnota ta udržela po několik generací v téže užší rodině. Přirozeně tedy už při prvním dělení obcí dostalo se užší rodině těchto hlav také mimořádného podílu, zároveň s největším, zpravidla původním rodovým dvorcem, často opevněným. Rodiny vladycké a zemanské, takto od jiných odlišené, snadno pak rozmnožovaly dále svůj majetek, buď z nezabrané půdy sousední, nebo věnováním od panovníků, odúmrtěmi, ze statků opuštěných a p.

Takto, jakož i způsobem dříve dotčeným, vyvíjela se šlechta, jednak rodová, jednak služební; obojí byla v držbě rozsáhlých pozemků zemědělských. Moc, spojená s tímto majetkem, jakož i s přízní panovníků a jejich úřady i pozdějšími výsadami, jevila přitažlivost též na další pozemky. Jednak se i svobodní dědiníci dávali v dobách tísně rádi do ochrany těchto mocných, předávajíc jim své statky formálně do jejich vlastnictví a přijímajíc je od nich zpět jen k užívání, jednak rozšiřován později panský majetek koupěmi a jinými úmluvami, jednak bývalo však druhdy moci té i zneužíváno k svémocnému zaokrouhlování majetku toho.

Také půda panská takto nově získaná nebyvala ovšem obhospodařována celá jednotně pánem samým, nýbrž dávána velkou

většinou v užívání jednak nečetným zbytkům a potomkům nevolníků, jednak svobodným »úročníkům«, »činžovníkům« neb »kolonům«, obojím za rozličné dávky v naturalích neb v penězích nebo za závazek konati pánovi jisté roboty na oné části jeho pozemků, kterou si ponechal ve vlastní správě. Podíly jich ovšem zase nebyvaly stejné: Nevolníci, povinni pracovati hlavně na vzdělávání vlastní půdy pánovy, dostávali zpravidla jen malé pozemky k samostatnému užívání, »koloni« však celé statky, arci různé velikosti.

Kromě půdy panské zůstávala ovšem v původních vesnicích ještě půda svobodných dědiníků a v jednotlivých dvorcích půda svobodníků, kdysi od původních rodin oddělených (viz výše), nebo na královské půdě jednotlivě osazených. Také tato půda, zvaná později »rustikální«, jevila ovšem velké rozdíly ve výměře jednotlivých hospodářství. I lány prvních dědiníků, ač původně byly aspoň přibližně stejné, průběhem doby se značně měnily, jednak postupem dědičným, jednak různými právními jednáními mezi živými.

Tak vznikali na půdě jak rustikální tak i dominikální vedle celolánků i pololánků a čtvrtlánků, ale i menší chalupníci i domkaři. Chalupníci, zvaní někde též »zahradníci«, mívali ještě aspoň tolik půdy, co stačilo při normální úrodě k chudé hlavní výživě celé rodiny, — domkaři čili »baráčníci« mívali při domku jen menší kousky zemědělské půdy a musili hledati hlavní obživu jinde (na panském, v lesích nebo při řemesle).

Všechny tyto poměry se přioštrovaly a rozdíly v držbě půdy zvětšovaly účinkem válek, s nimi souvisejících morů a zvyšováním břemen státních (berní) i vrchnostenských (dávek, robot, útisků). Pustly statky nejen ve válce vypálené a vyvražděné, morem vymřelé a statky padlých hospodářů-vojínů, ale i statky uprchlíků a exulantů, pro víru i útisky panské. Vrchnosti pak arci snadno zaokrouhlovaly a rozšiřovaly své dominium touto opuštěnou selskou půdou; když pak už jí měly dost, byly rády, našly-li nového poddaného, který byl ochoten ujeti se třeba jen části takových opuštěných usedlostí, nebo naopak třeba i několika jich, anebo rozebrali-li si je po částech sousedé. Za válek a vzpour propadaly zkáze a také konfiskacími i statky zemanské a panské; po nich pak, zvláště po bitvě bělohorské, nastaly přesuny ve velkém: vznikaly ohromné velkostatky, latifundia, a majitelé jimi obdařeni — namnoze cizinci, s lidem domácím už dokonce necítící — ukájeli často s tím větší bezohledností svůj nenasytný hlad po další ještě půdě.

Když pak jej ukojili, přirozeně viděli raději drobné chalupníky a domkaře, nedostatečností své půdy nucené k práci na panském, nežli samostatnější sedláky, i podporovali drobení statků selských. Také nedostatek potahů a dobytka vůbec, vojnami zaviněný, nutil často sedláky, že obmezovali vzdělávání půdy jen na nejlepší nebo ještě častěji nejbližší část svých pozemků, ostatní pak ponechávali lhostejně nebo s bolestnou resignací osudu a »pánům«. Tím vším vymizelo u nás velmi mnoho někdejších statků selských i zemanských, a vedle velikých latifundií vznikla přemíra usedlostí zcela malých, nedostačujících již ke slušné obživě rodiny, z části pak již i roztržštěnost ještě větší, zvaná nyní držbou parcelovou.

Teprve za osvícenské doby 18. století viděla se nebezpečnost těchto poměrů. Vláda, až do té doby namnoze netečná k osudu selského lidu a nadřzující vrchnostem, začala se starati o udržení selských usedlostí přiměřené velikosti. Vrchnostem zakázáno již r. 1750 pod pokutou svémocně zabírání půdy selské, a zákaz ten opakován a zdůrazňován r. 1751, 1769 a 1770 předpisy, nařizujícími vrátiti poddaným zabrané pozemky (r. 1770 i pozemky zabrané kdysi s úředním svolením). Později zakázána vrchnostem i koupeň poddanských pozemků (dv. dkr. z 25. května 1789) a odstraněno také vrchnostenské právo odúmrti (pat. ze 7. září 1789 a z 24. dubna 1790). Vydávány z á k a z y d ě l i t i s e l s k é s t a t k y na menší části nežli čtvrtlány (pat. z 12. března 1754), v Čechách na méně než 40 měr (dv. dkr. z 16. února 1786 a j.), zakazováno i oddělování menších částí od selského statku než je čtvrtina celého (cirk. z r. 1771), i hromadění několika selských statků v jedněch rukou (patent z 24. prosince 1787 pro Moravu a Slezsko a j.). Úpravou dědického práva k selským statkům bráněno aspoň částečně také tříštění jich cestou dědické posloupnosti (řada dekretů i patentů o tom z l. 1770 až 1791 zachována na dlouho v platnosti i po všeobecné úpravě dědického práva u nás zákoníkem občanským).

Obmezení dělitelnosti statků selských jednáními mezi živými i na případ smrti zůstala v platnosti i po zrušení poddanství a vyvazení půdy z r. 1848; zrušena teprv ke konci let šedesátých min. stol.¹⁾

¹⁾ Říšským zákonem z r. 1868 č. 79 ř. z. a zemskými zákony z téhož a následujícího roku: na Moravě z 24. září 1868 č. 25, ve Slezsku z 16. října 1868 č. 21, v Čechách z 20. prosince r. 1869 č. 152 z. z.

Teprve tu nastala zcela volná dispozice vlastníkov a selskou půdou. Tím otevřena opět úplná volnost dalšímu drobení držby zemědělské půdy na straně jedné a dalšímu zvětšování mnohých velkostatků na straně druhé. (O účincích toho viz níže § 19.)

§ 14. Ze statistiky o rozdělení půdy u nás v poslední době.

K jakým výsledkům dospěl právě vylíčený vývoj u nás až do světové války, není bohužel přesně statisticky zjištěno. Ale aspoň přibližný obraz o tom možno si utvořiti z několika pramenů.

1. Především ze **statistiky o držbě pozemkové z r. 1896**. Statistika ta shrnovala v jednotku sčítací držbu všech pozemků téhož subjektu (zpravidla vlastníka resp. těchže spoluvlastníků) podle stavu katastru daně pozemkové z konce r. 1896, ale zpravidla jen držbu uvnitř téhož berního okresu; jen pro velkostatky (t. j. statky s nejméně 200 *ha* půdy a 200 K pozemkové daně) bylo nařízeno sloučiti v jedno všechny držebnosti téhož subjektu v celé zemi.¹⁾ Nepodává tedy tato statistika obrazu ani z doby nejnovější, ani zcela přesného o skutečném rozdělení držby pozemkové; roztržštění držby té jeví se podle ní jednak poněkud menší než ve skutečnosti bylo už koncem r. 1896 proto, že ne každé oddělení pozemků bylo v katastru již provedeno, jednak značněji větší proto, že krom u velkostatků byla tu držba téhož subjektu v několika okresích se nalézající rozdělena na tolik jednotek, v kolika okresích se nalézala. Ale protože — jak uvidíme — tříštění držby pozemkové po r. 1896 neustalo, nýbrž zřejmě se ještě stupňovalo, možno předpokládati, že asi do konce 19. století se chyby ty již vyrovnaly a statistika ta podává tedy dosti přibližný obraz skutečného rozdělení držby pozemkové u nás na samém počátku 20. století.

Seznáváme z ní, že tenkrát v našich zemích hodně přes třetinu vší půdy zabíraly velkostatky o více než 100 *ha*, kdežto značně přes polovinu všech držitelů půdy nemělo jí tu jednotlivě víc nežli nejvýš 1 *ha*, výměru to pro zemědělskou výrobu zpravidla naprosto nedostačující, a celá ta větší ¹/₂ držela dohromady na Moravě jen 1·8% vší půdy, ve Slezsku jen o málo větší podíl a v Čechách necelých 5%. Držitelé půdy přes

¹⁾ Původní a nejpodrobnější pramen této statistiky: Oesterr. Statist. sv. LVI., seš. 4. a 5. Data pro Čechy viz též dosti podrobně ve Statist. příručce kr. Čes. I., str. 160 ss. a II., str. 182 ss., pro Čechy, Moravu i Slezsko sumárně v Statist. příručce rep. Čsl. I., str. 43. Několik hlavních absol. čísel viz níže zde v odst. 6.

2 do 20 *ha* činili na Moravě jen 21% držitelů všech, v Čechách 27% a ve Slezsku 35%; drželi pak dohromady na Moravě 37% veškery půdy, v Čechách a ve Slezsku jen 32%. Naproti tomu pouhým 11 velkostatkářům na Moravě patřilo 10·8% a jediné rodině Liechtenštejnů skoro 5% vší půdy, podobně jako v Čechách 14 velkostatkářům přes 11% a jedinému rodu Schwarzenbergů asi $\frac{1}{30}$ celých Čech!

2. Ze srovnání statistiky **pozemkové držby v Čechách z l. 1861-1872²⁾** s podobným šetřením z l. 1889 a 1890³⁾ jasně vysvítá, jak v letech 70tých a 80tých min. století držba ta u nás velice se drobila. Obojí šetření provedeno bylo celkem týmž způsobem (na podkladě operátů katastrálních, v témže rozsahu věcném a ve zcela stejném rozřídění); ale přes to, že druhé šetření musilo být ukončeno dřív než dosáhlo úplnosti⁴⁾, vykazuje toto neúplné pozdější šetření daleko větší rozříděnost půdy nežli ono starší, úplné: Počet případů držby vůbec činil podle tohoto neúplného šetření už 744.068, podle staršího úplného jen 619.839; přibylo nejvíc případů drobné držby, od 1 do 5 jiter (ze 118.997 na 218.111 případů) a pod 1 jitro (z 298.850 na 323.797), ubylo nejvíc ve skupině od 25 do 50 jiter (z 57.298 na 46.982) pak od 50 do 100 jiter (z 13.921 na 11.210) a od 10 do 25 j. (ze 79.232 na 76.694 případů); ubylo vůbec jen případů této prostředně veliké držby, kdežto velké držby přes 100 a 200 jiter opět přibylo. A také procento, připadající z celkové plochy na jednotlivé skupiny velikostní, se u nejmenších dvou skupin téměř zdvojnásobilo (pod 1 jitro: z 0·75% na 1·26%, přes 1 do 5 jiter z 3·31 na 6·28%), kdežto ho ubylo nejvíc netoliko u statků největších (jen přes 200 jiter: ze 17·29 na 14·19%), ale hlavně u středních statků selských (od 25 do 50 jiter: z 22·29 na 19·74%).

3. Že i při tom povšechném drobení držby pozemkové mohou latifundie značně vzrůstati, ukazují tato čísla: Schwarzenbergům patřilo v Čechách podle pečlivě

²⁾ »Tafeln zur Statistik der Land- und Forstwirtschaft des Königr. Böhmen«, 13 svazků, Praha 1861—1881.

³⁾ »Statistické tabulky o změnách v rozdělení majetku pozemkového v král. Českém«. (Praha 1893.) Výtah též ve »Stat. příruče kr. Č. I., str. 170 (kde však zemský úhrn II. ve sl. 10 místo 228.111 má správně znění 218.111. — Šetření to dal provést zemský výbor český podle usnesení zemského sněmu, aby se zjistilo, zda by »vzhledem na zachování stavu rolnického v Čechách nebylo třeba ustanovením zákonným volnou dělitelnost pozemků do jisté míry obmeziti«.

⁴⁾ Scházejí tu údaje z 15 okresů o víc než 600.000 jitrech čili skoro 10% vší půdy.

statistiky Procházkovy⁵⁾ r. 1885 dohromady 201.136 *ha* 84 a půdy; podle rovněž pečlivého a na údajích velkostatků samých založeného schematismu Tittlova⁶⁾ z r. 1906 napočítal však Dr. Macek⁷⁾ Schwarzenbergům v Čechách již 247.736 *ha* půdy, tedy za 21 rok o plných 46.600 *ha* více.

4. Že pak zmíněné drobení držby pozemkové neustalo, nýbrž rychle stoupalo i po r. 1890, vidíme z čísel posledního rakouského **sčítání lidu u nás, z r. 1910**, kdy zjišťování zvláště také všichni »držitelé pozemků«. Je to jednotka, připouštějící dosti dobře, i když arci ne docela přesně, srovnání s počtem »případů držby«, svrchu zmíněným.⁸⁾ A tu vidíme, že oproti 619.839 případům držby v Čechách z l. 1861—1872 a 744.068 z l. 1889—1890 stoupl počet držitelů půdy v Čechách do r. 1910 na 986.301.⁹⁾

5. Ukazatelem — arci jen zdaleka přibližným — silného drobení půdy u nás jest dále veliký a stálý vzrůst počtu **parcel a poplatníků pozemkové daně**. Od r. 1883 do 1916 vzrostl totiž počet parcel na Moravě o 442.050 čili 8·7%, v Čechách o 930.554 čili o víc než 10%, ve Slezsku o 108.369 čili o víc než 13%; počet poplatníků daně pozemkové pak vzrostl v téže době ve Slezsku o 7.619 čili skoro o 10%, v Čechách o 250.231 čili téměř o celou třetinu, na Moravě pak dokonce o 175.498 čili skoro o 39%.¹⁰⁾

⁵⁾ »Böhmens landtäflicher Grundbesitz« (Praha 1886).

⁶⁾ »Schematismus a statistika velkostatků... v král. Českém« (Praha 1906).

⁷⁾ »Znárodnění a zlidovění české půdy« (Praha 1918).

⁸⁾ Jako »držitelé pozemků« v Čechách byli r. 1910 ovšem sčítáni všichni, kdo měli pozemky kdekoli v Rakousku, netoliko v Čechách, ale vždy jen ti z nich, kdo byli v rozhodnou dobu přítomni v Čechách, a každý jen jednou, ať měl pozemky v kolikakoliv okresích, — kdežto jako ony »případy držby« v Čechách počítáni jen ti, kdo drželi půdu v Čechách, ale v každém okrese počítáni zvláště; také při spoluvlastnictví byl tu postup pokaždé jiný. Ale celkem možno předpokládati, že se všechny ty rozdíly navzájem dosti vyrovnaly.

⁹⁾ Österr. Statistik, Neue Folge, sv. 3., seš. 8.

¹⁰⁾ Podle »Oesterr. statist. Handbuch«, roč. 1894, 1903, 1913 a 1916-1917 bylo totiž

	roku	na Moravě	v Čechách	ve Slezsku
parcel	1883	5,070.169	9,215.322	811.310
	1893	5,293.994	9,492.066	829.674
	1903	5,394.921	9,778.525	866.830
	1912	5,481.227	10,050.246	901.620
	1916	5,512.219	10,145.876	919.679

6. S jiného hlediska a opět jen přibližně poučuje o rozdělení půdy u nás **sčítání závodů zemědělských**, provedené v Rakousku bohužel jen jednou, r. 1902. Sčítací jednotkou tu je »zemědělský závod«, t. j. technické a místní sdružení půdy, kapitálu a práce za účelem výroby zemědělské, tedy co do půdy: soubor pozemků jednotně dohromady obhospodařovaných. Je to tedy jednotka podstatně se lišící od »případu držby pozemkové«. Jediný velkostatek může se tu rozpadati a zpravidla se rozpadá na celou řadu »závodů« (samostatně obhospodařovaných dvorů, ale i propachtovaných parcel nebo skupin jich), a naopak zase celá řada jednotek držby pozemkové může být sloučena v jediný závod (pozemky vlastní s připachtovanými, některá družstva a p.). Mimo to čítá se ve statistice držby pozemkové za jednotku každá držba jakéhokoliv pozemku, i jen staveníště, domu a dvoru nebo jiné půdy zcela neplodné, zemědělsky nijak nezužitkované a p., kdežto závodová statistika počítá jen závody zemědělské. Proto není možno čísla obojích těchto statistik přímo srovnávat. Ale obojí jsou zajímavá a navzájem se doplňují.

Také z čísel naší závodové statistiky¹¹⁾ vysvítá, že v našich českých zemích mají ohromnou převahu zemědělské závody malé a nejmenší (do 2 ha na Moravě činí přes polovinu všech, v Čechách a ve Slezsku skoro polovinu, přes 2 do 5 ha v Čechách čtvrtinu, na Moravě a ve Slezsku skoro čtvrtinu; tedy ve všech těchto zemích téměř tři čtvrtiny všech závodů patří do kategorie závodů drobných, z nichž žádný nemá víc půdy — plodné i neplodné dohromady — nežli nejvýš 5 ha! A v tom zabírají velmi značnou část »závodů« s půdou nečinící ani půl hektaru, tedy závody, jež nejsou ani z daleka soběstačným zemědělstvím). U srovnání s jinými zeměmi bývalého Rakouska byly u nás nepoměrně méně zastoupeny závody střední, s půdou přes 5 do 50 ha (jinak zejména Korutany, Krajina, obojí Rakousy, Solnohrady i Štýrsko).

	roku	na Moravě	v Čechách	ve Slezsku
poplatníků pozemkové daně	1883	457.728	754.556	77.552
	1893	475.149	803.145	71.188
	1903	583.657	917.033	77.365
	1912	627.765	979.867	83.360
	1916	633.226	1,004.787	85.171

¹¹⁾ Österr. Statistik, sv. LXXXIII. Ve výtazích také v cit. »Statist. příručkách«, jak »král. Českého« (I. str. 174—185, II. str. 185—189), tak i »rep. Čsl.« (I. str. 44 a 45).

Pro zajímavost stůžtež zde čísla statistiky závodové a statistiky o držbě pozemkové vedle sebe: Napočteno bylo

	na Moravě		v Čechách		ve Slezsku	
	příp. držby	zem. závodů	příp. držby	zem. závodů	příp. držby	zem. závodů
s celk. půdou	r. 1896	r. 1902	r. 1896	r. 1902	r. 1896	r. 1902
méně než 1/2 ha	268.940	44.624	373.088	75.020	25.498	12.021
1/2 — 2 ha	142.804	102.556	220.945	181.167	18.182	16.639
přes 2 do 5 ha	53.599	66.059	109.544	142.265	13.683	14.134
„ 5 „ 10 „	33.911	35.787	62.963	69.848	6.623	7.222
„ 10 „ 20 „	28.259	27.931	61.346	59.944	5.355	5.412
„ 20 „ 50 „	12.634	11.887	36.119	33.920	3.060	2.871
„ 50 „ 100 „	1.088	865	2.849	2.837	244	181
„ 100 „ 200 „	287	381	772	1.611	67	92
„ 200 „ 500 „	151	331	380	1.177	36	103
„ 500 „ 1000 „	60	140	141	327	13	46
přes 1000 ha	116	117	255	273	30	33

Přirozeně vidíme tu největší rozdíly u velikostní skupiny první (kde při sčítání závodů odpadly všechny případy držby pouhých domů nebo jiné půdy zemědělsky nepoužívané) a ve skupinách velkostatkářských od 100 ha do 1000 ha (kde se 1 případ držby zpravidla skládá z několika závodů—dvorů). Nápadná je shoda obojích čísel u latifundií a v Čechách u skupiny přes 50 do 100 ha. Jinak zdají se naše čísla nasvědčovat směru k tvoření nových závodů malých (od 2 do 10 ha) a největších (přes 100 do 1000 ha), ale zmenšování počtu závodů nejmenších (od 1/2 do 2 ha) a středních (od 10 do 100 ha).

7. Ve příčině **Slovenska a Podkarpatské Rusi** máme jen data uherského zemědělského sčítání z r. 1895, jež bylo taktéž sčítáním závodů zemědělských. Z jeho výsledků¹²⁾ sestavil náš SÚS přehled pro župy slovenské a rusínské¹³⁾, z něhož si můžeme vypočísti, že na Slovensku činily r. 1895 zcela drobné zemědělské závody (do 5 jiter = 2.9 ha celkové půdy) 52% závodů všech, držely však dohromady jen 5.8% vší půdy; závody malé (přes 5 do 10 jiter = 5.7 ha) tvořily 21.3% závodů a držely jen 9.4% půdy, závody střední (přes 10 do 200 jiter čili 115 ha) 25.8% závodů a 35% půdy, kdežto velkozávody s více než 200 j. čili 115 ha činily ani ne 1% všech závodů, ale zabíraly skoro polovici (49.8%) veške-

¹²⁾ Magyar statisztikai közlemények, Új f. (= nová řada), sv. XXIV.

¹³⁾ Statist. příručka rep. Čsl., I. str. 42.

ré půdy. Jsou tu tedy poměry ty ještě nepříznivější nežli v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, neboť přes 99% všech držitelů půdy má jí tu dohromady skoro právě tolik, jako necelé 1% velkostatkářů. V župách rusínských se poměry ty jen málo liší od slovenských: do 5 jiter 51·3% závodů a jen 6% půdy, přes 5 do 10 j. 20·3% závodů a jen 9·5% půdy, přes 10 do 200 j. 28% závodů a 42·9% půdy, přes 200 j. jen 0·4% závodů, ale 41·6% vší půdy.

8. Z nejnovějšího soupisu půdy u nás, provedeného za účelem naší pozemkové reformy (podle nař. č. 61 Sb. z. a n. z r. 1920) o **půdě zabrané** víme, že zabraný »velký majetek pozemkový«, t. j. celky o více než 150 *ha* půdy zemědělské nebo 250 *ha* půdy celkové tvořily (podle stavu přihlášek půdy té do 1. května 1923) na Moravě 28·6% veškeré půdy, ve Slezsku 30·1%, v Čechách 30·2%, na Slovensku 28·9%, v Podk. Rusi 16·1%, v úhrnu celé republiky pak bez mála 4 miliony hektarů čili 28·2% vší půdy.¹⁴⁾

9. Viděli jsme, že srovnávání příslušných sem čísel z různých sčítání i v téže zemi je velice nesnadno, protože každé to sčítání má jiný obsah, jinou sčítací jednotku, jiné rozdělení atd. Tím nejsnadnější jest ovšem srovnávání našich poměrů, o něž nám tu jde, s poměry v cizině. Tu je ještě méně potřebné shody v podkladu i způsobu sčítání, ve skupinách velikosti atd. Ježto pak čísla statistická teprve srovnáním nabývají pravé ceny, bylo by zbytečno uváděti zde mnoho těch cizích čísel. Obmezují se tedy jen na několik údajů z **Dánska**, jakožto země se zvláště kvetoucím zemědělstvím, snaže se je aspoň přibližně uvést ve srovnání s čísly našimi:

V Dánsku připadalo r. 1895 na nejménší držečnosti pozemkové do 2½ *ha*, úhrnem jen 1·74% veškeré půdy, — u nás v Čechách, na Moravě a ve Slezsku r. 1896 na držečnosti jen do 2 *ha* skoro čtyřikrát tolik půdy (6·49%). Střední držečnosti tam (přes 10 do 120 *ha*) zabíraly 73·32% skoro ¾ vší půdy, u nás (přes 10 do 100 *ha*) jen 39·69 čili jen něco přes třetinu. Za to na velké držečnosti (tam přes 120, u nás přes 100 *ha*) připadalo v Dánsku jen 15·57, u nás však 37% veškeré půdy.

Rozdíly jsou tu nápadné, a ukazují jasně, jakých změn asi bylo by u nás potřebí, aby podmínky zdaru našeho zemědělství po této stránce se vyrovnaly dánským.

¹⁴⁾ Dr. Ing. Jan Voženílek »Pozemková reforma v čsl. republice« (Praha 1924), str. 44.

§ 15. Několik hlavních poznatků ze zemědělské techniky a správovědy.*)

1. Přírodovědná podstata výrobního procesu v zemědělství.

Jak známo, je život v přírodě neustálou přeměnou skupin a to mů a energií. Semeno rostlin, vložené do půdy, vzklíčí a vyžene kořeny díky energii v něm uložené; pomocí kořenů přijímá z půdy různé anorganické látky, »živiny«, hlavně vodu, látky dusíkaté, kyselinu fosforečnou a její soli, dále soli vápenaté, draselnaté a hořečnaté; pomocí vypučelých listů přivlastňuje si z atmosféry kyslíčník uhličitý, kyslík a opět vodu; prostředkem chlorofylu listů váže pak energii paprsků slunečních a pomocí její přeměňuje anorganické ony látky v organické, schopné živit živočichy, zvířata i lidi.

Rozkladem a vstřebáním těch organických sloučenin v těle živočichové čili trávením potravy získává se energie, potřebná k zachování i projevům jeho života; jsou to tedy v podstatě kalorie vzniklé z energie paprsků slunečních, několikrát proměněné, jimž děkujeme za udržování života.

Při tom trávení potravin nespotřebují se však všechny jejich části; uvolňují se opět různé prvky oněch organických sloučenin i skládají se zas v jiné sloučeniny, z částí opět rázu anorganického, nerostného. Z těch spotřebuje organismus živočišný jen velmi malé množství, při stavbě kostí, tvoření krve, mléka a p. Všechny ostatní ty nerostné sloučeniny vycházejí z těla ven ve výkalech, spolu se zbytky nestrávených látek organických a mnoha bakteriemi i podobnými nízkými organismy. Vše to se zpravidla vrací zase půdě neb atmosféře, byť i ne hned a ne přímo, — tak jako se jí vrací i kosti a z většiny i těla živočichů tak vyživených. Tím se navrácí půdě a atmosféře v jich celku téměř všechny živiny, odňaté jim rostlinami za potravu živočichů sloužícími, — velkolepý koloběh živin je dokonán!

Ale ne každý druh rostlin dovede stejně využitkovati jak živin z půdy a atmosféry, tak i energie paprsků slunečních. Na téže půdě a pod týmž sluncem vyrostle vedle sebe za touž dobu kukuřice

*) Podrobné poučení o zemědělství po těchto stránkách skýtají různé »učebnice zemědělské správovědy«, z německých zvláště Dra Fr. Watterstradta (Die Wirtschaftslehre des Landbaues z r. 1912), Dra Fr. Aereboe (Allgemeine landw. Betriebslehre z r. 1917) a Dra E. Laura (Landw. Betriebslehre für bäuerliche Verhältnisse z téhož r. 1917).

v mohutný trs a nějaký mech v nepatrnou skupinku. Jaký tu rozdíl v obsahu výživných látek obou! Vůbec dovedou některé rostliny vyrobiti i z menšího množství anorganických živin mnohem víc organických látek i kalorií než jiné z množství značně většího.

Také různá půda však velmi různě podporuje tuto assimilaci práci rostlin. Záleží tu jednak na její poloze (svah k jihu, vystavený přímo zdroji energie pro assimilaci tu práci nejnütnějšímu, paprskům slunečním, — a svah k severu!), jednak na chemickém složení půdy (množství a druh živin v ní, jejich vzájemný poměr) i na různých fyzických jejích vlastnostech (půda těžká a lehká, hluboká a mělká, vazká a sypká, vlhká a suchá, studená a teplá, snadno propouštějící jak paprsky sluneční, tak i vzduch a nutnou vodu ke kořenům rostlin a do vrstev hlubších, nebo těžko propustná atd.).

Jest úkolem zemědělství, aby ve všech těch směrech napomáhalo přírodě při tvorbě potravin co možná hojných i vhodných: jednak výběrem a zušlechťováním rostlin k účelu tomu co nejlépe se hodících, jednak péčí o takové chemické i fyzické složení půdy, jež tvorbu tu co nejlépe podporuje, zdaru rostlin těch co nejvíc prospívá a co nejméně překáží.

Z počátku dělo se obojí nesoustavně, nevědecky; šťastné náhodě nebo dlouholetým zkušenostem podařilo se najít a zušlechtit první rostliny kulturní, — poznati, že se zdaru jejich prospěje obracením, rytím, zoráním půdy, jímž se zvyšuje její propustnost, zlepšují fyzické její vlastnosti, ničí škodlivý plevel a přivádí k prvním kořínkům mladé rostlinky bohatší ještě spodnější vrstvy půdy, — poznati, že lépe se daří rostliny na místech, kde dostala se půdě ve výkalech lidských neb zvířecích zpátky část živin rostlinami jí odňatých, — naučiti se chovat dobytek atd.

Teprv v nové době člověk soustavnou, cílevědomou činností vědeckou pracuje k povznesení, zdokonalení i usnadnění této větve výroby statků, pro udržení množícího se lidstva nejdůležitějších. Vznikají *technické vědy zemědělské: pedologie* čili půdoznalství, jejíž větvemi jsou *agrochemie* a *agrofyzika*; *zemědělská chemie*, zvláště *biochemie*, *zemědělská botanika* i *zoologie* (zooteknika) s četnými odvětvími (pathologie rostlin i dom. zvířat a p.), nauka o *produkcii* a *zušlechťování kulturních rostlin* vůbec a jednotlivých druhů jejich zvlášť (ovocnictví, vinařství, chmelařství a p.), nauky *lesnické*, nauka o *chovu hospodářského zvířectva* a *produkcii živočišné* vůbec atd. Vzniká také *zemědělská správoředa* čili *nauka o správě zemědělských podniků*, která sou-

stavně zkoumá, zda-li a pokud jednotlivé větve zemědělství vyhovují se stanoviska soukromého hospodářství zemědělců zásadě účelné hospodárnosti, a hledá cesty, jak by se stanoviska toho měla být zemědělská výroba nejučelněji organizována k docílení čistých výnosů, za daných poměrů co největších a nejtrvalejších. Vzniká i vědecká *politika zemědělská*, zkoumající podobným způsobem různé větve zemědělství s hlediska zájmů celku hospodářství národného.

2. Extensivní a intensivní výroba zemědělská. Řekli jsme si již, že výrobními činiteli v zemědělství jsou — kromě světla a tepla slunečního a různých zjevů atmosférických — práce, půda a jiný kapitál. Podle poměru, v jakém jsou na výrobě zemědělské zúčastněny na jedné straně půda a na straně druhé ostatní dva výrobní činitelé, práce a kapitál, mluvíme o výrobě buď extensivní neb intensivní: Extensivní vyžaduje více půdy, tedy větší rozlohu (odtud název), ale poměrně méně práce i kapitálu, intensivní naopak.

Přirozeně jsou již různé větve zemědělství různě intensivní: Lesnictví je vždy extensivnější než orba, tato extensivnější než zahrádnictví atd. Ale také uvnitř jednotlivých těch větví nalézáme velmi různé stupně intensity. Jsou tedy pojmy extensivní a intensivní vždy jen povahy relativní: jen u srovnání s jiným druhem výroby může jistá výroba být označena intensivní neb extensivní (nebo správněji: intensivnější neb extensivnější). — Přirozeno dále, že původně, dokud bylo všude hojně půdy nevyčerpané a málo lidí i kapitálu, převládaly všude formy co nejextensivnější. Teprv když i kapitálu, převládaly všude formy co nejextensivnější. Teprv když i kapitálu, převládaly všude formy co nejextensivnější. Teprv když počet lidí, bylo nutno vynucovati z ní dostatečnou úrodu prací a kapitálem (hnojivy, náradím, stroji atd.). Zemědělství se tedy postupem doby přirozeně zintensivňuje (ovšem — jak uvidíme níže v odst. 4. — jen až po jistou míru).

3. Produktivnost a rentabilita v zemědělství. Produktivnost měří se množstvím docílených výrobků vůbec čili t. zv. hrubým výnosem, rentabilita však jen docíleným výnosem čistým, a to ve smyslu soukromohospodářském, zbývajícím z hrubého výnosu po srážce všech nákladů výrobních, tedy také mezd, úroků a nájemného. I při zvýšeném hrubém výnosu může se tedy rentabilita hospodářství snižovati, jestliže zvýšení výroby bylo vykoupeno ještě větším zvýšením nákladů výrobních, t. j. nutných pro výrobu tu obětí na kapitále i pracích.

Býval o tom spor, co je vlastním a pravým cílem zemědělství, zda-li co možná největší produktivnost či rentabilita jeho. Záležítu na hledisku, s něhož zemědělství pozorujeme: S hlediska soukromohospodářského bude rozhodovati vždy jen rentabilita. Zjistí-li tedy jednotlivý hospodář (ať správně, či jen domněle), že další zvyšování hrubého výnosu je pro něho spojeno s takovými obětmi na kapitále nebo práci, že se tím čistý výnos nejen nezvyšuje, ale snižuje, čili že se mu zvyšování to nevyplácí, přestane dojísta s dalším zintenzivňováním té výroby a dá přednost výrobě extensivnější nebo přejde, možno-li, vůbec k jinému odvětví výroby. Určuje tedy rentabilita přirozené soukromohospodářské meze intenzivnosti hospodářství a tím i jeho produktivnosti. Jest pak úkolem hospodářské správovery, přispívati nestranně k tomu, by meze ty byly určeny včas a správně.

Naproti tomu s hlediska národohospodářského může (ale ovšem nemusí vždy) býti žádoucím zvýšení produktivity zemědělské i za tuto mez (na př. je-li to nutno, by se zabezpečila výživa domácího obyvatelstva beze značného zatížení obchodní bilance státní dovozem potravin z ciziny, nebo vyžaduje-li toho potřeba surovin zemědělských pro tuzemský průmysl, je-li k vůli oné bilanci nezbytno vyrobiti doma pro vývoz určité větší množství jistých zemědělských výrobků a p.). Tím spíš může to býti žádoucím s hlediska povšechné politiky státní, aby se dosáhlo soběstačnosti státu co do výživy domácího obyvatelstva i co do jiných zemědělských surovin. Tu pak jest úkolem jednak technických věd zemědělských, jednak národohospodářské politiky, aby pokrokem v technice výrobní a vhodnými opatřeními agrárně-politickými působily ke snížení nákladů výrobních nebo ke zvýšení hodnoty výrobků zemědělských tak, aby také soukromohospodářsky byla zvýšená výroba možna.

4. Zákon o ubývající výnosu půdy. Poněvadž rostliny berou látky pro svůj vývoj potřebné hlavně z půdy, (ovšem kromě nevyčerpatelné zatím zásoby prusků slunečních a atmosféry), je přirozeno, že svým vzrůstem postupně vyčerpávají zásobu živin v půdě. Zásoba ta se sice do jisté míry obnovuje přírodou samou (z atmosféry, deštěm, větráním některých nerostů, náplavami, prosakováním živin z hlubších vrstev, tlením čili rozkladem organických látek — rostlin neb živočichů — v nich atd.); na tom zakládá se zkušenost, že nechá-li se pole rok nebo dva »úhorem«, t. j. úplně

odpočinouti od plození rostlin hospodářských, plodí jich potom opět mnohem více než poslední rok před tímto odpočinkem. Ale toto samočinné obnovování živin přírodou samou nedostačilo lidstvu na dlouho. Záhy bylo nutno pomáhati té obnově prací i kapitálem: vzděláváním, t. j. oráním a jiným kypřením půdy, a hnojením, t. j. dodáváním jí látek obsahujících hodně živin nebo usnadňujících tvoření neb využitkování jich rostlinami (bakterie!), melioracemi, odstraňujícími různé vady půdy, hlavně nedostatek nebo přebytek vlhka v ní, atd.

První pěstitelé moderních věd technicko-hospodářských v opojení nad úspěchy této pomoci přeceňovali její význam, nesporně veliký, tak, že učili, jakoby zvyšováním obětí na kapitále a práci bylo možno téměř do nekonečna zvyšovati také výnos zemědělství, podobně jako se tomu učí o výrobě průmyslové. Ale pečlivější zkoumání, zvláště správovery zemědělské, ukázalo, že toto zvyšování produktivity půdy má své meze nejen v rentabilitě hospodářské, ale i v samé přírodě. Zvýšenými obětmi na kapitále a práci dá se sice docílit z téže půdy také zvýšených hrubých výnosů, ale jen do jisté míry: Po jisté době vzrůstá i hrubý výnos mnohem volněji než ty oběti na jistém stupni vůbec přestává dále viditelně vzrůstat, — čistý výnos pak již na mnohem nižším stupni té rostoucí intenzivnosti zaniká vůbec: rychleji rostoucí oběti na práci i kapitále převyšují pak hodnotu docíleného zvýšení hrubého výnosu.

Tato zkušenost, také přesně vědecky dokázaná, nazývána bývá »zákonem o ubývající výnosu půdy«. Je to přirozený důsledek převahy půdy a přírodních činitelů vůbec ve výrobě zemědělské.

Onen stupeň intenzity v zemědělství, který docíljuje ještě nejvyššího čistého výnosu, a od něhož výnos ten při dalším zintenzivňování začíná klesati, bývá ve správovery označován slovem »optimum«. Jest ovšem relativní, různý nejen u různých způsobů hospodářství a různých větví jeho, ale i v různých dobách a na různých místech. Rozhoduje tu celá ona řada činitelů, která určuje přirozeně i uměle výši čistého výnosu, především arci jakost půdy, poměry klimatické, ceny výrobků zemědělských a vše, co na ně působí (vzdálenost trhu, zahraniční soutěž, cla atd.), ale i zdatnost a inteligence hospodářova, hodnota jeho řídicí práce i cena ostatní práce v zemědělství vůbec atd.

5. Zemědělská renta pozemková. Plodiny zemědělské mají na téměř tržišti a v touž dobu zpravidla¹⁾ stejnou cenu, ať pocházejí z pozemků úrodných nebo neúrodných, blízkých tomu tržišti i sídlu hospodářovu, nebo vzdálených oběma. Přirozeně sklídí se však na půdě úrodné za stejných poměrů a při stejných obětech na práci i kapitálu větší množství plodin téhož druhu než na půdě neúrodné. A majitelé vzdálenějších pozemků stejné úrodnosti přijde 1 q jeho plodin na tržišti mnohem draž než hospodáři z pozemků zcela blízkých, neboť nejen náklady dopravní jsou tam značně větší, ale i samo vzdělávání těch vzdálenějších půd je dražší, vyžaduje více času (cesta dělníků i vozů až k pozemku), ztěžuje dozor nad pracovníky i ochranu před poříznutím atd. Výšku ceny hospodářských plodin určují však normálně výrobní náklady na pozemcích nejméně úrodných a nejbližších, na nichž však je ještě nutno pěstovati plodiny ty, aby jich bylo dosti k úhradě potřeby jich. Má tedy hospodář (a zvláště vlastník) pozemků úrodnějších a bližších za poměrů jinak stejných beze své zásluhy vždy značnou výhodu proti hospodáři na pozemcích méně úrodných a vzdálenějších. Tato výhoda, neodůvodněná ničím nežli vhodnější jakostí nebo příznivější polohou zemědělského pozemku, zove se zemědělskou rentou pozemkovou. Je částí t. zv. renty zvláštní, jež zahrnuje nadprůměrné, zpravidla, ač ne vždy, bezzáslužné trvalé zisky také z jiných zdrojů nežli z pozemků (z celých podniků, z mimořádných vrozených vlastností jednotlivcových a p.). Pozemková renta sama vyskytá se kromě u pozemků zemědělských též u pozemků jiných, jsouc způsobována kromě úrodností a blízkostí k hospodářovu sídlu neb tržišti také mimořádným minerálním bohatstvím půdy (doly, lomy a p.) nebo vhodností pozemku pro jiné účely, hlavně za stavební plochy v blízkosti rostoucích měst. Nás zde ovšem zajímá jen zemědělská renta pozemková (stavební neb hornická nejvýš jen potud, pokud odnímá půdu produkci zemědělské).

Plná zemědělská renta pozemková připadá vlastníkovu, který vzdělává svou půdu sám. Dává-li jí do pachtu jinému, snaží se sice zpravidla dáti si rentu od něho nahraditi v pachtovním; ježto však

¹⁾ »Zpravidla« proto, že výjimky mohou nastati nejen nahodilostmi (náhodou trefí na př. některý producent na kupce naléhavě potřebujícího a nesmlouvajícího a p.), ale i vědomě může být za produkty ze známé lepší půdy dávana vyšší cena pro známou lepší jejich kvalitu (na př. za salát neb jinou zeleninu v pařeništi nebo na jiné výborné půdě vypěstovanou a tudíž křehčí).

je těžko určití správně pravou výši renty pozemkové, ježto dále v pachtovním je kromě ní obsažena též náhrada za používání různých kapitálových zařízení, jež vlastník trvale s půdou spojil (zvláště staveb a meliorací), a ježto konečně na výši pachtovního má vliv i řada jiných okolností (nabídka a poptávka, obecná míra úroková, zvláštní poměry a osobní vlastnosti i nálady obou stran o konkrétní pacht se smlouvajících atd.), není správně obvyklé tvrzení, že při pachtu zůstává vlastníkovu renta pozemková, kdežto pachtýři připadá jen odměna za osobní práci, úrok z vynaložených kapitálů a eventuelní zisk podnikatelský. — Vědecky rozvinul otázku renty pozemkové již na počátku XIX. století angl. národohospodář David Ricardo. Jakožto bezzáslužný zisk jest renta pozemková v rukou jednotlivců úsilovně napadána socialisty všech odstínů i řadou jiných (na př. H. George a t. zv. Bodenreformer, o nichž viz níže § 20. odst. 6.); užívá se jí jako hlavní zbraně proti zachování individuálního vlastnictví k pozemkům.

6. Liebigův „zákon o minimu“. Kdežto první pracovníci na poli věd zemědělskotechnických měli za to, že rostliny berou z půdy živiny pouze organického původu (z »humusu«, vzniklého zetlením organismů rostlinných neb živočišných, — »theorie humusová«), ukázal něm. chemik Justus Liebig²⁾, že nepostrádatelnými, ba podle něho hlavními živinami v půdě jsou jisté látky nerostné čili minerální, hlavně fosfor, draslo a vápno (theorie minerální). Různé rostliny potřebují různých těch látek v nestejném poměru, některé víc fosforu, jiné drasla atd. Schopnost půdy ploditi ty které rostliny řídí se pak podle toho, jsou-li v ní ty minerální živiny všechny zastoupeny aspoň v tom nejmenším (minimálním) množství, jehož rostliny ty nezbytně potřebují (a ovšem též, jsou-li tam v takových formách, aby jich rostliny mohly využiti). Jednotlivé živiny, jichž je tam nad potřebu těch rostlin, zůstávají nepoužity. Výživnost půdy pro určité rostliny určuje tedy podle této theorie ona minerální živina, které je tam poměrně nejméně z těch, jichž rostlina ta potřebuje, čili která je tam v *minimu*. (Odtud název té theorie: zákon o minimu.) Potřebuje-li tedy na př. jistá rostlina 1 dílu látky A, 2 dílu B a 3 dílu C, a kdyby v půdě určitého pozemku bylo každé z těch tří látek stejně, dejme tomu po 300 q , může na něm vyrůstati jen tolik

²⁾ Hlavně ve spisu Die organ. Chemie in ihrer Anwendg auf Agricultur, vyšším prvně r. 1840.

těch rostlin, na kolik stačí 300 *q* látky C; z látky B spotřebují ovšem rostliny ty pouze 200 *q*, z látky A jen 100 *q*, takže zůstává 200 *q* A a 100 *q* B nevyužitkováno a zbytečno.

Pozdějšími výzkumy rozšířen Liebigův zákon o minimu také na jiné živiny než minerální, (zejména i na dusík a kyslíčník uhlíčitý, o nichž Liebig předpokládal, že jich rostliny samy a dešť o-patřují z atmosféry množství potřebné), dále i na vodu, fyzické vlastnosti půdy, její bakterie atd., ba i na všechny výrobní činitele vůbec, tedy i na práci (hmotnou i duševní, organizační) a kapitál ve všech jeho formách, v zemědělství společinných (Rümker, Krämer a j.). I znamená pak zákon ten, že čistý výnos v zemědělství jest určován oním činitelem výrobním, jehož je v daném případě nejméně k dispozici.

7. **Statika zemědělská neb hospodářská** snažila se přesnými výpočty stanoviti, kolik, a kterých živin se půdě nahraditi musí, aby se i další pěstování kulturních rostlin mohlo díti se zdarem, tedy aby byla zachována nutná rovnováha mezi vyčerpáváním živin z půdy a jejich náhradou. Rozšířila později svůj úkol na výpočty, kontrolující zachování nutné rovnováhy v celém hospodářství zemědělců, tedy srovnávající také ostatní oběti na kapitále a práci s docílenými výsledky. Pozbyla však již původní své vážnosti, ustupujíc všestrannější správovědě zemědělské.

8. **Zákon Thünenův.** Důležitost, jakou má pro zemědělské hospodářství vzdálenost pozemků od sídla správy hospodářství toho a zvláště vzdálenost toho sídla od odbytiště jeho výrobků (čili od »trhu«), osvětlil německý národohospodář Thünen ve svém slavném spise »Der isolirte Staat...«³⁾. Učnil tak pomocí vědecké hypotézy: Předpokládá stát tvaru kruhovitého v úplné rovině, s půdou, podnebím i obyvatelstvem všude úplně stejnorodým, bez splavné řeky nebo železnice, s jediným městem-tržištěm právě ve středu, k němuž se paprskovitě sbíhají rovné silnice se všech stran, a to stát úplně izolovaný neprostupnou stepí od veškerého styku s jinými státy. Na tomto podkladě uvažuje pak m. j. o vlivu vzdále-

³⁾ Johann H. von Thünen (1783-1850) snažil se na svém proslulém statku Tellowu v Meklenbursku přesně vedenými záznamy účetními a statistickými, jakož i obratně řízenými pokusy získati pevný vědecký podklad pro poznání zákonů o vlivu různých činitelů na zemědělské hospodářství. Roku 1847 zavedl tam také již účast dělnictva na čistém zisku, s výsledky znamenitými. Jeho slavný spis »Der isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft u. Nationalökonomie« vycházel postupně od r. 1826 do 1863.

nosti pozemků na způsob hospodaření na nich, a zejména na jeho intenzivnost.⁴⁾

Je zřejmo, že čím vzdálenější jsou jednotlivé pozemky od města ve středu, tím větší část ceny výrobků z těch pozemků pohltí doprava jich do toho jediného odbytiště; poněvadž pak v něm bude cena všech výrobků téhož druhu přirozeně stejná, bude hospodářům z různých vzdáleností zbývat z té ceny tím méně na úhradu nákladů výrobních i na jejich vlastní výživu a zisk, čím jsou vzdálenější od toho odbytiště. Vzdálenější mohou tedy pracovati se stejným zdarem jako bližší jen potud, pokud mají nižší náklady výrobní, tedy jen při extensivnějších formách výrobních. Tím se přirozeně utvoří kolem odbytiště soustředné kruhy, z nichž kruhy středu nejbližší budou pásmy výroby nejintenzivnější, každý kruh další pak pásmem výroby postupně extensivnější.

Nikde ve světě ovšem není státu tak izolovaného a hospodářství tak upravených, jak Thünerova hypotéza předpokládá; není tedy ovšem také ve skutečnosti přesných soustředných kruhů Thünenových. Ale zákon z jeho hypotézy odvozený — že čím vzdálenější je pozemek od odbytiště, tím extensivnější musí ceteris paribus býti rozumné hospodaření na něm — zůstává v podstatě v platnosti i ve světě skutečném, ač ovšem vliv vzdálenosti té nikdy tu není jediným a ne vždy je rozhodujícím. Zejména moderní pokroky v dopravnictví seslabily jej valně, ale nezvrátily.⁵⁾

9. **Soustavy hospodářské.** Způsob, jak se zemědělská výroba ve skutečnosti provádí, může ovšem býti v jednotlivostech nesmírně různý. Už veliký význam, jaký pro ni mají činitelé přírodní — jakost i rozsah půdy, poměry klimatické atd. — má přirozeně v

⁴⁾ Tou hypotézou si po způsobu pokusů přírodovědeckých isoloval tu vzdálenost na jedinou příčinu působící zde různosti, takže pak mohl nerušeně pozorovati účinky jen jí samotné, arci jen spekulativně, deduktivně.

⁵⁾ Moderní správovědci, jako prof. Dr. F. Waterstradt a prof. Dr. E. Laur, uznávají, že produkční pásma Thünerova dosud existují, ač ovšem nikoli jako pásma pravidelná, geometricky přesná; projevují se zejména místním vlivem průmyslových středisk na zemědělskou výrobu v okolí, a mimo to možno prý dnes celou zeměkouli považovati za »izolovaný stát«, jehož »městem-tržištěm« je celá Evropa nebo její průmyslová centra (Waterstradt), po případě průmyslová a obchodní centra Evropy a Sev. Ameriky (Laur). Laur sestavil dokonce i mapu zeměkoule, na níž zakreslil osm takových pásem, arci nepravidelných a někde i do sebe navzájem zasahujících.

zápětí, že způsob ten se v podrobnostech liší jak na různých místech, tak i v různých letech a dobách. K tomu přistupují ještě ohromné rozdíly ve zúčastněném kapitále i práci a v povaze, zvycích i vědomostech zemědělců, jež různost tu přirozeně ještě zvyšují. Přes to možno v různých těch způsobech najít řadu typů, jež jsou charakteristické pro zemědělství určitých dob neb území. Jmenují se s o u s t a v a m i h o s p o d á ř s k ý m i nebo též (méně správně) o r e b n í m i neb o s e v n í m i. Jsou to hlavně:

a) *Pouhý chov dobytka*, bez vlastního hospodářství polního. Sem patří zejména prvotní hospodářství *pastvinné* národů kočovných, ale též některá hospodářství moderní, nejen v zemích, kde je půdy ještě hojnost, takže se vyplácí nejextenzivnější zužitkování její pouhou pastvou (Australie), ale i v zemích hustě zalidněných, buď ojedinele na půdách pro orbu málo vhodných (na horách a p.), neb i hromadně následkem dočasné větší výnosnosti chovu dobytka než orby (pro pokles cen obilí, zámořskou soutěž a p.). Tak ve Velké Británii v poslední čtvrtině minulého a začátkem nynějšího století ubylo z příčin těch velmi značně obilní půdy a přibývalo pastvin;⁹⁾ i když většinou chov dobytka zůstal tam spojen s orbou, je tam přece také mnoho hospodářství čistě dobytkařských bez orby, zvláště při chovu ovcí. Ostatně i u nás provozuje se tu a tam chov dobytka bez orby, (na př. chov ovcí pasených jen na pastvinách a po žních na strništích).

b) *Hospodářství stepní*, též *žďárové* nebo *divoké* zvané. Je to nejprimitivnější způsob vlastního zemědělství, jímž toto zpravidla asi začínalo. Divoká porostlina lesů neb stepí spálena, pole tak vzniklé poházeno trochou zrní jinde vyrostlého; uzralé obilí vylácano hned na místě (šlapáním lidí samých nebo dobytka), a co možná sesbíráno, zbylo ho tam však přirozeně ještě dost, jako jediná setba pro rok příští. Teprve později popel resp. sláma lehce zarávány primitivními háky. Když pak po několika letech vyčerpaná půda již tak nerodí, přechází hospodář na jiné pozemky, buď jen v sousedství, takže po řadě let se vrací zas na první pole, zatím »odpočatá«, nebo v prvních dobách i vyhledáním zcela nových sí-

*) Bylo tam	obilní půdy	pastvin
roku	miliónů akrů	
1871	9·675	12·435
1900	7·335	16·729
1905	?	17·200

del s půdou dosud panenskou (národové polonomadičtí). Velká většina půdy zůstává tu ovšem vždy pastvinami a divokými lesy. Tak hospodařili staří Germáné podle svědectví Tacitova⁷⁾, tak hospodařeno dlouho i v jižní Rusi a j., dosud pak v některých částech Sibíře a jiných zemí řídky obydlených. Podobný ráz měla do nedávna z většiny a dosud mají některá hospodářství na rašeliništích severozápadního Německa a na některých lesních půdách Černého lesa, Odenwaldu a j. (dubové lesy, pěstované hlavně pro tříslo, se po 15—20 letech vykácejí, načez se půda jejich spálením zbylého porostu změní na několik let v pole, která se po několika letech opět osázejí doubkou).

c) *Hospodářství jednohonné, dvoj- a trojhonné*. Ono nejstarší divoké hospodaření bylo co do polí t. zv. *jednopolím* čili hospodářstvím *jednohonným* nebo *jednostranným*: Pozemek, dokud zůstával polem, byl oséván stále stejně, rok co rok obilím, až do vyčerpání půdy. Tentýž způsob zachoval se někde i později, když už nebylo možno po vyčerpání půdy přejít jinam; pomáháno tu teprve později hnojením, zprvu zpravidla jen tím, že půda po několika letech ponechávána úhorem odpočinout. Tak vyvinulo se přirozeně *dvojpolí* čili hospodářství *dvojhonné* neb *dvojstranné*: orná půda rozdělena na 2 rovné díly, z nichž každoročně střídavě jeden oséván, druhý ponechán celý úhorem. Záhy pak uznáno ještě výhodnějším rozdělení role na 3 »hony« (neb »strany«), jeden oseti na podzim ozimem, druhý až z jara obilím jarním a třetí nechat odpočinouti, ovšem opět s každoročním střídáním; tak vzniklo *trojpolí* neboli hospodářství *trojhonné* či *trojstranné*.

Při všech těchto hospodářských soustavách jsou jen určité pozemky vyhrazeny stále orbě (zpravidla pozemky nejbližší, nejúrodnější, k orbě nejvýhodnější); jiné, zvláště vzdálenější a k tomu vhodné, zůstávají stále lukami, ještě vzdálenější, neúrodné neb na značnějších svazích se nalézající, tedy těžko oratelné půdy, pokud nejsou lesem, zůstávají stále pouhými pastvinami. Proto bývají tyto soustavy nazývány také hospodaření o »v ě č n é p a s t v ě«.

I původní *jednopolí* se dosud leckde udrželo, nejen v Číně, kde se vyčerpávání půdy stále pěstovanou rýží nahrazuje přepečlivým zpracováním a hojným hnojením půdy, ale i na některých pšeničných neb kukuřičných farmách Ameriky, zvláště jižní, kde pře-

⁷⁾ »Arva per annos mutant et superest ager, nec cum ubertate et amplitudine soli labore contendunt«, Germ. 26.

bohatá panenská půda dlouho vydrží stále pěstování téže plodiny nejnvýnosnější. Dvojpole bylo dříve panujícím v německém Porýní a jižní Francii, ještě déle ve Španělsku a j., trojpole pak ovládalo až do polovice minulého století téměř po celé tisíciletí většinu zemí středoevropských, ovšem poslední dobou ve formě

d) *zlepšeného hospodářství trojhonného*. Postupem doby naučilo se totiž zemědělství znáti kromě obilí, trávy a stromů řadu jiných hospodářských rostlin: luštěniny, brambory, zelí, řepu, jetel a jiné pícniny i zeleniny, olejnaté i prádní rostliny. Ty žádaly si postupně také umístění v soustavě polní. Dále shledáno, že pouhá pastva dobytka v létě a krmení ho senem z luk v zimě jednak znamená po dobu pastvy velikou ztrátu hnojiva, jehož nutnost se zatím zemědělství naučilo správně oceňovati, jednak nedovoluje přechovati přes zimu tolik dobytka, kolik ho rostoucí potřeba hnoje i pracovní síly vyžadovala. Poznáno dále, že různé rostliny nestejně vyčerpávají půdu, ba některé ji i obohacují jistými živinami (luštěniny, jetel a j. dusíkem z ovzduší), nebo činí kypřejší, méně zaplevelenou, fyzicky vhodnější pro plodiny jiné (tak působí okopaniny a j. listnaté rostliny). Proto ona $\frac{1}{3}$, jež při původním trojpolí bývala celá ponechávána úhoru, rozdělena pak na menší část t. zv. úhoru černého neb čistého (zorané pole ponechané po celý rok úplně si odpočinout) a většinu úhoru zeleného t. j. oseta takovými plodinami půdu příliš nevyčerpávajícími, naopak po některé stránce zlepšujícími. Po případě černý úhor vůbec vynechán a nahrazen zeleným spolu s vydatnějším hnojením. Orná půda pak dělena podle potřeby na 6, 9, 12 atd. honů; ale charakteristikou soustavy zůstává, že přibližně stále ještě dvě třetiny veškerých rolí se osévají obilím («stébelnami»), jež proto musejí ještě být často pěstovány na témže pozemku dvě léta po sobě, třebas ovšem pokaždé jiný druh jejich, a jen asi jedna třetina zbývá úhoru i s luštěninami, pícninami, okopaninami atd.⁸⁾ V této formě je trojpole dosud velmi rozšířenou, ba snad nejrozšířenější soustavou hospodářskou. Dalším jeho vybudováním jest

e) hospodářství *střídavé*.⁹⁾ Tu nenásleduje již nikdy obilí po obilí,

⁸⁾ Příklad postupu při hospodářství 12honném: 1. rok úhor, 2. ozim, 3. jař, 4. okopaniny, 5. ozim, 6. jař, 7. jetel, 8. ozim, 9. jař, 10. luštěniny, 11. ozim, 12. jař.

⁹⁾ Přecněji bylo by je zváti »hospodářství se střídáním plodin«, jako činí náš výborný prof. Dr. K. Holý, aby se nepletlo s hospodářstvím travopolním (viz níže sub f), jež k vůli střídání kultury polní a luční na téže

lí, střídají se každoročně na všech polích plodiny různého druhu a různých účinků na chemické i fyzické vlastnosti půdy (mělkokořenné s hlubokokořennými, stébelnaté s listnatými, silně vyčerpávají s plodinami málo náročnými atd.). Úhor se zachovává jen, pokud toho vyžaduje zvláštní povaha některé půdy neb úvahy soukromohospodářské (drahota hnojiv a pracovních sil), jinak se nahrazuje jednak účinky toho střídání, jednak hojným a racionálním hnojením (též umělými hnojivy) i vydatnějším zpracováním půdy (hlubokou orbou, několikerým přeoráním). Ač se tu proti systému trojhonnému mnoho půdy ubírá obilí, může se přes to docílit větší produkce i jeho: zvýšením intenzivnosti výroby, umělým zmenšením vyčerpávání látek pro ně v půdě nezbytných a zmenšením, po případě úplným odpadnutím černého úhoru. Rozhojněným pěstováním pícnin umožňuje tato soustava hojnější chov dobytka, snazší jeho přezimování a využitkování jeho hnoje; chová se proto téměř výhradně doma v chlévech, kdežto pastviny, pokud se k tomu jen poněkud hodí, využítkuji se lépe zoráním na pole neb účelnou úpravou na louky.

Střídavé hospodářství značí veliký pokrok v zemědělství a bývá uznáváno — jsou-li mu ovšem dány potřebné podmínky — dosud za soustavu nejvhodnější pro většinu hospodářství v našich krajích. Zavedeno bylo nejprve v Anglii (již v 18. stol.), kde se však většinou neudrželo, protože přirozené podmínky jsou tam příznivější soustavě travopolní, (viz níže). V min. století rozšířilo se nesmírně po Francii, Německu (hlavně zásluhou Thaerovou), u nás (příčiněním zejména Horského z Horskýfeldů) a jinde.

Střídání čili turnus neb rotace plodin, vykazuje arci podle poměrů, zvyků i postupu zemědělských věd veliké různosti.¹⁰⁾

f) Hospodářství *travopolní* čili *polnopastevní*. V některých krajinách nebyly hned původně určité pozemky vyhrazeny jen orbě (role), a jiné pouze travinám (louky, pastviny), nýbrž obojí ten způ-

půdě bývá někdy též zváno hospodářstvím střídavým (podle něm. »Wechselwirtschaft«, — kdežto soustava zde sub e uvedená nazývá se německy »Fruchtwechselwirtschaft«). Ale pro krátkost ponechávám zde obvyklý název »hospodářství střídavé«; záhodno spíš ustáliti terminologii tak, aby se názvem tím nikdy neoznačovalo to, co daleko výrazněji se nazývá hospodářstvím travopolním nebo polnopastevním.

¹⁰⁾ Prvotní »norfolkská« rotace anglická — 1. rok řepa, 2. ječmen neb oves, 3. jetel, 4. pšenice — ustoupila záhy pro příliš častý jetel jiným; velmi oblíben byl dlouho turnus jihoněmecký, »hohenheimský«: 1. úhor, 2. řepka, 3. ozim (pšenice), 4. okopaniny (brambory, řepa, zelí a p.), 5. jař (ječmen neb oves), 6. jetel, 7. ozim (žito).

sob užívání půdy střídán na těchže pozemcích v obdobích kratších neb delších: po několik let vzdělávány jako role, pak ponechány přirozeně zarůst trávou a užívány po řadu let jako louky a pastviny, jež pak opět rozorány a používány po několik let jako role, atd. Možno to se zdarem prováděti ovšem jen tam, kde jsou tomu příznivy přirozené poměry půdy i podnebí, (kde tedy půda je dosti vlhká a srážky dosti hojné, aby na poli ponechaném nezoraným narostlo rychle dost trávy, ale kde není mokra zas tolik, aby to normálně škodilo polím), nebo kde se poměry takové dají snadno uměle přivoditi (zavlažováním pozemků v době, kdy se jich užívá jako luk, a odvodněním jich jako polí a p.). Vyskytuje se tedy tato soustava hlavně v krajích přímořských (Anglie, Nizozemska, sev. Německa, Dánska a p.), nebo naopak na některých svazích a údolích horských. Charakteristické pro ni jsou t. zv. »střídavé louky« (»Wechselwiesen«, »Eggärten«). Soustava ta podporuje ovšem hojnější chov dobytka a využitkovává značně všechnu půdu; vyžaduje celkem méně kapitálu, je extensivnější než zlepšené trojpolní i střídavé hospodářství.⁴¹⁾ Rozumí se, že také travoplní soustava postupem doby zdokonalena, jednak účelným střídáním plodin polních, jednak osetím posledních polí vhodnými travinami a jetelovými neb jinými směskami (na místě pouhého ponechání jich zarůst přirozenou travou), účelným přihnojováním, zavlažováním atd. Tím stává se i tato soustava ovšem intenzivnější a pokročilejší, i udržela se v té formě dosud v mnohých krajích pro ni příhodných (na ostrovech dánských, v Holštýnsku, Meklenbursku, v Normandii, v částech Velké Británie atd.).

g) *Hospodářství volné* (čili fabriční) neváže se již žádným pevným střídáním plodin (turnem), nýbrž pěstuje na každém pozemku to, k čemu se hodí a co je za daných poměrů výhodno pěstovati, třeba i mnohokrát po sobě tutéž plodinu. Ovšem musí pak — nemá-li to býti krátkodeché a nerozumné hospodářství »loupeživé«, půdu bezohledně vyčerpávající — pečlivě nahrazovati půdě pomocí vědecky založeného hnojení všechny odňaté živiny nebo naopak přidati jí před každým novým osevem dostatečné množství právě těch živin, kterých potřebuje rostlina právě tam chystaná; musí také potřebné fyzické vlastnosti půdy stále účelně udržovati nebo zlepšovati. Vyžaduje tedy tato soustava neobyčejné inteligence ve-

⁴¹⁾ Proto vrátila se k ní namnoze Anglie, když intenzivní hospodářství střídavé se v ní následkem zámořské konkurence přestalo vypláceti.

doucího hospodáře, a to jak po stránce technické, tak i obchodní (sledování cen, výpočet rentability atd.). Po stránce technické zřídka tu stačí dlouholetá zkušenost s přirozenou bystrostí, které stačí při soustavách ostatních; zpravidla je potřebí vyššího odborného vzdělání i jistých vědeckých zařízení (laboratoří pro stálý výzkum půd, semen i hnojiv atd.):

h) Pouhým druhem tohoto hospodářství volného je hospodářství *zahradní*. Omezuje se na vzdělávání pouze malých poměrně ploch, ale nejlepší půdy a na pěstování jen některých plodin, zvláště cenných, zv. »zahradními«, hlavně zeleniny, chmele, semen, vinné révy, ovocných stromů a keřů, květin a p. Půdu vzdělává co nejpečlivěji, většinou ručně, hnojí co nejvydatněji a nejracionálněji, zalévá soustavně atd. Je to spolu s hospodářstvím volným nejintenzivnější forma zeměvzdělání; vyplácí se zpravidla jen na malých plochách, ve větším měřítku jen poblíže měst, kde možno výhodně zpeněžit drahé její výrobky.

ch) Na opačném pólu stojí konečně jiný zvláštní druh zemědělského hospodaření (v širš. sl. sm.), hospodářství *lesní*. Zabývá se soustavným pěstováním lesů a těžením z nich, vyžaduje velikých ploch půdy, ale poměrně velmi málo jiného kapitálu i práce. Jest tedy vedle hospodářství pastevního soustavou nejextenzivnější. Bývá spojeno s hospodářstvím polním i chovem dobytka, vhodně je doplňující, ale také provozováno zcela neodvisle.

§ 16. Hlavní typy velikostí držby pozemkové.

Když jsme poznali, jak se rozdělení půdy mezi jednotlivé zemědělské hospodáře postupem doby vyvíjelo a kam až dospělo, a když jsme se seznámili aspoň s nejdůležitějšími poznatky zemědělské techniky a správovědy, potřebnými k posouzení vlivu rozdělení půdy na zdar výroby zemědělské, zbývá nám již jen ujasnit si hospodářská kritéria několika hlavních velikostních typů, ve které si musíme předem rozříditi celou tu nekonečnou spoustu možných variant velikosti držby pozemkové, jež se v naší době vyskytá, — od držby jediné malé parcely až po latifundie o mnoha tisících hektarech. Při tom budeme posuzovati jako jednotku veškeru pozemkovou držbu jednotlivého »hospodáře«, t. j. zemědělského hospodářského subjektu, a to všechny pozemky, jak jeho vlastní, tak i cizí (pachtované, v užívání mu dané a p.), které obhospodařuje, ať sám nebo pomocí jiných, v jednotě nebo třeba v ně-

kolika místně rozdělených částech; tedy zpravidla celý jeho zemědělský »podnik«, nikoli jednotlivé jeho »závody«.

Nejčastěji bývají takové typy rozeznávány tři: statky **velké** čili velkostatky, **střední** a **malé**; a to buď podle způsobu účastenství držitele jich v pracích zemědělských — velkostatek zaměstnává jej plně pouhým řízením těch prací, na středním statku účastní se držitel mimo to i fyzických prací samých, ovšem vždy vedle řady najatých sil, kdežto hospodář malého statku obdělává jej se svou rodinou sám —, anebo (po vzoru Bernhardiho) podle druhu důchodu jeho z půdy: velkostatkář žije pouze z renty pozemkové, držitel středního statku hlavně ze zisku podnikatelského, malý rolník hlavně z výnosu vlastní hmotné práce. Ale na obou koncích zbývají tu, zvláště při obvyklejším prvém z těchto třídění, závažné případy tam nezařaditelné, latifundie a držba parcelová; a také pojem »středních« i »malých« statků je příliš široký pro moderní poměry. Jeví se tedy účelnějším roztržidění na takovýchto osm skupin:

1. Držba parcelová. Jednotlivý hospodář obdělává jen jedinou parcelu nebo několik málo menších, naprosto nepostačujících ani k obživě, ani k plnému nebo aspoň hlavnímu zaměstnání jeho a jeho rodiny; zpravidla je to jen malým vedlejším zaměstnáním osob, majících hlavní pramen výživy docela jinde, v řemesle, práci v továrně, v jiném hospodářství, v nějakém úřadě a p. Nebývá tu ani vlastního dobytka (nejvýš snad koza nebo králíci a p., ale žádný potah), ani vlastního hospodářského nářadí (krom nějakého rýče a pod.); na zorání a jiné polní práce musí si tedy takový hospodář zjednat, mrvu kupovati atd.

2. Drobná zemědělství (domkařská neb chalupnická). Hospodář má tu již tolik půdy, že vzdělávání její stačí již z většiny zaměstnati buď jeho sama neb jeho rodinu, nestačí však samo k úplné jejich výživě; musí je doplňovati buď občasná práce též v jiných zemědělstvích nebo řemeslo některého člena rodiny, po případě tovární neb domácí práce většiny nebo všech (tkalcovina, krajkářství, vlasové sítky a p.). Zpravidla chová takové hospodářství již kravku nebo více drobného zvířectva, po případě — zvláště v malých městech nebo poblíž větších — i více dobytka, než stačí samo vyživiti (mlékaři neb povozníci, přikupující krmivo). Obvyčejně, ač ne vždy mívá už také své vlastní hospodářské nářadí i budovy (stodolu, stáj, kůlnu).

3. Malé selské usedlosti mají půdy jen tolik, co stačí za průměrné úrody uživiti normální selskou rodinu, jež sama, *bez cizích dělníků i bez čeledí*¹⁾ je zpravidla celá i se svou hlavou plně zaměstnána vzděláváním půdy té a chovem přiměřeného dobytka. Má už vždy své vlastní potahy, nářadí i budovy hospodářské.

4. Střední statky selské jsou ty, kde hospodář i se svou rodinou účastní se sice ještě plně též hmotných prací v hospodářství, ale má již také stálou čeleď a alespoň v čas hlavních prací zaměstnává i další dělníky, aby stačil řádně obhospodařiti všechny pozemky a obsloužiti dosti již hojný dobytek. Začíná dělba práce i používání strojů, řízení vyžaduje již většího rozhledu. Výnos zabezpečuje sám a zpravidla trvale slušnou výživu celé rodiny i vzdělání dorostu.

5. Velké statky selské vyžadují hospodáře z většiny už jen k řízení prací, takže výkonu jich účastní se již pouze částečně neb i jen výjimečně. Za to užívá již hojně čeledi i jiných najatých sil, občasných i celoročních (podruhá, deputátníků.) Dělba práce provádí se důkladněji (koňáci, voláci, orači, sekáči atd.), stroje jsou hojnější a lepší. Bezpečnější výnosy umožňují rozmnožování provozovacího kapitálu vůbec i úvěr, meliorace atd.

6. Malé velkostatky (statky *zemanské, rytířské*, jednotlivé *dvorce* a p.) zaměstnají hospodáře úplně pouhým řízením a dozorem; vlastních prací hmotných již se vůbec neúčastní ani on sám, ani zpravidla jeho rodina; naopak přibírá obvyčejně již i pro dozor a řízení aspoň nižší zřízence (šafáře, poklasné) kromě četných dělníků stálých (čeledi, deputátníků) i občasných, po případě sezonních. Půdy však není tu ještě tolik, aby pouhá renta z ní stačila sama k obvyklému zaopatření rodiny vlastníkovy bez jakékoli jeho práce.

7. Střední velkostatky (jednotlivá *panství*) spravovány jsou již celou řadou úředníků odborně vzdělaných, omezujících se jen na řízení a dozor. Vlastník sám nebývá již osobně zúčastněn ani na řízení prací anebo se ho účastní jen malým dílem; často nežije ani na statku, trávě s rodinou důchod z něho bez jakékoli práce na něm někde ve velkých městech (*»absentismus«*).

¹⁾ To je to, co hlavně charakterisuje tuto skupinu proti skupině následující.

Ale celek spravován a obhospodařován jest ještě jednotně, tvoří jednotný podnik, byť i rozdělený na řadu závodů, do jisté míry samostatných (dvorů i závodů hosp.-průmyslových).

8. **Latifundie** jsou buď držbou takové spousty pozemků, že není možno je všechny jednotně spravovati a obhospodařovati, ba ani přehlédnouti a všechny přiměřeně vzdělávati (latifundie v koloniích a v dřívějších dobách), — anebo se skládají z celé řady »panství« způsobu prve dotčeného, soustředěných v rukou téhož majitele, ale spravovaných a obhospodařovaných rozděleně pomocí zvláštních úředníků. Jen důchody z nich a jistá vrchní kontrola nade všemi sbíhají se v jedné ruce, — důchody v ruce majitele, většinou nepřítomného, správy nijak se neúčastní, vrchní kontrola v ruce jeho centrálního úřadu, buď hospodářského nebo jen účetního. —

Jak viděti, jsou kritéria také těchto našich 8 skupin rázu hlavně hospodářsky-správních; neudávají se hranice jejich určitou výměrou příslušných pozemků. To proto, že výměra ta může být uvnitř každé té skupiny hodně různá, podle rázu, jakosti, polohy pozemků i celé řady jiných okolností, určujících zdar v zemědělství a měnících se s místem i dobou. Příznivě položený a dobře zavedený statek ve velmi úrodném kraji může už při výměře kolem 50 *ha* zemědělské půdy míti ráz »malého« po případě i »středního« velkostatku naší stupnice, kdežto naopak jinde (na př. ve východních částech bývalého Německa, tím spíš ovšem v Rusku a j.) i statek o 200 *ha* půdy má prý často ještě hospodářský ráz pouhého statku selského.

Nutno-li však přece k vůli možnosti statistických srovnání stanoviti aspoň přibližné, průměrné hranice výměry půdy pro jednotlivé naše skupiny, pak by našim poměrům ve velkém průměru a našim statistikám asi nejspíše odpovídalo rozřídění takovéto:

1. Parcelová držba: do $\frac{1}{2}$ *ha*
2. Drobná zemědělství: přes $\frac{1}{2}$ do 2 *ha*
3. Malé selské usedlosti: přes 2—5 *ha*
4. Střední selské statky: přes 5—20 *ha*
5. Velké „ „ : přes 20—50 *ha*
6. Malé velkostatky: přes 50—200 *ha*
7. Střední velkostatky: přes 200—1000 *ha*
8. Latifundie: přes 1000 *ha*.

Při tom však stále dlužno podržeti na paměti, že to je pouze rozřídění z nouze, jen zdaleka přibližné, zhruba zaokrouhlované na velikostní skupiny ve statistice u nás se vyskytující, a to rozřídění platné jen jako přibližné pravidlo s četnými, často velmi značnými odchylkami.²⁾

Poněkud jinak dělí *Brdlík* ve své záslužné a cenné práci »Hosp. a sociální základy reformy pozemkové v rep. Čsl.« (Zeměd. Archiv 1919 a násl.). Třídí jen závody zemědělské, a to na 5 skupin:

1. parcelové neb trpasličí, do 2 *ha* zeměd. půdy,
2. malé selské závody, od 2 do 5 *ha* zeměd. půdy,
3. střední „ „ „ 5 „ 20 „ „ „
4. velké „ „ „ 20 „ 100 „ „ „
5. velkozávody s více než 100 „ „ „

Že končí svou stupnici už 100 *ha*, vysvětluje se přirozeně tím, že bere za základ jen jednotlivé závody, ne podniky; velké rozpětí u jeho »velkých selských závodů« (20—100 *ha*) má pak patrně svůj důvod v povaze jeho materiálu, ve formě statistické ankety pečlivě sebraného a zajímavě zpracovaného.

Česká zemědělská rada označila r. 1890 za krajní horní hranici výměry selských statků 50 *ha*.

Český zemský zákon o právu nápadnickém (č. 68 z r. 1908) označil za rolnické usedlosti střední velikosti ty, jež mají nejméně 5 *ha* výměry, a jejichž čistý výnos katastrální činí nejméně 100 a nejvýš 1500 K.

Náš zákon záborový z 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., vymezil pojem »velkého majetku pozemkového« 150 hektary půdy zemědělské (= rolí, luk, zahrad, vinic a chmelnic) nebo 250 *ha* půdy vůbec. Jest to arci výměra, odpovídající jen výsledku kompromisu mezi příslušnými hledisky různých politických stran při sdělávání zákona.

²⁾ Podotknouti také třeba, že u nás i oficiální název »statek« (v deskách zemských a p.) příkládá se většinou komplexům mnohem větším než 200 hektarovým, nejednou i víc než 1000 hekt., a jednotlivá »panství« mají většinou přes 1000 *ha* půdy; název ten ovšem nerozhoduje, ale nevolím-li pro latifundie vyšší počáteční hranici, činím tak z ohledů jen na naši statistiku, která neudává zvlášť vyššího stupně pozemkové držby než 2000 *ha*, jinak zdála by se mi pro náš pojem latifundie přiměřenější hranice značně vyšší, snad až 10.000 *ha* (i tuto hranici převyšovalo jen v Čechách samotných již po regulaci katastru r. 1885 dle Procházkovy statistiky deskových velkostatků neméně než 37 případů držby).

Jiné právní vymezení jistého velikostního typu zemědělské držby určitou výměrou nalézá se v našem vládním nařízení ze 7. dubna 1923, č. 74 Sb. z. a n. (§ 7), kde se za »větší podniky zemědělské« — ovšem jen pro účely tam vytčené, (t. i. pro přiděl zbytkových statků a větších podniků zemědělských podle §u 25. zákona přidělového) — prohlašují ony hospodářské jednotky, jichž výměra zemědělské půdy činí aspoň 30 *ha*.

Méně určitě vymezuje přidělový zákon (v § 16.) výměru »s oběstačné usedlosti«, jež se (podle jeho §u 2.) kryje s naším svrchu uvedeným pojmem »malého statku selského«: mají to být »zpravidla usedlosti o 6 až 10, po případě 15 *ha* zemědělské půdy, podle jakosti půdy a poměrů krajinných.«³⁾

§ 17. Vliv rozdělení půdy na zdar výroby zemědělské.

Stopujme nyní výhody a nevýhody jednotlivých těchto velikostních tříd s *hlediska výroby zemědělské*, a to jak národohospodářského (produktivity), tak i soukromohospodářského (rentability):

1. Držba parcelová je s obojího toho hlediska přirozeně zjevem zcela nevítaným. Ubírá půdy vlastnímu zemědělství, sama však zpravidla zemědělstvím ani není, nemá vlastních prostředků k řádnému a účelnému jeho vedení a může jen výjimečně dosahovati výsledků uspokojivých. Jen tam možno se s ní smířiti i v zájmu produkce zemědělské, kde pečlivé ruční vzdělávání půdy, jaké je možno právě jen na malé ploše a při necenění vlastní práce (jež tu často bývá vítanou změnou, ba přímo odpočinkem po vlastním zaměstnání jiném) může nahraditi ostatní nedostatky takového hospodaření: časovou odvislost při hlavních pracích od cizí ochoty, nedostatek hnojiv, špatné semeno, nedostatek odborných vědomostí a rozhledu, nehospodárnost provozu atd. To však je pouze vzácnou výjimkou, zpravidla jen při čistě zahradnickém obdělávání malých ploch.

2. Totéž celkem platí o drobných zemědělstvích domkařských a chalupnických. Tu bývá situace jen tehdy lepší, chová-li se již

³⁾ Není to vymezení šťastné; je v rozporu s vymezením §u 2., prohlášením kategoricky za soběstačnou usedlost jen takovou, na které hospodář se svou rodinou může hospodařiti bez stálé cizí pomoci; statek o 6—15 *ha* zem. půdy však u nás sotva možno řádně obhospodařiti bez jediného cizího čeledína nebo děvečky. Takový statek u nás má již zpravidla povahu středního statku selského.

také nějaká ta kravka, která dává potřebný hnůj a pomáhá včas při nejnужnějších pracích polních; za to nutnost, aby hospodář sám nebo členové jeho rodiny hledali doplnění obživy v jiném zaměstnání, spolu s větší již výměrou obhospodařované půdy činí zde výhodu pečlivého obdělávání jejího výjimkou ještě vzácnější.

3. Tato výhoda uplatňuje se opět u malých usedlostí selských. Práce hospodáře sama i jeho rodiny, výhradně jim věnovaná, dává usedlostem těm obhospodařování zvláště pečlivé, včasné i důkladné, s láskou prováděné. Přistupuje-li dostatečná inteligence, přiměřený chov dobytka (hnojivo!) a přiměřený provozovací kapitál vůbec, může už tato skupina vésti soukromo- i národohospodářsky k výsledkům velmi pěkným. Zvláště ovšem v těch větvích zemědělství, jejichž zdar žádá hlavně pečlivé a včasné práce lidské, tedy které jsou intenzivní nikoli kapitálem, nýbrž prací, zejména při chovu hospodářského zvířectva, zvláště drobného a dojnic, pak při zelinářství, lnářství, ovocnictví, vinařství a p. Avšak nebývaly tu — aspoň před válkou — při této skupině u nás ještě pravidlem ony druhé podmínky zdaru: dostatek inteligence a kapitálu. Příliš malá půda normálně sotva tak stačila k výživě rodiny hospodářovy při úmorné práci, při níž nezbývalo času na další odborné vzdělání hospodářovo, neskýtala ani výhodného úvěru ani úspor k tvoření nutného provozního kapitálu nebo záloh na doby zlé, ani prostředků na hlubší odborné vzdělání dětí. Celkem možno říci, že malé selské statky prosperují a se vzmáhají jen v letech úrodných, trvale pak jen za poměrů zvláště příznivých (hlavně poblíž měst, jež dobře platí právě ty produkty, pro něž se tento typ dobře hodí); jinde a v letech neúrody snadno upadají do dluhů a končí úpadkem.

4. Nepoměrně líp jsou na tom střední statky selské. Návštěva aspoň nižších hospodářských škol a víc času na sebevzdělávání hospodářů četbou, na schůzích odborných spolků a p., dává jim u nás postupem doby hospodáře inteligentní, nakloněné zemědělskému pokroku, to pak spolu s úsporami z pozemkové renty příznivých let jakož i hojnější úvěr umožňují trvale intenzivnější, po případě i velmi intenzivní provoz hospodářství, racionelní chov dobytka, meliorace, užívání umělých hnojiv i strojů, účelné přízpusobování provozu poměrům místním, časovým i tržním atd. — Při tom zůstává tu ještě plná výhoda malých závodů: osobní spolupráce hospodářova a jeho rodiny působí blahodárně i na jakost a vydatnost prací ná-

mezdnicích sil, uspoří drahý dozor, lépe využítkuje času, a spolu s menším ještě rozsahem statku umožňuje přízpůsobiti se snáze poměrům přírodním (orati, seti, sklízeti právě v nejpříznivější dobu a p.). Výhody ty se zas obzvlášť uplatňují u těch větvi zemědělství, kde pečlivost a včasnost práce nebo přizpůsobování se počasí jsou zvláště důležitý (viz svrchu sub 3). Nad to tyto střední statky mnohem méně trpí konjunkturami cen než statky velké, odkázané na pěstování a prodej velkých množství plodin téhož druhu, — střední jednak spotřebují ještě dosti značnou část svých výrobků ve vlastním hospodářství (na výživu rodiny a na naturální mzdy), jednak snáze přizpůsobí svou menší výrobu změnám konjunktury. V nové době pak umožňuje jim sdružování získat i výhody velkozávodů zemědělských: užívání velkých strojů, výhodný hromadný nákup i odbyt, zužitkování výrobků pomocí zemědělského průmyslu atd. Jsou tedy střední selské statky skupinou velmi výhodnou a žádoucí, se stanoviska jak produktivity, tak i rentability.

5. Velké selské statky ztrácejí už značnou část výhod osobní hmotné spolupráce hospodářovy, jenž se musí velkou většinou již omeziti na pouhé řízení a dohled; rovněž ztrácejí výhodu snazšího přizpůsobování se počasí i konjunktury a trpívají už nedostatkem dělnictva. Za to stoupá tu dělba práce a užívání strojů, i takových, které předpokládají větší plochy k hospodárnému využití; stoupá možnost kapitálově intenzivnějšího hospodaření v každém směru (úvěr, meliorace atd.) i možnost vyššího vzdělání zemědělsko-technického i obchodního. Hospodářství intenzivní práci mění se tu již na hospodářství intenzivní kapitálem; proto se velké statky selské již méně hodí pro odvětví, vyžadující mnoho pečlivé a stále se měnící práce, a jsou výhodnější pro větve, připouštějící provoz ve velkém, náhradu lidské práce stroji a p.; zejména pro pěstování obilí ve velkém. Z výrobků zbývá již mnohem větší kvota pro trh a výživu měst, čímž ovšem na druhé straně stoupá závislost podniku na tržních cenách, i světových.

6. Vše to se stupňuje u malých velkostatků. Tu ztrácí se dále výhoda aspoň občasné hmotné spolupráce hospodářovy neb členů jeho rodiny; řízení a dozor stávají se dražší, otázka dělnická naléhavější, vzrůstají však všechny výhody velkozavodu, kapitálově silnějšího. Půdy není sic ještě tolik, aby se vyplatili úředníci s nejlepším odborným vzděláním, (prosperuje tedy

tento typ zpravidla jen tam, kde majitel sám je odborníkem a intenzivně sám se o hospodářství stará). Ale značná přece již výměra půdy umožňuje i současné pěstování různorodých plodin na velkých plochách pro trh, čímž zmenšuje se risiko z poklesu cen nebo z neúrody jednotlivých z nich. Těmž účelu slouží též menší vlastní závody hospodářsko-průmyslové. Také půda lesní, jejíž racionelní obhospodařování vyžaduje vždy jednotného postupu na větších plochách, plánu vypočteného na dlouhou řadu let a zvláštního odborného personálu, zpravidla dochází všeho toho teprve od této skupiny, kdežto u statků selských je buď jen přítěží nebo špatně obhospodařována na úkor celku.

7. Střední velkostatky ztrácejí zpravidla už i výhodu osobního řízení majitelem. Náklad na dozor a správu podniku silně stoupá, za to však tato je vedena silami nejlépe kvalifikovanými, (úředníky s nejvyšším odborným vzděláním a delší praxí). Klesá tu tedy zpravidla rentabilita (čistý výnos z 1 ha je následkem drahé režie nižší než u menších statků, — ale protože půdy je mnoho, nevadí to zpravidla, aby majitel nemohl panský žít, už ze samotné renty zemědělské). Za to stoupá národohospodářsky význam podniku: Velikost majetku umožňuje i nejnákladnější investice a vědecké pokusy. Dělba práce provádí se i v řízení podniku, a tím jej zdokonaluje jak po stránce technické, tak i obchodní. Podnik správně vedený stává se zdrojem pokroku v zemědělství vůbec a příkladem svému okolí. Je zároveň nejvydatnějším zásobitelem měst a průmyslových středisk, hlavně obilím, cukrem a masem, neboť je nucen vyráběti hlavně pro trh, provozuje zpravidla sám i velké závody hospodářsko-průmyslové a odchovává pomocí odpadků z nich většinu nejlepšího dobytka jatečného.

8. Latifundie ztrácejí zpravidla výhody podniku jednotně řízeného a jednotně říditelného. Správa stává se nejen velmi drahou, ale i nepřehlednou, těžkopádnou a těžko kontrolovatelnou. Jednotlivé závody, z nichž se latifundie skládá, nemají zase dosti samostatnosti a vědomí vlastní zodpovědnosti, jichž je potřeba ke zdaru. Rozměry celku jsou tak obrovské, že přestávají často i výhody velkozavodu: to, co středním velkostatkům je na prospěch — nákup i odbyt ve velkém, velké stroje atd. — nedá se již stupňovati, ba stává se tu často obtíží. Náklady správy, dopravy atd. dosahují takové výše, že zdrazují výrobu až za meze, kdy se intenzivnost její ještě vyplácí, i nutí tak spolu s nedostatkem

potřebných pracovních sil často k návratu k výrobě extensivní, tedy k malému poměrně zužitkování půdy i kapitálu (Anglie před válkou!). Každým způsobem mohla by spousta půdy zemědělské v užš. sl. sm., sloučená v latifundiích, být pro celek mnohem užitečněji obhospodařována v jiném rozdělení. Jen hospodářství lesnímu, je-li dobře řízeno, svědčí i rozměry latifundií. —

Shrme-li dosavadní vývoje, vidíme, že obě krajnosti, držba parcelová i latifundie, jsou hospodářsky zjevy nevídanými, tak jako zpravidla i drobná držba domkařská; malé a zejména střední statky selské jsou formou zvláště výhodnou pro ty větve zemědělství, jež vyžadují intenzivní, pečlivé a včasné práce, čili jsou intenzivní prací, střední velkostatky pak pro ony, jež žádají značného kapitálu, jsou tedy intenzivní kapitálem; tyto jsou zároveň živlem technického pokroku a hlavními živiteli měst, zejména obilím, jatečným dobytkem a cukrem, kdežto ony — malé a střední statky selské, — zásobují je zas hlavně drobným hosp. zvířectvem, výrobky živočišnými, zeleninou a p. Velké selské a malé zemanské statky tvoří přechod často vhodný i nutný mezi oběma těmi skupinami, slučující v nejednom směru výhody, ale ovšem také některé nevýhody obou. Má tedy každá z těchto 5 středních skupin své hospodářské poslání i oprávnění, třeba ne každá ve stejné míře; všechny se navzájem výhodně doplňují, a ideálním bylo by takové rozdělení půdy v národě, aby každá byla tu přiměřeně zastoupena. Za přiměřené mohlo by pak s hlediska zemědělství sama být uznáno rozdělení takové, které by valnou většinu zeměděl. půdy, snad asi dvě třetiny její, dělilo mezi oba typy nejvýhodnější, střední statky selské a střední velkostatky, zbytek pak přikazovalo asi tak stejným dílem k rozdělení mezi ony tři doplňující je typy méně výhodné. —

Pro srovnání stájeť zde ještě aspoň některé hlavní výsledky velmi podrobného a zajímavého zkoumání účinků velikosti závodu zemědělského na jeho produktivitu i rentabilitu, k nimž dospěl prof. Dr. Vl. Brdlík v cit. záslužné své práci.¹⁾ Na podkladě přesných čísel, získaných podrobnými účty o 385 závodech různé velikosti z různých krajů, doplněnými pak v některých směrech ještě zvlášt-

¹⁾ »Hospodářské a sociální základy reformy pozemkové v republice. Čsl.«, vycházející v roč. 1919 a násl. jeho »Archivu zemědělského.«

ní dotazníkovou akcí a jinými prameny, dospívá m. j. k těmto poznatkům: Se *vzrůstem velikosti závodu klesá* celková produktivita, vyjádřená v peněžní hodnotě výrobků připadajících průměrem na 1 *ha* zemědělské půdy, klesá zejména výroba zvířecí, bílkovin a tuků, klesá však také počet osob v zemědělství činných na 1 *ha* z. půdy i pracovní náklad na 1 *ha* vypadající, klesá u výrobků zvířecích též výkonnost tržní (= množství výrobků z 1 *ha*, zbývajících po úhradě domácí spotřeby závodu), klesá poměrný důchod podnikatele i věřitele z 1 *ha*; klesá poměrně osev žita, ovsu a brambor, stav zvířat pracovních a zejména užitkových atd. Za to se *vzrůstem velikosti závodu stoupá* produktivita ve stravných dnech (= vyrobených kaloriích), zejména výroba uhlohydrátů (pšenice, cukr), stoupá poměrná produktivita peněžní na 100 Kč pracovního nákladu i produktivita v penězích i stravných dnech na 1 pracujícího (tedy využitkuje se lépe pracovních sil), stoupá národohospodářský čistý výnos, výkonnost tržní celkem a zvláště ve výrobě rostlinné, stoupá důchod cizích pracovníků, pěstování pšenice, ječmene a cukrovky, atd.

Celkem shledává i Dr. Brdlík ve svém materiálu potvrzení účelnosti a vzájemného doplňování se různých velikostních skupin závodů: Velkozávody vyrábějí hlavně uhlohydrátové potraviny z říše rostlinné, malé dodávají zvláště výrobky z říše živočišné, bohaté bílkovinami a tuky; střední a velké selské statky tvoří výhodné typy přechodní. »Velké selské statky a velkozávody pracují hospodárněji s lidskou silou«, takže »při nedostatku pracovních sil docílí se tím většího výrobního efektu, čím více převládají velkozávody«. »Pro výživu nezemědělského obyvatelstva má větší význam velkozávod, který je ovšem po stránce potřeby bílkovin a tuků nezbyt- ně doplňován selským statkem«. »Vyšší národohospodářský důchod malých závodů je způsobován vyšší intenzitou provozovací, zvláště pracovní«. »Malé závody mohou prokázat větší stabilitu v organizaci«, ježto netrpí tolik stoupaním mezd. »Tím způsobována velká odolnost selských závodů v hospodářských a sociálních převratech«. »Stoupající mzdy zůstávají bez vlivu na intenzitu organizace a kultivace malých závodů, kdežto u velkozávodů vedou při dnešním podnikatelském řádu k tendenci extensivní a tak k poklesu produktivity i národohospodářského důchodu«. V malých závodech zůstanou podnikateli průměrem tři čtvrtiny národohospodář-

ského důchodu, ve velkých jen jedna třetina. Malé závody jeví menší risiko podnikatelské, větší stabilitu důchodů v jednotlivých letech a dovedou se víc přizpůsobiti i letům nepříznivým²⁾.

§ 18. Ohledy sociální a populační. Ideální rozdělení půdy a skutečnost.

Rozdělení půdy dlužno však pozorovati netoliko s hlediska výroby zemědělské, ale také se stanoviska politiky sociální a populační. S těchto hledisek jeví se žádoucím, aby značná část národa nalézala přiměřené zaměstnání a slušnou existenci v zemědělství. Neboť práce zemědělská, většinou v přírodě konaná, zachovává a vychovává národu jádro populace tělesně i duševně zdravé, regenerátora nervově vysílených měst, základ branné moci a svou přirozeně konservativnější povahou nutný doplněk vznětlivějšího obyvatelstva městského. V poslední době jeví se však u nás i inde povážlivý »ú t ě k z v e n k o v a«: Stále hojněji stěhují se massy venkovského obyvatelstva do měst, zvyšující tam tíseň bytovou i soutěž pracovních sil v průmyslu a jiných zaměstnáních. Venkov se vytlidňuje, velká střediska městská přelidňují.¹⁾ Nezdravý ten zjev je do znač-

²⁾ Podobného rázu, ale mnohem méně soustavná a srozumitelná je práce Ing. B o l e l o u c k é h o »Zeměděl. výroba statku velkého, středního, malého v řepařském kraji na Moravě a její rentabilita v letech předválečných, válečných a poválečných« (Zeměd. politika, roč. XXII. — 1923 — ve všech 6 seš.). Opírá se o příliš malý materiál — 5 velkost. (po 200 ha), 5 středních a 5 malých statků selských (po 40 resp. 12 ha), vesměs jen z jediného kraje. Přes to obsahuje i ona některé zas nové poznatky velmi zajímavé. Zejména pečlivé, podrobné srovnávání jednotlivých zjevů před válkou, za ní i po ní.

¹⁾ Naše statistika to zjišťuje aspoň nepřímou tím, že od r. 1880 při každém sčítání lidu vypočítává m. j., kolik % všeho obyvatelstva žije v obcích (po případě osadách) malých a kolik % ve větších i velkých. Za venkov se tu zpravidla počítají obce (v rak. statistice osady) s obyvatelstvem nejvýš 2000 duší. V těch ubývá obyvatelstva ve všech našich zemích od sčítání ke sčítání velmi značně, nejvíc ve Slezsku, nejméně na Moravě, všude nejvíc v desetiletí 1890—1900. (V l. 1880, 1890, 1900, 1910 a 1921 činilo toto venkovské obyvatelstvo procent z obyvatelstva celkového: na Moravě 70·0, 67·3, 63·3, 57·28, 56·45; v Čechách 72·1, 68·2, 62·7, 57·12, 56·10; ve Slezsku 65·3, 60·5, 50·5, 41·88, 39·75.) Všechny skupiny obcí větších (až na obce s 10.001—20.000 obyvj.) jeví naopak přírůstek obyvatelů, ale skupiny obcí s 2001—5000 a 5001—10.000 ob. jen zcela nepatrný, v obcích přes 20.000 duší čítajících již velmi značný, a ve velkoměstech majících přes 100.000 ob. největší (témto přibylo na př. od r. 1891—1900 na území celé nynější naší republiky plných 44% obyvatelstva). Bližší viz v mém článku »Útěk z venkova ve světle našeho sčítání lidu« v revui »Brázda«, roč. II.

né míry v souvislosti s rozdělením půdy. Je statisticky dokázáno — také u nás, pracemi Rauchberga, Auerhana a j.²⁾ — že vystěhovalectví i stěhování z venkova do měst je nejsilnější v krajích, kde lid venkovský nemá dost půdy, zejména tam, kde převládají velkostatky a latifundie.

Proto tedy politika populační i sociální vyžadují, aby mezi držiteli půdy byly zvláště hojně zastoupeny ty skupiny velikostní, které umožňují slušnou výživu co největšímu počtu rodin zemědělských. Bude to tedy skupina hlavně středních a v příznivých poměrech i malých usedlostí selských. Ale s hledisek populačních a sociálních jeví se mimo to oprávněnou i drobná držba domkařská, ba i držba parcelová: první zejména jako základ nových malých selských usedlostí (hlavně tam, kde je přikoupení nebo připachtování další půdy snadné, a kde drobný hospodář, zatím co jeho rodina vzdělává vlastní půdu, získává práci na cizí nebo povoznictvím, řemeslem a p. prostředky pro postupné její rozšíření), — druhá jako pomůcka k lepší obživě a zdravému střídání prací pro zaměstnance jiných odvětví, hlavně průmyslové, — obojí pak jako účinný prostředek proti »útěku z venkova«. Ovšem nesmějí obě tyto skupiny nejmenší držby pozemkové, které vlastně nejsou pravým zemědělstvím, zabíratí příliš mnoho zemědělské půdy, má-li rozdělení její zůstatí pro celek zdrávo.

Naproti tomu jeví se s těchto hledisek nevýhodným: již příliš veliký statek selský, tím spíš arci každý velkostatek; neboť na půdě jich, jinak rozdělené, by se slušně uživilo a zdravě zaměstnalo mnohem více rodin. Velkostatek možno uznati sociálně a populačně účelným jen potud, pokud je ho třeba k zachování rozumného hospodářství lesního, nezbytného též pro zdraví lidské, pro zabránění poruch klimatických³⁾ a p., jakož i k vůli zásobování městského obyvatelstva. Mimo to uvádí se právem jakožto důvod pro částečné zachování velkostatku, malého i středního, zejména pak pro zachování velkého statku selského, že naše doba, vyžadující na občanstvu v zájmu veřejném mnoho různých bezplatných prací (v samosprávě a různých sborech poradních i stát-

²⁾ Prof. Dr. Jindř. R a u c h b e r g, Der deutsche Besitzstand in Böhmen, sv. I.—III. (Lipsko 1905); Dr. Jan A u e r h a n, Stěhování obyvj. král. Čes., dle dat o rodišti a pobytu jeho (ve Zprávách Zem. stat. úř. kr. Čes., sv. XXIV., seš. 1.) a j.

³⁾ Vzpomeňme jen na př. na následky bezohledného vykácení skvostných lesů dalmatských někdejšími Benátčany!

něsprávních, porotách, sociálních sborech, berních komisích atd.), má zapotřebí jistého počtu takových osob ze všech kruhů, tedy také zemědělských, kterým jejich zaměstnání dává dosti prostředků i času, by mohly převzít ty veřejné úkoly, aniž by tím bylo ohroženo jejich vlastní hospodářství.⁴⁾

Podle těchto úvah s hledisek sociálních, populačních i správních nutno tedy modifikovat ono ideální rozdělení zemědělské půdy, k němuž jsme dospěli se stanoviska zemědělské produktivity a rentability samotné. Bylo by tedy celkově možno považovati za nejvhodnější pro naše poměry asi takové rozdělení vší půdy zemědělské (v širším sl. sm., i s půdou lesní), kde by z ní připadalo hodně přes jednu třetinu středním usedlostem selským samým, menší třetina by se rozdělila asi stejným dílem mezi střední velkostatky a velké statky selské, ze zbytku pak by připadala valná část malému statku selskému, o něco méně malému velkostatku, ještě méně drobným usedlostem chalupnickým, a nepatrný zbytek držbě parcelové. Tedy přibližně:

držbě parcelové	asi 2%,
drobným usedlostem chalupnickým	5%,
malým „ selským	10%,
středním „ „	45%,
velkým „ „	15%,
malým velkostatkům	8%,
a středním velkostatkům	15%.

Latifundie by měly zmizeti vůbec.

Rozumí se však, že tato procenta nejsou než pokusem vyjádřiti aspoň trochu přibližně v číslech výsledky všech úvah právě dotčených, aby bylo možno aspoň poněkud srovnati ten ideál, k němuž všechny ty úvahy vedou, se skutečností u nás.

Srovnání to provedl jsem aspoň ve příčině Moravy, nejagrárnější to z našich zemí.⁵⁾ Výsledek podává tato tabulka:

⁴⁾ Podobně byla v dřívějších dobách odůvodňována potřeba velkostatků vzhledem ke správním i soudním funkcím, jež tehdy za stát vykonávali právě velkostatkáři a jejich zřízenci.

⁵⁾ »Ideální a skutečné rozdělení půdy na Moravě« v časop. »Zemědělská politika«, roč. 1921, č. 1.

Rozdělení půdy na Moravě.

Řadové číslo	Skupina velikostní	Ideál:			Skutečnost:			
		Na skupinu tu by mělo připadat asi		To by bylo přibližně poctivě ⁷⁾	Podle statistiky o držbě pozemkové z r. 1896 připadalo na tuto velikostní skupinu ⁹⁾			
		% zemědělské půdy	hektarů ⁶⁾		počet zemědělských závodů té velikosti podle sčítání z r. 1902 ⁸⁾	připadů držby	celkové půdy	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.	<i>Střední statky selské (přes 5-20 ha)</i>	45	981.549	78.524	63.718	62.170	646.845	29.7
2.	<i>Střed. velkostatky (přes 200-1000 ha)</i>	15	327.183	545	471	211	89.017	4.1
3.	<i>Velké statky selské (přes 20-50 ha)</i>	15	327.183	9.348	11.887	12.634	350.929	16.1
4.	<i>Malé statky selské (přes 2-5 ha)</i>	10	218.122	62.321	66.059	53.599	170.212	7.8
5.	<i>Malé velkostatky (přes 50-200 ha)</i>	8	174.498	1.396	1.246	1.375	110.614	5.0
6.	<i>Drobné usedlosti domkařsko-chalupnické (1/2-2 ha)</i>	5	109.061	87.249	102.556	142.804	143.671	6.6
7.	<i>Parcelová držba (do 1/2 ha)</i>	2	43.624	174.496	44.624	268.940	48.232	2.2
8.	<i>Velké velkostatky (přes 1000 ha)</i>	—	—	—	117	116	621.700	28.5
	Úhrnem	100	2,181.220	413.879	290.678	541.849	2,181.220	100

⁶⁾ veškeré půdy, vyjímaje veřejný statek, tak jak je rozvržena ve sl. 8. této tabulky, podle pramene tam udaného. Je to celkem jen o 43.559 ha víc než půda zemědělská.

⁷⁾ Vypočteno dělením čísel sl. 4. průměrem z minimální a maximální výměry statků příslušné skupiny podle sl. 2., tedy na př. u středních statků selských dělením 981.549 ha průměrem z 5+20 ha, t. j. 25/2 čili 12.5 ha.

⁸⁾ Podle Österr. Statistik, sv. LXXXIII., seš. 1., str. 2., tab. II. a).

⁹⁾ Podle Österr. Statistik, sv. LVI., seš. 5., str. XXII a XXIII.

Srovnáme nejprve čísla sl. 5. s údaji sl. 7., majíce ovšem na paměti, že »podnik« (sl. 5.) není totéž jako »případ držby« (sl. 7.), a dále, že naše statistika držby pozemkové z r. 1896 ani o počtu »případů držby« nepodávala obrazu, odpovídajícího přesně skutečnosti z té doby¹⁰⁾. Musíme tedy čísla této statistiky srovnávat s našimi čísly jen velmi opatrně. Přes to není už toto srovnání bez zajímavosti. Vidíme tu, že kdybychom chtěli a mohli rozdělit moravskou půdu podle svého ideálu, musili bychom každým způsobem vytvořit mnohem víc středních statků selských i středních velkostatků, neboť středních selských statků měli jsme r. 1896 jen kolem 60.000, potřebujeme však aspoň 78.000; středních velkostatků napočteno tenkrát na Moravě jen 211, my bychom jich však chtěli vytvořit přes 500. Obojí bylo by však arci snadno při předpokladu úplného zrušení všech latifundií. Musili bychom dále vytvořit o něco víc i malých statků selských, 62 místo 53 tisíc. Za to počet malých velkostatků by zůstal přibližně nedotčen, počet velkých statků selských by se poněkud zmenšil — z 12 na 9 tisíc — a počet chalupnických usedlostí snížil by se velmi značně, ze 143 na 87 tisíc — což ovšem bylo by nejen národohospodářsky zdrávo, ale

¹⁰⁾ Srovnej, co uvedeno svrchu v § 14 odd. 1. (str. 67) o její sčítací jednotce. Ježto tedy neslučovala — kromě u velkostatků — všechny držby každého jednotlivého hospodáře, nýbrž u každého sčítala jen ty pozemky, které dle tehdejšího stavu katastru byly mu připsány uvnitř téhož berního okresu, je přirozeno, že tato statistika udává mnohem víc »případů držby pozemkové«, nežli jich tenkrát bylo ve skutečnosti, zejména ve velikostních skupinách nižších. Tak již první z našich čísel vzatých z této statistiky (62.170 případů držby od 5—20 ha, sl. 7.) je pravděpodobně větší nežli tehdejší skutečnost; neboť už naše »střední selské statky«, ještě víc pak naše »velké statky selské« a »malé velkostatky« (které však tato statistika ještě nepočítala za velkostatky) mívají zhusta také část pozemků v sousedním okresu; taková držba byla tu však počítána v každém okrese zvlášť, i snižovala tedy počet případů vlastní skupiny a zvyšovala počet jich ve velikostních skupinách nižších. Čím nižší skupina, tím větší bylo přirozeně toto zvýšení. To spoluzaviňovalo ohromný počet případů držby parcelové — 268.940, bez mála plná polovina případů držby vůbec —; vedle toho je však příčinou toho ohromného počtu další vada této statistiky pro nás: že zabírá půdu veškerou, nejen půdu plodnou, tedy i všechny ty případy, kde někdo má v držení jen několik málo m² půdy zcela neplodné, pozemku stavebního, pouhého stavení, dvorečku, malého lomu, písčiny atd.

i přirozeno, poněvadž právě z těchto chalupníků bylo by asi nutno vzít většinu hospodářů pro nové malé i střední statky selské.

Velmi zajímavo je dále srovnání tato čísla s obdobnými údaji statistiky zemědělských závodů z r. 1902. Jednotka sčítání je tu ovšem zase jiná, srovnání tedy možno opět jen přibližně: Kdežto nám jde o velikost jednotlivých podniků zemědělských, při statistice držby zemědělské počítaly se jednotlivé případy držby (uvnitř téhož okresu, po případě země), zde pak zas jest jednotkou zemědělský závod, tedy jednotka sice zpravidla větší než případ držby, ale často menší než podnik. Dále dlužno tu podržeti na mysli také, že statistika závodů zemědělských ignoruje všechny tu spousty případů držby pozemkové, kde nejde o sebe menší závod zemědělský.¹¹⁾ Máme-li toto obojí na mysli, pak nás nepřekvapí rozdíly mezi oběma těmito řadami čísel (sl. 5. a 6. naší tab.), zejména u skupiny 7., parcelová držba, nýbrž překvapí nás naopak, že rozdíly ty jsou ve většině ostatních případů poměrně neveliké. Také podle statistiky závodů musili bychom ovšem k dosažení svého ideálu silně rozmnožit počet středních statků selských a trochu také počet středních i malých velkostatků, za to však zmenšiti počet usedlostí chalupnických; ale jistého zmenšení bylo by tu třeba i u počtu malých i velkých statků selských, za to však případy parcelové držby bylo by tu potřebí silně rozhojnit, nikoli zredukovat, jako podle statistiky sl. 7.¹²⁾

Chceme-li srovnati se skutečností také čísla našeho ideálu o celkové přídělu půdy jednotlivým našim velikostním skupinám, jest se nám přidržeti jen statistiky držby pozemkové.¹³⁾

¹¹⁾ Tedy o vzdělávání sebe menšího kousku půdy po zemědělsku; ignoruje tudíž tato statistika všechny ty spousty případů držby půdy jen stavební, neplodné a podobné, které právě dávají ve statistice držby pozemkové narůstí nejnižší skupině na 269 tisíc případů.

¹²⁾ Zajímavo je také, že počet největších velkostatků, jež bychom chtěli úplně rozložit, jeví se dle obojí té statistiky číslem téměř úplně stejným, 117 a 116. Zdá se to nasvědčovat tomu, že ve příčině těchto nečetných latifundií bylo postupováno zvlášť pozorně při obojím tom sčítání; novější z nich hledalo tu asi kontakt s oním starším, snad užilo i jeho výsledků k pronikavé kontrole svého vlastního materiálu. Nápadno je, že se tu nejvíce rozdíl mezi počtem »případů držby« a »závodů«. U středních velkostatků nalézáme naproti tomu závodů víc než dvakrát tolik jako případů držby (471 proti 211), což je rozhodně přirozenější.

¹³⁾ Statistika závodů zemědělských udává jen počet závodů různých rozdělených, nikoli také úhrnnou velikost půdy každé z jejich skupin;

Srovnáním čísel sl. 8. a 4. seznáme — arci zase jen přibližně —, do jaké míry rozdělení půdy v jednotlivých skupinách u nás neodpovídá našemu ideálu a jakých as přesunů vyžadovalo by přiblížení se jemu: Středním statkům selským musili bychom přidati víc než celou polovinu dosavadní jejich půdy, přes 300.000 *ha*; středním velkostatkům, po zrušení latifundií, musili bychom ji dokonce víc než ztrojnásobiti. Také malé velkostatky bylo by potřebí posílití přidáním asi polovice dosavadní jejich držby, a též malé selské statky potřebovaly by rozhojnění půdy as o čtvrtinu výměry jich držby z r. 1896, kdežto velkým statkům selským ale také chalupníkům by ubylo i na celkové půdě, jako na počtu členů, ale na půdě by mělo jim v celku ubýti poměrně mnohem méně než na počtu: bylo by jich přirozeně méně — protože z nich právě by se hlavně musil doplniti scházející počet zemanských resp. selských hospodářů —, ale ti zbylí měli by také být posílení půdou, držba jejich zvětšena. Ježto pak latifundie, které by měly odpadnouti vůbec, vykazují přes 620.000 *ha* půdy, stačilo by to na vyrovnání všech těch žádoucích přesunů; i když v tom je jistě z velké části půda lesní, dalo by se i té vhodně použití k posílení středních velkostatků.

Celkem viděti, že by se pouhým zrušením latifundií a účelným rozdělením jejich půdy dalo poměrně snadno docílití nápravy snad všechněch vad rozdělení půdy u nás.

§ 19. Z historie novějších snah po vhodné úpravě rozdělení majetku pozemkového.

Zásada plné svobody osobní a neobmezeného vlastnictví individuálního, jež vlivem velké revoluce francouzské a národohospodářské školy Ad. Smitha ovládla od konce 18. století postupně celou Evropu, byla u nás přivedena k plné platnosti až roku 1848 a pak známými nám již zákony z konce let 60tých¹⁾, jimiž stanovena úplná volnost nakládati libovolně i půdou, dělití neobmezeně také pozemkový majetek, jak při postupu dědickém, tak i právním jednářím mezi živými.

Toto vítězství hospodářského liberalismu nad starými řády feudálními bylo zprvu provázáno i národohospodářskými a so-

ien pro velké statky činí částečně výjimku, která však je nám zde málo platna.

¹⁾ Viz konec §u 13. a pozn. ¹⁾ tamtéž, str. 66.

ciálními úspěchy nikoli nepatrnými: Miliony zemědělců, zbavených dosavadních pout, vzdělávaly s nepoměrně větší chutí půdu nyní teprv opravdu jim patřící, snaživí měli možnost zaokrouhlovati svoji držbu, stísnění mohli odprodejem přebytečných nebo nevýhodně položených pozemků zachrániti jádro usedlosti neb i získati nutný kapitál k rozumnějšímu, intenzivnějšímu obhospodařování jejímu, velkostatky byly nuceny hledati náhradu za ušlé roboty v technických pokrocích a pod. Zemědělská produkce stoupala a s ní ruku v ruce všechny přirozené toho důsledky: půda stačila uživití víc lidí, a to bezpečněji a lépe než dříve, vzrůstalo tedy obyvatelstvo i jeho životní míra, domácí venkov stal se schopnějším spotřebiti více výrobků průmyslových, což vedlo zas ku povznesení také průmyslu a obchodu atd.

Dosti záhy počaly se však také jevití nepříznivé účinky volné dělitelnosti pozemkového majetku: Dostavilo se přílišné tříštění jeho, vedoucí na jedné straně ke stálému rozmnožování usedlostí, nedostačujících k výživě rodiny, na straně druhé i k dalšímu rozšiřování kapitálově silných latifundií; zvýšení životní míry na víc, než co dopouštěly skutečné výnosy statku, a v důsledku toho zadlužování jeho i k účelům spotřebním, neproduktivním; ještě těžší, rovněž neproduktivní zadlužování při převodech statků, dědických i jiných; z toho všeho předlužování středního i jiného majetku pozemkového, spojené s řemeslným parcelářstvím neb exekučním převodem majetku toho na finančně silné kruhy nezemědělské atd.

Když pak vlivem zámořské konkurence poklesly i u nás ceny hlavních výrobků zemědělských a nastaly »agrární krise«, vzrůstaly se hlasy těch, kteří — namnoze přehánějíce — hlavní nebo dokonce i jedinou příčinu nastalého pak neblahého stavu většiny zemědělců viděli ve volné dělitelnosti a zadlužitelnosti půdy zemědělské, v novém liberálním zřízení agrárním a právním řádu vůbec. Z toho vyvinuly se postupem doby různé snahy, směřující ke změně zřízení a řádu toho, tím pak i ke vlivu na rozdělení majetku pozemkového.

Přirozeně byly to nejprve kruhy *konservativní*, které se nemohly smířiti s novými řády, i žádaly aspoň částečný návrat od římskoprávních zásad neobmezeného vlastnictví, úplné svobody smluv, plné rovnoprávnosti dědiců atd. k německoprávním zásadám, přihlížejícím víc k přirozené prý nerovnosti lidí, jejich vztahům k sobě navzájem i k věcem, zvláště k půdě, tak jak se průbě-

hem dějin vyvinuly na základě řádů Bohem prý daných (Ad. Müller, von Haller, Stahl a j.). Kruhy tyto snažily se přirozeně o zachování co možná silného velkostatku i středního stavu, zvláště zemědělského, jenž je celou svou povahou rázu konservativního a tudíž přirozenou ochranou pozvolného vývoje před prudšími snahami nemajetných kruhů, zvláště průmyslových. Proto navrhovaly opět různá omezení volné dělitelnosti i zadlužitelnosti půdy, znovuzavedení zvláštního dědického práva pro držbu pozemkovou, zvláště selskou, ukazovaly na výhody dědičného pachtu a těsnějšího spojení mezi velkými a malými zemědělci vůbec a pod. Stát nesmí prý nečinně přihlížeti k hospodářskému boji všech proti všem, chráně jen svobodu a rovnost každého, a přesvědčen, že volná soutěž rozřeší pak sama nejlépe pro celek vše (jak hlásali přívrženci krajního liberalismu), nýbrž stát má právo i povinnost chrániti v tom boji slabšího proti silnějšímu a zasahovati do něho v zájmu celku, kdekoliv se toho objeví potřeba, byť i za cenu omezení svobody i vlastnictví jednotlivců.

S opačné strany a jiným směrem útočeno na platný právní řád a rozdělení držby pozemkové *socialisty* všech směrů. Snahy jejich směřovaly především k zespolečenštění všech výrobních prostředků, obzvláště tedy půdy, i k odstranění veškerého soukromého vlastnictví k ní. Má býti buď vlastnictvím státu jako celku (socialismus státní, Marxismus), nebo vlastnictvím družstev, utvořených z pracovníků zemědělských (socialismus skupinový čili družstevní, u nás hájený zvláště Modráčkem). *Pravověrný Marxismus* odmítal důsledně i všechny snahy po reformě pozemkové.²⁾ Později ovšem *revisionisté* z této přísnosti leccos slevili. A různé *nové strany*, označované také jmény »sociální« neb »socialistické«, neodmítají už soukromého vlastnictví k půdě, nýbrž žádají jen sociálně spravedlivější rozdělení jeho. Tak *čs. strana socialistická*³⁾ ve svém programu žádá sice vyvlast-

²⁾ Vratislavský sjezd sociální demokracie roku 1895 zavrhl osnovu agrárního programu, předloženou vlastní její agrární komisí. »neboť tento program slibuje sedlákům zlepšení jejich postavení, tedy posílení jejich soukromého vlastnictví a přispívá tím spolu k oživení jejich vlastnického fanatismu«. — Z podobných asi rozpaků odložil sjezd čsl. sociální demokracie r. 1927 jednání o agrárním programu strany, přes to, že program ten byl rovněž připraven již dříve zvolenou její vlastní komisí.

³⁾ Dříve »národně-sociální«, od září 1926 opět »čsl. strana národně-socialistická«.

nění soukromokapitalistického majetku výrobních prostředků, tedy také půdy zemědělské, ale nechce ji podržeti ve vlastnictví celku, nýbrž předati skutečným pracovníkům, tělesným i duševním, a to podle rázu a potřeby výroby buď větším neb menším skupinám těch pracovníků, neb i jednotlivým rodinám, kde se tento způsob ukáže pro výrobu účelnějším. *Čs. strana lidová*, také někdy nazývaná »*křesťanskosociální*«, má pak ve svém »sociálně-hospodářském« programu už výslovně zachování soukromého majetku, jenž však má býti spravován tak, aby sloužil prospěchu společenského blaha; jen neomezeného soukromého majetku strana neuznává. Žádá též vnitřní kolonizaci, rozmnožení zemědělských usedlostí parcelací velkostatků. Zamítá násilný komunismus.

Leč nejen konservativci a socialisté všech směrů, ale i kruhy *liberální a pokrokové* hledaly za těžkých agrárních krisí poslední čtvrtiny minulého století pomoc také v různých prostředcích, sloužících zachování a rozmnožení středních statků selských. Tak i u nás v programu *národní strany svobodomyšlné* z roku 1889 čteme, že chce pracovati »k zamezení ztenčování selského majetku«, v programu *české strany lidové* (realistické) z roku 1900 pak již určitěji, že nutno chrániti střední a malý stav rolnický »a zabezpečovati podmínky jeho vývoje, po případě jej také tvořiti«; vytčeny tu i prostředky: »instituce nedělitelných a nezadlužitelných kmenových domovin rolnických«, »zvláštní právo dědické těchto rolnických statků, podle místních potřeb upravené«, »organizace středního rolnictva v povinných společenstvech rolnických povahy veřejnoprávní«, »podporování soukromohospodářských snah svépomocných atd. «Velké statky buďtež podle potřeby státem neb zemí vykupovány a vnitřní kolonizací použity ve prospěch maloroľnictva«. Podobně i *čs. národní demokracie*, sloučením obou těch stran s jinými vzniklá, má mezi hlavními požadavky svého programu hospodářsko-sociálního: vyvlastnění velkostatků, rovnoměrnější rozdělení půdy, vnitřní kolonizaci, zachování a posílení středního stavu selského, ale také rozmnožení malé držby pozemkové, jež uznána za sociálně nutnou jako existenční opora dělnictva i živnostnictva na venkově a častý podklad osamostatnění.

Rozumí se, že tím víc tvořily podobné snahy jádro programů *stran agrárních*, vzniklých nejprve v Německu, v dobách těžkých

agrárních krisí let sedmdesátých a osmdesátých minulého století, jako nepolitická sdružení zemědělců k obhájení jejich stavovských zájmů, ale změnivších se v letech devadesátých a na počátku nynějšího století v mocné politické organizace, a zakládaných pak podle vzoru toho i jinde, zejména také u nás. Tak již v prvním programu *české strany agrární pro Moravu a Slezsko* z roku 1904 žádána ochrana a udržování stavu selského uzákoněním zvláštního »práva selského«, zřizováním kmenových statků zemských, nedělitelných a nezadlužitelných přes jistou míru, se zvláštní posloupností dědickou, pak zakupováním velikostatků, dělením jich na statky střední velikosti a osazováním jich rodinami rolníckými, »k čemuž hodil by se způsob statků důchodkových«, konečně poskytnutím možnosti též drobnému zemědělstvu a dělnictvu, aby získalo majetek pozemkový. Nynější »*republikánská strana čs. venkova*« žádá pak ve svém programu odstranění latifundií na základě osobního vlastnictví těch, kdo na půdě chtějí pracovat. Půda má jim být buď volně rozprodána, nebo mají na ní být osídlováni pomocí vnitřní kolonizace v nově vytvořených, všem moderním požadavkům vyhovujících vzorných osadách, podle podrobného programu, odbornicky zrale uváženého, a v takovém rozsahu, aby ukojen byl hlad všech drobných lidí po půdě.

Vlivem všech těch různých stran šířily se tedy již před světovou válkou z různých motivů různé snahy po zásahu do rozdělení pozemkového majetku. Směřovaly jednak k tomu, aby bylo bráněno zhoršení dosavadního stavu rozdělení toho s hlediska zájmů národohospodářských i sociálních, jednak k pozitivnímu zlepšení stavu toho. Zásah žádán tu zpravidla od moci státní, ale ne vždy; naopak také politika státu sama očekávala tu leckdy pomoc spíše od zásahu organizací soukromých neb jen poloveřejnoprávních a omezovala se na podporu jich neb i jen na podnět ke zřízení jich.

Průběhem doby došlo v různých zemích nejednou k realisační jednotlivých z těchto snah, neb aspoň k pokusům o ni; vydávány zákony ve směrech těch, nebo prováděna v jich duchu různá opatření správní, i činěny a podporovány soukromé pokusy toho druhu ve větším slohu. Ale výsledky byly celkem neveliké. Do přirozeného vývoje, podmíněného přirozenými podmínkami zemědělství v jednotlivých zemích, povahou jejich obyvatelstva, roz-

vojem styků mezinárodních a v neposlední řadě právními řády 19. století, dalo se jen těžko a nevalně zasahovati.

Teprve světová válka a ohromné převraty jí způsobené zasáhly mocně také do těchto otázek politiky pozemkové. Hlavně ovšem byla to velká revoluce ruská a její následky, jež tu nemohly zůstat bez mohutného vlivu. Vždyť právě otázka rozdělení půdy byla hlavní pákou i zbraní revoluce té a kolem ní točí se vše na Rusi až dosud; na tom, zda a jak se podaří rozřešiti tuto otázku, závisí v podstatě celý příští osud veliké slovanské té říše a snad i Slovanstva, ba světa vůbec. A následky války a revoluce té pro celý kulturní svět, — mohutný otřes všech dosavadních řádů právních i hospodářských, úplný přerod mnohých států, vznik nových, a ohromný vzrůst myšlenky demokratismu a socialismu všude —, spolu s neobyčejným stoupenutím významu zemědělské produkce za války i po ní, jsou zcela přirozeně mocnými pákami, pomocí jichž různé ony snahy hleděly a hledí se po válce uplatniti a zasáhnouti do onoho vývoje účinněji, než bylo možno dříve. Zejména také v naší republice byla otázka rozdělení půdy z prvních a nejožehavějších, jež doléhaly již na první revoluční Národní Shromáždění. Řešení její pak tu dospělo již dál než v celé řadě jiných států.

§ 20. Hlavní formy snah těch a jejich kritika.

Hlavní formy, v nichž se po zmíněném vítězství hospodářského liberalismu (asi od počátku, jinde až do druhé polovice minulého století) projevovaly a uplatňovaly snahy po úpravě rozdělení pozemkového majetku vůbec, jsou tyto:

1. Obmezována opět dělitelnost a zadlužitelnost půdy právními jednáními mezi živými.
2. Obmezováno též právo vlastníkovo pořizovati o své půdě na případ smrti.
3. Stanoveno opět zvláštní intestátní právo dědické pro statky jistého druhu.
4. Obmezována i exekuce na jisté druhy statků.
5. Bráněno řemeslnému parcelářství.
6. Vznikla t. zv. reforma pozemková v užším slova smyslu, a
7. podněcována i podporována t. zv. vnitřní kolonizace.

Všimněme si těch jednotlivých forem trochu blíže.

Ad 1. Všeobecná obmezování vlastníka půdy v jeho právních dispozicích s ní jednáními mezi živými se celkem neosvědčila a také neudržela. Platí to jak o všeobecných zákazech dělení statek, oddělovati od něho pozemky přes jistou minimální mez, tvořiti parcely příliš malé a pod., tak i o zákazech opačných: slučovati v jedněch rukou příliš mnoho půdy.¹⁾ Nejen, že je těžko, ba nemožno najíti spravedlivou mez a správné podmínky pro všeobecné takové zákazy, ale nesmí se také přehlížeti, že volnost dispozice s pozemky, zejména i volná dělitelnost půdy má též řadu dobrých účinků národohospodářských i sociálních: z rukou neschopných a nehospodárných dostává se často půda do rukou schopnějších, pilnějších a šetrnějších, umožňuje se hospodářsky výhodné rozšíření drobných usedlostí, zaokrouhlování a scelování pozemků; obětováním několika třeba vzdálených parcel zachrání se často jádro statku; umožňuje se většímu počtu lidí nasýtití touhu po půdě, účastniti se zdravých prací zemědělských, využítkovati plněji své pracovní energie atd.

Vůbec jest obmezování dělitelnosti pozemkové držby jen tam oprávněno, kde tyto a podobné příznivé účinky její jsou převažovány nepřiznivými, zvláště tříštěním středních statků selských na hospodářství nesoběstačná a na prospěch zvětšování latifundií. Toto převažování mělo by se však vždy předem co možná přesně statisticky zjištití, než se přikročí k takovým obmezením.

Totéž platí v podstatě o snahách po všeobecných obmezeních zadlužitelnosti půdy. I tu je těžko najíti a formulovati správné hranice a podmínky takových obmezení, aby spíš neškodila těm kruhům, jimž mají prospěti: nepodlomila jejich úvěru vůbec, i když ho mají zapotřebí k účelům nejproduktivnějším, nenutila je utíkat se k pokoutním lichvářům místo k solidnímu úvěru legálnímu atd.

Zpravidla nepomůže ani, ponechá-li se bližší určení těch mezí i podmínek, jak dělitelnosti, tak i zadlužitelnosti, volnému uvážení jistých úřadů správních, neboť ty mají zřídka dost znalostí věcných, místních i osobních, aby mohly rozhodnouti vždy správně,

¹⁾ Viděli jsme to i u nás: Podobné všeobecné zákazy z dob Marie Terezie a Josefa II. (viz výše str. 66) musily být stále obnovovány a přec nedovedly zabrániti ani tříštění půdy ani rozšiřování velkostatků. Podobně i jinde, na př. i v Dánsku: R. 1810 a 1819 vydány tam zákazy zmenšovati selský statek pod 20 Tonder-Land (11 ha), později ještě níž; ale přes to domkářů s menší výměrou tam silně přibývalo.

a leckdy nejsou ani dost obrněny proti rozhodování stranickému. Lépe již bylo by zpravidla ponechati rozhodnutí takové sdružením zájemníků samých, vhodně organisovaným, — ač ani tu by nebyla vždy zabezpečena úplná nestrannost a objektivnost.

Jen pro jednotlivé *zvláštní* druhy pozemkové držby jeví se obojí ta obmezení disposičního práva vlastníka možnými, snáze proveditelnými a zároveň spravedlivými, ba i nutnými, totiž pro selské *nedily a domoviny, fideikomisy, statky rentové, nápadnické* a podobné. Neboť tu skýtají se majitelům jisté cenné výhody, jimž pak právem jako jejich rub staví se po bok také tato obmezení, ježto by jinak zlovůli neb nerozumem jednotlivcovým mohl být úplně zmařen prospěch celku, k vůli němuž se statky toho druhu zřizují a oněmi výhodami podělují.²⁾

U nás jsme od zmíněných zemských zákonů z r. 1868 a 1869 až do světové války neměli *všeobecných* obmezení volné dělitelnosti a zadlužitelnosti půdy vůbec. Teprve rok po vypuknutí jejím zasáhlo u nás zvláštní cí. s. n. a řízení z roku 1915 (č. 234 ř. z.) velmi hluboce a všeobecně do práv vlastníků disponovati zemědělskou půdou. Zakázaloť na dobu trvání mimořádných poměrů válkou způsobených nejen všeliké zcizení, ale i propachtování půdy té na delší dobu, leč svolil-li k tomu zvláštní státní orgán správní, zv. »komise pro obchod pozemkový«. Ta pak neměla svoliti, jakmile měla i jen důvodnou obavu, že kupující chce získané pozemky dále se ziskem prodati, nebo že selské statky neb podstatné části jich jsou kupovány ke zřízení neb rozšíření velkostatku nebo vlastní honitby, nebo že jich nebude zemědělsky používáno, nebo vůbec že bude porušen veřejný zájem na zachování hospodářsky schopného stavu selského. Pronájem pak nesměla komise dovoliti zvláště tehdy, měl-li sloužiti k obcházení tohoto zákona. Za téhož předpokladu mohla komise zameziti i provedení exekuce.³⁾

²⁾ O jednotlivých druzích takovýchto statků promluvíme níže, v souvislosti s jinými předpisy o nich, tam kde jde o zvláštnosti pro ten který druh nejcharakterističtější.

³⁾ Chráněna tu tedy hlavně půda selská, ale i drobná držba půdy zemědělské, hlavně před řemeslným parcelářstvím a před pohlcováním velkostatky. Bylyť poslední dobou před válkou u nás i v ostatním Rakousku velice hojny případy, kde velkostatkáři a hlavně zbohatlí průmyslníci (jako cukrovarník Schöller, pivovarník Dreher a i.) skupovali celé řady selských usedlostí jen pro rozšíření své půdy lesní a zaokrouhlování své honitby. Ve Štýrsku podle zpráv jeho zemského statistického úřadu

Teprve nařízením naší vlády z roku 1919 (č. 53 Sb. z. a n.) bylo celé to cis. nařízení i se všemi pozdějšími předpisy s ním souvisejícími zrušeno a činnost komisí pro obchod pozemkový (dnem 5. února 1919) úplně zastavena.

Mezitím byla však u nás vydána jiná obmezení sem patřící, arci již jen *speciální*: Jedním z prvních zákonů naší republiky byl zákon o obstarání velkostatků (č. 32 Sb. z. a n. z roku 1918), jímž bylo každé zcizení všelikých statků deskových mezi živými, jakož i zastavení a reální zatížení jich, smluvní i exekuční, beze svolení úřadu pro správu zeměděl. prohlášeno za neplatné a zápisy o tom do desk zemských nepřipuštěny nadále ani ze smluv datovaných před platností tohoto zákona (předpis to ne právě šťastný, ježto by bez něho tehdy jistě značná část velkostatkářské půdy byla bývala povolna dobrovolně prodána do rukou hospodářsky, sociálně i národně výhodnějších). Pro Slovensko pak vydán (v § 4 zákona č. 64 Sb. z. a n. z r. 1918 o mimořádných přechodných ustanoveních na Slovensku) zákaz stejně přísný dokonce o všech nemovitostech vůbec, širší ještě o pronájmy mezi živými. Oboje ty zákonné předpisy byly zrušeny teprve v srpnu 1927 (zákonem č. 130 Sb. z. a n. z r. 1927).

Zákonem záborovým (č. 215 Sb. z. a n. z r. 1919) byly sotva půl roku později prohlášeny za právně bezúčinné proti státu všeliké smlouvy, uzavřené po 28. říjnu 1918 o zcizení, pronájmu a zavazení zabraného velkého majetku pozemkového, (t. j. všech souborů přes 150 ha půdy zemědělské nebo přes 250 ha celkové půdy), leč by se prokázalo, že šlo o jednání, kterého si vyžádalo řádné hospodaření. Další pak zcizení, pronájem, zavazení neb dělení majetku takového vyžaduje předchozího svolení státního (zprvu ministerstva zemědělství, nyní úřadu pozemkového), jinak bylo až do 8. dubna 1921 taktéž sice platno, ale proti státu bez právních účinků, od toho dne však bylo druhou novelou k záborovému zákonu (č. 108 Sb. zák. a nař. z roku 1921) prohlášeno za neplatné, v jistých případech pak i za trestné.⁴⁾

bylo tak jen v desetiletí 1903—1912 zrušeno 3252 selských usedlostí s 55.104 ha půdy. V Dolních Rakousích bylo v l. 1883—1893 prodáno jižně od Dunaje 2177 selských statků, při čemž přes polovici rodin jejich býv. majitelů bylo prý pro zemědělství vůbec ztraceno (podle Dra Pantze). Jediný klášter admontský skoupil v letech 1885 až 1903 neméně než 41 selskou usedlost a pět usedlostí menších.

⁴⁾ Plnění smlouvy takové před úředním svolením i přijetí takového plnění stíhá se jako přestupek vězením od 1 do 6 měsíců a po případě

Zákonem přídělovým (č. 81 Sb. z. a n. z r. 1920) stanoveno speciálně pro »rolnické nedíly«, zákonem tím u nás zavedené, velmi značné obmezení zcizitelnosti, dělitelnosti i zavazitelnosti.⁵⁾

Mimo to trval u nás do nedávna zákaz zcizení a dělení jakož i velmi značné obmezení zadlužitelnosti u statků svěrenských.

Ad 2. Obmezení vlastníka pozemků v jeho právní dispozici jimi na případ smrti byla celkem řídnější a ve všeobecné podobě ještě tíž udržitelná; praktičtější jsou tu opět jen obmezení *speciální*. Patří sem především staré šlechtické fideikomisy čili svěrenství, kde posloupnost dědická byla předem provždy přesně stanovena a nemohla vůbec býti změněna vůli dočasného vlastníka. S tím spojena byla, jak již naznačeno, i nezcizitelnost, nedělitelnost a velmi obmezená zadlužitelnost takových statků jednáním mezi živými. Zakládány byly za účelem zachování lesku a moci rodiny; pro celek jevily však zpravidla účinky národohospodářsky nepříznivé: bránily nejen hospodářsky účelnějšímu rozdělení latifundií, ale namnoze i účelnějšímu obhospodařování půdy (dočasný vlastník často ji vyssával ve prospěch svého jmění alodního, nebyl ochoten prováděti větší meliorace a pod., nemíval ani dost kapitálu pro ně a nemohl si opatřiti dostatečný úvěr atd.). Právem proto v nové době obmezováno zřizování nových svěrenství, žádán ke vzniku jich zvláštní zákon, jenž vydáván velice zřídka. Po válce fideikomisy u nás, ač nebyly hned zrušeny (k vůli zachování historicky a umělecky často velmi cenných budov i movitostí s nimi spojených, o-

ještě pokutou od 1000 do 50.000 Kč, parcelace pak jako přečin tuhým vězením od 6 do 12 měsíců a event. nadto pokutou od 10.000 do 1 mil. Kč, po případě i ztrátou oprávnění živnostenského atd.

⁵⁾ § 32, 35 až 38 příd. z. Nedíly mohou být zatíženy jen obyčejnými služebnostmi pozemkovými, služebnostmi bytu a dluhy rentovými, jinými jen se svolením SPŮu, — jehož vyžadují ostatně vždy i dluhy rentové —; svolení se smí dáti jen, jde-li o zaplacení náhrady za příděl, o konverzi závad, zřízení a rozšíření budov, zlepšení usedlostí, opatření neb doplnění inventáře, neb o podíly dědické. Zcizení celého nedílu se dopouští jen při anticipované posloupnosti nebo ve prospěch manžela, resp. manželky, jinak do 10 let jen z naléhavých důvodů (choroba vlastníka a pod.), po 10 letech také, když se uzná jen za vhodné, ale vždy pouze zcizení osobám v zákoně připuštěným; oddělení části nedílu se smí připustiti jen z vážných důvodů a neohrozí-li soběstačnosti zbytku; rozdělení pak jen u statků dobrovolně podřízených řádu nedílovému a jen když vzniknou zase soběstačné nedíly. I výměna a propachtování nedílu neb jeho částí jsou značně obmezeny.

brazáren, rodinných šperků a p.), ztratily co do půdy všechn praktický význam zákonem záborovým. Zákonem č. 179 Sb. z. a n. z roku 1924 zrušeny fideikomisy všeho druhu vůbec, nároky čekatelů, až na první čekatele, prohlášeny za zaniklé bez náhrady a zakázáno zřizování nových svěřenství.*)

Příznivěji, ač také ne jednomyslně posuzuje se anglická náhrada fideikomistů, t. zv. *entails*. Při nich zůstavitel kromě vlastního dědice (zpravidla syna), jenž však nabývá pouze práva užívání statku podle pravidel v testamentu předepsaných, ustanovuje hned také dědice jeho, třeba ještě nenarozeného (zpravidla svého vnuka); ten pak v době své zletilosti může zprostiti statek i jeho držitele vší té vázanosti, a to, je-li už v držení statku, tedy sám, jinak ve shodě s dosavadním držitelem, tedy zpravidla svým otcem, jenž se tak za jisté výhody pro syna — zaplacení dluhů, větší apanáž a pod. — zbaví na zbytek svého života obmezení v užívání svého statku. V praxi při tom zřizuje se zpravidla hned nový podobný testament, jímž držitel stanoví pro případ své smrti onoho dědice zas jen uživatelem a jeho třeba nenarozeného syna jeho dědicem. Tak se věc obyčejně opakuje stále, i je výsledek podobný jako u našich svěřenství, jenže podmínky převzetí i užívání statku, jakož i určení dalších dědiců nejsou tam tak ztrnulé a mohou se od generace ke generaci přizpůsobovati poměrům i době.

Úplným nezdarem provázen byl pokus bavorského zákona z r. 1855 zavést tam fakultativně jakési selské fideikomisy, t. zv. selské statky dědičné (*bäuerliche Erbgüter*); neboť práva zříditi je nebylo tam vůbec použito. Téměř stejně negativní byl i výsledek zákonů, sdělaných podle toho vzoru v Hessensku a Meklenbursko-Zvěřínsku. Důležitý jsou jen proto, že byly vzorem, podle nichž uzákoněna podobná obmezení v některých institutech nové doby, zejména také v našem zřízení nedílovém. Podle těch zákonů každý, kdo svůj statek selský určité minimální velikostí⁷⁾

*) Na Moravě bylo roku 1882 celkem 18 svěřenství, zabírala však 177.539 *ha* čili skoro 8% vší půdy, v Čechách 58 svěřenství o 579.208 *ha* čili víc než 11% vší půdy. Od té doby zřízeno v Čechách jen jedno nové svěřenství s 3078 *ha* půdy, na Moravě žádné, (jen k jednomu novému fideikomisu dolnorakouskému patřila i půda moravská).

⁷⁾ Určené v Bavořích podle pozemkové daně: simplum její musilo činit aspoň 6 zl., což odpovídalo ceně statku aspoň 4800 zl. V Hessensku musila nezadlužená cena bez budov a lesů činiti aspoň 15.000 zl., nebo býti tu aspoň 60 jiter nezadlužené půdy s potřebnými staveními a pod.

dobrovolně prohlásil za takový statek dědičný, byl pak sám i se svými nástupci velmi značně omezen nejen v právu prodati, zmenšiti neb zadlužiti jej mezi živými, ale i v právu pořizovati o něm: Směl určití dědice jen z kruhu nejbližších příbuzných, ustanovených v zákoně za nápadníky (*Anerben*), a to v pořadí v zákoně stanoveném a vždy jen osobu jedinou; podíly spoludědiců směly být stanoveny jen v peněžích a jejich maximální výše i splatnost, jakož i maximální výše výměnku určovány už v zákoně tak, aby majitele příliš netížily.⁷⁾

Podle vzoru těchto zákonů byly také u nás činěny pokusy o zákonné stanovení podobných statků dědičných; leč k uzákonění jich nedošlo. Pozoruhodný byl zejména návrh takového zákona, podaný roku 1898 sněmu království Českého: Žádal zřízení zvláštních selských desek, zápisem do nichž by mohl vlastník nejdůležitější, základní část svého statku ve výměře aspoň nejmenšího středního statku selského vyloučiti jakožto »selskou domovinu« vůbec z každého zřízení a zadlužení, začož měla býti zproštěna všech daní a vyloučena i z exekuce; jinou část mohl tam dát zaplati za »ochranný statek«, podléhající obmezením menšího rázu, zejména nesmělo by se o něm pořizovati, nýbrž měla tu nastávat vždy zvláštní zákonná poslušnost podle zákona z r. 1889 č. 52 ř. z. (viz níže ad 3); vedle toho pak mohl si vlastník ponechat část své půdy v úplně volné dispozici.

⁷⁾ V Bavorsku prohlášení za nápadníky I. třídy děti a vnuci, II. tř. bratři a sestry, po případě jejich děti, III. třídy bratřenci a sestřence, po případě jejich děti; II. třída mohla nastoupiti jen, když tu nebylo nikoho z I. třídy, kdo by byl způsobilý a ochoten statek převzítí atd. Výše podílů měla se tam určovati takto: Cena statku měla se stanoviti dohodou nápadníků, nedohodli-li se, soudním odhadem; z toho mělo se nejprve sraziti jisté praecipuum pro přejimatele statku, tím větší, čím byl zůstaviteli bližší a čím vzdálenější spoludědici, ze zbytku dostal však přejimatel ještě stejný podíl s ostatními dědici, byl-li zůstaviteli aspoň stejně blízkým příbuzným jako oni. Spoludědic ženatý a již usazený směl žádati za výplatu svého podílu rok po smrti zůstavitelově, neženatý a neusazený až po třech letech, jen výjimečně už dříve. Výměnek směl se rovnati nejvýš jen spoludědickému podílu s dětmi a mimo to potřebné výživě na statku pro předavatele, jeho manželku a nezaopatřené děti; nesměl však celkem převyšovati 4% úrok z jedné třetiny odhadní ceny statku. Ani když statek předáván za živa nástupci, nesměly být podíly spoludědicke a výměnek vyměřeny jinak. — V Hessensku činí praecipuum celou polovinu statku, po případě i více. — Zevrubný výklad o zajímavé této instituci viz ve Fiedlerově »Zemědělské politice«, sv. II., str. 125 ss.

Řada podobných obmezení byla pak podle této české osnovy pojata do našeho zákona přídělového při určování právní povahy zmíněných již »rolnických nedílů«. Zejména smí o nich vlastník pořídit na případ smrti jen tak, že za dědice smí povolati zpravidla pouze osobu jedinou⁹⁾ a to jen osobu, která není po zákonu z převzetí nedílu vyloučena.⁹⁾

Ad 3. Důležitější jsou zvláštní předpisy zákonné o **intestátní posloupnosti ve statky selské**. Směřují k tomu, aby statek, o němž vlastník sám nepořídil, nebyl dědicky dělen, nýbrž přešel celý do rukou jediného ze zákonných dědiců, a nebyl peněžitými podíly druhých zatížen víc, než je slučitelné se zachováním a normální hospodářskou prosperitou statku. Jinak neobmezují však v zásadě volnosti majitele, aby rozhodoval o statku sám, jak mezi živými, tak i na případ smrti. Předpisy ty bývají označovány názvem *práva nápadnického* (Anerbenrecht).

Byly zaváděny — nehledíme-li na starší předpisy z doby ještě před zmíněnou érou liberalistickou — nejprve jen fakultativně. Tak v letech sedmdesátých a osmdesátých minulého století v některých částech Německa,¹⁰⁾ kde zápisem do t. zv. Höfrolle mohl majitel selské usedlosti určité minimální velikosti podrobiti ji dobrovolně právu nápadnickému. Zákony některých jiných zemí německých nařizovaly pak zápis takový závažně pro statky jistého druhu, takže tu zvláštní státní úřad a nikoliv majitel sám rozhodoval o tom, je-li ten který statek »nápadnickým«. Tak v Prusku roku 1896 pro statky rentové a osídlovací, vzniklé z germanisačních snah v Pruském Polsku, později zřizované i v

⁹⁾ § 39. a 41. př. z. Výjimku může dovoliti jen Pozemkový úřad a to jen tehdy, když buď jde o nedíl vzniklý jen ze svobodného majetku pozemkového a rozdělí se dědicky zas na soběstačné nedíly, nebo když jsou spoludědici sourozenci, kteří se dohodnou o odložení dědického vypořádání, nebo konečně, když zemřelý manžel-spoluvlastník ustanoví dědicem své půlky nedílu jiného zákonného dědice než pozůstalého manžela (§ 37 č. 4 a §§ 48 a 49 př. z.).

⁹⁾ Vyloučení jsou *a)* komu bylo soudem odňato právo svobodné správy majetku, *b)* kdo pro duševní nebo tělesné vady nejsou způsobilí osobně hospodařiti na nedílu, *c)* komu to nedovoluje jeho povolání, *d)* kdo jsou zjevně náchylni k marnotratnosti, a *e)* kdo jsou aspoň 2 léta nepřítomni, nedávají o svém pobytu zpráv a z okolností se dá soudit, že se sotva vrátí v přiměřené době (§ 40 č. 4. př. z.).

¹⁰⁾ V Oldenbursku r. 1873, v Hannoversku r. 1874, v Brémách 1876, v Bukovci 1879, v Lauenbursku 1881, ve Vestfálsku 1882, v Branibořích 1883 atd.

některých jiných krajích pruských (viz níže ad 7). Již dříve pak zavedeno obligatorně právo nápadnické v Schaumburg-Lippe a Brunšvicu pro veškeré statky selské. Někde, jako v Schaumburg-Lippe i při rentových statcích v Prusku, spojeno s nápadnickým právem též obmezení vlastníka v jeho dispozicích potud, aby jimi statek nemohl býti zmenšen nebo roztrfštěn.

U nás zavedeno bylo právo nápadnické rámcovým zákonem říšským z roku 1889 (č. 52), jež však z našich českých zemí provedly jen Čechy (zemským zákonem z roku 1908, č. 68 z. z.); na Moravě ani ve Slezsku zákon ten proveden nebyl. Zavedeno však jen pro rolnické usedlosti střední velikosti (t. j. o výměře nejmiň 5 *ha* a čistém výnosu katastrálním nejméně 100 a nejvýš 1500 K), jež jsou v rukou jediného vlastníka (tedy ne spoluvlastníků, ani manželů). Neurčil-li majitel takové usedlosti sám v posledním pořizení jiného dědice, přejde statek zpravidla na nejstaršího syna a není-li syna, na jiného nejbližšího příbuzného, mezi stejně blízkými přísluší přednost mužskému před ženou, staršímu před mladším, pozůstalému manželovi před jinými kromě potomků, nápadníkovi, jež statku dosud nemá, před tím, kdo jej již má. Sourozenci mohou statek převzítí společně a odročiti rozdělení dědictví, jež však nesmí být rozdělením statku (který musí zůstat nedělen). Přejímací cena, nedohodnou-li se o ní dědici sami, určí se vždy soudem tak, aby přejímatel mohl na statku dobře obstatí; podle toho určí se podíly ostatních dědiců, splatné v penězích až po jistých lhůtách (nejméně tři léta po odevzdání pozůstalosti). Kdyby však přejímatel do deseti let statek prodal nebo rozparceloval, musí spoludědicům dodatečně nahraditi výhody, jichž získal při přejímání statku.

Téměř všechna tato ustanovení byla v podstatě převzata do našeho zákona přídělového pro t. zv. rolnické nedíly.¹¹⁾

U nás ostatně znamená toto intestátní právo dědické téměř jen uzákonění postupu, který již ode dávna byl mezi našim rolnictvem obvyklý: Obyčejně tu majitel usedlosti předává ji už za živa jedinému ze svých dědiců, vybranému podle podobných zásad, vymíňuje pro sebe výměnek a pro ostatní spoludědice jen peněžité podíly, podobně vyměřené.

¹¹⁾ Jen místo soudu určuje u nedílů hodnotu usedlosti Státní úřad pozemkový, a bližší nápadník, mající již jinou usedlost, ustupuje vzdálenějšímu jen, když usedlost ta se rovná hodnotou polovině nedílu, o který jde. Bližší viz v §§ 40 a 43 př. z.

Ad 4. Kromě známých všeobecných obmezení exekucí na jisté existenční minimum byly tu a tam ještě obmezovány exekuce na statky zemědělské za speciálním účelem zachování jich v rukou zemědělců a netříštění jednotek hospodářsky soběstačných. Je to namnoze nutný důsledek obmezení zcizitelnosti, zadlužitelnosti a dělitelnosti jich, jež by se jinak jevila bezúčinnými a lehce by se dala obcházeti.

Nejdál šla obmezení exekuce při šlechtických svěřenstvích, kde se připouštěla reální exekuce jen na požitky (vnucenou správou), nikoliv však také na samu podstatu statku (nuceným prodejem). Podobně je tomu nyní u nás nejen ve příčině obdobných fideikomisům rolnických nedílů (§ 36 přídel. zák.), ale i ve příčině veškerého zabraného velkého majetku pozemkového (podle § 8 zák. zábor.). Již dříve pak bylo u nás zmíněnými zákony z roku 1918 dočasně znemožněno beze zvláštního svolení úředního i samo exekuční zatížení všelikých statků deskových, ba na Slovensku všech pozemků vůbec.

Jiného rázu byla obmezení exekuce v některých jiných zemích. Ve Spojených státech severoamerických byla v letech 1862 až 1891 poskytnuta více než milionu nových osadníků zdarma státní půda (po 80 až 160 akrech, 1 akr = 0·4 ha) s podmínkou, že ji po pět let budou držeti a sami vzdělávat; půda ta pak byla vyloučena z veškeré exekuce pro ony dluhy majitele, které vznikly před získáním jejím. Tím mělo být i osobám hospodářsky ruinovaným umožněno opět se svou příčinlivostí povznést; věřitelům jejich pak se nedála křivda, protože dlužníci nabývali nového toho majetku od státu darmo. Zván byl »domovinou«, »homestead«. Pro nově vzniklé dluhy mohl však být zavazen i exekvován beze všeho obmezení (aby noví osadníci mohli si úvěrem opatřit potřebný provozovací kapitál).

Jednotlivé státy Unie zaváděly domoviny již dříve, zejména Texas již roku 1839, s obsahem poněkud odchylným, ještě širším.¹²⁾

¹²⁾ Domovina vyloučena tu z exekuce pro veškery osobní dluhy majitelovy, mohla být exekvována jen pro dluhy hypotekární, uzavřené se souhlasem jeho manželky. Zákony o tom, t. zv. home-stead exemption laws, neosvědčily se však valně než ve výjimečné době, pro niž původně byly vydány a jejíž zvláštní potřebě právě byly přizpůsobeny. Později spíše jen škodily, ochromující legální úvěr farmářů a nutíce je do rukou lichvářů.

Také v Evropě bylo pak po vzoru americkém usilováno o zřízení podobných »domovin« (biens de famille, Heimstätte a pod.). Tak ve Francii podle zákona z roku 1909 mohl majitel domu, samotného nebo s pozemky, v hodnotě nejvýš 8000 fr., když tam s rodinou osobně bydlil a pozemky obhospodařoval, prohlásiti je za domovinu; ta pak nejen že nemohla být dále zadlužena, ale nesměla na ni ani exekuce býti vedena, kromě výjimečných případů v zákoně stanovených (pro dluhy, vzniklé před zřízením té domoviny, pak exekuce na užitky její pro dlužné daně, alimenty a pod.). Zciziti ji však vlastník mohl (jen svolení manželky neb rodinné rady se k tomu vyžadovalo v jistých případech); rovněž mohl kdykoliv zrušiti prohlášení její za domovinu.

Snahy o zřízení podobných domovin, vyňatých zčásti i z exekuce, vyskytovaly se pak i u nás v Čechách zmíněnou osnovou z roku 1898 o statcích ochranných a domovinách, i v bývalém Rakousku, Německu, Itálii atd., ale bez výsledku. Ve Švýcarských bylo výsledkem jich jen chudé rámcové připuštění domovin v novém švýc. obč. zákoníku z roku 1907. Zato vydatně obmezena exekuce na jisté minimum pozemkové držby v Srbsku (proti soukromým věřitelům vůbec: dům, dvůr a pět jiter půdy, proti eráru bernímu jen dům a 20 arů; toto minimum též nezcizitelné a zadlužitelné jen do jedné poloviny ceny a pouze v případech zákonem stanovených) a v Rumunsku (dům, dvůr a pole bývalých nevolníků).

Ad 5. Hlad drobného lidu po půdě vede skoro všude k abnormálnímu zjevu, že za jednotlivé pozemky (parcely) dociluje se kupní ceny často mnohem vyšší, než co odpovídá poměru jich k ceně celých statků i poměru k hodnotě výnosu z parcel těch. Toho využítkovávali záhy po zavedení volné dělitelnosti pozemků ziskuchtiví jednotlivci a bohužel leckdy i některé peněžní ústavy tak, že nejen prodávané již selské statky kupovali, rušili a po parcelách s velkým ziskem rozprodávali, ale i různými, nepřilíš vybranými prostředky přiváděli pro svůj zisk také jiné statky selské do prodeje, dobrovolného neb i exekučního.

Proti takovému řemeslnému tříštění selských usedlostí t. zv. **parcelářstvím** bojováno v různých zemích různě: Vysokým zdaněním takových »obchodů« (jako v Koburg-Gotě), odnětím poplatkových úlev při nich, prohlášením jich za živnost koncesovanou, rozšířením trestních předpisů o lichvě také na ně (něm. zák. o lichvě z r. 1893), vyžadováním zvlášť přísných formalit pro ně (písemné smlouvy, veřejné dražby, povinnost ohlásiti veřejně předem

každou parcelaci, (tak Württembersko již zákonem z roku 1853), zákazem prodati dále koupený selský statek beze zvláštního svolení před uplynutím jisté doby jinak než v celku (taktéž Württembersko), poskytnutím práva předkupního obci a jistým korporacím (Bavory zákonem z roku 1910) nebo i prohlášením každé výdělečné parcelace za čin trestný (starší bavor. zák. z roku 1852) atd.

Podobné snahy u nás zůstaly dlouho bez výsledku. Až druhá novela k zákonu záborovému prohlásila parcelování zabrané půdy bez předchozího svolení Pozemkového úřadu vůbec za přečin, spojený s citelnými tresty na svobodě i majetku (§ 18 a).

Ad 6. »Pozemkovou reformou« v užším slova smyslu zvány bývají novější snahy nejen agrárně, ale i všeobecně sociálně-politického rázu, které vidí hlavní příčinu sociálních béd a nesnází v pozemkové rentě, jak venkovské, tak hlavně městské, a proto hledají nápravu v odstranění té renty, po případě v převedení jejím s jednotlivých majitelů pozemků na celek. Zakladatelem toho směru byl americký národohospodář Henry George, který spisem »Progress and poverty« z roku 1879 a neúnavnou osobní agitací získal v Americe i Anglii mnoho přívrženců svým myšlenkám: Že zdrojem vši bídy je nespravedlivá renta pozemková, jež stlačuje mzdy, vyvolává vedle ohromného bezpracného přepychu několika osob krutou nouzi mnohých, vyvolává i krise obchodní a odbytové atd.; že nutno tedy odníti tuto rentu jednotlivcům a předati celku (bez náhrady, jako při zrušení otroctví nedostali právem náhrady otrokáři), a to tak vysokou daní pozemkovou, aby právě celou tu rentu vyčerpala; všechny ostatní daně mohly by pak být odstraněny (proto zvání přívrženci jeho »single tax men«).

Jinými cestami snažili se dosáti odstranění pozemkové renty němečtí »Bodenreformer«. Vyšli sic z George, ale brzo odchytil se od něho již první jejich vůdce F l ü r s c h e i m, vida pomoc jen v plném zestátnění veškeré půdy. Státu má připadnouti právo předkupní na všechnu půdu, takže by se postupně dostala všechna do jeho vlastnictví. Stát by jí pak jednotlivcům pronajímal; volným častým pronájmem by se zjistila výška vlastní renty pozemkové, ta by pak zůstala státu celá ve formě nájemného pro účely všeobecné, kdežto pachtýř by z půdy dostával jen spravedlivou odměnu za svou práci a úrok z vloženého kapitálu.

Nynější velmi čilý vůdce celého hnutí Adolf D a m a s c h k e nechce však již zásahů tak radikálních, ani zestátnění vši půdy, ani konfiskace celé renty pozemkové; chce jen pozvolný vývoj, jenž

by dosavadní tu rentu sice vlastníkům již ponechával, ale zvětšování její a tvoření nové bránil různými prostředky: Zdaněním půdy podle skutečné nynější ceny, vyvlastňovacím právem obcí k městským pozemkům nezastaveným a předkupním právem obcí, po případě státu ve příčině venkovské půdy exekučně prodávané, pak daní z přírůstku hodnoty půdy, záměrnou vnitřní kolonizací atd. Hnutí má své časopisy i jiné publikace a dosáhlo v Německu již do r. 1909 přes 600.000 organizovaných přívrženců. I když teoretický jeho základ není nesporný, nelze mu upřítí nemalých cenných zásluh, hlavně v oboru politiky komunální.

Ad 7. Snahy, zasáhnouti *positivně* do dosavadního rozdělení pozemkové držby, jeví se hlavně v t. zv. **vnitřní kolonizaci**. Pověščně vzato, *záleží v tom*, že velké soubory půdy, buď dosud neobdělané (rašeliniště, stepi a pod.) nebo již kultivované, nalézající se v rukou státu neb jiné »mrtvé ruky«, po případě i vykoupené z rukou soukromých velkostatkářů, rozdělí se na přiměřený počet malých nebo středních usedlostí, jež se za výhodných podmínek přenechávají do vlastnictví nebo pachtu vhodným »kolonistům«.

Cíle vnitřní kolonizace bývají různé: Populační, sociální, hospodářské, vnitřněpolitické i národnostní, ale národohospodářské a sociálně-politické *účinky* dobře provedené vnitřní kolonizace, jsou-li tu ovšem podmínky jejího zdaru, (o nichž se hned zmíníme), jsou vždy vítány: Půda dostává se do rukou mnohem četnějších rodin zemědělských, stává se zdrojem výživy mnohem většího počtu osob než dříve, bývá pečlivěji a s větší láskou obdělávána, výnosy z ní získávané jsou v některých oborech značně větší a hodnotnější, a mimo to možno při tomto převodu jejím stanoviti řadu účelných opatření, čelících k zachování a hospodářskému posílení nově tak zakládaného kmene středních a malých zemědělců.

Zklamaly však celkem naděje, kladené někde ve vnitřní osídlování také v tom směru, že se získá jím při osazování zcela malých nesoběstačných usedlostí též značnější rozmnožení trvalých zemědělských dělníků. Nejen že není možno tvořiti příliš mnoho tak malých usedlostí, ale zpravidla není ani dost uchazečů o takové jen dělnické usedlosti a dokonce bylo by nemožno i nerozumno brániti osadníkům na nich, aby hleděli takovou usedlost co nejdřív si rozšířiti nebo vyměnit za soběstačnou, jak obyčejně činí. Nadto naopak také uchazeči o větší, soběstačné usedlosti berou se nejčastěji i nejvýhodněji právě z kruhů zemědělských dělníků, podru-

hů, domkařů a pod., zmenšují tedy do jisté míry i počet dosavadního dělnictva zemědělského.

Podmínkou zřadu vnitřní kolonisace je nejen dostatek půdy vhodné pro ni, ale i dostatek vhodných kolonistů a dostatek provozovacího kapitálu u nich nebo pro ně. Ježto výhoda malých a středních hospodářství jeví se hlavně u těch oborů zemědělství, které vyžadují pečlivé a včasné práce (chov hospod. zvířectva, pěstování zeleniny, vína, ovoce a pod.), hodí se ke kolonizaci zpravidla jen půda, těmto oborům příznivá: s hojnými lukami a pastvinami, dostatečnou vlhkostí neb snadným zavlažováním, anebo zvláště úrodná půda zahradní, vápenité svahy vinařské atd. atd. Kolonisté musí být zemědělství znalí, zvyklí práci zemědělské, schopní k ní i k řízení samostatného zemědělského závodu (také jistý obchodní talent musí tedy míti, zvláště v nové době, schopnost kalkulační i účetnickou atd.), musí mít i zálibu pro práci tu atd. Jinak zpravidla záhy utekou od namáhavého toho povolání a všechna práce i náklad na kolonizaci vynaložené jsou zmařeny.¹³⁾ Samozřejmě je také potřeba, aby kolonisté buď hned s pozemkem dostali nebo sami měli nebo za výhodných podmínek si mohli opatřiti nutný kapitál k výstavbě potřebných budov, k zakoupení živého i mrtvého inventáře i pro vlastní provozování hospodářství, výživu a mzdy do první sklízne atd. Jinak pracuje vnitřní kolonisace jen do rukou lichvářů, parcelářů a po případě i velkostatků, jež na konec v exekuci lacino skoupí statky kolonistů, nemohoucích se udržeti. Další podmínkou úspěchu jest, aby také poměry místní, půdní, tržní, dopravní a pod. umožňovaly novým zemědělcům zdat; nutno zejména postarati se předem o přiměřené komunikace v osídlovaném území.

Vývoj. Nehledě k ojedinělým pokusům starším¹⁴⁾ a ke zmíněným již severoamerickým »domovinám«, možno za počátek mo-

¹³⁾ Tak prý vláda Queenslandu v době těžké průmyslové krise r. 1906 usadila nezaměstnané dělníky na hotových malých farmách (s 2 ha připravené půdy i s dobytkem, náradím i náčiním) a ku placení mírných dávek za ně poskytl jim delší lhůty. Po pěti letech však přes to zjištěno, že většina jich utekla zase do měst, zbylí pak byli z největší části v úpadku. (Podle Rolíčka, Agrární politika, str. 82.)

¹⁴⁾ Vzpomeňme jen na »lex agraria« Tiberia Graccha z roku 133 př. Kr., podle něhož měl každý, kdo držel přes 500, po případě 1000 jiter státní půdy, vrátit přebytek za jistou náhradu státu, jenž pak z toho dával zchudlým občanům po 30 jitrech do levného pachtu, použiv k financování velké té akce státem zděděného pokladu pergamského krále Atta-

derní vnitřní kolonisace považovati pruskou kolonizaci v Poznaňsku a Západních Prusích, zavedenou zákonem z r. 1886, za účely hlavně germanisačními, pomocí rovněž již zmíněných statků rentových, jichž poměry blíže upraveny několika zákony pozdějšími. Fondem 100 mil. marek, později ještě značně rozmmoženým, mělo býti soustavně prováděno zakupování polských velkostatků a rozdělování jich německým kolonistům. Jakožto orgán výkonný zřízena zvláštní »osídlovací komise« z nejvyšších úředníků králem jmenovaných. Zakoupené velkostatky rozdělovány jednak na statky selské, schopné úplně vyživiti normální selskou rodinu, jednak na menší usedlosti zv. osadnické, určené pro dělnictvo.¹⁵⁾ Komise jim statky buď pronajímala nebo častěji přímo prodávala, a to za hotové nebo (mnohem častěji) za pevný roční peněžní důchod čili rentu, kterou se nabyvatel zavázal platiti buď přímo prodávajícímu nebo častěji některé z rentových bank, jež už dříve (od r. 1850) v Prusku spolupůsobily při vyvazení pozemků a také zde povolány ke zprostředkující součinnosti (zákonem z r. 1891). Ty pak vyplatily prodávajícímu hned plnou cenu statku ve svých 3½% rentových dluhopisech, jichž prodejem mohl si on kdykoliv opatřiti hotové peníze, kdežto nabyvatelé nových usedlostí, zvaných pak »statky rentovými«, platí bance v rentě, se strany banky nevypověditelné, kromě úroků jen malou (zpravidla ½%) umořovací kvotu, takže za řadu let (56½ nebo 60½) budou mít usedlosti jistě renty prosté, mohou se však, není-li výslovně jinak smluveno, po šestiměsíční výpovědi zbaviti renty již dříve vyplacením kapitalisované její hodnoty. Rentové banky poskytovaly kolonistům na jejich žádost též jistý úvěr zařizovací a provozovací, rovněž ve lhůtách umořitelný a se strany bank nevypověditelný. Ovšem byla až do zániku renty velmi značně omezena práva nabyvatelova nakládati takovým statkem rentovým mezi živými i na případ smrti. Zákonem z r. 1896 prohlášeny pak vůbec statky rentové, pokud jsou hospodářsky samostatné, za statky »nápadnické« (viz výše), a to bez omezení na dobu trvání renty. Roku 1908 dáno komisi i právo vyvlastňovací.

Illy III.; vzpomeňme na rozsáhlé kolonisace římských císařů pomocí vysloužilých vojáků, vzpomeňme na kolonisační vznik přečetných Lhot a Újezdů i na německé kolonie u nás, na vznik českých kolonií v Chorvatsku, Uhrách atd.

¹⁵⁾ Ty měly hlavně brániti »útěku z venkova«, udržovati zemědělské dělnictvo doma a poutati k půdě na vhodných místech také průmyslové dělníky a drobné řemeslníky.

Výsledky, jichž záhy docílila osídlovací komise, vedly k rozšíření podobné vnitřní kolonizace a tvoření rentových statků i v jiných částech Pruska, později i jinde. Formy ovšem poněkud upraveny.¹⁶⁾

Výsledky konečné posuzují se různě. Nehledě k nemravné tendenci germanisační v krajích polských i některých jiných (Šlesvicko-Holštýnsko), jež ostatně ne vždy dosáhla svého účelu (vyvolala polskou protiakci, leckde víc než paralyzující ty účinky), ukazují někteří na blahodárné utvoření a osídlení spousty nových malých a středních selských statků¹⁷⁾; počítají, že tato akce jen do roku 1908 zachránila nebo znovuzískala pro zemědělství v Prusku na 157.000 lidí; poukazují na veliký vzrůst počtu dobytka a rozvoj intenzivnějších kultur (zelinářství, ovocnářství atd.) vlivem této kolonizace, i na blahodárné účinky její též na okolí (příklad, hospodářské vyučování, spolčování, družstevnictví). Na druhé straně vytýká se schematické, často poměrům kolonisty nepřiměřené určování velikosti rentových statků, nebo že z důvodů národnostních dělí se i velkostatky k tomu nevhodné (zařízené na pěstování brambor průmyslových a pod.), že celé akce využívali mnozí velkostatkáři k nepřiměřeně výhodnému zpeněžení své půdy, a že by vůbec za těch 700 mil. Mk., jež na tuto akci do války věnovány, dalo se pro vytvoření zdravého selského stavu vykonati mnohem víc, kdyby jich bylo účelně použito bez národnostní tendence. —

Z podobných i jinakých pozdějších akcí vnitřně osídlovacích jsou zvláště poučny *akce britské, dánské, španělské a ruské*, zejména pak ovšem akce *poválečné*, především velká poválečná reforma pozemková u nás.

¹⁶⁾ Tak na př. použito pro akci tu i »generálních komisí«, ustavených již roku 1817 pro účely vyvazení půdy, i několika soukromných společností, jen za tím účelem za účinné podpory státu zřízených (na př. Deutsche Ansiedelungsgesellschaft, Pommersche Landgesellschaft, založ. roku 1903, Ostpreußische Landgesellschaft, založ. roku 1905 atd.); za války zřizovány hlavně též pro válečné poškození, také v Bavořích, Sasku a j. »Generální komise« však neprováděly osídlování samy, nýbrž jen je zprostředkovaly a při něm pomáhaly.

¹⁷⁾ Jen původní »osídlovací komise« usadila do roku 1910 přes 18.000 rodin zemědělských na víc než 265.000 ha půdy a mimo to 380 dělnických rodin jen s domkem a zahrádkou, zřídila 295 zcela nových obcí a 340 menších nových osad, přičleněných k obcím již stavajícím atd.; do konce roku 1915 zřídila osídlovací komise 19.544 rentových statků a 2176 statků nájemních, poněvíc o 10 až 20 ha, ale i menších i větších, celkem s 309.000 ha půdy.

Ve *Velké Británii*, kde poměry rozdělení půdy jsou, jak jsme viděli, zvláště nepříznivé, byla (po malém zdaru dřívějších pokusů o zákrok pomocí zvláštních společností rázu dobročinného) zákonem z r. 1892 uložena hrabským radám v *Anglii* a *Skotsku* povinnost opatřiti koupí nebo pachtem půdu pro drobná hospodářství (»small holdings«) ve výměře od 1 do 50 akrů (20 ha), o něž se každý mohl hlásiti; když se ukázala malá účinnost zákona¹⁸⁾, byly novým zákonem z r. 1907 dozor nad celou akcí a po případě i provádění její svěřeny ministerstvu zemědělství a dovolena pro účely její i expropriace půdy. Nabyvatel musí složiti 20% ceny zřízené malé usedlosti, dalších 50% se umořuje v 50 letech a zbytek zůstává na statku váznouti jakožto vypověditelná renta. Nový vlastník podroben ovšem různým omezením v právu nakládati statkem mezi živými i na případ smrti. Také jen do nájmu mohou být takové usedlosti dávány novým osadníkům. Od r. 1907 do r. 1912 získáno tak přes 62.000 akrů půdy asi pro 12.000 nových malých usedlostí, většinou o výměře menší 5 ha; úspěch akce byl tedy nepoměrně větší než dříve, ale celkem přec jen nepatrný, neboť pomocí její se za těch šest let jen asi 1/2% zemědělských dělníků anglických osamostatnilo (podle výsledků agrární ankety z r. 1913). Za příčinu udává se obtíž sehnati oněch 20% ceny na hotovosti a opatřiti osadníkům nutná stavení, jakož i veliký odpor nájemců.

Předtím již bylo v *Anglii* zákonem z r. 1887 a pozdějšími dodatky (z r. 1890, 1894, 1907) uloženo místním úřadům, aby koupí nebo pachtem, od r. 1907 také i vyvlastněním opatřily půdu pro dělníky, kteří se hlásí o nájem malých dílců (»allotments«) do 1, později až do 5 akrů (= 2 ha). Do roku 1909 pronajato jich tak přes 90.000 a mimo to vedla akce ta i mnoho velkostatkářů k hojněmu pronajímání malých dílců půdy dělníkům.

V *Irsku* půjčuje stát malým zemědělcům, hlavně nájemcům levně potřebný kapitál k zakoupení malých usedlostí, jichž počet tím poslední dobou před válkou značně vzrostl.

V *Dánsku* umožňuje stát od r. 1899 nabytí malých rentových statků (státních domovin, zpravidla o 3 1/2—5 Tonder Land = 1.93—2.76 ha) zemědělským dělníkům, později i jiným drobným lidem (pachtýřům a rybářům, venkovským řemeslníkům, dělníkům cihelen a pod.), zaměstnaným aspoň částečně v zemědělství; po-

¹⁸⁾ Do roku 1906 získaly hrabské rady pro akci tu celkem jen 790 akrů půdy!

skytuje jim na to zápůjčky až do devíti desetin celé kupní ceny¹⁹⁾ na nízký úrok (zprvu pouze 3%, později 4%) s mírným umořováním, počínajícím od r. 1904 vždy až šestým rokem držby statku. Rentový statek nesmí být bez úředního svolení ani zcizen ani rozdělen, ani s jinými spojen a musí být řádně obhospodařován pod dohledem zvláštních komisí. (V letech 1900 až 1912 zřízeno jich celkem 6275.)

Podobně upravena otázka dělnického kolonátu v *Norsku*, kde zvláštní státní banka stavební a pro dělnické osídlování, roku 1903 zřízená, poskytuje na to levný umořitelný úvěr až do devíti desetin odhadní ceny, a ve *Švédsku* (do pěti šestin ceny).

Jinak řešena otázka ve *Španělich* (zák. z r. 1907). Nemajetným a nezaměstnaným rodinám dělnickým přidělováno tu z půdy státní neb obecní tolik, aby z toho mohly žít, a poskytnut i příspěvek až 1500 peset na zařízení hospodářství. Osadník měl povinnost půdu řádně obhospodařovati pod dohledem státním (vypisovány též ceny za dobré hospodaření), část jí zalesnit, státi se členem místních družstev nákupních a prodejních atd. Teprve po pěti letech stal se vlastníkem hospodářství, teprv po deseti letech mohl je třeba i prodati.

V *Rusku* podporována vnitřní kolonisace nejprv (od r. 1882) jen poskytováním levného úvěru do tří čtvrtin ceny a zprostředkováním celé akce pomocí zvláštní »selské banky«, pro to zřízené²⁰⁾; později (od r. 1895) banka ta sama směla kupovati velkostatky, dělit je a předávati sedlákům. R. 1906 jala se tam vláda Stolypinova prováděti reformu pozemkovou ve velkém slohu: pracovala ke zrušení soustavy »mirové«²¹⁾, zřizovala z

¹⁹⁾ Podle nového domovinářského zákona z roku 1921 jen do $\frac{9}{10}$ hodnoty domoviny, nejvýš 22.000 Kr, s podporou na výstavbu budov do $\frac{9}{10}$ hodnoty domoviny; v prvních pěti letech platí se jen úrok $4\frac{1}{2}\%$, poté ještě 1% úmor. V letech 1900/1901 až 1921/1922 bylo tam celkem 9861 domovinám půjčeno 56.4 mil. Kr. — O vzniku a významu celé akce viz čl. »O vývoji poz. reformy v Dánsku« ve IV. roč. »Poz. reformy«, str. 178—181.

²⁰⁾ Zprostředkovala do roku 1894 koupí přes 2 a půl milionu hektarů půdy.

²¹⁾ Společně to držby pozemků s častým dělením jich do užívání jednotlivých rodin (viz níže § 25). Kdežto dříve bylo možno takové společenství zrušiti jen za podmínek zvláště těžkých, stanoveno nyní, že ke zrušení míru stačí prosté usnesení dvoutřetinové většiny obce. Mimo to mohl však každý účastník kdykoli vystoupiti ze společenství a žádati, aby mu jeho podíl z míru neb »obščin« byl předán do soukromého vlastnictví. Malý, úvěru neschopný, donucen zrušením společenství stát se dělníky

půdy státní, mirové i velkostatkářské pomocí selské banky a zvláštěních »agrárních komisí« spoustu selských usedlostí, jež přenechávala uchazečům za podmínek velice výhodných do plného soukromého vlastnictví (úvěr až do 100% ceny půdy). Do roku 1914 převedena tak do rukou selských chromná spousta půdy, větší než celé Německo; s akcí spojeno i rozsáhlé scelování pozemků, místy celé vesnice přestavěny a účelně rozestřeny po obdělávané ploše. Reforma, zvaná Stolypinova, prováděna vůbec energicky, rychle a se zdarem²²⁾, byla však bohužel přerušena světovou válkou.

§ 21. Naše poválečná reforma pozemková. Vznik a obsah příslušných zákonů a nařízení.

Účinky světové války a ruské revoluce (viz konec §u 19) neohly arci zůstatí bez vlivu také na poměry u nás, zvláště když — jak jsme viděli v §§ 14 a 18 — rozdělení půdy tu nikterak neodpovídalo ideálům, ani zemědělským, ani sociálním. Přirozeně tedy úprava poměrů držby pozemkové a otázka vnitřní kolonisace patřila k prvním problémům, jež se v mladé naší republice naléhavě hlásily o rozřešení hned po velké změně z 28. října 1918.

Již »Národní výbor« vydal zmíněný zákon o obstarování deskových statků, (hned 9. listopadu 1918), chtěje tak předejiti maření příští pozemkové reformy právními jednáními ustrašených majitelů nejdůležitějších velkostatků u nás. A sotva ustavenému prvním, revolučnímu »Národnímu Shromáždění« předložena celá řada návrhů na úpravu právních poměrů k půdě a jejího rozdělení. Zřízen zvláštní výbor pro zkoumání jich a pro vnitřní kolonisaci (»výbor kolonisační«), později »pro pozemkovou reformu« vůbec, a z jeho prací, podepřených četnými anketami a poradami se znalci, často však rušených úpornými boji politických stran, i nakonec ovládaných kompromisy sjednanými mezi nimi, vzešla řada dalekosáhlých zá-

na velkostaticích nebo v městech. Větším, úvěru schopným, umožněno zvětšení podílu na soběstačné usedlosti. Peníze opatřeny vydáním bankovních dluhopisů.

²²⁾ Bývá jí někde vytýkáno zanedbávání nejmenších zemědělců, schematičnost a překotnost, ale po mém soudu neprávem. — Také v Sibiři prováděla ruská vláda počátkem tohoto století velkolepou vnitřní kolonisaci. Jen roku 1913 usadila tam nově přes 49.000 rodin zemědělských. — Bližší viz hlavně v Dra. K. v. Dietze »Stolypinsche Agrarreform u. Feldgemeinschaft« (Lipsko 1920).

konů, nařizujících nové rozdělení půdy u nás v rozměrech velkopých.¹⁾

První byl zákon **záborový** z 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n.²⁾. Za výslovným účelem »aby byla provedena úprava pozemkového majetku«, prohlášen všecken »velký majetek pozemkový« v území celé republiky za »zabraný« státem. Tím vytvořen (z podnětu prof. Dra. Krčmáře) zcela nový právní pojem: »**zábor**« pozemků. Znamená, že stát nabyt v okamžik působnosti toho zákona (24. dubna 1919) bez dalšího, ale také beze změny v osobě vlastníků, výhradného práva, každý ten zabraný majetek bez ohledu na vůli vlastníků podle potřeby přejímá — pokud ho nepodrží sám pro účely všeobecně prospěšné — přidělovati jej postupně do vlastnictví nebo pachtu osobám v zákoně určeným: »malým zemědělcům, domkařům, drobným živnostníkům, bezzemkům, a to zvláště příslušníkům ozbrojené moci čl. a válečným invalidům, kteří by na půdě chtěli a mohli hospodařiti, pak i družstvům, složeným z uvedených osob, družstvům bytovým, spotřebním a zemědělským, obcím a jiným veřejným svazkům k účelům všeobecně prospěšným, vědeckým a humanitním ústavům«³⁾. Další právní účinky záboru jsou: Na zabraném statku jest nejen oprávněn, ale i povinen nadále hospodařiti — a to hospodařiti řádně —

¹⁾ Podrobnější historii vzniku jich viz v úvodu mého komentáře k zákonům těm (sv. V. Weyrovy Sbírký zákonů čl.: »Zákony o pozemkové reformě s přísluš. nařízeními. Úvodem a výkladem opatřil prof. Dr. Dobroslav Krejčí. Část I.« Brno 1921), str. 9*—21*, 24* a 25*. Tamtéž (str. 21*—24*) zevrubný soupis literatury o naší poz. reformě až do doby vydání toho komentáře; novější viz hlavně v časop. »Poz. reforma«. Z hlasů německých, zejména Ing. u. Dr. rer. pol. C. Worliczek: Grundlagen, Grundgedanken u. Kritik der tschechosl. Bodenreform (Liberec 1925), Dr. W. Gutmann, Die Bodenreform, wie sie nicht sein soll (Praha, bez roku); Dr. Jos. Wiehen, Die Bodenreform der Tschechosl. Republik (Berlín, 1924). Z angl. L. El. Textor, Land Reform in Czechoslovakia (Londýn, 1923).

²⁾ Doplněn byl jen v několika menších věcech první novelou z 11. července 1919, č. 387 Sb. z. a n., daleko více však důležitou novelou druhou, z 11. března 1921, č. 108 Sb. z. a n.

³⁾ § 10 zák. z. Bližší určení osob těch ponechává zák. z. zákonu zvláštnímu. Přidělový zákon pak v §u 1 rozšířil okruh jich o zemědělské a lesnické zaměstnance a zvláště legionáře, pozůstalé po těch, kdo padli ve válce za vlast nebo zemřeli následkem služby válečné, a kromě družstvům a ústavům svrchu zmíněným připustil přiděl i jiným sdružením a zařízením, stejné cíle sledujícím.

ten, kdo na něm měl právo hospodařiti dosud (vlastník, pachtýř, obročník, jiný uživatel atd., § 6 z. z.). Vlastník jeho pak nepozbývá sice vlastnictví, ale nesmí ho bez úředního souhlasu (zprvu ministerstva zemědělství, pak SPÚu) ani zciziti, děliti neb zaváditi, ani propachtovati⁴⁾; jinak bylo takové jednání zprvu sice platné, ale proti státu bez právních následků⁵⁾, později však prohlášeno bylo vůbec za neplatné, po případě i za trestné.⁶⁾ Na zabraný majetek možno vésti exekuci jedině vnučenou správou (§ 8). Vlastníci živého i mrtvého inventáře, slouživšího hospodaření na přejímané části zabraného statku, jsou povinni prodati jej státu za plnou cenu (§ 12). Jinak zůstávají práva a závazky, zabraného majetku se týkající, zábořem nedotčeny (§ 17).

Za velký majetek pozemkový prohlášen tu každý soubor nemovitostí s jejich příslušenstvím, který činí u téže osoby nebo zcela týchž spoluvlastníků více než 150 *ha* půdy zemědělské (rolí, luk, zahrad, vinic a chmelnic) nebo 250 *ha* půdy vůbec; manželé nerozvedení považují se při tom za osobu jedinou. Soustředí-li se kdykoli později v týchž rukou takováto výměra svobodného majetku pozemkového, jest rovněž bez dalšího zabrán hned v okamžiku toho soustředění, při čemž se za osobu jedinou považují též rodiče a děti, (aby se zabránilo obcházení zákona rozdělováním držby) (§ 2 a 4).

Majitelé zabraných statků a jejich dědicové mají však právo žádati, aby jim bylo z nich propuštěno ze záboru 150 *ha* zemědělské nebo 250 *ha* celkové půdy, po případě i více, nejvýše však 500 *ha* (§ 11).

Vyloučeny ze záboru jsou *a*) objekty právně i hospodářsky samostatné, jež neslouží hospodaření na zabraných nemovitostech, a *b*) majetek zemský, okresní a obecní (§ 3).

⁴⁾ Za udělování souhlasu k tomu platí se podle §u 61 před. z. dosti značné poplatky ve prospěch zlevnění půdy přidělové a podpory kolonisece.
⁵⁾ a to zpravidla i tehdy, stalo-li se sice před platností zák. z., ale po 28. říjnu 1918 (původní § 7 z. z. a jeho § 18).

⁶⁾ Plnění i přijetí plnění smlouvy o zcizení nebo dělení zabraného majetku před svolením SPÚu prohlášeno za přestupek, trestný vězením až do 6 měsíců a po případě mimo to pokutou do 50.000 Kč, parcelace pak za přečin, trestný tuhým vězením do 1 roku a po případě ještě pokutou do 1.000.000 Kč. Stejně je trestno spolupůsobení při jednom neb druhém, děje-li se z důvodů zjištěných nebo výdělečných. S tresty může soud spojití též ztrátu živnostenského oprávnění vinníka-živnostníka. (§ 7, 18a a 18b zák. z. ve znění II. novely.)

Za to může pozemkový úřad, — jehož prostřednictvím stát zábor vykonává (§ 15) a jenž později nazýván je Státním Pozemkovým Úřadem (SPÚ); — tam, kde naléhavé místní potřebě nestačí půda zabraná, použití pro účely tohoto zákona i menších souborů, nedosahujících výměry svrchu zmíněné; ty však musí vyvlastniti (§ 14). Zabraný majetek jest vyšetřiti a uvésti v patrnost knihovní poznámkou záboru (§ 16, provedený nařízením č. 61 Sb. z. a n. z r. 1920).

Takový jest v podstatě obsah tohoto základního, jaksi rámcového zákona naší pozemkové reformy. K doplnění a provedení jeho vydána pak kromě zmíněných dvou jeho novel řada zákonů dalších: č. 330 Sb. z r. 1919, jímž zřízen zmíněný pozemkový úřad, zákon o hospodaření na zabraném majetku pozemkovém (č. 118 Sb. z r. 1920, s malou opravou č. 251 z téhož r.), pak hlavně zákony: přídělový (č. 81 Sb. z r. 1920), úvěrový (č. 166 Sb. z r. 1920) a náhradový (č. 329 Sb. z r. 1920), se řadou novel k nim a jiných doplňků i prováděcích předpisů.⁷⁾

Náhradový zákon stanoví nejprv zevrubně způsob převzetí zabraných statků: Dává pozemkovému úřadu právo vykonati na zabraném majetku všeliké přípravy pro to nutné (prohlídka, měření atd.), a vydává podrobné předpisy o poznámce záboru v pozemkových knihách, o vyrozumění vlastníka a způsobu uplatnění jeho práva na propuštění zákonné části statku (podle řu 11 z. z.), pak o výpovědi osobám na statku hospodařícím a o jednotlivostech převzetí sama, a poté o *náhradě* za přejímaný majetek: Obmezuje odkazem na mírové smlouvy velmi podstatně původní předpis záborového zákona o převzetí bez náhrady⁸⁾, takže ve skutečnosti převezme se bez

⁷⁾ K zák. o poz. úřadě viz zák. č. 454 Sb. z r. 1919 a 36 Sb. z r. 1922, nař. 451/1920 (= č. 451 Sb. z. a n. z r. 1920), 225/1921, 63/1922, 108/1922 a 277/1922, a vyhláš. 535/1919, 19/1920, 192/1921, 413/1921, 42/1922, 44/1922, 309/1922 a 105/1924. K zák. přídělovému: zák. 254/1920, 154/1921, 126/1922, 214/1922 a 38/1926; nařízení 623/1920, 665/1920, 171/1921, 117/1922, 148/1922 a 196/1926; vyhl. 56/1923. K zák. úvěrovému: nař. 134/1921 a 375/1922, vyhl. 68/1921 a 49/1923. K zák. náhradovému: novela 220/1922, j. zák. 130/1921, 77/1922 a 215/1922; nař. 536/1920, 575/1920, 630/1920, 53/1921, 189/1921, 496/1921, 78/1922, 221/1922, 222/1922, 296/1922, 305/1922, 318/1922, 360/1922, 361/1922, 374/1922, 29/1923, 46/1923, 74/1923, 239/1923, 192/1924, 280/1924, 237/1925 a 219/1926.

⁸⁾ Měl být bez náhrady převzat též majetek příslušníků nepřátelských států, bývalé panovnické rodiny Habsbursko-Lotrinské, majetek,

náhrady pouze majetek nadací, spočívajících na právech ze šlechtictví — u nás jak známo, zrušeného —, byly-li nadačním úřadem prohlášeny za zrušené.⁹⁾ Dosud se však ani tento předpis nepraktikuje, takže dosud ve všech případech děje se převzetí za náhradu.

Náhradou čili přejímací cenou má býti zpravidla cena vyplývající z průměru cen docilovaných v l. 1913 až 1915 za nemovitosti toho druhu při prodeji hospodář. celků v rozloze přes 100 *ha* z volné ruky, ale nemá být zpravidla vyšší než nabývací cena po 1. lednu 1900; při tom se vždy počítá 1 předválečná koruna za 1 Kč. Se zřením ke znehodnocení měny nemá tedy náhrada být než zlomkem skutečné nynější ceny. Při souborech přes 1000 *ha* se nízká ta cena ještě progresivně snižuje, původně o 5 až 40%, podle novely jen o 1/10% za každých 100 *ha*, nejvýše o 30%; od r. 1923 se však srážka ta opět zvyšuje každoročně o jednu dvacetinu, až zas do 40%. Srážky ty plýnou do fondu pro podp. vnitř. kolonise. Určováti přejímací cenu náleží pozemkovému úřadu¹⁰⁾, do jehož rozhodnutí možno si tu však stěžovati nikoliv obvyklou cestou správní (k nejv. správ. soudu, jako do všech jiných rozhodnutí jeho), nýbrž k jistým sborovým soudům I. stolice (v Praze, Brně, Bratislavě a

jehož užívání zakládá se na výkonu funkcí, úřadů a důstojenství cizozemských, majetek osob, které se hrubě provinily proti čsl. národu ve světové válce (§ 9 z. z.). Mírové smlouvy činí to nemožným neb aspoň tak sporným, že se předpisy ty vůbec nepraktikují. Jen majetek býv. panovnické rodiny připadl státu i podle mírových smluv; má se zaň sice platiti náhrada, ale nikoli dřívějším jeho majitelům, nýbrž do mezispojenecké reparační massy. Srov. zák. z 12. srpna 1921, č. 354 Sb. z. a n.

⁹⁾ § 36 náhr. z. Ve příčině »majetku bezprávně nabytého«, jenž podle § 9 z. z. rovněž měl býti převzat bez náhrady, obmezuje se náhr. z. na skromnou větu: »Zvláštním zákonem bude rozhodnuto o selské půdě bezprávně svedené a případech podobných« (§ 35). Dosud však zákona takového není.

¹⁰⁾ a to zprvu podle odhadu svými přísežnými znalci (§ 41—43 náhr. z.), později na podkladě stupnice cen, vyhlášené po zmocnění řu 41 náhr. z. vládním nařízením č. 53 Sb. z. a n. z r. 1921 s jeho doplňky, resp. změnami č. 222 a 296 Sb. z r. 1922. Jsou to složité tabulky násobitelů čistých výnosů katastrálních, vypočtených pro různé hospodářské oblasti, různé vzdálenosti hospodářského střediska půdy od hlavního odbytiště jejich výrobků a pro různé stupně těch čistých katastr. výnosů, podle materiálu i metody Ústavu prof. Dra. VI. Brdlika pro zemědělskou správu, se zvláštními tabulkami násobitelů čistých kat. výnosů, též pro stanovení ceny budov a plnorodých vinic i pro stanovení průměrné ceny lesa podle stáří porostu, různosti dřevin a pěti tříd bonity. Způsob používání těch tabulek je předepsán v 19 §šech cit. nařízení.

později též v Užhorodě); do jejich rozhodnutí připuštěny jsou nyní všechny obvyklé opravné prostředky.¹¹⁾ Pozemkový úřad snažil se však dosíci co možná dohody s vlastníkem o výši náhrady, a v ohromné většině případů se mu to dosud podařilo. Rozvrh přejímací ceny provede soud, v jehož pozemkových knihách je nemovitost zapsána, tak jako by byla prodána v dobrovolné veřejné dražbě. Co zbývá z ceny té po vyplacení nebo zajištění všech pohledávek se zák. zástavního práva, knihovních věřitelů a oprávněnců i pohledávek ze zaopatřovacího poměru, vyplatí SPÚ vlastníkově hotově nebo dá zapsati jako jeho pohledávku do »náhradové knihy«. Pohledávka ta se umořuje aspoň 1/2% ročně, je zúročitelna původně 3%, nyní 4% (vl. nař. 221/1922), se strany věřitele nevypověditelná; stát může ji však čtvrtletně vypovědět i zaplatiti buď hotově nebo umořitelnými dílčími dluhopisy ve stejné jmenovité hodnotě a se stejnou mírou úrokovou (nyní 4%).

Náhradovou knihou je kniha účtů náhradové banky, s příslušnými listinami a seznamy osobními a věcnými.¹²⁾ Náhradovými bankami mohou být obě naše Hypoteční banky, česká i moravská, Slezský pozemkový úvěrní ústav v Opavě, všechny spořitelny podle spořitelního zákona a všechny ústavy oprávněné vydávati zástavní listy, na Slovensku a v Podkarpatské Rusi pak tamní odbočky všech těch ústavů a event. tam zřízené veřejnoprávní ústavy peněžní. Ty všechny stanou se náhr. bankami skutečně teprve, přihlásí-li se k té službě a pověří-li je SPÚ funkcí tou. Mimo to může vláda k tomu určit některé ústavy neb úřady státní. Dosud byl službou tou pověřen jen poštovní úřad šekový¹³⁾, jenž vykonává veškeru účetní a pokladní službu při placení náhradových pohledávek a úroků státem.

¹¹⁾ Podle cit. novely, kdežto náhr. zákon sám nedopouštěl stížnosti k nejvyššímu soudu proti potvrzujícímu rozhodnutí II. stolice.

¹²⁾ Předpisy o vedení náhr. knihy a o náhradových bankách, obsahovaly původně §§ 62—71 náhr. z. Novelou byly §§ 62 a 63 vůbec zrušeny a ostatní pozměněny, podrobnosti pak ponecháno stanoviti vládním nařízením; to vyšlo 7. prosince 1922, jako č. 360 Sb. z. a n.

¹³⁾ Nařízením vlády ze 7. prosince 1922, č. 361 Sb. z. a n., s platností ode dne 18. prosince 1922. Musí tuto službu konati odděleně od ostatní své činnosti, používaje pro to pouze těch peněžních prostředků, jež mu poskytne SPÚ a které jest povinen zúročiti 3, po případě 4%. Za službu tu dostává ročně 0.6% z oněch částí přídělových cen, které stát nabyvatelům uvěří. Skutečně fungovati jako náhr. banka počal pošt. šek. úřad až na podzim 1923.

Přídělové ceny, t. j. ceny, jaké mají za pozemky jim přidělené platiti noví nabyvatelé zabrané půdy, mají uhraditi cenu přejímací (i se srážkami u souborů nad 1000 *ha*), interkalární úroky, výlohy spojené s výkupem i přídělem a nutné i užitečné náklady na všechny převzaté nemovitosti vůbec vynaložené, a mimo to přírážku ve prospěch fondu pro podporu vnitřní kolonisace, činící 15% z úhrnu všech těchto výloh a nákladů. Také tuto cenu určuje in concreto SPÚ; má ji odstupňovati nejen podle velikosti, ale i podle jakosti, druhu a polohy přidělených nemovitostí i podle účelu přídělu; jen úhrn přídělových cen musí se rovnati tomu, co svrchu uvedeno. Podobně má SPÚ stanoviti výši pachtovného neb nájemného při přídělu ne do vlastnictví, nýbrž jen do pachtu nebo nájmu.

Náhradový zákon obsahuje dále řadu předpisů o zabezpečení zaměstnanců na zabraném a přejímaném pozemkovém majetku¹⁴⁾; nařizuje pořízení soupisu všech těch zaměstnanců i pensistů a zřízení zvláštního »fondu pro zaopatření zaměstnanců velkostatků«, do něhož stát přispěl 5 mil. Kč a vlastníci zabraného, ale dosud nepřevzatého velkého majetku pozemkového jsou povinni přispívati ročně 3 Kč z každého 1 *ha* půdy nad 250 *ha*.¹⁵⁾ Trvalí zaměstnanci, kteří převzetím zabraného majetku pozbyli dosavadního zaměstnání, mají být zaopatřeni buď přídělem nemovitosti, nebo zprostředkováním, příkázáním neb jiným opatřením přiměřeného zaměstnání, nebo odškodněním na penězích, anebo zaopatřením starobním a invalidním. Provádění této velmi obtížné úlohy SPÚ bylo pak upraveno celou řadou bližších předpisů (viz pozn. 13.). Zvláštním zákonem¹⁶⁾ upraveny také zaopatřovací požitky bývalých zaměstnanců na velkém majetku pozemkovém a jejich pozůstalých; plnění požitky ty však nenáleží zmíněnému fondu, nýbrž zaměstnavatelům, u nichž počala nebo má počíti výplata jich.

K provedení svých úkolů dostal SPÚ od státu podle náhr. z. původně jen zálohu 150 milionů Kč, ve 3 ročních splátkách; má ji vrátit do deseti let. R. 1922 přidáno mu 100 milionů Kč.¹⁷⁾

¹⁴⁾ § 72—75. K tomu viz nař. 536/1920, 575/1920, 496/1921, 305/1922, 318/1922, 374/1922, 29/1923, 239/1923, 192/1924, 280/1924, 237/1925 a 219/1926.

¹⁵⁾ Krátkou dobu (od 1. ledna do 31. prosince 1921) zvýšen příspěvek ten nař. 536/1920 na 5 Kč, ale nař. 496/1921 vrátilo tomuto »hektarovému příspěvku« (od 1. ledna 1922) opět výši 3 Kč ročně.

¹⁶⁾ 130/1921, novelisovaným z. 215/1922, s prov. nař. 189/1921 a 46/1923.

¹⁷⁾ Zák. č. 36/1922 s prov. nař. č. 108/1922.

Aby bylo usnadněno přejímání jen jednotlivých parcel nebo částí parcel ze zabraného majetku, zvláště pro účely stavební a živnostenské, vydal pro ně zvláštní zákon¹⁸⁾ řadu přechodných ustanovení, zjednodušujících celý postup, ale časově omezených, (platila jen do konce r. 1924). —

Přídělový zákon, když byl blíže vymezil okruh osob i »korporací«, jimž má zabraná půda být přidělována (»přídělců«, viz svrchu zde pozn. 3.), určuje *podmínky* přídělu, jeho *rozsah* i *pořad*. Zpravidla má být jednotlivci přiděleno tolik a takové půdy, co stačí ke zřízení samostatných podniků zemědělských, postačujících k obživě hospodáře a jeho rodiny, předpokládaje, že na tom hospodář se svou rodinou může hospodařit bez stálé cizí pomoci, a že provozování toho hospodářství tvoří jeho výhradné nebo hlavní povolání a výhradný nebo hlavní pramen jeho výživy (§ 2). Po případě může být přidělem pouze doplněna jeho svobodná půda na míru takové »sobeštačné usedlosti«. Za sobeštačné pak se pokládají zpravidla usedlosti o 6 až 10, po případě 15 ha zemědělské půdy, podle jakosti půdy a poměrů krajinných (§ 16). Kromě toho může však být jednotlivcům přiděleno jen méně, po případě zcela málo půdy pro různé účely v zákoně vypočtené (§ 2, odst. 3.): pro stavbu rodinných obydlí, hospodářských budov, maloživnostenských provozoven a p., ale i ke zřízení zahrádek a drobných podniků zemědělských, pokud půdu obdělává držitel sám neb s rodinou a výtěžek slouží k doplnění nebo zlepšení jejich obživy. Naproti tomu připouští však zákon také větší příděly než je »sobeštačná usedlost«, a to:

1) Sdružením osob k přídělu oprávněných (až tolikrát výměru sobeštačné usedlosti, kolik je ženatých podílníků, a tolikrát polovici té výměry, kolik jich je svobodných, § 4 a 16 č. 2).

2) Sdružením převážně malých zemědělců ke společným zařízením pro zvelebu zemědělství, lesnictví a zejména dobytčářství (na společné pastviny a p., § 6 a 15 č. 2b).

3) Svépomocným sdružením spotřebitelů pro výrobu předmětů obživy k vlastní spotřebě (§ 7 a 15 č. 2b).

Všechna tato sdružení (1—3) musí podříditi stanovy a provozovací řád podmínkám určeným SPÚem, nesmí poskytovat vy-

¹⁸⁾ Č. 77/1922 nazývaný též »malým náhradovým zákonem«, s prov. nař. č. 78/1922.

šího zisku z vloženého kapitálu než obvyklý úrok a jsou vůbec podrobena řadě dosti přísných podmínek a omezení.

4) Obcím a jiným veřejným korporacím v řadě případů v zákoně stanovených (zejména k doplnění, zaokrouhlení nebo i zřízení řádných a výnosných zemědělských podniků, zvláště slouží-li k opatření místních potřeb nebo životních potřeb obecních ústavů, pro účely obecně prospěšné, pro zalesnění neb jiné osázení půdy dosud ladem ležící atd., dále pastviny, lesy, rybníky, §§ 8—12).

5) Též jednotlivcům: statky zbytkové (t. j. přiměřená výměra zabrané půdy, ponechaná při budovách dosavadních hospodářských jednotek za účelem řádného využitkování budov těch, § 24, odst. 2.) statky směnné (utvořené ze zabrané půdy tam, kde jí je nadbytek, aby za ně byla vyměněna nezabraná půda, potřebná pro příděly tam, kde jí je nedostatek, § 24, odst. 1. a 3.), i jiné větší podniky zemědělské, jejichž dělení z důvodů hospodářské výroby není vhodné (§ 25); při přídělu těchto i zbytkových statků — pokud se nedají sdružením nebo veřejným korporacím — má se dbáti, aby se dostaly jednotlivcům zvláště způsobilým k vytvoření a vedení vzorných větších podniků.

Jak viděti, i když náš zákon vymezil málo vhodně »sobeštačnou usedlost«, jejíž tvoření neb doplňování na ni mělo být jádrem naší reformy, ponechal přec SPÚu dosti široké pole ke tvoření též větších hosp. celků než je taková malá selská usedlost, nesmějící míti ani jediné stálé pracovní síly cizí.

Půda nesmí být přidělena: 1) cizozemcům, leč s podmínkou, že do dvou let nabudou našeho státního občanství, 2) osobám zbaveným pro jisté trestné činy volebního práva do obcí, a mravně zvrhlým vůbec, a 3) těm, kdo jsou tělesně nebo duševně neschopni věnovati se účelům, pro které se půda přiděluje, leč by šlo o zaopatření válečných invalidů (§ 3).

Zákon obsahuje dále řadu zvláštních předpisů o přidělování pastvin (§ 9), lesů (§ 10), rybníků (§ 11), průmyslových podniků a vodních sil, se zabraným statkem spojených (§ 13), o pořadí mezi žádostmi za příděl téže půdy, když není možno vyhověti všem (§ 17), o pracovním plánu SPÚu pro příděl (§§ 18—20 a 22), o scelování pozemků při přídělu (§ 21), o zachování krás přírodních, rázu krajinného a památek přírodních, historických i uměleckých — za kterýmžto účelem může být dosavadnímu vlastníku ponecháno i více půdy než těch 500 ha, jež určuje zák. z. — (§ 20), atd.

Druhá část přídelového zákona jedná pak o **rolnických nedílech**. Vznikají přídelem celé soběstačné usedlosti bezpodmínečně, mimo to pak sloučením svobodného majetku pozemkového s přídelem, jestliže SPÚ prohlásí celek za nedíl, nebo tím, že svobodný majetek pozemkový sám je SPÚem po žádosti vlastníkově podřízen řádu nedílovému (§ 30). Že usedlost je nedílem, vyznačí se v pozemkových knihách (§ 31). Účinky toho jeví se hlavně v řadě obmezení vlastníka (o nichž se tu již většinou stala zmínka v §u 20). Tak zejména mohou nedíly být zatíženy — kromě obyčejnými pozemkovými služebnostmi a služebností bytu — zpravidla jen dluhy rentovými, počítajíc v to i výměnek; renta může být dočasná, věčná neb umořitelná, věčná může však být po žádosti vlastníkově kdykoli přeměněna v umořitelnou. Rentový dluh kromě výměnku smí být uzavřen jen u veřejných ústavů úvěrních, vládou jako takové vyhlášených, jen se svolením SPÚu a jen za účely v zákoně připuštěnými.¹⁹⁾ Také zcizení nedílu neb jeho části může se státi jen se svolením SPÚu a za podmínek zákonných²⁰⁾; podobně i výměna pozemků nedílových za jiné a rozdělení nedílu, k němuž smí SPÚ svoliti jen při nedílech vzniklých zcela ze svobodné, nezabrané půdy a jen když nové celky budou též soběstačnými nedíly. Podobně jest tomu i ve příčině propachtování nedílu (§ 38). Exekuci naň možno vésti jen vnučenou správou (§ 36, výjimku však stanoví § 12 úv. z.). Nedíl smí dědicky připadnouti — až na malé výjimky — vždy jen osobě jediné a je po zákonu podroben právu nápadnickému.²¹⁾ Pro hospodaření na nedílech může SPÚ stanoviti zvláštní řád a dozírá pak na jeho zachovávání (§ 50). Pro špatné hospodaření, nezřízený život, zaviněné neplacení rentových splátek za víc než 3 léta, nahromadění pozemků ve výměře aspoň dvou obvyklých nedílů a z některých jiných příčin může SPÚ nedíl vykoupiti za náhradu toho, co vlastník a event. jeho předchůdci vložili do nedílu (§ 51—54).

¹⁹⁾ Totiž k zaplacení náhrady za příděl, ke konversi starých dluhů na svob. majetku, ke zřízení neb rozšíření budov, jinému trvalému zlepšení usedlosti, opatření neb doplnění inventáře a k výplatě dědických podílů neb odkazů (§ 35).

²⁰⁾ Hlavně v případě anticipované posloupnosti, jinak do 10 let pouze pro chorobu vlastníkovu nebo z podobných důvodů naléhavých, po 10 letech i z důvodů vhodnosti, vždy jen osobám vhodným atd. (§ 36).

²¹⁾ Srovn. pozn. 8., 9. a 11. u §u 20 zde, s příslušnými místy ad 2 a ad 3 tamtéž.

Velmi závažné, ale nevím, zda právě šťastné, bylo **přechodné ustanovení §u 63 přídel. z.** Z obavy totiž, aby hlad po půdě a naděje vzbuzené záborovým zákonem nevyvolaly i u nás někde svémocné násilí, bylo tu stanoveno, že v místech, kde je po půdě zvlášť naléhavá poptávka, ale převzetí a příděl její vyžádá si delší doby, smí SPÚ hlad ten ukojiti aspoň prozatímně takto: Mohl do konce r. 1920²²⁾ uložití tomu, kdo tam na zabrané půdě hospodařil, aby osobám nebo sdružením k přídelu oprávněným, poskytují-li záruky řádného hospodaření, přenechal do t. zv. vnučeného pachtu (nebo, byl-li sám pachtýř, do vnučeného podpachtu) přiměřenou výměru půdy za běžných podmínek, na dobu nejdéle šesti let. Nesmí tím však býti ohroženy zájmy ani zemědělské výroby, ani trvalých zaměstnanců na půdě té, ani zásobování lidu. Nevyhovělo-li se tomu příkazu, byl SPÚ oprávněn stanoviti sám závazně vznik, rozsah i podmínky toho pachtu. Provádění toho všeho směl SPÚ přenést i také zpravidla přenesl na příslušné úřady politické. — Zvláštním zákonem (č. 214/1922) byly pak všechny tyto vnučené pachtu i podpachtu, pokud byly uzavřeny na dobu kratší 6 let — a ovšem také, pokud nebyly příslušné pozemky zatím definitivně přiděleny, což § 63 př. z. výslovně připouštěl — bez dalšího obnoveny za dosavadních podmínek až do úhrnné pachtovní doby šestileté, i proti vůli propachtovatelově. —

Jiné prozatímní opatření za účelem rychlého, aspoň částečného ukojení hladu po půdě bylo umožněno již r. 1919 zákonem o **zajištění půdy drobným pachtýřům** a řadou předpisů jej doplňujících nebo provádějících.²³⁾ Dlouholetým drobným pachtýřům i podpachtýřům pozemků státních, zabraných, deskových, církevních nebo nadačních dáno tu za jistých podmínek právo žádati, aby jim pozemky ty byly postoupeny do vlastnictví za náhradu stanovenou soudem podle cen pozemků v téže krajině z r. 1913 (při čemž opět 1 K = 1 Kč). Podmínkou bylo hlavně, aby požadovaný pozemek byl nejméně od 1. října 1901 až do dne vyhlášení tohoto zákona v pachtu nebo podpachtu uchažeče, jeho rodiny nebo právních předchůdců, aniž byl poměr ten

²²⁾ Jen pro legionáře, pak ve příčině Slovenska, P. Rusi, Slezska a Hlučínska byla pravomoc ta SPÚu prodloužena do konce r. 1921 (nař. č. 623/1920, 665/1920 a 171/1921).

²³⁾ Zákon sám, z 27. května 1919 č. 318 Sb. z. a n., byl vyhlášen 12. června a počal působiti 26. června 1919. Doplněn novelami I.—III. z. č. 247/1920, 311/1920 a 166/1921; prov. nař.: 399/1919 a 447/1921.

přerušen na dobu delší 1 roku, dále aby uchazeč sám nebo s rodinou pozemek obdělával nebo na něm bydlil, a aby získáním toho pozemku nepřestoupila jeho vlastní zemědělská půda výměry 8 ha.²⁴⁾ Cenu přejímací mohl nabyvatel spláceti tak, že jen dvě desetiny byly splatny hned, další desetiny však vždy 1. října po dalších 8 let (se 4% úroky). Nárok musil být do 12 neděl od počátku působnosti zákona²⁵⁾ ohlášen vlastníkovu neb jeho hospodářské správě a mimo to okresnímu soudu, v jehož obvodě pozemek leží; soud ten byl pak příslušný pro celé řízení.²⁶⁾ Nabyvatel pozemku smí jej do 10 let zciziti mezi živými jinému než manželce (manželovi) nebo dětem či vnukům jen se svolením SPÚu, je povinen podrobiti jej scelovacímu řízení a směniti jej na výzvu SPÚ za jiný pozemek stejné hodnoty. —

Úvěrový zákon stanoví zevrubně podmínky, za nichž se přidělcům může s jistými výhodami dostati jednak úvěru *držebnostního* pro získání půdy do vlastnictví až do devíti desetin ceny přidělové, pro získání potřebných budov až do poloviny jejich ceny a pro stavbu jich až do devíti desetin ceny půdy a poloviny nákladů stavebních (§ 2), — jednak úvěru provozovacího. *Držebnostní* jest úvěr dlouhodobý s nezvýšitelným úrokem, umořovatelný podle smlouvy a se strany věřitele nevypověditelný, pokud dlužník plní převzaté povinnosti (§ 6). Poskytovat jej mohou náhradové banky ve formě úvěru kontokorentního, jiné veřejné ústavy úvěrní, jež nařízením vlády k tomu zmocněny, ve formě dílčích dluhopisů sirotčí jistoty požívajících; obojí jen za souhlasu SPÚu, načež stát podpůrně ručí za zúročení i úmor takových pohledávek (§ 4 a 5). Poskytnou-li jiné peněžní ústavy a fondy zápůjčky takové za stejných nebo výhodnějších podmínek, může SPÚ převzítí jménem státu podpůrné ručení za prokázané ztráty z nich (§ 7). K dobytí dlužných částek možno však — výjimkou z §u 36 přiděl. z. — vésti i na nedíly exekuci dražbou, ovšem za podmínek zcela zvláštních (§ 12).

Provozovací úvěr na opatření živého i mrtvého inventáře jakož i ostatních prostředků provozovacích může SPÚ poskytovat

²⁴⁾ Vlastně nedosáhla 9 ha, protože »k přebytkům menším než 1 ha se nehledí«.

²⁵⁾ Lhůta ta byla III. novelou prodloužena do 12. června 1921

²⁶⁾ Jen o námitce, že majetek propachtovatelův není zabrán, je soud vázán posudkem SPÚu, a též úřad rozhoduje o důvodnosti požadavků obce a jiných věř. korporací, kterým zákon dává přednostní nárok na dotyčné pozemky pro jisté účely (posl. odst. § 1 a §§ 1a až f).

jen družstvům a sdružením k přidělu oprávněným, po případě i jiným družstvům a úvěrním ústavům pro členy-přidělce, nikoli však jednotlivcům. Podmínkou je, že stanovy vyhovují podmínkám SPÚu, a podrobení se případným zvláštním jeho podmínkám i jeho doзору (§ 13). Poskytuje jej SPÚ buď v hotovosti ze zvláštních fondů pro to utvořených, nebo tím, že převezme podpůrné ručení až do polovice prokázané ztráty z příslušných pohledávek jiných peněžních ústavů nebo fondů (§ 14).

Všechny ty rukojemské závazky státu nesmí dohromady přesahovati 200 milionů Kč (§ 15).²⁷⁾

Pro podporu vnitřní kolonizace založen při SPÚě *všeobecný fond*, do něhož stát vložil 20 mil. Kč (ve 4 ročních lhůtách), a do něhož plynou různé poplatky, srážky a pokuty, podle zákonů záborového, přidělového i náhradového.²⁸⁾ Slouží k poskytování levného úvěru držebnostního i provozovacího kolonistům nebo družstvům a sdružením jich, po případě k úhradě schodků fondu pro zaopatření zaměstnanců a na odškodněnou jim.²⁹⁾ Fond spravuje SPÚ; při poskytování úvěru z něho je podporován zvláštním poradním sborem.

Krom toho zmocnil úvěrový zákon vládu, aby z různých fondů pro podporu legionářů, invalidů, válečných vdov, sirotek a jiných poškozců převedla přiměřené částky do zvláštních fondů při SPÚě, z nichž mohou být osoby oněmi fondy obmyšlené zvláště podporovány při provádění pozemkové reformy (§ 3 a 18). Tak vznikl »fond čsl. legionářů při SPÚě v Praze«, založený částkou 1 mil. Kč, věnovanou kanceláří čsl. legií při ministerstvu Národní obrany.³⁰⁾ Z fondu lze poskytnouti přidělcům legionářům nebo jejich příslušníkům pouze úvěrovou podporu, nikoliv dary, a to hlavně jako doplněk k oběma druhům obvyklého úvěru přidělců, zejména též provozovacího; po případě možno se z něho jen zaručiti za zápůjčky jinými jim poskytnuté. Také tento fond spravuje SPÚ, za pomoci zvláštního tříčlenného kuratoria. —

²⁷⁾ Podrobnější »řád pro uchazeče o úvěr« podle úv. z. vydala vláda, zmocněná k tomu §em 17, v nař. z 30. března 1921 č. 134 Sb. z. a nař.

²⁸⁾ Viz § 3 stanov fondu toho, vyhlášených č. 375/1922 a pozměněných č. 49/1923.

²⁹⁾ § 4 cit. stanov a §§ 73 a 75 náhr. z.

³⁰⁾ Stanovy jeho vydány se schválením vlády vyhláškou SPÚ č. 68/1921.

Jak přidělový, tak i náhradový i úvěrový zákon usnadňují provádění naší pozemkové reformy rozsáhlými *úlevami i osvobozeními od poplatků a jiných veřejných dávek.*³¹⁾

§ 22. Provádění naší poválečné reformy pozemkové v praxi. Její kritika.

Státní pozemkový úřad (SPÚ) zahájil činnost dne 15. října 1919; počátkem r. 1927 má 11 obvodových úřadoven, 52 stálé přidělové komisariáty a jeden kolonizační referát v Bratislavě. *Provedl* nejprve zevrubný soupis zabraného majetku; podle výsledků jeho k 1. květnu 1923 zabrány celkem téměř 4 mil. hektarů půdy, t. j. přes 1/4 celé plochy naší republiky¹⁾. Zemědělské půdy zabráno poměrně mnohem méně než nezemědělské, hlavně lesů.²⁾ Zabraná půda patřila celkem 1730 vlastníkům. Nejvíce půdy zabráno těm, kdo jí měli přes 10.000 do 50.000 ha³⁾, pak vlastníkům 1000 až 5000 ha⁴⁾; nad 100.000 ha měl v »historických zemích« je-

³¹⁾ Srovnej §§ 56—60, zvláště 58 přiděl. z., §§ 82 a 83 náhr. z. a § 19 úv. z. s příslušnými předpisy prováděcími.

¹⁾ Přesněji 3.963.064 ha, t. j. 28·2%. V Čechách zabráno 1.574.383 ha (30·2% celé výměry Čech), na Moravě se Slezskem 774.023 ha (29%), na Slovensku 1.410.834 ha (28·9%), v Podk. Rusi 203.824 (jen 16·1%). — Tato i další čísla, uvedená v tomto Šu bez udání jiných pramenů, jsou vzata z pěkné expozice SPÚ na hospodářské výstavě v Praze r. 1927, vzorně upravené péčí redaktora »Poz. ref.«, vrch. stav. rady SPÚu, Ing. Ant. Pavla.

²⁾ Zemědělská půda činí z celé výměry RČsl. vůbec 53%, ze zabrané půdy jen 31% (1.229.688 ha). V Čechách činí zabraná zemědělská půda 10·2% vsí půdy, na Slovensku 9·4, na Moravě se Slezskem jen 7·7 a v P. Rusi pouze 2·8%. Z veškerých luk zabráno bylo v Čechách 17·18%, na Slovensku 14·71, na Moravě a ve Slezsku 13·9, na P. Rusi jen 6·11%; z ostatní zemědělské půdy (polí, zahrad, vinic a chmelnic) zabráno bylo nejvíce na Slovensku, 20·72%, pak v Čechách, 17·11%, na Moravě se Slezskem 12·67%, nejméně v P. Rusi, 10·73%. Stejně pořadí a nemnoho menší procenta nalézáme u pastvin (19·17, 14·48, 8·34, 7·53%); z lesů zabráno nejvíce na Moravě se Slez., 68·45%, pak v Čechách, 61·24, mnohem méně na Slovensku, 47·68 a nejméně opět v P. Rusi, 24·40%; z rybníků, močálů, ploch stavebních a půdy neplodné v Čechách 16·34%, na Slovensku 14·15, na Moravě se Slezskem 8·92 a na P. Rusi 5·49%.

³⁾ V »historických zemích« 882.354 ha čili 37·5% vsí zabrané půdy, na Slovensku s P. Rusí 464.754 ha čili 28·9%.

⁴⁾ V »hist. zemích« 528.046 ha čili 22·4% zabrané půdy, na Slov. s P. Rusí 418.128 ha čili 26·0%.

diný majitel zabráno (154.998 ha, Liechtenstein), na P. Rusi rovněž jediný (133.612 ha Schönborn-Buchheim), na Slovensku žádný.

Výkup půdy dlouholetými drob. pachtýři, prováděný soudy (podle zák. 318/1919), byl skončen do konce r. 1924. Přihlášek podáno skoro 200.000, soudně uznáno přes 128.000, a to na víc než 100.000 ha půdy za 179 milionů Kč; vše to nepoměrně hojněji v Čechách než v jiných částech republiky.⁵⁾

Přiděl půdy do vnučeného pachtu podle § 63 před. zák. poskytl prozatímně přes 140.000 ha půdy víc než čtvrtině milionu drobných uchazečů⁶⁾; z toho velká většina jest již převedena do plného jejich vlastnictví.⁷⁾ Poměrně (a co do půdy i absolutně) největší byla tato akce na P. Rusi; jedině tam zůstává daleko největší část té půdy dosud ve vnučeném pachtu.

Jiné předběžné akce přidělové záležely v přidělu zabrané půdy k účelům stavebním (celkem něco přes 6000 ha půdy) a v přidělu zabrané půdy rozptýlené (přes 9000 ha). Obojí ta akce skončena 28. únorem 1925.⁸⁾

Vlastní přejímání a přiděl zabrané půdy, zejména pak její kolonizaci, mohl arci SPÚ prováděti z počátku jen velmi skrovně; vyžadujeť ohromný ten úkol přirozeně mnoho pří-

⁵⁾ Přesněji: Přihlášek podáno 186.966, z toho v Čechách 74·07%, na Mor. se Slez. 20·06 a na Slov. s P. Rusí 5·87%. Nárok soudně příznán 128.557 pachtýřům na 101.119 ha půdy za 179.083.380 Kč; z toho v Čechách 76·95% pachtýřům na 81·62% půdy za 78·09% přejímací ceny; na Mor. se Sl. činí táž %: 19·20, 15·26 a 20·12, na Slov. s P. R.: 3·85, 3·12 a 1·79.

⁶⁾ Přesněji 265.182 pachtýřům 141.172 ha půdy. V Čechách 101.228 pachtýřům 40.291 ha, na Moravě se Slezskem 69.022 pachtýřům 21.005 ha, na Slovensku 65.034 pachtýřům 33.780 ha, v P. Rusi 29.898 pachtýřům 46.096 ha půdy.

⁷⁾ Totiž u 228.012 osob 99.647 ha půdy. V Čechách převedeno tak již do vlastnictví 38.291 ha dotyčné půdy, na Moravě se Slezskem 20.177 ha, na Slovensku 29.934 ha, v P. Rusi však jen 11.245 ha. Plochy ty jsou započteny v »drobném přidělu«, pozn. 13.

⁸⁾ K účelům stavebním žádalo o přiděl 49.437 uchazečů, vyhověno bylo v 32.651 případech; přiděleno jim celkem 6.311 ha 61 a půdy, a to nejvíce na Slovensku 2922·65 ha, pak v Čechách 1847·65, na Moravě se Slezskem 1357·70, v P. Rusi jen 183·61 ha. Průměrný přiděl činil 19·3 a, v Č. 18 a, na M. se S. 17·6, na S. 20·7, v P. R. však 22·2 a. Přiděl rozptýlené půdy zabrané obmezoval se jen na země »historické«. Přihlášek bylo 97.066 (v Č. 62.922, na M. se S. 34.144), z toho vyhověno jen v 17.588 případech (v Č. 16.333, na M. se S. 1255); místo požadovaných 70.133·66 ha přiděleno tak jen 9.301·85 ha (v Č. 8.765·99, na M. se S. 535·86). Průměrný přiděl činil v Č. 53, na M. se S. jen 42 a.

prav, času i kapitálu. Do konce r. 1921 bylo definitivně přiděleno jen asi 26.000 *ha* půdy; kolonizováno v plném slova smyslu bylo jen asi 500 rodin (na Slovensku). Teprve r. 1922 postup značně se zrychlil.

Do konce března 1927 přihlásilo se o řádný tento přiděl skoro půl milionu uchazečů, z nichž téměř polovici tvořili zemědělci, větší čtvrtinu bezzemci a menší čtvrtinu osoby smíšeného zaměstnání⁹⁾; nejvíc přihlášek bylo r. 1924 (skoro dvě třetiny všech). Vyhověti bylo možno v téže době¹⁰⁾ jen větší polovici uchazečů, a to opět nejvíc r. 1924; z víc než čtvrtiny milionu osob půdou poddělených («přidělců») bylo přes polovici zemědělců.¹¹⁾ Celkem jim bylo přiděleno skoro půl milionu *ha* půdy, ohromnou většinou zemědělské.¹²⁾

Jádrem této hlavní akce byl drobný přiděl; dal víc než čtvrtině milionu přidělců dohromady přes 370.000 *ha* půdy, t. j. tři čtvrtiny vší půdy dosud přidělené, průměrem jednomu však pouze 1,34 *ha*.¹³⁾ Již z toho viděti, že tvoření nových soběstačných malých selských usedlostí bylo naší pozemkové reformy jen zcela malou částí; daleko největší část přidělců dostala buď jen doplněk své vlastní půdy na malou selskou usedlost anebo jen nějakou parcelu.¹⁴⁾

⁹⁾ Z 482.282 uchazečů bylo zemědělců 47%, bezzemků 29, smíšeného zaměstnání (t. j. osob aspoň částečně se živících zemědělstvím, nemajících však víc než 1 *ha* půdy) 24%. Z jednotlivých území vykazuje nejvyšší % zemědělců P. Rus (57), po té Slovensko (52), pak Morava (48), nejméně Čechy (43%).

¹⁰⁾ t. j. do 31. března 1927; k témuž termínu vztahují se i všechny další údaje zde zachycené, pokud není u nich udáno jinak.

¹¹⁾ Celkem bylo přidělců 279.619, z toho 53% zemědělců, 24% osob aspoň částečně se zabývajících zemědělstvím, a 23% bezzemků. Zemědělci činili v P. Rusi 64% všech přidělců, na Slovensku 59%, na Moravě se Slezskem 55%, v Čechách jen 48%.

¹²⁾ Z 495.428 *ha* přidělené půdy činí zemědělská půda 85, zemědělská jen 15%. Na Čechy připadá z ní 46%, na Slovensko 34, na Moravu se Slezskem 17 a na P. Rus 3%. Zemědělská půda činí v Čechách 92% přidělu, na Mor. se Sl. 90%, na Slov. 73 a v P. Rusi 72%.

¹³⁾ V drobném přidělu dostali 278.434 přidělci celkem 373.184 *ha* zemědělské půdy; v Čechách 130.797 přidělců 154.381 *ha*, průměrem jen 1,18 *ha*, na Slovensku 77.370 přidělců 141.742 *ha*, průměrem 1,83 *ha*, na Moravě se Slezskem 60.951 přidělec 61.698 *ha*, průměrem pouze 1,01 *ha*, v P. Rusi 9.316 přidělců 15.363 *ha*, průměrem 1,64 *ha*.

¹⁴⁾ Kdyby byla každému z 63.932 přidělců-bezzemků přidělena soběstačná usedlost ve velikosti pouhého průměru z minima (6 *ha*) a maxima (15 *ha*), jimiž velikost tu vymezuje § 16 přiděl. zák., musilo

Ještě menší část naší reformy připadá na vlastní vnitřní kolonizaci (v »drobném přidělu« zahrnutou): Dosud zřízeno 119 kolonií (v tom 38 obcí zcela nových, v ostatních doplněny a rozšířeny stávající již osady a obce); v nich nově zřízeno přes 1300 nových malých a středních usedlostí (mimo zbytkové statky), jimž přiděleno dohromady skoro 19.000 *ha* půdy, nejvíc na Slovensku. Nejmenší přiděl kolonistovi činil 6 *ha*, největší 30 *ha*, průměr asi 13 *ha*.¹⁵⁾ Mimo kolonie zřízeno v drobném přidělu asi 5000 nových soběstačných usedlostí, tedy nedílů; ježto počet usedlostí dobrovolně podrobených řádu nedílovému je minimální, možno tvrditi, že celý ten institut se bohužel u nás ukázal velmi málo praktickým. Do jisté míry jest to napravováno tím, že SPÚ i jiným přidělcům (jak v drobném přidělu, tak i při zbytkových statcích) ukládá v podmínkách přidělu téměř všechna ta omezení, jež platí pro nedíly, a dává je knihovně zajistiti.

Kromě zmíněného »drobného přidělu« a ještě drobnějšího přidělu ploch stavebních a rozptýlených, pak kromě v drobném přidělu již obsažené »vnitřní kolonizace«, vytváří však naše poválečná reforma pozemková také řady hospodářských objektů větších. Jsou to kromě zmíněných zde již v §u 21 statků zbytkových, směnných a »větších podniků zemědělských« také objekty propuštěné ze záboru, a to buď podle § 11 zák. z. (vlastníkům, do 150 *ha* půdy zemědělské neb 250 *ha* celkové půdy, po případě i víc až do 500 *ha*), nebo podle § 3 a) zák. z. (objekty právně i hospodářsky samostatné, jež neslouží hospodaření na zabraných nemovitostech), nebo podle § 7 zák. z. (při svolení k odprodeji, k dělení, k darům atd. ze zabraného majetku), nebo podle § 20 přiděl. zák. (na ochranu přírodních, historických a uměleckých krás a památek).

Nejdůležitější, ale také nejožehavější z toho všeho je tvoření zbytkových statků. Do 31. března 1927 utvořeno jich skoro 1500 (přesně 1473); z nich plná třetina dostala se úředníkům bývalých velkostatků (33,8%), druhá třetina nájemcům dvorů, poškoze-

by jen těmto bezzemkům, tvořícím pouze 23% všech »drobných« přidělců, být přiděleno 671.286 *ha* půdy, tedy skoro dvakrát tolik, co ve skutečnosti bylo dáno drobným přidělcům všem.

¹⁵⁾ První kolonie zřízeny na Slovensku r. 1921: Miloslava, Štefánik a Hviezdoslavov v župě bratislavské, Šrobárovo a Mudroňovo v župě nitranské. Celkem máme dosud na Slovensku 33 kolonie, kdež usazeno 926 rodin na 12.725 *ha* přidělené půdy, v Čechách 71 kolonie s 268 usedlostmi na 4365 *ha* půdy, na Moravě 15 kolonií se 148 usedlostmi na 1892 *ha*, dohromady 119 kolonií s 1342 usedlostmi na 18.982 *ha* přidělené půdy.

ným pozemkovou reformou, spolu s praktickými zemědělci (22·3 a 11·4%), zbytek pak se dělí mezi poškozené zřízence velkostatků (3·5%), družstva ze zaměstnanců velkostatků (2·9%), jiná družstva (3·1), stát (3·7), obce (2·4), jiné veřejné korporace (2·4), soukromé korporace (0·3), humánní ústavy (0·5), akciové společnosti (2·6), legionáře bez přednostních nároků (2·3)¹⁶⁾, a ostatní uchazeče (1·7%); zbytek (7·1%) byl jakožto »statky směnné« vyměněn za půdu nezabranou, jež pak rozdělena v drobném přidělu. Celkem věnováno na přidělované zbytkové statky něco přes 100.000 *ha* zabrané zemědělské půdy¹⁷⁾; přes $\frac{4}{5}$ její dostalo se přidělcům do vlastnictví, jen 18% do pachtu.

Vlastníkům propuštěno bylo ze záboru (podle § 11 zák. z.) dosud celkem přes 400.000 *ha* zabrané půdy¹⁸⁾; ještě však skoro pětina vlastníků má nárok na toto propuštění nevyřešen, takže ještě asi 100.000 *ha* zabrané půdy ujde tak přidělu.

Z titulu ochrany přírodních, historických a uměleckých krás a památek bylo ze záboru propuštěno dosud přes 110.000 *ha* zabrané půdy¹⁹⁾, v tom však jen necelých 12.000 *ha* půdy zemědělské.

Při odprodejích podle § 7 z. z. propuštěno ze záboru již přes 100.000 *ha* zemědělské a 73.000 *ha* ostatní půdy²⁰⁾; o další víc než polovici těch výměr se ještě vyjednává.

¹⁶⁾ Celkem bylo legionářům přiděleno 80 zbytkových statků, 5·4% všech, a to 71 jednotlivým, 9 družstvům z nich. Mimo to dostalo se 11 zbytkových statků válečným invalidům.

¹⁷⁾ Přesně 107.765 *ha*, a to v Čechách 66.499 *ha* v 890 zb. statcích, tedy průměrem 74·71 *ha* na 1 statek, na Moravě se Slezskem 20.074 *ha* v 256 statcích průměrem po 78·42 *ha*, na Slovensku 20.263 *ha* pro 136 statků průměrně po 148·98 *ha* a v P. Rusi 929 *ha* v 10 statcích, tedy průměrem po 92·9 *ha*. Kromě těchto přidělených 1292 zbytk. statků bylo jich ještě 181 odprodáno se svolením SPÚu z volné ruky, z půdy sice zabrané, ale dosud nepřevzaté; měří celkem 15.470 *ha*.

¹⁸⁾ Přesně 404.422 *ha*. V tom 242.222 *ha* půdy zemědělské a 162.200 *ha* ostatní. Průměrem jednomu 288·66 *ha* a to 172·89 *ha* půdy zemědělské, 115·77 *ha* ostatní.

¹⁹⁾ Přesně 110.868 *ha*, a to 11.900 zemědělské a 98.968 *ha* jiné půdy. Celkem uplatněn tento § 20 příd. z. dosud ve 444 případech, takže průměrem propuštěno tu 26·8 *ha* zemědělské a 222·9 *ha* ostatní půdy.

²⁰⁾ Přesně 100.046 a 73.595 *ha*. Z toho utvořen onen 181 zbytkový statek odprodán z volné ruky ve výměře 15.470 *ha*, o nichž je tu zmínka v pozn. 17., zbytek pak per 158.171 *ha* rozprodán patrně v menších objektech, tedy do rukou »drobného lidu«.

Podle § 3 a) z. z. vyloučeno dosud ze záboru přes 1100 objektů s víc než 5000 *ha* půdy²¹⁾.

Přehlédneme-li to vše a přidáme-li, že dosud bylo při provádění naší pozemkové reformy přímo postátněno pro různé účely skoro 200.000 *ha* zabrané půdy²²⁾ a něco lesní půdy přiděleno mimo to ještě obcím, okresům a p., vidíme, že reforma ta v různých svých formách již upravila nově poměry o víc než 1.500.000 hektarů půdy; z toho téměř 700.000 *ha* dala do rukou »drobného lidu«, přes 600.000 *ha* ponechala ve větších objektech (hlavně ve zbytkových statcích a malých velkostatech bývalých majitelů) a skoro 200.000 *ha* — hlavně lesů — vložila nově do rukou státu.²³⁾ Pohyb to jistě obrovský, zejména pokud se týče půdy zemědělské; z té již jen o něco přes 270.000 *ha* zbývá ještě rozhod-

²¹⁾ Přesně 1108 objektů s 5490 *ha* půdy. Z toho připadá 12·1% půdy na 34 cukrovary, 4·4% půdy na 31 pivovar, 4·5% půdy na 81 mlýn, 5·1% půdy na 35 cihelen, 3% na jiné zemědělské podniky, 47·7% na podniky průmyslové, zbytek na domy, hostince a různé objekty, též sociální.

²²⁾ Přesně 192.855 *ha*, v tom však jen 13.690 *ha* půdy zemědělské. Páda 35 zbytkových statků, přidělených státu, v tom patrně zahrnuta není.

²³⁾ »Lidu«, téměř vesměs »drobnému«, se dostalo (ohromnou většinou do vlastnictví, z malé části do pachtu):

101.119 *ha* při výkupu půdy dlouholetými pachtýři (z toho asi 80% z půdy zabrané),

41.525 *ha* při nuceném pachtu podle §u 63 př. z., po odečtení půdy již definitivně přidělené (viz pozn. 6 a 7.)

373.184 *ha* v definitivním »drobném přidělu« i s koloniací,

6.311 „ v přidělu k účelům stavebním,

9.302 „ „ „ půdy rozptýlené, a

158.171 „ v drobném prodeji zabrané půdy vlastníky se svolením SPÚu (srv. pozn. 20.).

Úhrnem 689.612 *ha*.

Ve větších objektech zůstalo, ale dostalo nového pána (zpravidla vlastníka, výjimečně pachtýře):

107.765 *ha* v přidělených 1292 zbytkových statcích a

15.470 „ v 181 zbytkových statcích prodaných vlastníky z volné ruky (pozn. 20.).

Úhrnem 123.235 *ha*.

Sestátněno bylo 192.855 *ha* půdy, hlavně lesní.

Obcím, okresům a p. přiděleno bylo 14.479 *ha* půdy lesní, (kromě půdy uvedené zde již v jiných položkách).

Dosavadním vlastníkům ponecháno, ale nově upraveno neb aspoň jinak bylo již předmětem řízení při provádění naší poz. reformy:

nouti.²⁴⁾ V r. 1927 a 1928 hodlá s tím být SPÚ hotov, i zbude jen úprava zabrané půdy jiné, hlavně lesů.

Přirozeně s tím je spojen i neméně veliký pohyb kapitálu zemědělského. Nemáme bohužel dosud dat o celkové výkupní ceně všeho převzatého již majetku zabraného, ani o úhrnu cen přídělových, nákladů kolonizačních a zařizovacích vůbec. Nutno se spokojiti zatím jen s čísly o malé celkem části úvěru, jednak držebnostního, jednak provozovacího, totiž jen o té části jich, kterou buď sám poskytuje neb aspoň zprostředkuje a po případě zaručuje SPÚ.²⁵⁾ Činí do 31. března 1927 celkem 482¹/₂ mil. Kč; z toho 368¹/₂ mil. Kč poskytl SPÚ sám. Lví podíl připadá cvšem úvěru zařizovacímu (se stavebním), 432 mil. Kč; vlastní úvěr provozovací činí jen něco přes 47 mil. Kč, zbytek 3 mil. Kč tvoří investiční úvěr kolonizační, jenž je povahy smíšené.²⁶⁾ — Při-

404.422 ha podle §u 11 z. z.,

110.868 „ z důvodů ochrany památek a krás podle §u 20. příř. z. a

5.490 „ při objektech vyloučených ze záboru podle §u 3 a) z. z.

Úhrnem 520.780 ha.

Dohromady tedy již o 1,540,961 ha půdy poměry nově upraveny.

²⁴⁾ Přesněji: o 271.530 ha čili o 22·1% veškery zabrané půdy zemědělské. Z toho připadá na Čechy 80.672 ha (= 15·2% tamní zabrané půdy zemědělské), na Moravu se Slezskem 41.561 ha (= 20·3%), na Slovensko 147.141 ha (= 31·9%) a na P. Rus 2.156 ha (= 6·0% tamní zabrané půdy zemědělské). — Zabrané půdy »nezemědělské«, hlavně lesní, zbývá dosud k projednání 2,070,710 ha čili 75·7%.

²⁵⁾ Jest to jen: a) hypoteční úvěr držebnostní u soukromých věřitelů za podpůrného ručení státu za prokázané ztráty, b) krátkodobé poshování ceny přídělové SPÚem, c) dlouhodobý držebnostní úvěr hypoteční, poskytovaný náhradovou bankou (pošt. úřadem šekovým) nebo d) SPÚem samým ve formě umořitelné renty, e) soukromý držebn. úvěr hypoteční u peněžních ústavů podle dohody jejich se SPÚem, f) stavební úvěr podle zákona o staveb. ruchu, poskytovaný SPÚem na výstavbu kolonií, g) soukromý úvěr stavební s podpůrným ručením státu za prokázané ztráty, h) provozovací úvěr družstvům povolovaný SPÚem ze Všeb. fondu na podporu vnitřní kolonizace (do 75%), ch) soukromý úvěr provozovací družstvům s podpůrným ručením státu za polovinu prokázané ztráty, i) investiční úvěr kolonizační, poskytovaný SPÚem podle § 80 náhr. z. a j) úvěr poskytovaný kancelářím legií.

²⁶⁾ Celkem činil zachycený tu úvěr 482,612.000 Kč. Z toho připadá na jednotlivé druhy, vyjmenované v předchozí poznámce u písmen a) až j):

a) 1,200.000 Kč

b) 186,464.000 „

c) 40,798.000 „

rozeně je těch 482¹/₂ mil. Kč jen malou částí kapitálu, jenž byl při naší pozemkové reformě nově věnován zemědělství: Vlastní finanční prostředky přidělců a jejich soukromý úvěr, osobní i hypotéckární, pokud není státem zaručen, činí jistě několikrát tolik. Naproti tomu bylo arci zase reformou tou odňato našemu zemědělství mnoho kapitálu u někdejších vlastníků statků zabraných a rozdělených.

O významu naší pozemkové reformy možno si učiniti určitější představu také z čísel, ukazujících, jak velký okruh osob jí byl dotčen. Na výstavě SPÚu, svrchu dotčené, bylo vypočteno, že to činí do konce března 1927 asi 26·4% všeho zemědělského obyvatelstva naší republiky, tedy víc než plnou čtvrtinu jeho, hodně přes půl milionu rodin a přes 1¹/₃ milionu osob. Z toho ohromná většina jsou skuteční nabyvatelé půdy (23·9%) a jen malá část (2·5%) jinak zúčastnění: půdou nepodělení zaměstnanci, pachtýři, vlastníci zabrané půdy a podniků s nimi sdružených.²⁷⁾

* *

d)	2,300.000	„
e)	112,949.000	„
f)	39,147.000	„
g)	49,200.000	„

Úhrn držebnost. a staveb. úvěru 432,058.000 „

h)	42,608.000	„
ch)	4,828.000	„

Úhrn provozovacího úvěru . . . 47,436.000 „

i)	2,018.000	„
j)	1,100.000	„

Úhrn investič. úvěru kolonizačního 3,118.000 „

Značná část úvěrů těch připadá na kolonisty: vlastní držebnostní úvěr činí u nich 80,150.000 Kč, stavební 107,997.000, investiční 3,118.000 a provozovací 600.000 Kč. Největší položkou je tu však jen krátkodobé poshování přídělové ceny (70 mil. Kč).

²⁷⁾ I. Jako nabyvatele půdy počítá SPÚ: Počet příslušných rodin osob

1. Účastníky přidělu půdy stavební	32.651	72.518
2. „ „ „ půdy rozptýlené	17.588	39.063
3. „ „ „ v hlavní akci přídělové	278.434	618.402
4. Nabyvatele zbytk. stat. (se členy přísl. družstev)	1.631	3.622
5. Účastníky výkupu dlouhol. drob. pachtů	128.557	285.525
6. „ „ odprodeje podle § 7 z. z.	105.840	235.060

Úhrnem 564.701 1,254.190

Takto tedy provádí se u nás ten velkolepý přesun zemědělské půdy, jejíž si také v naší republice vynutily poměry poválečné. Jediné desetiletí přetvoří tu velmi radikálně dřívější málo vhodné rozdělení půdy té v našich zemích. Latifundie zemědělské v už. sm. (kromě státních) zmizí tu úplně, soukromé latifundie lesní téměř úplně, malé usedlosti selské budou značně posíleny. Ovšem, *vnitřní kolonizace* v plném slova smyslu tvoří a bude asi po skončení celé akce tvořiti jen malou část této velké pozemkové reformy. Nutno však uznati, že zřízení zcela nových hospodářství neb i zcela nových osad zemědělských naráží u nás v době poválečné na skutkové překážky o tolik ještě těžší nežli v dobách dřívějších, že to v mnohém směru převažuje i veliké jinak zase usnadnění té reformy, jež bylo spojeno s ohromnou změnou poválečnou v názorech sociálních i právních. Znamé znehodnocení peněz, obtíže stavební, nedostatek a drahota živého i mrtvého inventáře v prvních letech poválečných padají tu nejvíce na váhu; vyžadovaly by pro vnitřní kolonizaci, ve větším slohu prováděnou, tak ohromných prostředků finančních a zatěžovaly by do té míry zařizovací náklady nových hospodářů, že bez velmi značných pomocí z prostředků veřejných jest téměř vyloučeno, aby hospodáři ti alespoň většinou obstáli trvale v soutěži světové.²⁸⁾

II. Jako ostatní zúčastněné osoby počítá:

1. Vlastníky dotčené poz. reformou	1.730	3.842
2. Zaměstnance zajišť. jinak nežli příd. půdy	46.894	104.153
3. Vlastníky podniků v poz. ref. sdružených	10.300	22.876
4. Zaměstnance na sestátněných lesích	1.850	4.108
5. Pachtýře zabraných dvorů	120	266

Úhrnem 60.894 135.245

Obojí dohromady 625.595 1.389.435

Nutno však upozorniti, že výpočet tento je pouze přibližný a prozatímní; nevyklučuje několikrát počítání téže rodiny (na př. když táž rodina dostala nejprve kus půdy při výkupu dlouholetých pachtů, pak při schválení odprodeji z volné ruky a po té třeba ještě v hlavní akci přídělové, počítá se tu jak v odst. I. 5, tak i I. 6 i I. 3), a počet příslušných osob vypočítává z počtu rodin jen podle poměru mezi osobami v zemědělství činnými a k zemědělství příslušnými u nás podle posledního sčítání lidu. SPÚ však zřizuje katastr nabyvatelů půdy s vyloučením dvojího počítání, z něhož teprve v nedaleké budoucnosti bude možno získati přesnou a jistě zajímavou statistiku osob těch.

²⁸⁾ Trpké zkušenosti s prvními koloniemi na Slovensku potvrzují to víc než dostatečně. — Noví kolonisté musí býti schopni vydržeti světovou soutěž nebo uschopnění k tomu touze měrou, jakou se soutěž ta poma-

Prostředků veřejných však v době velikých veřejných potřeb poválečných nezbyvá na vnitřní kolonizaci tolik, aby mohla býti prováděna úspěšně ve velkých rozměrech. Zvláště když také není nazbyt vhodných kolonistů, kteří by byli zemědělské práce dokonale znalí a měli alespoň část nutného kapitálu sami. Dlužno tedy celkem *schvalovati*, že SPÚ omezuje vnitřní kolonizaci jen na nevelký počet vracejících se do vlasti zemědělských kolonistů z ciziny, zemědělství znalých legionářů, zaměstnanců zabraných velkostatků a p., místně pak jen na několik málo osad pro to vhodných nebo zvláště důležitých.²⁹⁾

Za to snaží se naše pozemková reforma především doplniti na soběstačné usedlosti dosavadní nedostatečnou držbu pozemkovou těch, komu již dříve bylo zemědělství aspoň z větší části pramenem výživy, kdo také již mají aspoň část nutného zařízení a dosti zkušeností zemědělských: chalupníkům, domkařům, deputátníkům a p. Za daných poměrů je i to zcela pochopitelné a správné.

Naproti tomu *dlužno litovati*, že — jak se zdá — příliš mnoho půdy se vyplývá na příděly příliš malé, nesoběstačné, parcelové. Nasvědčuje tomu zřejmě malá průměrná výměra i zemědělského přídělu mimo zbytkové statky (jen 1,34 ha). Je jisto, že v zájmu zachování technického pokroku v mnohých odvětvích našeho zemědělství i v zájmu zásobování našich měst je přílišné rozšíření parcelové držby naší pozemkovou reformou naprosto nežádoucí; naopak, z důvodů těch bylo záhodno nejen zachovati, ale i rozmnožiti počet dosavadních velkostatků, arcí jen nevelkých, resp. hodně zmenšených, a vydatně rozmnožiti i počet středních a poněkud též velkých statků selských. Litovati tu dlužno, že meze záboru nebyly určeny pružněji, a že hranice »soběstačné usedlosti« byly v § 2 příd. z. stanoveny příliš nízko (»bez stálé cizí pomoci«, čímž vlastně vyloučeno

lu, ale jistě obnovuje po dobách vázaného hospodářství zemědělskými produkty, které ovšem bylo pro zemědělce v mnohém směru dočasně velmi výhodno a proto z nemalé míry zvýšilo »hlad po půdě« u nás.

²⁹⁾ Zajímavý podnět ve příčině další vnitřní kolonizace přednesl zástupce SPÚu. inž. A. Pavel 10. května 1927 v subkomitétu »Komise pro vystěhovalectví a kolonizaci«, zřízené při ministerstvu sociální péče. Navrhuje m. j., aby v kolonizaci méně hustě zalidněných krajů, hlavně již Slovenska a P. Rusi, bylo účelně pokračováno, zejména i po skončení přídělů, jednak ze zabrané půdy pro to rezervované, jednak ze zemědělské půdy státní, event. získané výměnou za zabranou půdu lesní. Viz »Poz. ref.«, roč. VIII. str. 62 a násl.

tvoření středních statků selských). Litovati dlužno ovšem také, že zákonem o zajištění půdy drobným pachtýřům a z části též předpisem Šu 63 př. z. o vnuceném pachtu byla spousta jednotlivých parcel ještě před soustavným, definitivním přidělem odňata pozemková reformě a tím velmi ztíženo účelné, soustavné její provádění.

Naproti tomu dlužno *vitati*, že SPÚ liberálním výkladem příslušných předpisů zřejmě hledí posílit a rozmnožit také střední selské statky a z části i objekty ještě větší. Svědčí tomu na př. výměra statků kolonisačních³⁰⁾ i hojných statků zbytkových.³¹⁾ Zejména povinnosti, zákonem mu uložené, aby se postaral o zaměstnance zabraných velkostatků, využil SPÚ hojně k zachování neb vytváření větších objektů než jsou pouhé »soběstačné usedlosti« přídělového zákona.

Litovati jest, že neučiněny záhy a rázně pokusy ve větším slohu o přiděl celých dvorů družstvům. Kdyby se ukázalo v praxi, že smysl pro pospolitost je skutečně také u nás již dosti pro to vyvinut, mohly se v této formě trvale spojit výhody zemědělského velkozávodu se sociálními požadavky doby, a národnímu hospodářství mohlo být zachováno mnoho jednotek velmi užitečných.³²⁾

Litovati dále dlužno, že úvěrová pomoc přidělcům a hlavně kolonistům nebyla organizována účelněji, zejména rychleji³³⁾ a vydatněji, s menšími formalitami a většími fondy. Konečně jest

³⁰⁾ Na zmíněné hospodářské výstavě pražské r. 1927 byl vyložen plán kolonie Dögös na Slovensku, kde ze 37 utvořených nedílů nejmenší má mít výměru 28 *ha* 62 *a*, pak 28 jiných po 28 *ha* 77 *a*, ostatní budou vesměs ještě větší (až 33 *ha* 11¹/₂ *a*), a ještě se tam tvoří 6 zbytkových statků, hlavně pro zaměstnance, ve výměře až 82 *ha* 98¹/₄ *a*. Takový nedíl o 28—33 *ha* už se jistě nedá obhospodařovati »bez stálé cizí pomoci!« K větší výměře vede tu SPÚ patrně snaha, umožnit nabyvateli splácení značných nákladů stavebních.

³¹⁾ Mnohé zbytkové statky mají výměru hodně přes 100 *ha* a povahu nesporně velkostatků. Mnoho stížností, oprávněných i neoprávněných, jest však do způsobu jejich přidělování, kde bohužel nezdávka hrály důvody politické větší roli než národohospodářské.

³²⁾ O družstevnictví v naší pozemk. reformě viz str. 135 až 142 v knize Dra. Ing. J. Voženílka »Pozemková reforma v Čsl. republice« (Praha 1924) a článek Ing. A. Pavla v roč. VII. časopisu »Poz. reforma« na str. 115 a násl.

³³⁾ Prvá a dosud jediná naše náhradová banka — poštovní úřad šekový — počala fungovati v praxi až na podzim 1923!

litovati také, že rychlé provádění reformy, vynucené nedočkavým poválečným »hladem po půdě«, nedovolilo spojit s ní hned také všeobecné scelování pozemků, jak zamýšlel přídělový zákon (§ 21); jedinečná příležitost k provedení této agrární operace, pro národní hospodářství tak významné, zůstala nevyužita, naopak reformou nastala u nás roztržičnost půdy ještě mnohem větší než dříve.³⁴⁾

Celkem možno shrnouti co možná objektivní úsudek o naší pozemkové reformě asi takto: Přes svůj velmi radikální zásah do dosavadního rozdělení půdy u nás nemohla sic dosud a nebude ani po úplném svém provedení reforma ta moci docela splnit sociální své úkoly, neboť všechna ta půda velkostatkům odňatá nestačí ani zdaleka k úplnému ukojení »hladu po půdě« u nás³⁵⁾; tu pak je přirozeno, že s reformou jsou nespokojeny nejen kruhy velkostatkářské a jim blízké, ale i značné massy těch, jichž hlad po půdě není jí ukojen buď vůbec neb aspoň ne dostatečně. Ale uznati dlužno, že po stránce sociálně politické vykonala naše reforma velmi mnoho pro všestrannější a sociálně žádoucnější rozdělení tak důležitého statku výrobního, jako je půda zemědělská, ba že v tom směru vykoná téměř vše, co za daných poměrů je možno. S hlediska čistě zemědělského pak sice nelze schvalovati vše, co a jak naše reforma provádí, ale i tu nutno za daných poměrů a se zřením k tlaku jejich sociálně politických úkolů být s ní celkem spokojeni: Rozdělení plodné půdy u nás sic ani po úplném jejím provedení nebude ideální, ale bude přec jen ideálu mnohem bližší než dříve, a produktivita ani rentabilita našeho zemědělství ve svém celku nezdá se býti jí ohrožena, nýbrž spíše zvýšena, zvláště v budoucnosti.³⁶⁾

³⁴⁾ SPÚ zajistil si však v podmínkách přidělu podle cit. § 21 př. z. právo na scelování při víc než 1¹/₂ mil. *ha* půdy přidělené i svobodné ve víc než 7000 kat. obcích. Měl by to býti hlavní úkol zapracovaného personálu SPÚu po skončení akce přídělové.

³⁵⁾ Neméně než 38% úplně kvalifikovaných uchazečů o přiděl musilo být odmítnuto jen proto, že není s dostatek půdy, ačkoliv, jak jsme viděli, se půda dělí většinou na přiděly až příliš malé, jen aby se mohlo vyhověti co možná největšímu počtu uchazečů. A kolik teprve je těch, kdo také touží po půdě, ale o přiděl se ani neucházejí, nemajíce žádané kvalifikace anebo prostě vidouce marnost své touhy!

³⁶⁾ Konečný úsudek o rentabilitě nových hospodářství a o vlivu naší reformy na celkovou produktivitu našeho zemědělství bude si ovšem možno utvořit bezpečně až po řadě let; ale jak oficielní čísla naší statistiky osevu a sklizně i hospodářského průmyslu, tak i zkušenosti komisařů SPÚu

§ 23. Srovnání naší poválečné reformy pozemkové s německou.

Ráz naší pozemkové reformy ostřeji vysvitne, srovnáme-li ji se současnými podobnými akcemi jinde. Všimněme si tedy také aspoň nejdůležitějších nebo nejzajímavějších z nich, tím spíše, ježto znalost jich je v naší době i jinak, povšechně- i agrárně-politicky, velmi užitečna.

Nejprve a při tom trochu obšírněji než s jinými, záhodno se seznámit s poválečnou pozemkovou reformou říše Německé, nejen proto, že tvoří typ podstatně se lišící od reformy naší a tudíž povšechně zvlášť zajímavý, ale i proto, že poměry tohoto nejmocnějšího z našich sousedů, v mnohém směru tak podobné poměrům našim, mají pro nás obzvláštní důležitost, a že poválečná reforma německá bývá u nás nejednou — a to i se strany české a vědecky velmi závažně¹⁾ — stavěna vysoko nad naši, s projevy politování, že jsme nešli touže cestou.

I. Rozdíl mezi oběma těmi reformami jeví se již v jejich **konečných cílech**. Cíl naší reformy jest po výtce sociálně politický. Vysvitá to jasně již z prvních slov jejího základu, zákona záborového, i z jeho historie: podkladem byly návrhy »na vyvlastnění velkostatků«, »znárodnění a zlidovění velkých statků«, novou »úpravu právních poměrů k půdě«, atd. Šlo tu zřejmě především o nové rozdělení zemědělské půdy, zrušení latifundií a silné obmezení všech velkostatků vůbec ve prospěch utišení mocného »hladu drobných lidí po půdě«, vyvolaného za války a po ní.

Naproti tomu cíl německé reformy je především populačně a agrárně politický. Naznačuje to jasně duševní otec její prof. Dr. Max Sering.²⁾ Praví nejprve: »Německo se musí

i soukromé, třeba dosud sporé zprávy o výsledcích hospodářství přídělců zdají se již nyní rozhodně nasvědčovati, že se nesplnily obavy z rozbití velkostatků (co do produkce cukrovky, obilín, lihu atd.), a že chov hosp. zvířectva u nás i po kalamitě válečné velmi utěšeně se zvedá. Ostatně SPÚ má po zákonu možnost zasáhnouti v případě špatného hospodaření nabyvatele až i zpětným výkupem.

¹⁾ Srov. na př. Jos. Pekaře »Omyly a nebezpečí pozemkové reformy« (Praha 1923) str. 30 a 31.

²⁾ V »Erläuterungen zu dem Entwurf eines Reichsgesetzes zur Beschaffung von landw. Siedlungsland. In amtlichem Auftrage v. M. Sering, ord. Prof. a. d. Univers. Berlin«. Citováno dle otisku v Poněckově komentáři k zákonu tomu (»Das Reichssiedlungsgesetz v. 11. August 1919 nebst d. Ausführungsbestimmungen. Auf Grund amtlichen Materials erläutert

opět státi zemí více agrární, dospěti k vyššímu stupni hospodářské soběstačnosti, decentralisovati svá bydliště i své pracovny« (l. c. 43). Naznačuje též hlavní příčiny, jež k reformě té nutí: preindustrialisaci Německa a ohromné hromadění obyvatelstva ve městech a průmyslových centrech, hlavně po r. 1871, pak světovou válku a její účinky, jež způsobily, že široké masy průmyslového obyvatelstva zůstaly bez výdělku, že průmysl je odkázán víc na domácí trh, že všechny vnitřní pomocné zdroje musí být co nejdokonalěji využity atd.

A po té rozvádí cíl onen blíže: »Jde tu: 1. o populačně politickou úlohu decentralisace a opatření příležitosti k výdělku na venkově. Ale ke změněnému rozdělení obyvatelstva musí se pojit 2. výstavba takového sociálního zřízení, jež odpovídá ideálu svobody našeho obyvatelstva a 3. musí zároveň vyhovovati požadavku nejvyšší produktivity« (l. c. 44).

Dokazuje pak, že jedinou cestou k tomu všemu je vnitřní kolonisace (l. c. 76); že cíle toho nelze dosíci navrhovaným sestátněním velkozávodů zemědělských a postavením jich pod správu dělnických družstev (50), nýbrž jedinou silou, dosti mocnou, aby přemohla přitažlivost městských středisk kultury i životních požitků, že je společenská neodvislost, kterou skýtá držba samostatného selského statku a vyhlídka bezzemků, že svou pílí a hospodárností mohou se povznést na takové postavení (52); dokazuje dále, že jen tam dovede venkov udržeti si svůj dorost, kde převládá samostatný malý selský statek, jenž v podstatě vystačí s pracovními silami vlastní rodiny a kde je dost příležitosti k nákupu půdy pro pozdější děti sedlákovy i pro splnění přirozené snahy zemědělského dělníka, založiti si vlastní domov a pachtovati neb i koupiti si tolik půdy, aby ji žena i děti mohly po domácku obhospodařovat a nemusily být zaměstnány v cizích službách (52, 53); že nestačí dát zemědělskému dělníku příležitost k práci na větších statcích a postarat se mu o dobré obydlí i podmínky pracovní, nýbrž nutno mu dát sociální oporu v četných maloroľnických hospodářstvích, s jichž držitelé se cítí rovnocenným soudruhem v povolání, a možnost povznést se také mezi ně (54); že nezbytné zvýšení, ba zdvojnásobení produktivity německého zemědělství dá se sice provésti do 20 let, ale jen zvýšením pracovní intenzity v něm (56,

v. Dr. H. Poněcku a Dr. Fr. Wenzel«. II. vyd., Berlín 1922, str. 42 až 114.) — Komentář ten bude v dalším citován zkratkou Poně. a číslem stránky.

58), a to že je možno jen značným rozhojněním malopodniků zemědělských všude tam, kde jsou pro to podmínky (55 ss., zvláště 75); že sice nutno zachovati přiměřenou směs různých velikostních tříd zemědělských podniků, ale těžisko zem. produkce položit do malozávodů, ovšem s náležitou péčí o poučování a pevné vedení jejich majitelů, o hospodářské školství, družstevnictví atd. (77—79).

Německo má podle Seringa dosti půdy, aby miliony nových kolonistů na ní usadilo. V první řadě mají to však býti rase linisté, jichž asi 2,000.000 hektarů, a pustiny, jichž rovněž velmi značné plochy dosud čekají na přeměnu v bujně pole, louky a pastviny, technicky dávno dobře možnou (46). Ostatek dlužno opatrně bráti z půdy velkých statků selských a velkostatkářské. Před překotným a hromadným rozbíjením všech velkostatků se varuje, už pro nynější ohromné náklady na stavby a inventář (81).³⁾

Tímto duchem se nesou všechny hlavní normy německé pozemkové reformy. Němcům šlo tedy při ní o to, aby jejich přeindustrialisovaná vlast stala se opět zemí více agrární, zemědělsky soběstačnou, agrárně co nejproduktivnější, zároveň pak o to, aby se udrželo co nejvíc jejich lidí na venkově při zdravé práci zemědělské, i aby se získala přiměřená domovina pro německé uprchlíky z krajů válkou ztracených, pro vracející se někdejší německé kolonisty v cizině, pro válečné invalidy, vojiny válkou příšle o dřívější zaměstnání neb o schopnost k němu a p. (srv. výše, Seringovu dův. zprávu, i čl. 155 říš. ústavy něm. a j.). Jiné, vlastní cíle sociálně politické zůstávají tu docela stranou: zní to skoro jen jako opatrnostní dodatek decoris causa v revolučně sociální době, když Sering mezi oba hlavní účely reformy vkládá nepříliš jasný požadavek »výstavby takového sociálního zřízení, jež odpovídá ideálu svobody našeho obyvatelstva«. O nějakém radikálním zrušení neb

³⁾ V nejbližší době bude ostatně (praví dále Sering) hráti větší roli osídlování dělnické nežli selské, už proto, že z městského obyvatelstva jest asi jen poměrně velmi málo s to, aby s prospěchem pro sebe i pro celek převzali samostatný zemědělský podnik; ostatně dělnickému osídlování připadá prý nyní větší význam hospodářský i sociální, ježto jen ono přízpůsobuje agrární zřízení novým životním podmínkám německého národa (81 a 82). — Jak se i z chudého průmyslového dělníka může a má nyní v Německu pomoci poz. reformy snadno a rychle státi samostatný zemědělec-sedlák, vypisuje zajímavě jeden z hlavních Seringových spolupracovníků na ní, Dr. H. Ponfick v brožuře »Das deutsche Siedlungswerk« (Berlín 1920).

rozdrobení všech velkostatků, ba ani latifundií není v celé té reformě ani potuchy. Rovněž ne o nějaké všeobecné, radikální, sociálně politické nové úpravě pozemkové držby, jaká je naopak zjevným cílem reformy naší.

II. Různé cíle vedly pak přirozeně i k podstatným různostem co do obsahu norem, jimiž reforma upravena. V Německu byl to kromě *prozatímního nařízení o opatřování zemědělské půdy pro osídlování*⁴⁾ hlavně na jeho podkladě vydaný *říšský zákon osídlovací z r. 1919*⁵⁾ se zemskými zákony a říšskými i zemskými nařízeními, vydanými k jeho provedení.⁶⁾ Ostatní normy, dotýkající se pozemkové reformy v Německu, mají proti nim již jen podružný ráz.⁷⁾

⁴⁾ »Verordnung des Rates der Volksbeauftragten zur Beschaffung von landw. Siedlungslande« z 29. ledna 1919, str. 115 ř. z. Sestaveno patrně Seringem samým neb aspoň za vydatné jeho účasti.

⁵⁾ »Reichssiedlungsgesetz« z 11. srpna 1919, str. 1429 ř. z. Cituji ho zde zkratkou: ř. o. z. O jeho doplňcích viz níže pozn. 19. na str. 162.

⁶⁾ Hlavně říšské prováděcí ustanovení z r. 1919 (publ. v Zentralbl. f. d. Deutsche Reich 1919, str. 1143), zkratka zde »ř. p. n.«, a pak příslušné předpisy pruské, cit. dle sbírky Dra M. Krause »Die preussischen Siedlungsgesetze nebst Ausführungsvorschriften«, 2. vyd., Berlín 1922 (zkratka: Krause). Jeť Prusko dojista nejen největším, ale i v této věci nejdůležitějším a nejvyspělejším ze států německých, z nichž ostatně některé prováděly říšský osídl. zákon jen velmi neochotně i neupřímně (viz níže pozn. 12.).

⁷⁾ Patří sem hlavně:

1. Říšský zákon o domovinách z 10. května 1920, str. 962 ř. z., jenž dává říši, zemím, obcím a svazům obcí, po případě i jiným veřejným nebo všeužit. podnikům právo (jež by ovšem měly i bez toho dovolení), propůjčovati do vlastnictví pozemky, sestávající z domku pro jedinou rodinu s užitkovou zahradou (domoviny bytové, Wohnheimstätten), nebo zemědělské neb zahradnické usedlosti, k jichž obhospodařování jedina rodina za pravidelných poměrů nepotřebuje žádných stálých pracovníků sil cizích (hospodářské domoviny, Wirtschaftsheimstätten, § 1). Účastníkům války, zvláště válečným poškozcům, vdovám padlých ve válce a rodinám s mnoha dětmi má se při propůjčování domovin dávat přednost (§ 2). Zákon stanoví pak dlouhou řadu předpisů o právní povaze a zabezpečení takových domovin, obmezení nabyvatelů jich v dispozicích mezi živými i na případ smrti, obmezení exekuce na ně atd., předpisů to, v mnohém se shodujících s předpisy našeho přidělového zákona o rolnických nedílech. Zejména však dává propůjčovatelům jednak právo vlastňovací pro získání vhodných pozemků na zakládání neb i zvětšení domovin (§ 28), jednak právo předkupní a nárok na vrácení (Heimfallanspruch) domovin jimi založených v jistých případech

Ř. o. z. ukládá především všem spolkovým státům povinnost, aby pro vytvoření nových (zemědělských) usedlostí, jakož i pro rozšiřování stávajících (zemědělských) malozávodů, ale nejvýš do velikosti nejmenší soběstačné usedlosti (»einer selbständigen Ackernahrung«⁸⁾), zakládaly vše užitelné podniky osídlovací (gemeinnützige Siedlungsunternehmen, zkratka zde: Vš. p. os.) všude, kde jich dosud není a kde může být podle tohoto zákona opatřena půda pro to potřebná (§ 1). Podniky těmi jsou podle pruského II. prováděcího návodu pouze »provinciální všeužitelné osídlovací společnosti . . ., na nichž je stát zúčastněn kmenovým vkladem« (a které se tam jednotlivě uvádějí), a pak »zemědělské úřady« (Kulturämter); tyto však nemají samy býti podnikateli a finančními nositeli akcí osídlovacích, nýbrž mají jen zprostředkovat opatřování půdy pro jiné podnikatele osídlovací, ať veřejnoprávní nebo soukromoprávní, všeužitelné či ne, jednotlivce nebo sdružení (Krause 233).

2. Řády pro malé zahrádky a drobný pacht (Kleingarten- und Kleinpachtlandordnung): říšský z 31. července 1919, str. 1371 ř. z., se zemskými prováděcími předpisy, na př. pruským minist. nař. z 2. října 1919, str. 962 zem. min. I. (Krause 326—336).

3. Řády na ochranu pachtýřů (Pachtschutzordnung): říšský z 9. června 1920, str. 1193 ř. z., pozměněný nouz. nař. z 13. února 1924, str. 68 ř. z. I., a pak zák. z 23. června 1925 a 12. července 1927, str. 152 a 179 ř. z. I., i zemské, pruský z 3. července 1920, 25. ledna 1921 a zvláště z 30. září 1925, č. 141 sb. z. atd.

4. Nařízení k odstranění nejtisnivější nouze bytové z 9. prosince 1919, str. 1968 ř. z., dávající m. j. okresním bytovým komisařům též právo vyvlastnití prostým svým výnosem potřebnou půdu pro stavbu malých a středních bytů i pro zahrady k nim.

5. Zákony o poskytování státních peněz na podporu osídlování: na př. pruský z 6. srpna 1921, str. 482 sb. z. pr. (300 mil. M., jednak pro státní banku pruskou k poskytování úvěru při zřizování rentových statků, načež zák. z 30. října 1926 dal ještě 40 mil. M., jednak pro státní podíly ve Vš. p. os.), se řadou doplňujících zákonů a průvod. nařízen.

6. Říšský zákon zaopatřovací (Reichs-Versorgungsgesetz) z 12. května 1920, str. 989 ř. z., umožňující oprávněným pomocí odbytého, kapitalisované to renty zaopatřovací, získat novou nebo hospodářsky posílit dosavadní držbu pozemkovou (§ 72); při tom může být vymíněno, že prodej neb zavazení získaných pozemků může se do 5 let státi jen s úředním svolením (§ 77).

7. Vyhláška říšského kancléře z 15. března 1918, str. 123 ř. z., o obchodu se zemědělskými pozemky (se řadou prováděcích a zotřovacích předpisů, v. Krause 292—313), činící účinnost zřízení zemědělského pozemku přes 5 ha velkého, jakož i zřízení věcných práv k němu nebo smluv o jeho užitcích, závislými od úředního svolení.

8. Zákon o osídlování uprchlíků (Flüchtlingsiedlungsgesetz) ze 7. června 1923, str. 364 ř. z., s malým doplňujícím zákonem z 18. srpna 1923), kterým nařízeno stávajícím Svazům pro dodávání půdy, aby pro osídlení osadníků, pachtýřů a hosp. zaměstnanců, kteří odstoupením něm. území po válce byli ze svých sídel zatlačeni, opatřili do 8 neděl po vyzvání Všeuz. podniku osídlovacího 40.000 ha půdy, kromě půdy, podle ř. o. z. již dodané, a to co možná v celých statcích a také s přiměřenou užitnou plochou lesní. — Týž zákon stanovil zároveň důležitý doplněk k ř. o. z.; dovoluje totiž při každém vyvlastnění podle ř. o. z., tedy netoliko pro osídlování uprchlíků, aby odškodné bylo stanoveno nikoli v penězích, nýbrž v naturální rentě, jež se vloží do knih jako reálné břemeno osídle-

ných statků, po případě v odevzdání dlužních úpisů zajištěných takovým reálním břemenem (čl. II., odst. 1). — K zákonu vydáno prováděcí nařízení říš. min. práce ze 7. června 1923 (str. 521 R.-Min.-Bl.), jímž zejména vymezen pojem uprchlíků a rozděleno těch 40.000 ha na jednotlivé státy, i řada prováděcích nařízeních dalších, říšských i zemských (na př. pruská z 23. května a 15. června 1923). — Říše zřídila k provádění tohoto zákona fond, nejprve 30 miliard mk. a pak 750 miliard; o způsobu jeho používání vydal říšský ministr práce předpisy z 10. července a z 25. srpna 1923 (Arch. f. i. Kol. XV., str. 148 a 247 ss.).

To jsou tedy orgánové, na jejichž bedrech leží v Prusku tíha celé akce; Prusko je ve výhodě, že je má již od dřívějšíka a

ných statků, po případě v odevzdání dlužních úpisů zajištěných takovým reálním břemenem (čl. II., odst. 1). — K zákonu vydáno prováděcí nařízení říš. min. práce ze 7. června 1923 (str. 521 R.-Min.-Bl.), jímž zejména vymezen pojem uprchlíků a rozděleno těch 40.000 ha na jednotlivé státy, i řada prováděcích nařízeních dalších, říšských i zemských (na př. pruská z 23. května a 15. června 1923). — Říše zřídila k provádění tohoto zákona fond, nejprve 30 miliard mk. a pak 750 miliard; o způsobu jeho používání vydal říšský ministr práce předpisy z 10. července a z 25. srpna 1923 (Arch. f. i. Kol. XV., str. 148 a 247 ss.).

9. Pruský zákon z 1. března 1923 o schvalování sídel, zřízených dle § 1 ř. o. z., str. 49 pr. sb. z. s prův. nař. z 12. dubna 1923 (věst. min. zem., str. 454).

10. Pruský zákon na ochranu slatin (Moorschutzgesetz) z 20. srpna 1923, str. 400 pr. sb. z., se zákonem o poskytnutí státních prostředků k urychlenému zkulturnování soukromých slatin a pustin, z 9. února 1924, str. 105 pr. sb. z., a s prův. předpisy z 12. září 1923 (str. 973 a 977 věst. min. zem.), a nař. říšské vlády z 13. února 1924 (str. 111 ř. z. I.) o zjednodušeném zřizování družstev k podpoře kultivace pustin (Ödlanderschließung), s prův. nař. prus. z 21. června 1924 (str. 339 prus. věst. min. zem.).

11. Nouzové nařízení říšské vlády o osídlování úředníků (Beamten-Siedlungs-Verordnung) z 11. února 1924, str. 53 ř. z., upravujícího přiděl zahradní nebo zemědělské usedlosti úředníkům, kteří byli podle nař. o snížení počtu úřednictva dáni do trvalé výslužby.

12. Pruské nař. o státních zárukách na podporu osídlování z 2. září 1924, str. 603 pr. sb. z., s prováděcím nař. min. zem. (vydaným ještě před publikací onoho nař. dne 6. srpna 1924). Atd.

⁸⁾ Toto rozšiřování stávajících malozávodů přidalo do Seringovy osnovy Národní Shromáždění samo. Nazývá se »Anliegersiedlung«, tedy asi »osídlováním sousedů« neb »sousedským« osídlováním.

že jsou v osídlování již zapracovány. Hůř bylo jinde. Není proto divu, že lhůta do 1. prosince 1919, do kdy měly podle ř. p. n. býti Vš. podniky os. všude zřízeny (Ponf. 239), daleko nebyla dodržána.

Těžko přeložitelný výraz »selbständige Ackernahrung«⁹⁾ není vyložen ani v zákoně, ani v prováděcích předpisech. Podle Ponficka jest to »technický výraz, identický s pojmem závodu rodinného«, totiž »zemědělský závod, který plně vyživí jednu rodinu, aniž by bylo potřeba vedlejšího zaměstnání nebo trvalého zaměstnávání cizích pracovních sil« (Ponf. 127). Tedy celkem asi to, co náš přídělový zákon nazývá »soběstačnou usedlostí«.

Na takové malé soběstačné usedlosti nemají se však rozšiřovati všechny ještě menší podniky zemědělské, nýbrž jen ty, které zaručují řádné obhospodařování zvětšené usedlosti, a zpravidla jen, pokud lze pro to opatřiti dostatek půdy bez donucovacích prostředků říšského osídlovacího zákona (cit. IV. návod prus., Krause 247 a 249). Tím se toto »osídlování sousedů« podstatně obmezuje, v prvním směru arci docela rozumně, v druhém na značný rozdíl od postupu u nás, a také proti doslovu ř. o. z.

Neboť zákon ten, aniž by v tom rozlišoval mezi novým osídlováním a osídlováním sousedů, stanoví dále, že potřebná pro to půda má být opatřena:

a) ze státních statků; ty mají být při každém projití pachtu nabídnuty všeužitečným p. os. ke koupi, a to nanejvýš za cenu výnosovou (§ 2 ř. o. z.); mimo to musí je zemské ústřední úřady za jistých podmínek dáti zčásti již před projitím pachtu k dispozici¹⁰⁾;

b) z neobhospodařovaných nebo jen pro trvalé hospodářství žďárové nebo k dobývání rašeliny používaných slatin neb jiných pustin; ty může Vš. p. os. pro účely osídlovací vyvlastniti, pokud se vlastník nezaváže, že je v stanovené lhůtě sám změnit v zemědělskou půdu a lhůty té nedodrží; vyvlastnění se má stát

⁹⁾ Nejspíš asi vystihoval by to opis, nikoli překlad: »malá« nebo »nejmenší soběstačná usedlost«. (»Soběstačnou«, povšechně vzato, je také usedlost největšího sedláka i velkostatkáře; proto záhodno připojiti to »malá« nebo »nejmenší«.)

¹⁰⁾ § 25 ř. o. z., totiž až do 10% jich zemědělské půdy, není-li v sousedství jich možno opatřiti jinak zemi potřebnou pro zmíněné »osídlování sousedů«, a pokud té jejich půdy není třeba pro vyučovací, pokusné a jiné účely veřejné nebo národohospodářské.

zpravidla za kapitalisovaný čistý výnos té půdy v původním, nelepšeném stavu¹¹⁾;

c) z ostatní půdy jen buď výkonem předkupního práva Vš.-ého p. os. nebo

d) prostřednictvím zvláštních »svazů pro dodávání půdy«, jež se mají zříditi ve všech »osídlovacích okresech«, z jejichž zemědělsky užitkovatelné půdy připadá podle sčítání z r. 1907 víc než 10% na »statky velké«, t. j. statky se 100 neb více hektary takové půdy.¹²⁾

ad c) Předkupní právo přísluší podle ř. o. z. Vš. podnikům os., kdykoli se v obvodu jejich působnosti prodávají nebo jinak úplatně zcizují zemědělské pozemky ve výměře 25 neb více hektarů nebo části takových komplexů (§§ 4 a 11), pokud je kupcem (nabyvatelem) někdo jiný než nějaká korporace veřejnoprávní, manžel nebo blízký příbuzný či švagr dosavadního vlastníka (§ 6). Právo to musí však být vykonáno do 3 neděl (u komplexů přes 200 ha do 6 neděl) ode dne, kdy Vš. p. os. dostal zprávu o obsahu dotyčné smlouvy (§ 7). Pozemků tak získaných musí pak podnik užiti do 10 let pro účely osídlovací (sankci stanoví § 9 ř. o. z.).

ad d) »Svazy pro dodávání půdy« (Landlieferungsverbände, zkratka Sv. p. d. p.) jsou autonomní veřejnoprávní korporace, skládající se ze všech vlastníků »velkých statků« v hořejším sm. sl. toho kterého osídlovacího okresu.¹³⁾

Povinností těchto Sv. p. d. p. jest, aby na požádání příslušného Vš. p. os. opatřily mu za přiměřenou cenu pů-

¹¹⁾ § 3 ř. o. z. Tedy při půdě nedávající v tom stavu vůbec žádného čistého výnosu, úplně zdarma, Ponf. 137. Výjimka nastává jen, uzná-li vyvlastňovací úřad za zvláštních okolností vyšší náhradu za přiměřenou.

¹²⁾ §§ 12—18 ř. o. z. Tohoto právě předpisu použily patrně Bavyry k tomu, aby velkostatkářskou půdu zachránily před poz. reformou vůbec (srov. svrchu pozn. 6.): prohlásily za »osídlovací okres« celou zemi, a ponevadž v ní jako celku nečinila r. 1907 zemědělská půda velkých statků (95.578 ha) ani zdaleka 10% celkové zeměděl. půdy (4.274.992 ha), nemusily tam být Svazy p. d. p. vůbec utvořeny!

¹³⁾ Ale zemské ústřední úřady mohou úkoly svazů těch přenést na jiné orgány, zejména na Vš. p. os. nebo na zemědělské organizace (§ 12 ř. o. z.). V Prusku jsou svazy ty zřízeny vždy pro celou provincii (§ 14 prus. prov. zák., Krause 78 ss.). — Zřízení Sv. p. d. p. je prý vzato z plánů rytířstva kuronského a livonského, které po obsazení jejich země německými vojsky se nabízelo, že třetinu svých pozemků vydá na osídlování (Krause 73).

du k osídlení se hodící z »velkých statků« až do jedné třetiny výměry jejich celkové zemědělské půdy.¹⁴⁾

Potřebnou půdu si Sv. p. d. p. sám může opatřiti buď

a) volně, dobrovolnou koupí od svých členů (po případě i při exekučním nebo konkursním prodeji jejich půdy), — nebo

b) použitím práva předkupního, které po zřízení Sv. p. d. p. přechází naň po zákonu s Vš. p. os. ve příčině všech »velkých statků« jeho obvodu, ačli je svaz ten sám tomu podniku s jeho souhlasem zas nepřenechá, a které na žádost Vš. p. os. musí být svazem vykonáno (§ 14 ř. o. z.), — nebo konečně

c) vyvlastněním, je-li tu naléhavá potřeba půdy té a nedá-li se účelně ukojiti jiným způsobem (§ 15 t.). Vyvlastnění je tu tedy jen subsidiárním, posledním prostředkem, nestačí-li žádný jiný. Obmezuje se, tak jako ostatní, jen na pozemky »velkých statků« v hoř. sm. sl.

O dš k o d n é při vyvlastnění jeť v zákoně určeno pouze slovem »p ř i m ě ř e n é« a vyloučením vzestupu cen, způsobeného mimořádnými poměry válečnými; o konkrétní jeho výši pak necháno rozhodovati zvláštnímu stálému výboru, jenž rozhoduje také o tomto vyvlastnění vůbec i o jeho hospodářské účelnosti.¹⁵⁾

Ale jak volnou koupí nebo použitím práva předkupního, tak zejména vyvlastněním nemá být získávána potřebná půda velkostatkářská beze všeho výběru. V zákoně (§ 16) je vypočtena celá řada takových druhů jejich, jež mají býti získávány pro osídlování, jsou-li pro ně způsobilé, »v první řadě«. ¹⁶⁾ Jsou to vesměs statky, jichž rozdělení je žádoucí z důvodů agrárně-politických. —

¹⁴⁾ § 13 ř. o. z. Státní domény se však do toho nepočítají, nýbrž jediné do oněch 10%, jež jsou podmínkou zřízení Sv. p. d. p. v okrese (§ 12 ř. o. z.). Za to se do té jedné třetiny může započítavati půda z velkých statků, která byla kolonistům i bez spolupůsobení Vš. p. os. prodána nebo propachtována s právem na zakoupení. Povinnost ta však vůbec končí i před vyčerpáním oné třetiny, jakmile zemědělská půda velkých statků v osídlovacím okrese i s jeho státními doménami klesne na 10% celkové jeho zemědělské půdy (§ 13 ř. z. o.).

¹⁵⁾ Sestává z předsedy, určeného zemským ústředním úřadem, z jednoho zástupce Sv. p. d. p. a jednoho zástupce Vš. p. os. Vyvlastňovací řízení v tomto i v jiných případech ř. o. z. upraveno je — kromě zásad v ř. o. z. vytčených — zákony zemskými, v Prusku řem 1—11 prusk. prov. z. (Krause 117—62).

¹⁶⁾ Tedy před ostatními, aniž by však mezi nimi samými rozhodovalo pořadí, v jakém jsou v paragrafu tom uváděny. Jsou to:

Krom obojího »osídlování«, nového i »sousedského«, — jež obojí patrně, ač ne zcela jasně, je míněno jako předávání půdy dosud nevzdělávané nebo velkostatkářské a p. do vlastnictví drobných zemědělců, — týká se ř. o. z. ještě získávání půdy z a účelem *propachtování ji obcemi zemědělským dělníkům*. Podle toho může být venkovským obcím nařízeno (orgánem, jež k tomu určí zemský ústřední úřad), aby dělníkům trvale v jejich obvodu při zemědělství zaměstnaným opatřily k jich žádosti příležitost k pachtu neb jinému užívání půdy pro potřebu jich domácnosti, až do výměry celkem 5% vší zemědělské půdy v obci. Není-li možno půdu tu získati jinak, může ji obec opatřiti nuceným pachtem neb i vyvlastněním, a to především od hospodáře, u něhož jsou do-tyční dělníci zaměstnáni. Vyloučeno je však, aby tak byly celé hospodářské jednotky postoupeny nebo rozděleny.¹⁷⁾

O *provádění akcí osídlovacích* samých nemá ř. o. z. žádných předpisů. Stanoví jen, že d o z o r u nad nimi mají se účastniti s hlasem rozhodujícím též důvěrníci osob osídlovaných i dřívějších majitelů, ačli nezasedají v dozorčí radě jednotlivých Vš. p. os.¹⁸⁾

a) statky, získané za války osobami, jimž zemědělství není a ne-
bylo hlavním povoláním;

b) statky, jež během posledních 20 let změnilы několikrát svého ma-
jitele úplatným právním jednáním;

c) statky zvlášt špatně obhospodařované;

d) statky těch, kdož bez vážných důvodů po většinu roku na nich
nebydlí a sami je neobhospodařují;

e) statky, jež patří k držbě neobvyčejného rozsahu (latifundiím);

f) kdysi samostatné selské statky nebo menší usedlosti (Land-
stellen), jež byly v posledních 30 letech koupeny vlastníky »velkých stat-
ků« a jsou dosud jejich částí.

Mimo to stanoví § 16, že se pokud možno nemají rušiti statky, které působí jako v z o r y ve směru ať hospodářském, nebo sociálním, nebo, kte-
ré mají vynikající význam pro vývoj zemědělství. Vůbec pak nesmějí
být pro účely osídlovací vyvlastněny zemědělsky používané pozemky těch,
kdo jich nemají aspoň 100 ha (§ 27 ř. o. z.).

¹⁷⁾ § 22 a 24 ř. o. z. Podrobnosti vylraženy opět spolkovým stá-
tům. V Prusku upraveny byly §§ 12 a 13 prusk. prov. z., Krause 62—73 a V.
prov. návodem min. zeměděl., Krause 272—280.

¹⁸⁾ § 1 ř. o. z. Také zde zůstaveno spolkovým stá-
tům, by upravily
podrobnosti. V Prusku předpisuje tu § 37 prusk. prov. z. zřízení »p r o v i n -
ciálních výborů osídlovacích«, jichž členy mají být obojí ti
důvěrníci a jichž bližší úpravu svěřuje ministru zemědělství; ten vydal
o tom prov. návod VII. (Krause 287—290).

Mimo to týkají se osídlovacích akcí, aspoň nepřímo, ještě dva §§y ř. o. z. Dávají právo zpětné koupě (Wiederkaufsrecht), a to § 20 Vš-mu podniku os. ve příčině usedlostí jím zřízených, jestliže nabyvatel ji zcela nebo zčásti prodává nebo jinak ztrácí (směnou, darováním, exek. dražbou, vkladem do společnosti s r. obm. a p.), nebo na ní trvale nebydlí nebo nehospodaří, — § 21 pak dřívějšímu vlastníku proti Vš. p. os., jestliže tento nepoužije nabytého pozemku do 10 let pro účely osídlovací.

Konečně pak usnadňuje ř. o. z. provádění osídlovacích akcí rozsáhlým osvobozením jich od všech poplatků, kolků a daní, jak říšských, tak zemských i jiných veřejných korporací (§ 29).

Zajímavé je též ustanovení §u 30 ř. o. z.: že stávající již Vš. p. os. mají právo pracovat podle tohoto (rámcového !) zákona ihned, dřív ještě, než nabudou platnosti příslušné prováděcí předpisy. Tak se spěchalo s prováděním osídlování podle nového toho zákona a tak rychlé účinky od něho očekávány!¹⁹⁾

III. Srovnáním těchto předpisů se známými nám předpisy naší reformy vidíme hned **zásadní rozdíl**. Souvisí ovšem těsně se základním cílem obou reforem. V souhlase se svým cílem naše reforma vychází od zániku všech velkostatků bez rozdílu, jakmile převyšují výměru, šablonovitě pro celou republiku stanovenou kompromisem politických stran, a pak teprve rozděluje

¹⁹⁾ K ř. o. z. vydány dosud dvě novely. První je t. zv. zákon o osídlování uprchlíků z r. 1923, o němž viz odst. 8. v pozn. 7. na str. 156 zde; z ostatních jeho ustanovení zasluhuje zde zmínky vsunutí tří nových paragrafů do ř. o. z., 11 a, 25 a a 25 b: § 11 a zrušuje předkupní právo Vš. p. os. proti těm vyvlastněným zemědělcům z povolání, kteří si do 3 let po tom vyvlastnění koupí nový statek, ne větší předešlého; § 25 a) nařizuje, že zemědělským dělníkům a zaměstnancům osídlovaných statků, kteří tam bydlí nebo přes 2 roky pracují, má být na jich přání a podle možnosti (!) dáno do pachtu nebo prodáno do vlastnictví přiměřené «místo» na statcích těch; není-li to však možno, mají být aspoň 1 rok ponecháni v dosavadních bytech tam, anebo na útraty osídlovacího podniku jinde ubytováni, a alespoň půl roku podporováni, jsou-li následkem osídlování bez práce. V §u 25 b se nařizuje, aby se při osídlování co možná dbalo, by osadníci se dostali mezi obyvatelstvo téhož náboženského vyznání. — Druhá novela (z 8. července 1926, str. 398 ř. z. I.) učinila jen dvě malé změny ve zmíněném §u 25 a: Místo pouhého «přání» žádá se nyní «návrh» zúčastněných dělníků nebo zaměstnanců, a těmto má se hned při převzetí statku oznámiti, kdy a kam mají podatí takové návrhy; také se jim má blahovlnně poradit v otázkách finančních.

půdu jim vzatou a jen tuto půdu, způsobem několikerým, ne pouze na malé podniky zemědělské. Naopak německá reforma vychází od povinnosti vytvořiti spoustu nových malých zemědělských podniků; jádro reformy, ř. o. z., obmezuje se jen na to, opatřiti pro splnění této povinnosti vhodné orgány a nutnou půdu, a to nikoli pouze z půdy velkostatkářské, nýbrž především z jiných zdrojů, a teprve naposled, subsidiárně, pokud všechny ty jiné zdroje nestačí, dovoluje ji vzítí velkostatkům. A to ještě nikoli všem, nýbrž především těm, u nichž to není národohospodářsky závadno; rozhodování pak o tom, která ta velkostatkářská půda má být dána reformě k dispozici, ponechává v zásadě autonomním svazům dotčených velkostatkářů samých.

Není dojísta pochyby, že s hlediska zemědělské politiky samé jsou normy německé reformy ve své podstatě nepoměrně rozumnější než naše. Jiná však jest otázka, zda cílů, jež tanuly na mysli nejen původcům naší pozemkové reformy, ale i valné většině našeho národa v čas jejího vzniku, bylo by možno lépe dosáti pomocí norem obdobných německým nežli pomocí norem reformy naší. Tu pak je na první pohled zřejmo, že k dosažení našich nesporných cílů — ať už o nich soudí kdo jakkoli, byly tu nesporně a nutno s nimi počítati — jsou normy naše nepoměrně účelnější a normy německé byly by naprosto nedostatečné.

Ale i k dosažení docela jiných vlastních cílů německé reformy samé osvědčily se normy ty v praxi prostředkem málo vhodným. Svědčí o tom nejen všeobecná téměř nespokojenost s nimi v Německu samém a sklamaní, jaké o nich nepokrytě doznávají i sami přívrženci, spolutvůrci a hlavní vykonavatelé reformy té²⁰⁾, ale i statistika o jejím provádění. Ukazuje výsledky tak žalostné, tak úžasné nepatrné oproti nadějím, jež byly do reformy té v Německu kladeny, že právem možno mluvit o jejím nezdaru²¹⁾. Srov-

²⁰⁾ Řadu citátů z nich viz v mém článku »Poválečná reforma pozemková v Německu i u nás«, ve »Vědecké ročence právn. fak. Mas. univ. v Brně«, III. (1924), str. 58—83, a řadu tu bylo by možno hodně rozmnožit citáty novějšími (na př. Ponfickovým článkem »Siedlungsdämmerung?« v Berl. Börsenzeitung z 1. ledna 1927, čl. Dra H. Horny-ho ve »Weltwirtschaft« z října 1926, úsudkem prof. Dra. Waltera Schiffa v díle cit. v pozn. 1. k násl. §u zde, atd.).

²¹⁾ V cit. svém článku jsem na podkladě úředních čísel za prvé třiletí reformy té v celém Německu a za prvé pětiletí její v Prusku ukázal, že místo očekávaných aspoň 10,000,000 ha získáno pro reformu v celém Německu za 3 leta jen 88.868 ha půdy, tedy ani ne 1%, a za celých 5 let,

náme-li s tím čísla o výsledcích reformy naší, shledáme, že za první třetí vykonala naše reforma v malé naší republice poměrně asi čtyřicetkrát a dokonce též absolutně asi 1^{1/2}krát tolik jako za stejné první období reforma německá v celé velké říši²²⁾.

Nemáme tedy příčiny záviděti Německu jeho pozemkovou reformu, její právní základ ani způsob jejího provádění. I když také naše zákony sem patřící mají řadu nedostatků a vad, a i když také o provádění jich jsme si uvedli leccos, čeho třeba litovati, osvědčily se přece naše předpisy pro daný účel a potřeby doby základnou daleko lepší a životnější, prakticky daleko lépe proveditelnou, než právní základy reformy německé.

§ 24. Poválečná reforma pozemková v některých jiných státech.

Všimněme si tu nejprve druhých sousedů naší republiky vedle Německa.

I. V Polsku¹⁾ usnesl se sejm na *základách* pozemkové reformy prvně dne 10. července 1919; usnesení to nebylo sice uveřejněno v »Dzienniku ustaw«, polské to sbírce zákonů, i nemá tedy právní

soudě podle čísel pruských, sotva víc než 2^{1/2}% očekávané a možné výměry; místo 450.000 až 700.000 nových soběstačných selských usedlostí zřídilo se nejvýš 15.000 »nových míst«, z nichž sotva polovici možno uznat za soběstačná. (Podrobnosti viz v cit. »Věd. ročence« 1924, na str. 79-81) — Nejnověji uvádí sám vrch. vlád. rada Grospietsch (v přednášce, kterou měl 23. února 1927 ve členské schůzi německé společnosti na podporu vnitřní kolonizace, a která je otištěna v seš. 5.-6. letošního XIX. ročníku »Archiv f. innere Kolonisation«), že podrobná úřední statistika o výsledcích něm. osídlování sic dosud existuje jen za l. 1919 až 1922, ale udává sám aspoň některá čísla pro Prusko za 7 let 1919 až 1925: Celkem zřízeno za těch 7 let 14.314 »nových míst« se 138.739 ha, tedy průměrem as 2000 nových míst ročně; upozorňuje však, že v tom jsou započteny též zbytkové statky a četná »malá místa«, takže počet nově zřízených samostatných selských usedlostí není prý větší než průměrem ročně asi 700, tedy za těch 7 let jen asi 4900. Soudí také a dokládá jistými čísly, že ani v r. 1926 průměr ten nebyl překročen. Tento »trotz des Reichsiedlungsgesetzes und seiner Ausföhrungsgesetze unbefriedigendes Ergebnis« přičítá z největší části otázce finanční. — Viděti z toho, že svrchu uvedený můj výpočet (nejvýš 15.000 nových míst za 5 let a z toho asi polovice soběstačných) byl ještě až příliš optimistický.

²²⁾ Viz. str. 82 v cit. »Věd. ročence«.

¹⁾ Srv. Jan Lutosławski: »Uchwala rolna sejmu, jej znaczenie i krytyka«. (Varšava 1919.) Pernot Maurice: »L' épreuve de la Pologne« v »Revue de deux mondes« z listopadu 1920, v části III. »M. Witos et la

povahy zákona, ale je vlastním základem polské pozemkové reformy. Hned § 1 vytyká její cíl i hlavní cesty slovy, jež byla pak opakována v zákonech pozdějších: »Zemědělství v Republice má se opíratí především o silná, zdravá hospodářství selská, schopná intenzivní produkce a spočívající na zásadě soukromého vlastnictví různého typem i velikostí.« Proto má se pomocí kolonizace tvořiti co možná nejvíc nových hospodářství soběstačných (do 25 jiter) a zvětšovati stávající trpasličí hospodářství na jednotky soběstačné; mimo to mají se tvořiti drobná hospodářství zahradnicko-zelinářská a poblíž velkých měst a průmyslových středisek kolonie i zahrady dělnické, úřednické a p. Plodná půda má se dostati jen těm, kdo osobně provozují soběstačné hospodářství. Přednost při kolonizaci mají mít stálí zaměstnanci velkostatků, majitelé trpasličích usedlostí, vracející se polští vojáci, pak bezzemci bez řemesla i zaměstnání, schopní práce zemědělské. Až 20% parcelované půdy smí být prodáno i hospodářům již soběstačným k roz-

réformě agraire«. Marja Dabrowska: »O wykonaniu reformy rolnej« (Varšava 1921). Prof. Ing. Zdzislaw Ludkiewicz (polský ministr pozemkové reformy): »Vnitřní kolonizace a parcelace v Polsku« (v čes. časopise »Pozemková reforma«, roč. V., č. 1. a 2., 1924). Dr. Adam Rose: »Le problème agraire en Pologne« (Varšava 1926). Prof. Dr. Tadeusz Brzeski: »Walka o reformę rolną« (v »Ruch praw., ekonom. i sociol., VI. 1 1926). Dr. Joh. Reiners: »Zur Entwicklung der poln. Agrarreform« (v »Archiv f. innere Kolonisation«, XIX. seš. 1.-2., 1927). V témže archivu v roč. XVII. (1925) články od E. Kulschewského a J. Gemelina se řadou menších zpráv o polské reformě, většinou s německo-národním stanoviskem; v roč. 1926 (XVIII.) na str. 45.—78. je tam otištěn oficiální překlad celého nového polského zákona o pozemkové reformě z r. 1925. Almanach polonais (Paříž 1926). — Srov. též všeobecnější díla o poválečných reformách pozemkových, jež kromě jinými zabývají se také reformou polskou: Prof. Dr. M. Sering: »Die Umwälzung der osteuropäischen Agrarverfassung« (Berlín 1921). Prof. Dr. W. Schiff: »Die grossen Agrarreformen seit dem Kriege« (Videň 1926). L. W. Biegel-eisen: »Reforma rolna glównych państw europ. Tom II.« (Varšava 1926). »Аграрная революция в Европѣ. Сборник статей под редакцией проф. М. Зеринга. Предисловие к русскому изданию Домбала, Дубровского и Хевеши.« (Moskva-Leningrad 1926). Сергей Маслов: »Аграрные преобразования в послевоенной Европѣ« (v »Записки Института изучения России«, I., Praha 1925), a téhož autora »Аграрное законодательство современной Европы« v II. svazku těchže zápisů. Také práce prof. Dra. K. Kadlece »Аграрни реформа в Чехословенску, Румунску а Југославији« (ve Sbor. věd práv. a stát. 1924, str. 233—361) jedná v úvodu též o reformě v Maďarsku, rep. Rakouské, Německu a Polsku.

hojnění jich země až do 40 jiter. Mimo to smí stát tvořiti i větší vzorná hospodářství, pokusné stanice, školské statky a pod. I celé dvory může předávat zemědělským družstvům, a není-li jich, jednotlivým odborníkům³⁾.

Děleny mají být tak statky: 1. státní, 2. bývalých panovnických rodin, 3. ruského Selského banku a pruské Osídlovací komise, 4. mrtvé ruky a jiných veřejných ústavů, 5. nerozparcelované statky duchovní a klášterní, 6. statky nabyté za války z lichvářských zisků neb na spekulaci, a 7. statky soukromé neb části jich, vyvlastněné podle potřeby za cenu zákonem stanovenou, a to nejdřív statky špatně obhospodařované, za vojny zpustošené a s nezregulovanými služebnostmi. Lesy vyvlastněných statků připadají vesměs státu. — Zásadní maximum, nepodléhající vyvlastnění, určeno na 60—180 *ha* podle různých krajů (nejméně u měst a v průmyslových okresích), jen pro část Poznaňska a některé východní kraje rozšířeno na 400 *ha*; musí však být obhospodařováno majitelem neb jeho rodinou. Vyvlastnění vůbec nepodléhá však statky sloužící produkci semenářské, dobytčářské nebo rybní, nebo tvořící typ hospodářství vysoce zprůmyslovaného (za podmínek, jež měly stanoviti zvláštní zákony).

Půda se měla novým majitelům prodávati podle skutečné produkční hodnoty, a to těm, kdo již mají sobě stačné usedlosti, jen za hotové, ostatním na dlouhodobý úmor.

K provádění všeho zřízeny: Hlavní úřad pozemkový, (Glówny Urząd Ziemski), řízený a kontrolovaný Státní kolonisační radou, a změněný r. 1923 v ministerstvo pozemkové reformy, se síti pozemkových úřadů krajských (powiatowich) a krajských komisí pozemkových, pak Státní banka pozemková (Państwowy Bank Ziemski), jež má financovati též akce meliorační a ulehčovati nabývací i provozovací úvěr kolonistům i parcelantům.

Současně s přijetím tohoto zákona uložil sejm vládě, aby podle těchto zásad každoročně rozprodala kolonistům a parcelantům neméně než 200.000 *ha* půdy, počítajíc od 1. července 1919.

K zabezpečení akce bylo zvláštním nařízením (z 1. září 1919) zakázáno všeliké zcizení jakýchkoli pozemků beze svo-

³⁾ Zajímavé je ustanovení §u 16, že osoby zabírající svémocně cizí role, pozbývají tím práva užití dobrodíní této reformy.

lení úřadů státních vůbec, vyjímaje půdu selskou, rustikální, a případy dědictví (před 1. lednem 1919), exekuční dražby a nabytí neb zcizení půdy státem samým neb obcemi.

K provádění řečených usnesení sněmovních, o nichž se míněni v Polsku samém velmi rozcházela³⁾, však hned nedocházelo. Teprve v lednu 1920 vydány k provedení jich dva speciální zákony, ale jen pro východní části říše; první zejména usnadňoval rychlé převzetí soukromých velkostatků státem pro účely reformní, druhý příkazoval bezplatný přiděl půdy invalidům, vojákům a dobrovolníkům polské armády (jiným invalidům za mírný poplatek, činící po 30 let hodnotu 30—100 *kg* žita za každý 1 *ha*). Pro ostatní republiku vydán doplňovací zákon teprve 15. července 1920, (za vpádu sovětských vojsk rychle a jednomyslně sejmem přijatý z obavy před zbolševismem mas po půdě toužících). Stanovil zejména podrobněji podmínky a pořadí nuceného výkupu statků soukromých i způsob provádění vnitřní kolonisatione; určil, že cena výkupu má činiti zpravidla jen polovici průměrné tržní ceny, placené v daném místě za zemědělské usedlosti té velikosti, a že se má za hlavní úkol reformy považovati kolonisatione; změnil pořadí přednosti při nabývání půdy: na prvé místo dal invalidy polské armády, práce schopné jiné invalidy, vojáky polské armády vůbec, zvláště déle slouživší a dobrovolníky, na druhé místo stále zemědělské dělníky zbavené práce parcelací, a majitele trpasličích usedlostí sousedních, na třetí jiné zemědělské dělníky a majitele nepatrných hospodářství, z těch pak především absolvované žáky hospodářských škol.

Ale i tento zákon zklamal.⁴⁾ Proto po dlouhých bojích v sejmu i mimo sejm vydán konečně nový zákon (z 28. prosince 1925, Dziennik ustaw R. P. z r. 1926 č. 1), jímž zrušeny a nahrazeny všechny dřívější zákony a jiné předpisy, tu látku upravující.

³⁾ Charakteristické v tom směru je, že nejdůležitější § usnesení těch, stanovící maximum nepodléhající vyvlastnění, byl po velkých bojích přijat většinou pouze jediného hlasu.

⁴⁾ Sám polský ministr pozemkové reformy praví to o něm, dodává: »Ukázalo se, že je proveditelný pouze při parcelaci zemědělských podniků, které jsou již majetkem státu«. (Ludkiewicz v článku cit. v pozn. 1., str. 24.-25.) — Podle cit. »Almanach pol.« z r. 1926 bylo však přece v 1. 1919—1924 parcelováno okrouhle 829.000 *ha*, poděleno 156.500 osob, zřízeno 50.000 nových samostatných usedlostí a doplněno 97.000 malých, kromě 9500 parcel rozprodaných dělníkům, řemeslníkům, úředníkům.

Obširný ten zákon přejímá v podstatě předpisy svrchu uvedené, ale značně je rozvádí a doplňuje, v některých směrech pak i mění. Z doplňků a změn dlužno vytknouti: Upravuje se — jako již zákonem z r. 1920 — parcelace⁵⁾ prováděná nejen státem (pozemkovými úřady a Státní bankou pozemkovou), ale i ústavy ministrem pozemkové reformy k tomu zmocněnými i vlastníky parcelovaných statků samými; všechny se musí prováděti podle schváleného plánu, za státního dozoru a se šetřením ducha i cílů zákona; zejména také ceny parcel i celých nových usedlostí při soukromé parcelaci nesmí být spekulacně zvýšeny a potřebují státního schválení.

Parcelaci nepodléhají, resp. do výměry statků jí podléhající se nepočítají (krom toho, co již svrchu uvedeno): pozemky ležící v obvodu měst nebo tvořící městský majetek, řádně obhospodařované lesy⁶⁾, vody, sloužící rybnářství nebo průmyslu, půda nezbytná pro udržení zemědělské kultury a meliorací na žádoucí výši, hospodářství, vyznamenávající se intenzivní produkcí; tyto, jakož i hospodářství vysoce zprůmyslovaná, mohou být dokonce při provádění reformy ještě zvětšena (až na 350, po případě 700 *ha*). Maximum, ponechané dosavadním vlastníkům vyvlastnitelných velkostatků, stanoveno pro okresy průmyslové a předměstské na 60, pro ostatní ve východních krajích na 300, jinde na 180 *ha*. Ale ministr pozemkové reformy smí vyvlastnit až na 35 *ha* celé velkostatky, které vlastník proti předpisům zákona a beze svolení úředního rozdělil, a také nevelkostatkářské zemědělské pozemky, které vlastník na déle než 6 let v parcelách propachtoval, i některé jiné.⁷⁾

Roční kontingent půdy, jež má být parcelována, předepsán pro prvních 10 let působnosti tohoto zákona v dosavadní výši 200.000 *ha*; později má jej stanoviti ministerská rada. Co se z něho jeden rok nedosáhne, musí být přidáno ke kontingentu roku následujícího. Zevrubně se stanoví, co se do kontingentu počítá, jak

⁵⁾ Parcelaci jmenuje se tu krátce celá akce zákonem tím upravená, tedy i kolonizace.

⁶⁾ leč jsou-li součástí statků vyvlastnění podléhajících a neměří víc než 30, ve východních krajích 50 *ha*.

⁷⁾ Tak na př. pozemky, které získali poslanci nebo senátoři v době svého mandátu, přes zákaz čl. 22 polské ústavy, nebo pozemky, na něž byla uvalena kuratela pro nepřítomnost vlastníků, nebo které vlastníci získali za jistých výmínečných podmínek od dřívějších ruských úřadů atd.

má být každoročně sestaven, publikován a prováděn parcellačním plánem k dosažení kontingentu atd.

Také postup vyvlastnění je v zákoně zevrubně stanoven, i odhad ceny vyvlastňovaného statku a výše i způsob placení odškodného⁸⁾, ochrana pachtýřů na státních a jiných parcelovaných statcích a zaměstnanců na statcích vyvlastňovaných i ostatních parcelovaných.⁹⁾

Při parcelaci samé má se co možná dbáti na scelování, na zachování zvláštních kultur, využitkování budov a p. Nově zřízované usedlosti mají býti soběstačné, života a vydatné produkce schopné, ne však větší 20 *ha*, jen ve východních krajích až do 35 *ha*. Totéž platí o doplňování trpasličích hospodářství. Parcely zahradnické nemají přesahovati 5 *ha*, řemeslnické ve vsích 2 *ha*, úřednické a dělnické u měst 1 *ha* zemědělské půdy.

Z parcelované půdy mají se nejprve doplňovati »trpasličí« hospodářství a pak teprve zřizovati nová soběstačná hospodářství selská a zahradnická.

Ucházet o ně se může jen polský státní občan, příslušné práce znalý, který nebyl trestán pro provinění proti polskému státu nebo pro sběhnutí od polského vojska. Přednost mají *a)* pachtýři a úředníci parcelovaného statku, *b)* vysloužilí vojáci a invalidi polského vojska a polských sborů dobrovolnických, *c)* pozůstalí po padlých polských vojácích a dobrovolnících, *d)* absolventi hosp. škol, a *e)* Poláci, denucení z politických příčin opustiti území cizích států. V každé té kategorii zase mají obyvatelé sousedních vsí přednost před jinými.

Nabyté statky se až do úplného zaplacení nesmějí ani dále prodávati, ani rozděliti, propachtovati nebo zastaviti

⁸⁾ Čím větší statek, tím menší část odškodného se vyplatí hotově (20—50%), tím větší v 5%tních státních rentách, do 41 roku umořitelných, z nichž část je splatna v plné nominální hodnotě zlatem, část jen v ceně kursovní, nikdy však nižší než 70% nominale; z odškodného všech těch tří způsobů je 75% splatno hned při definitivním zahájení vyvlastňovacího řízení, zbytek do 30 dnů po právoplatném stanovení výše odškodného (čl. 27—37).

⁹⁾ Celoroční smlouvy s dělníky vyvlastňovaných statků přecházejí na okresní úřad pozemkový. Jinak je vlastník parcelovaného statku povinen vyplatiti dělníkům, kteří u něho aspoň 10 let pracovali odškodné 500 zlotých, pracovali-li u něho přes 25 let, odškodné vyšší v zákoně odstupňované, ačli si dělníci ti nekoupí část parcelovaného statku, což má být vždy nabídnuto všem jeho stálým dělníkům, kteří parcelaci přijdou o práci (čl. 44, 25, 45, 50).

beze svolení pozemkových úřadů a musí být řádně obhospodářovány podle předpisů pro to vydaných, jinak je může ministr poz. reformy vykoupiti zpět za náhradu zaplacené částky bez úroků.

Cena přídělová má se určiti pro každou parcelu zvlášť podle skutečné hospodářské hodnoty její i budov, materiálu neb lesů, na ní se nalézajících.

Bezzemci-kolonisté státní mají na ni hotově splatiti při ujednání kupu zpravidla jen 5%, vlastníci doplňovaných trpasličích usedlostí 10%; zbytek má se jim půjčit na 41letý úmor, nežádají-li sami kratší lhůty. Pro některé zvláštní případy vypočítává zákon řadu jiných modalit úvěru nabývacího. Mimo to poskytuje se potřebným kolonistům, zvláště dělníkům, invalidům a vojákům, úvěr zařizovací ze zvláštního fondu, tvořeného z každoročních dotací státních, z části zisků pozemkové banky, z čistého zisku státních parcelací a z likvidace některých starších fondů.

Ani tento zákon však nedochází plného uznání v Polsku samém.¹⁰⁾

II. V Rumunsku,¹¹⁾ zemi to vysoce agrární, kde na čtyři pětiny všeho obyvatelstva živí se hlavně zemědělstvím, bylo rozdělení půdy až do nedávna velmi nepříznivé: velkostatkům patřila tam před světovou válkou skoro polovice vší země (49%), kdežto přes 90% všech držitelů půdy mělo jí jen nejvýš 7 ha, ale ohromnou většinou tak málo, že to naprosto nestačilo ke slušné výživě rodiny; proto byli nuceni připachtovávat si půdy velkostatkářské, čehož vlast-

¹⁰⁾ Prof. Dr. T. Brzeski v cit. článku praví o něm, že je sic mnohem lepší zákona dřívějšího, ale přec jen nestačí k dosažení svého cíle, protože se toho cíle touto cestou vůbec dosíci nedá. — Podle soukromé zprávy bylo v Polsku do 1. ledna 1927 rozparcelováno na podkladě všech cit. zákonů celkem přes 1 milion ha půdy, a to státem 383.602 ha, ústavy k tomu zmocněnými 238.919 a soukromníky 405.393 ha.

¹¹⁾ Srov. Nicolas Basileco: »La réforme agraire en Roumanie« (Paříž 1919). Ing. JUDr. Z. Pícha: »O pozemkové reformě v Rumunsku« (Praha 1920). Fr. Modráček: »Pozemková reforma v Rumunsku a její výsledky« (v Obzoru nár.-hosp. 1921, str. 207—213 a 255—260). Dr. Vž. (Voženílek): »Pozemková reforma v Rumunsku« (Poz. ref. I., č. 6.) Prince Basard Brancovano: »La question agraire en Roumanie« (Bukurešť 1925). »La réforme agraire en Roumanie et ses résultats, d'après les derniers chiffres officiels, fin 1924« (Bukurešť 1925). Mitiță Constantinesco: »L'évolution de la propriété rurale et la réforme agraire en Roumanie« (Bukurešť 1925). — Srov. též všeobecně práce, cit. na konci pozn. 1.

níci a pak i velkopachtýři její využívali ke stanovení přímo krutých podmínek pachtovních, takže i po formálním zrušení poddanství byl rumunský sedlák zpravidla moderním otrokem.¹²⁾ Důsledkem byly časté hrozné bouře selské, nejen v dřívějších, ale i v naší ještě době (na př. v l. 1888 a 1889, 1894, 1900 a 1907); byly sic krvavě potlačovány, ale dávaly přec podnět k různým, bohužel nedostatečným pokusům o nápravu¹³⁾. Po balkánské válce zřízena velká komise pro agrární reformu, jejíž práce však přerušeny válkou světovou. Po ní stala se reforma ještě naléhavější, byla pak řešena řadou královských dekretů z r. 1918 a 1919, jež sic měly ráz jen prozatimních zákonů a měly se změnit v definitivní teprv schválením sbory zákonodárnými; ale poměry vynutily si provedení jich téměř úplně — zejména ve starém království — dřív ještě, než se parlament na schválení jich dohodl a vydán byl »agrární zákon« z 14. 7. 1921). Dekrety byly pro jednotlivé části nové říše různé, přizpůsobené vždy zvláštním jejich poměrům. Zde stačí uvést hlavní ustanovení nejdůležitějšího z nich, týkajícího se starého království (z 15. prosince 1918 č. 3697).

Pro účely reformy podrobena tam vyvlastnění především všechna venkovská půda příslušníků cizích států a absentistů¹⁴⁾, pak všechna vzdělavatelná půda koruny, venkovských lidových bank, veřejných i soukromých korporací, ústavů i nadací,

¹²⁾ Sedlák, ač kromě své práce dával i semeno, hnojivo atd. na vzdělání pachtované půdy, musil z ní (podle Basileca, Constantinesca i jiných) odváděti majiteli nebo velkopachtýři plnou polovinu, dvě třetiny, ba až pět šestin celé úrody, a často ještě dodávati vejce, kuřata, slepice, beránky a p., obstarávati několik dní darmo různou dopravu svými potahy, nebo obdělávati svými potahy určitý kus půdy velkostatkářské. Basileco (str. 17.-18.) vypočítává, že i při dobré úrodě sedlák-pachtýř, aby pro sebe svou práci i svým kapitálem, ze svého semene atd. získal 30 lei, musil pánovi půdy bez jeho práce i jiné oběti odvésti hodnot aspoň za 42 lei, tedy 130%.

¹³⁾ Obmezovaly se hlavně na úpravu poměrů pachtovních a znovuzřizování společných pastvin. Důležité bylo ustanovení z r. 1909, že se statky státní, jiných veřejných a církevních korporací a ústavů smějí propachtovat jen rolnickým družstvům pachtovním (»obšte«), jež je pak za společného ručení dělila mezi své členy; úvěr poskytovaly lidové venkovské banky (»Casa rurala«), s 1/2 z podpor státních. Pro ta družstva i banky zřízen jako centrála i dohlížitel »Ústřední ústav lidových bank a rolnických družstev«. Všichni tito zapracovní orgánové byli pak použiti a výtečně se osvědčili při poválečné poz. reformě.

¹⁴⁾ t. j. majitelů půdy, v zemi nebydlících, kteří v posledních 5 letech proto podle zvláštního zákona platili dvojnásobnou daň pozemkovou.

vyjma rolnická družstva, a mimo to 2 miliony *ha* vzdělavatelné půdy soukromých statků větších než 100 *ha*; z těchto měla se však každému vzít jen jistá část podle zvláštní stupnice¹⁵⁾, ale nejvýš se smělo ponechat vlastníkům z každého statku jen 500 *ha*.

Půda vyvlastnění podrobená byla beze všech formalit ipso jure vyňata z veškeré dispozice dosavadních vlastníků.

Náhradu určovat měly zvláštní komise podle prodejních cen z posledního předválečného pětiletí a jiných okolností¹⁶⁾; vyplácet se měla právníkům osobám ve věčné, ostatním v 50leté 5%tní rentě.

Provedení svěřeno bylo stávající již Ústředně rolnických družstev a pokladen, poněkud reorganisované: Nazvána Ústřední pokladnou pro družstva a příděl půdy (Casa centrală cooperativei și improprietării) a rozšířena na pět velkých oddílů, z nichž první, jakožto ústředna venkovských lidových pokladen má se starati o organizaci úvěru a pojišťování rolnického, druhý o rolnická družstva pro povznesení produkce i odbytu zemědělských výrobců, třetí o rolnická družstva pachtovní, družstva pro zakupování půdy a družstva pro její příděl, čtvrtý má vésti práce vyvlastňovací a přidělové, scelování, poskytování úvěru pro to vše, určování hodnoty pozemků atd., a pátý, technický, má poříditi katastr vsí půdy, jenž v Rumunsku dosud scházel, vypracovati plány pro nové osady a rozšíření starých atd. První tři oddělení mají povahu autonomních právnických osob, jen poslední dva povahu zvláštních úřadů. V čele všech je generální ředitelství a nevelká (sedmičlenná) správní rada, volená oněmi prvními třemi autonomními oddíly. Politické strany ani parlament v Ústředně vůbec nejsou zastoupeny.

Kolik a která půda se má vyvlastniti, určovala v každé obci zvláštní místní komise, jejím předsedou byl vždy okresní soudce a členy vlastníků statku vyvlastňovaného neb jeho zástupce a 1 delegát sedláků. Když se všichni tři shodli, dala se příslušná

¹⁵⁾ Ze statků o 100—105 *ha* má býti ponecháno vlastníkům po 100 *ha*, ze 105—110 *ha* po 104,6 *ha*, ze 110—115 *ha* po 109 *ha*, atd. až nad 10.000 *ha* vždy po 500 *ha*. Při tom výpočtu se spoluvlastnická půda počítá tak, jakoby byla rozdělena.

¹⁶⁾ Totiž podle pachtovného, nebo podle odhadů úvěrních ústavů, pozemkové daně, čistého výnosu a p. Nikdy však nemá být vyšší než dvacetinásobek, v horských krajích patnáctinásobek pachtovného, obvyklého v tom kraji u pozemků stejné hodnoty.

půda ihned, jinak až po rozhodnutí podobně složené komise okresní¹⁷⁾, po případě krajské¹⁸⁾, do užívání družstvu (obšete), jež se v každé obci utvořilo z osob oprávněných k přídělu: vojínů a jich potomků, zemědělců z místa a okolí bez vlastní půdy nebo s půdou nedostatečnou k obživě rodiny, ale majících nutné hospodářské zařízení. Družstvo mělo hned rozdělití půdu prozatímně mezi své členy (po případě losem), aby ji ihned vzdělali, za pachtovné v místě obvyklé, za něž ručí celé družstvo i jeho Ústředí, resp. stát. Definitivní příděl se měl státi až po řádném vyměření a zakatastrování pozemků těch. V čele družstva měl býti vždy agronom, řídicí práce a zodpovědný za zdar jich. Nedbalému členu měla se půda hned odejmouti. Potřebné úvěry poskytovala Ústředna lidových pokladen, resp. stát, až do 35% ceny půdy.

Tímto postupem, použitím družstev v Rumunsku již zavedených a jejich ústředny, již zapracované, docílilo se velmi rychlého tempa reformy: Již do konce r. 1919 vyvlastněno a pomocí družstev prozatímně přiděleno přes 2 miliony *ha* půdy, takže na léta následující zbylo vyvlastniti již jen malé doplňky¹⁹⁾ a prováděti vyměřování a definitivní příděl.

Výsledky po stránce hospodářské byly posuzovány různě: Odpůrci reformy poukazovali na veliký úbytek osevu i sklizně po reformě²⁰⁾, její příznivci naopak tvrdí, že úbytek r. 1919 byl jednak ještě důsledkem pohrom válečných, jednak zaviněn víc velkostatkáři, kteří dříve používali zdarma prací a potahů svých pachtýřů-sedláků a nestačili pak bez nich své zbytky půdy vesměs oseti ani sklí-

¹⁷⁾ Předsedou byl opět vždy některý soudce, členy byli 1 další zástupce státu, 2 zástupci statkářů a 2 delegáti sedláků.

¹⁸⁾ Ty zřízeny vždy pro obvod apelačního soudu, jehož president nebo jeho zástupce jim předsedal a do nichž po 1 členu vysílali: stát, zemědělská rada, vlastníci vyvlastňovaných statků a ústředna zemědělských družstev.

¹⁹⁾ Do konce r. 1919 vyvlastněno v starém království celkem 2,049,940 *ha*, v roce 1920 již jen necelých 170.000 *ha*, do konce března 1924 úhrnem 2,224,588½ *ha*, a to 143,895,95 *ha* půdy státní, 437,030,28 *ha* půdy koruny a právnických osob, 90,115 *ha* půdy cizinců, 40,879,23 *ha* půdy absentistů a 1,512,668,04 *ha* půdy soukromých velkostatkáři.

²⁰⁾ Tak na př. inž. Pícha v cit. brožuře tvrdí, že r. 1919 nezdovali noví majitelé vůbec ani sklídit s pole, takže 40% kukuřice na poli splesnivo.

zeti²¹⁾; v dalších letech pak prý osev i výnos naopak značně stoupl, i počet dobytka, vývoz zemědělských plodin atd.²²⁾

Dva nedostatky dekretu z r. 1918 jsou však nesporny: neumožnil vyvlastnití plně 2 mil. *ha* soukromé velkostatkářské půdy, jak sliboval a jak také již ústavním zákonem z r. 1917 bylo předepsáno, a zanedbal postarati se o dostatečné společné pastviny, jež jsou podle rumunského způsobu hospodaření nezbytným doplňkem malých selských hospodářství.

V obou těchto směrech sjednaly nápravu dva zákony: ve směru prvním agrární zákon z r. 1921 (pro staré království ze 14. července 1921 č. 82 Mon. Of.), v druhém směru zákon z r. 1920 (z 24. září, č. 138 Mon. Of.).

Agrární zákon z r. 1921 umožnil vyvlastnití scházejících ca 450.000 *ha* soukromé půdy tím, že jednak obmezil a účelně rozšířil maximum, jež nepodléhalo vyvlastnění u jednotlivých statků, jednak zavedl vedle toho ještě nové maximum u jednotlivých majitelů, takže ani těm, kdo měli několik různých statků, nemělo na příště zůstatí víc než v nejpříznivějším případě celkem 500 *ha* zemědělské půdy; obojí to maximum odstupňoval jednak podle velikosti místní potřeby půdy, jednak podle způsobu hospodaření na velkostatku: ponechával velkostatkářům víc půdy tam, kde hlad po půdě již byl více ukojen, ale také víc těm, kdo ji vzdělávali sami než těm, kdo ji propachtovávali, a nejvíc těm, kdo na ní hospodařili intensivně²³⁾. Jinak odchyluje se

²¹⁾ Srov. na př. cit. stať Modráčkovu.

²²⁾ Srov. na př. cit. »La réf. agr. etc«, i knihu Constantinescovu a j.

²³⁾ Podle dekretu z r. 1918 bylo vyňato z vyvlastnění každého sebe většího statku 500 *ha*; měl-li též vlastník celou řadu různých statků, mohl podržeti třeba mnoho tisíc *ha*. Zákon z r. 1921 především opravil to šablonovitě maximum statkové: určil je pro všechny statky propachtované na 100 *ha*, pro statky obhospodařované vlastním, pokud leží v horách a pahorcích, také jen na 100 *ha*, jsou-li však v rovinách, zpravidla na 150, 200 a 250 *ha* podle toho, zda v dotyčné krajině je hlad po půdě veliký, prostřední nebo už nasycen, tedy zpravidla, zda jde o kraj velmi lidnatý či jen prostředně nebo velmi řídké zalidněný; krom toho pak stanovil, že každý, kdo měl 15. srpna 1916 několik statků v celkové výměře přes 500 *ha*, má být »expropriován« až po osobní maximum 200 *ha*, má-li statky jen propachtované nebo v horách, a 250, 400 nebo 500 *ha*, hospodařil-li sám na statcích v rovinách (opět podle toho, jak velká potřeba půdy přídělové se jeví v dotyčné krajině). — Výjimky pro statky v rovinách stanoveny v obou směrech ve prospěch velkostatků, zvlášť intensivně obhospodařovaných t. j. těch, které se k

zákon jen nemnoho od předpisů citovaného dekretu z roku 1918, jak co do předávání půdy rolníkům, tak i ve příčině placení pachtovného i kupních cen. Podrobněji upravuje definitivní příděl v budoucnosti (ponecháváje však v platnosti vše, co už provedeno podle cit. dekretu). Určuje maximum přídělu na 5 *ha*, při koloniaci na 7 *ha*, kromě podílu na společných pastvinách a místa stavebního; stanoví nově pořadí přídělců²⁴⁾, mění složení dosavadních orgánů výkonných, zřizuje nové a určuje podrobně působnost obojích²⁵⁾. Při sestavování

1. února 1921 mohly vykázati velikými investicemi, racionelním chovem dobytka nebo značnými instalacemi zemědělsko-průmyslovými: statkové maximum zvýšeno tu na 200, 300 a 500 *ha*, osobní vesměs na 500 *ha*.

²⁴⁾ Na 1. místo dává mobilisované z l. 1916 — 1919, na 2. mobilisované z r. 1913, na 3. válečné vdovy, na 4. drobné zemědělce bez vlastní půdy, na 5. ty, kdo vzdělávají nejvýš 5 *ha* vlastní půdy, na 6. válečné sirotky. V každé té kategorii mají zase přednost a) invalidi, b) zaměstnanci vyvlastněného statku, c) ti, kdo už mají svůj dobytek a hospodářské zařízení (zajímavo, že to zákon sám nazývá »gospodarie«), d) ti, kdo mají víc dětí a e) starší před mladšími. Oprávnění 1. až 3. kategorie z obcí, kde není půdy vhodné k vyvlastnění, mají za jistých podmínek přednost před oprávněnými 5. a 6. druhu. Mezi stejně oprávněnými rozhodne los. — Zákon zařazuje zvlášť ještě některé zvláštní druhy oprávněných (na př. i kněze, učitele a veřejné zaměstnance ve vsích, obyvatele měst za jistých podmínek, důstojníky invalidy, pro něž zvyšuje maximum přídělu až na 25 *ha*, atd.). — Vyloučení z přídělu jsou zpravidla desertéři, mobilisovaní, kteří nenastoupili k vojsku a pod. — Zajímavo je, že čl. 88. stanoví zas jiné pořadí pro příděl půdy vyvlastněné podle tohoto zákona nad míru, dovolenou vyvlastnití už podle dekretu z r. 1918: má se dáti především a) invalidům, b) vdovám a sirotkům válečným, a c) kněžím a učitelům místním, nemajícím půdy buď vůbec nebo jen méně než 5 *ha*. Na nerozdělené dosud půdě kolonisační vůbec, i když získána podle cit. dekretu, mají se utvořiti větší vzorná hospodářství a přiděliti diplomovaným agronomům nebo důstojníkům-invalidům, kteří se zaváží hospodařiti tam podle pokynů Ústředí.

²⁵⁾ Pro první práce, vyvlastňovací i jiné, na místo svrchu zmíněné »místní komise« je nyní prvou instancí komise okresní (comisiunea de ocot pentru expropriere), ale jen čtyřčlenná: předseda okresní soudce a po 1 zástupci do ní vysílají Ústřední pokladna, vyvlastňování statkáři a sedláci. Druhou stolicí je komise krajská (com. județeană de expropriere), rovněž čtyřčlenná a podobně složená. Třetí, nejvyšší instancí je agrární komitét (comitetul agrar) o 18 odbornících. Tento provádí též »koordináční« vyvlastňování statkářů, výměny statků atd., a je poslední instancí také nových orgánů pro příděl, tímto zákonem zřízených, komitétů místních a okresních. Místní komitét (comitetul local) se skládá z místního starosty, duchovního a učitele (řídícího) vedle

parcelačního plánu (zmiňeným pátým oddílem Ústředí) má se především pamatovati na potřeby veřejné, jak státu, tak i církve a škol, i na společné potřeby zemědělských družstev, společné pastviny a na zalesňování ploch nehodících se pro vlastní zemědělství.

Při přidělu může Ústředí uložit přidělcům různé povinnosti k zabezpečení řádného hospodaření, zavázati je k členství příslušných družstev atd.

Zvláštní zákon (z r. 1925) obmezil vůbec velmi podstatně zcizitelnost a zadlužitelnost přidělených ploch a vyloučil úplně z hypotekárního zadlužení i z exekuce dům, zahradu a přilehlá pole až do výměry 1 *ha*.

Do počátku r. 1925 dosáhlo se v starém království podle agrárního zákona vyvlastnění nejen zmiňeného zbytku (450.000) do 2 mil. *ha* soukromé půdy, ale ještě asi o 20.000 *ha* více²⁶); latifundia zmizela, velkostatkářská půda klesla tu na pouhých 8% celkové zemědělské půdy, podíl maloročníků z ní stoupl na 80-94%, střední statky podržely svých 11-06%. Přes 600.000 přidělců bylo půdou poděleno, ale přes 400.000 oprávněných, zapsaných již do definitivních seznamů, tedy plně uznaných všemi instancemi, musilo ještě být odmítnuto pro nedostatek půdy, neměl-li podíl jednotlivce býti hluboce snížen i pod neveliké zákonné výměry 5 resp. 7 *ha*²⁷).

4 zástupců sedláků. Má jen sestaviti soupis oprávněných k přidělu a jich pořadí, řádně jej vyhlásiti a i s event. námitkami proti němu kýmkoliv podanými dodatí jej v ustanovené lhůtě komitétu okresnímu (com. de ocol). Ten se skládá z okresního soudce jakožto předsedy, z agronoma jmenovaného Ústředím, správce politického okresu, 2 zástupců rolníků a 1 zástupce ministerstva války; stanoví definitivní seznam oprávněných. O event. stížnostech rozhoduje komise krajská, po případě zmiňený agrární komitét, jenž spolu se svrchu zmiňeným Ústředím provádí na podkladě definitivních těch seznamů skutečný přiděl, když byly provedeny příslušné práce měřičské.

²⁶) Celkem vyvlastněno tu do 1. ledna 1925: podle cit. dekretu 2,238.369 *ha*, podle cit. zákona 470.293, úhrnem 2,708.662 *ha*.

²⁷) Do seznamů přidělců v celém starém království bylo zapsáno 1,014.810 oprávněných; z těch jen 604.733 dostanou přiděl, a z těch 409.993 již má přiděl definitivně přikázán, 165.704 aspoň prozatímně. Byly tam tedy reformy téměř již skončeny. Podobně i v Bukovině. V ostatních částech Rumunska provádějí se (podle obdobných král. dekretů z r. 1919 a agr. zákonů z r. 1921) téměř stejným tempem. Do 1. ledna 1925 bylo v celém státě vyvlastněno již 5,713.598 *ha* a definitivně vyměřeno

Malou výměru přidělované orné půdy snažil se již r. 1920 druhý ze zákonů svrchu zmiňených doplniti rozhojněním neb i zřizováním *společných pastvin* obecních. Již po velkých selských bouřích z r. 1907 nařízeno zvláštním zákonem znovuzřizování starých společných pastvin, neprozřetelně dřív rušených, i zřizování nových z vhodné pro to půdy státní i velkostatkářské (jež mohla být za tím účelem až do polovice příslušné výměry vyvlastněna); ale vše to nestačilo veliké potřebě. Nařízeno tedy cit. zákonem z r. 1920, že na obecní pastviny může být vyvlastněna i vzdělávatelná půda až po jisté hranice, rozlišené opět podle velikosti potřeby i polohy pozemků²⁸). Vyvlastnění to mělo se prováděti týmiž orgány jako vyvlastnění svrchu zmiňené pro přiděl.

Výsledky se většinou nechválí; vytýká se, že immobilisování ohromných ploch na pouhé obecní pastviny v době intenzivního vzdělávání půdy je luxus, který se v budoucnosti vymstí; daleko lépe že by posloužilo účelné pěstování pícnin (Constantinesco, str. 383).

III. V Maďarsku²⁹) byl sice již před více než 30lety vydán osídlovací zákon (čl. V. z r. 1894), ale neuspokojoval a neměl valných výsledků, takže se před válkou jednalo o jeho změnu. K té došlo však až r. 1919 za bolševické vlády Bély Kunovy, ovšem zcela ve smyslu jejích zásad: Státu dáno právo vyvlastniti všechnu půdu církevní a veškery statky nad 200 katastr. jiter vůbec; z toho měly se tvořiti malé usedlosti o 5—20 kat.

no a zakatastrováno (hlavně ovšem ve starém království) neméně než 2,135.963 *ha*. Přidělci ve starém království také již do 15. září 1924 zaplatili za své přiděly téměř 2 miliardy lei (1,916,997,214).

²⁸) V rovinách až do jedné osminy celkové výměry vzdělávatelné půdy všech statků nad 100 *ha*, jež dosud nedaly půdu na pastviny podle zákona z r. 1907, a za jistých podmínek i nad tu osminu. V horách a na pahorcích kromě veškeré půdy vlastních pastvin a pasek větších než 20 *ha*, v případě potřeby též půda vzdělávatelná až do 50 *ha*, tak aby na každé 3 velké kusy dobytka v horách a 2 kusy na pahorcích připadl 1 *ha* pastvin.

²⁹) Srov. Dr. Lad. v. Thuránszky: »Das ung. Bodenreformgesetz u. die Grundbesitzpolitik Ungarns« (Budapešť 1921). D. v. Sebess »Die Agrarreform in Ungarn u. das am 7. Dezember 1920 promulg. Gesetz üb. d. richtigere Verteilung des Grundbesitzes« (Berlín a Lipsko, bez roku). A. P. (= Pavel): »Maďarská pozemk. reforma ukončena« (v »Poz. ref.« VII., str. 118). Heinr. Schiller: »Die ungarische Agrarreform« (v Archiv f. inn. Kol., XIII., str. 481 ss. Tamtéž na str. 504. ss. doslov zákona v něm. překladu). — Srov. též všeobecné práce, cit. na konci pozn. 1.

jitrech, o něž mohl se téměř každý hlásiti u rozdělovacích komisí, všude pro to zřízených, se zvláštním senátem pro úpravu držby pozemkové v čele (zák. čl. XVIII. z r. 1919). Zákon i komise zanikly však zároveň s vládou, jež je vyvolala, a kromě mnoha milionů K. výloh nezbylo pryč po krátkém jejich trvání žádné stopy.

Po novém převratu bylo nejprve zvláštním nařízením prohlášeno každé zcizení a propachtování všeliké půdy bez úředního svolení za neplatné, stejně jako všeliké úmluvy na obcházení tohoto zákazu, a ministerstvu orby dáno právo, aby nemovitost beze svolení prodávanou převzalo samo pro účely příští pozemkové reformy za cenu ve smlouvě stanovenou. Jiným nařízením uložena majitelům zemědělské půdy povinnost nechat jí ladeť, a hospodářské podkomise zmocněny naříditi velkostatkářům, aby přiměřenou část své zemědělské půdy dali do drobného pachtu uchazečům o to, zvláště zemědělským dělníkům, invalidům a vojínům-zemědělcům. Zatím pak, co se v Národním Shromáždění těžce projednávala veliká reforma pozemková, zmocněn dále zvláštním zákonem (zákonem čl. XXIX. z r. 1920) ministr orby, aby v případech naléhavě nutných již předem v duchu projednávané osnovy opatroval potřebnou půdu, třeba s vyvlastněním. Zvláštní nařízení (ze srpna 1920) dovolilo pak ještě podělovati významavší se vojny přiměřenými pozemky jakožto »pozemky hrdinů«, jež smějí jen v celku přecházeti na dědice v nařízení tom určené, jinak jsou nezczizitelné, nezadlužitelné, leč pro investice, a vyloučeny z exekuce. Zřizuje je hlava státu z půdy jakkoliv získané, hlavně darované, ale i kdokoliv jiný s jejím svolením. Majitel takových pozemků smí ke svému jménu připojovati predikát »vítěz«, (t. j. hrdina); má zvláštní práva i povinnosti, musí složiti zvláštní přísahu, udržovati statek v dobrém stavu, konati jisté veřejné služby, být vždy pohotově k obraně vlasti atd.

V prosinci 1920 vydán pak obšírný zákon o správnějším rozdělení držby pozemkové (čl. XXXVI: 1920). Podle něho sice nikdo nemá osobního práva na příděľ půdy, ale v zájmu veřejném mohou jí být poděleni za náhradu přiměřené ceny: 1. váleční invalidi a sirotci i vdovy válečné, 2. zemědělstí dělníci, 3. drobní zemědělci, 4. bezzemci, kteří jsou veřejnými zaměstnanci, drobnými živnostníky nebo dělníky, 5. propuštění veřejní zaměstnanci neb vojáci z povolání, 6. obce, komposesoriáty a p. pro zřízení neb rozšíření společných pastvin, a 7. maloroľníci pro zřízení vzorných a středních statků. Všichni s četnými bližšími omezeními neb výjim-

kami a v pořadí právě vytčeném. Též velikost příděľu vymezena velmi rozmanitě.³⁰⁾

Potřebnou půdu získati měl stát především koupí z volné ruky nebo při dražbách, po případě právem předkupním, jež mu sice v zásadě přiznáno ve příčině všech zemědělských nemovitostí, ale opět četnými výjimkami hned podstatně obmezeno; teprve pokud vše to nestačí, může stát potřebnou půdu i vyvlastniti, rovněž s četnými výjimkami i obmezeními a v pořadí zákonem stanoveném.³¹⁾ Každý, kdo se domnívá, že by jeho statek nebo statek jím pachtovaný mohl být podle složitých těch předpisů předmětem vyvlastnění, může si vyžádati závazné prohlášení soudu níže zmíněného, zda se tak stane, nebo do kdy se tak nestane; může se tak zajistiti zejména před chystanou novostavbou neb jinou velkou změnou, meliorací, zalesňováním, doplněním inventáře a p.

Vyvlastňovací náhrada má se především určiti dohodou s vlastníkem; nedocílí se jí, může se určení její odročiti, zpravidla však nejvýš na 10 let; jinak určí její výši zvláštní smíšený soud, a to na základě odhadu, ale tak, aby vlastník dostal plnou cenu reality v té době.

K řízení celé akce byl ustanoven v Pešti zvláštní Zemský soud pro úpravu držby pozemkové³²⁾; rozhoduje kolegiálně,

³⁰⁾ Tak oprávnění, uvedení sub 1 a 2, měli dostati nejvýš 3 jitra, sub 3 až 15 jiter, sub 4 nejvýš 1 jitro, sub 5 nejvýš tolik půdy, co odpovídá cenou obvyklému obdobytnému neb výslužnému, atd. Ale jako téměř všude v tomto mnohomluvném zákoně, jsou tato původní ustanovení učiněna téměř illusorními zmocněním výkonných orgánů k četným podstatným výjimkám.

³¹⁾ Nejdříve reality prodané od počátku světové války, ať z ruky nebo ve veřejné dražbě, nebo ty, jichž vlastníkem je podnik nebo společnost, povinné k veřejnému účtování, nebo osoba odsouzená pro protistátní zločin nebo přečin nebo pro sběhnutí od vojska, — ale vyňaty všechny pozemky městské, jistých ústavů, pozemky zcizené mezi blízkými příbuznými, všechny statky určitých osob až do 100 jiter atd. Pak smí se vyvlastniti tolik půdy jiných velkostatkářů, co jí mohou postrádat bez újmy racionálního obhospodařování zbytků, a ještě stanovena tu zase řada závažných obmezení. Dále mohou za jistých podmínek být vyvlastněny i části neb i celky statků středních i malých atd.

³²⁾ »Országos földbirtok-rendező bíroság«. Skládá se z presidenta, druhého předsedy, tří senátních předsedů a 36 členů; senát. předsedové musí mít kvalifikaci vyšších soudců nebo soudců Nejvyššího správního soudu. dvoru; dvůr ten jakož i Král. uh. kurie kandiduje po 8 členech ze svého středu, 10 členů navrhuje zemědělská komora, atd. Soud zahájil činnost 20. června 1921.

nařízení jeho jsou proveditelná prostředkem úřadů správních. Má své vlastní úřednictvo i svůj rozpočet.

Usedlosti přidělené podle tohoto zákona mohou být tímto soudem prohlášeny za domovinu, po případě za rodinný nedíl, o nichž pak platí omezení vlastníka i jiná ustanovení v podstatě podobná našim.³³⁾ Ale i když nebyly prohlášeny za domovinu, podléhají přidělené nemovitosti řadě omezení, zejména smějí být do 10 let zcizeny jen se svolením onoho soudu.

Zákon upravuje také parcelování zemědělských usedlostí vůbec, stanoví povinné hlášení všech zemědělských pachtů a ochranu drobných pachtůřů, dovoluje zřizování statků rentových, s rentou peněžní neb i v plodinách zemědělských, nařizuje poměrné rozdělení útrat celého řízení na podělené atd. Pro finanční podporu akce byl zákonem tím někdejší osídlovací fond (zřízený již zmíněným zákonem z r. 1894) přeměněn na Zemský fond pro úpravu držby pozemkové, rozhojněn a upravena jeho činnost.

Mnohomluvný ten zákon, jenž řadu pěkných zásadních svých ustanovení hned prolamuje spoustou výjimek, netěší se přízní přátel pozemkové reformy ani doma ani za hranicemi. Tvrdí se, že nebyl vůbec míněn upřímně, a provádí se docela neupřímně; vytýká se zejména, že bezzemkům dává zákon půdy příliš málo, velkostatkářům plnou nynější cenu půdy, a hlavně, že provádějícím orgánem je soud, složený ze samých feudálů, jenž používá všech ustanovení neupřímného zákona, by akci omezil a zdržel. Pro utišení pobouřeného lidu podána r. 1923 parlamentu osnova novely, žádající přiděl minimálně 10 jitrový, úpravu cen, urychlené řízení a p. Vzešla z ní nepatrná, bezvýznamná »novela« (zák. čl. VII. z května r. 1924). Ale ještě v říjnu 1924 prohlásil sám ministr orby Szabo v parlamentě, že se vzdává svého úřadu, protože nemůže prosadit upřímné provádění pozemkové reformy. V polovici r. 1926 provádění její v podstatě skončeno, s výsledky neuspokojivými.³⁴⁾

³³⁾ U domovin jsou omezení ta menší, u nedílů větší. Tak zejména právo nápadnické platí jen o nedílech; u domovin smí zástavatel naříditi rozdělení mezi potomky; pouze když tu není potomků ani manžela nebo rodičů, smí učiniti jen jediného z dalších příbuzných dědicem.

³⁴⁾ V prosinci 1925 zastavil zmíněný soud přijímání žádostí o přiděl, v polovici r. 1926 podal oficiálně statistickou uzávěrku o své činnosti. Podle ní bylo utvořeno 241.691 stavební místo, rozděleno 980.403 kat. jiter půdy mezi 378.602 drobných majitelů půdy (patrně i těch pouhých stavebních míst), a 132.794 jiter odevzdáno malým nájemcům. Nespokojenci však

IV. V republice Rakouské obmezuje se poválečná reforma pozemková jen na skromný pokus o znovuosídlení někdejších selských a chalupnických usedlostí, které od r. 1870 pozbyly dřívější své samostatnosti, byvše spojeny s jinými pozemky buď k účelům honebním neb jiným luxusním neb spekulacním, anebo které se staly součástí podniku převážně lesnického nebo sice zemědělského, ale rozměrů převyšujících míru »selského statku«. Příslušný zákon z r. 1919³⁵⁾ vymezuje za tím účelem zvláštním způsobem pojem selského statku: prohlašuje za selský podnik, jehož průměrný výnos nepřevyšuje šesteronásobně to, čeho je třeba k výživě rodiny o 7 členech; usedlost, jejíž výnos to nepřesahuje dvojnásobně, je chalupnickou ve smyslu tohoto zákona!

Zákon uložil obcím a zemědělským korporacím povinnost oznámiti zemským agrárním úřadům v stanovené lhůtě všechny pozemky svého obvodu, na něž by se jeho předpisy mohly vztahovati; ty byly po vyšetření věci zapsány do zvláštního seznamu a mohly pak na žádost některého oprávněného uchazeče býti pro něho vyvlastněny.

Ucházeti o to se mohli původně jen Němci, trvale bydlící v »Deutsch-Österreich«, kteří dosud neměli selského statku

uvádějí, že půda nebyla vzata největším latifundiím, nýbrž většinou středním statkářům, ba i drobným rolníkům; a dána prý byla nikoli drobným zemědělcům a zeměd. dělníkům, nýbrž hlavně generálům, důstojníkům a úředníkům, kteří přidělem statků o 100 až 300 kat. jiter byli zavázáni k vděčnosti a službám vládnoucí třídě. (Srov. »Poz. ref.« VII. 118 a VIII. 136 i cit. tam článek Mačara G. E. Gedye ve Frankf. Zeitung.) Podle ruské předmluvy k první z rus. prací, cit. v pozn. 1., byl 7. prosince 1925 vydán maďarský zákon na doplnění agr. reformy, který však byl prý jejím zničením (text jeho nepodařilo se mi získati); část nových hospodářů prý již opustila půdu, ježto nemohli žít z důchodů z ní a opatřit si inventář; ostatní nic neplatí, nemajíce z čeho, a neudrží se prý.

³⁵⁾ »Wiederbesiedlungsgesetz« z 31. května 1919 č. 310 Staats-Ges.-Bl., s novelou z 15. července 1921 č. 404 Bundes-Ges.-Bl. Nový text publikován nařízením č. 688 BGBI z r. 1921. Prováděcích nařízení vydána celá řada: I. z 31. 8. 1919 č. 445 StGBI. změněno nař. z 15. 6. 1920 č. 263 StGBI, II. č. 446 StGBI. 1919 pozměněno nař. č. 28 StGBI. 1920 a obě zrušena a nahrazena nař. č. 689 BGBI. 1921; III. č. 505 StGBI. 1919, IV. č. 29. StGBI. 1920. Mimo to patří sem zákon č. 195 StGBI 1920 s prov. nař. č. 302 StGBI 1920, pak nař. č. 63 a 690 BGBI 1921 a j. — Kromě těchto zákonů a nař. viz všeobecná díla o poz. ref., cit. svrchu v pozn. 1.

a byli schopni sami nebo se svou rodinou úspěšně vzdělávat takový statek, pak zemědělská družstva, samosprávné a některé jiné korporace; novelou byl však požadavek německé národnosti, odporující mírovým smlouvám, zrušen. Přednost přiznána rakouským státním občanům, zejména vyznamenaným se válečníkům, válečným poškozcům, válečným vdovám a sirotkům, pak otcům četných dětí, a teprv na konec někdejšími majitelům dotyčných usedlostí neb jejich potomkům a dosavadním pachtýřům těch usedlostí.

Vyvláštění je vyloučeno, kdyby ohrozilo úspěšné hospodaření na zbytku a v některých jiných případech rázu hospodářského; nepodléhají mu vůbec pozemky, jež se staly půdou městskou nebo vlastnictvím ústavů a podniků obecně užitečných anebo zemědělských družstev, nebo které slouží dopravě, průmyslu, hornictví nebo k obývání. Jinak možno však vyvlástiti jak celé ty někdejší selské nebo chalupnické usedlosti, tak i pouhé části jich.

Cena má se určití tak, aby nový majitel mohl obstáti, ale (podle novely) na druhé straně též, aby nebyl obohacen na škodu vyvláštěného. Zpravidla se měla určití původně 25násobným čistým výnosem z dob normálních, předválečných, podle novely však podobným způsobem, jak se určovala dávka z majetku (na podkladě výnosu z l. 1914 — 1921).

Nabyvatelům má se opatřiti nevypověditelný, umořitelný úvěr po případě za ručení státu, až do 90 neb i 95% ceny vyvláštěňovací.

Nabyvatel jest povinen na statku bydliti a řádně hospodařiti, jinak může být statek znovu vyvláštěn pro jiného. Do 50 let nesmí jej nabyvatel zciziti leč na nejbližší příbuzné, zaváditi ani propachtovati beze svolení agrárního úřadu. Exekuce na takový statek smí se vést jen vnučenou správou; jinak jen pro veřejné dávky.

Výsledky celé akce jsou zcela nepatrné, pro hospodářství celku bezvýznamné³⁶⁾.

* * *

³⁶⁾ Podle cit. práce Schiffovy vzniklo tak až do konce r. 1924 v celém Rakousku všeho všudy 316 znovuzřízených usedlostí, selských i chalupnických dohromady, se 4785 ha půdy, a mimo to vyvláštěno 1522 částí takových usedlostí o 10.851 ha půdy. Selská půda v Rakousku se tím nezvětšila ani o půl procenta. Není proto divu, že Schiff nazývá to úplným nezdarem (»ein vollständiger Misserfolg«).

Kromě těchto států sousedních, pro naši republiku již proto zvláště důležitých, všimněme si ještě krátce některých států vzdálenějších, kde pozemková reforma je buď typu značně odchylného nebo zvláště zajímavá, ať svým podkladem, ať výsledky svými.

V. Všimněme si nejprve země, jejíž radikální poz. refor. má podstatně jiný ráz nežli všechny dosud uvedené: **Estonska**³⁷⁾. Kdežto v těchto byla dělená půda dávana novým hospodářům ohromnou většinou do vlastnictví, v Estonsku přidělována jim vesměs jen v pacht. Ne však proto, že by tam šlo o znacionalisování půdy, že by primérním cílem tamní reformy byla změna v dosavadním právním poměru zemědělce k půdě, jako v sovětském Rusku. Napak také tam bylo hlavním cílem reformy jen nové, lidovější rozdělení půdy, (z níž tam před válkou bylo plných 48·5% v rukou soukromých velkostatkářů³⁸⁾, nehledě na půdu církevní, státní a p.); do pachtu dávana jen proto, aby se zabránilo tvoření nových velkostatků v budoucnosti.

Zákonem z r. 1919 prohlášeny tam všechny rytířské statky se vším svým zemědělským inventářem bez dalšího (ipso iure) za vyvláštěny ve prospěch státu. Náhrada dávana zatím jen za inventář, a to živý podle tržních cen z r. 1914, mrtvý podle ceny výrobní; za pozemky měla se určití zvláštním zákonem, proti němuž však vznikl silný odpor, takže dosud vydán nebyl. Vlastnictvím státu prohlášeny všechny statky býv. carské rodiny a ruského Selského banku; vyvláštěny též všechny majoráty a fideikomisy, pastoráty, pozemky kostelů a klášterů, (nikoli však dobročinných a vědeckých ústavů neb korporací).

Získaná půda zemědělská rozdělena ze $\frac{1}{3}$ velmi rychle na normální selská, zbytkem na menší hospodářství, o něž se mo-

³⁷⁾ Srov. G. E. Luiga: »Die neue Agrarverfassung in Eesti« (Dorpat 1924). Петр Богданов: »Аграрная реформа в Эстонии« (v časopise Крестьянская Россия, VII., Praha 1924). Oskar Bernman: »Die Agrarfrage in Estland« (Berlín 1920). Dr. Otto Korfes: »Die Agrarreform in Estland u. Lettland« (v Arch. f. inn. Kolon., sv. XVI., 1924, str. 16 ss.) Srv. také v témže Arch. sv. XV., str. 241 a sv. XVII., str. 240, jakož i všeobecná díla cit. v pozn. 1.

³⁸⁾ téměř veskrze to německých rytířů, jichž nerozumné útlaky domorodých Estonců a zejména též brozné prý chování za německé okupace na konci světové války — kdy chtěli Estonsko kolonizovat 1 milionem německých kolonistů »aus dem Mutterlande« s právem předkupním osídlovacích komisí na všechnu soukromou, hlavně selskou půdu za cenu, kterou měly určovati komise ty samy — byly hlavním důvodem, že reforma tam dopadla tak radikálně. Viz Luigu i ostatní cit. prameny.

hli ucházeti: 1. občané vyznamenavší se v bojích za osvobození vlasti, 2. ranění ve vojně, 3. rodiny padlých, 4. vojíni účastnivší se bojů proti nepřátelům vlasti, s předností podle délky té účasti, 5. bývalí nájemci dotyčného statku, a teprve na 6. místě jiní bezzemci. Jednotlivým mělo se přidělit zpravidla tolik, co stačí obdělávat rodina s 2 koni (skutečně dostalo přes $\frac{3}{4}$ poddělených víc než po 15 desjatinách = 16·3 *ha*, jen necelých 12% jich dostalo méně než 10 des.) Všechna ta hospodářství dána jim však pouze do pachtu, zprvu na 6 let; teprve budou-li dobře hospodařit, má se dočasný ten pacht změnit v dědičný. Zákon stanoví podrobně podmínky výpovědi, pachtovného atd.

Vyvlastněno tak přes 2 miliony desjatin půdy, z níž však bez mála polovice je půdou lesní, jež zůstala ve vlastnictví i správě státní; ze zemědělské půdy bylo již do konce r. 1922 definitivně rozděleno (v dědičný pacht) víc než $\frac{2}{3}$, jen 31·3% zbývá jí v dočasném pachtu přidělců.

V ý s l e d k y posuzují se velmi různě.³⁹⁾

R. 1925 byl však parlamentem estonským po dlouhých bojích schválen nový agrární zákon, jímž udělán důležitý průlom do zásad prvního: připuštěno předání státních (vyvlastněných) pozemků též do plného vlastnictví, hlavně dosavadních přidělců-pachtýřů (na jejichž naléhání zákon ten vydán), a to až do výměry 75 *ha*, za cenu velmi nízkou (průměrem 7600 est. marek za 1 *ha*). Získá-li tak stát za vyvlastněné pozemky jistou náhradu, nebude asi dlouho moci od-

píratí nějakou náhradu také dřívějším jejich vlastníkům. Ovšem přichází ta změna hodně pozdě, když reforma je téměř již provedena.

VI. Z podobných důvodů vznikly a podobně radikální vyvlastnění německých rytířských statků provedly agrární zákony z r. 1920 a 1922 v Lotyšsku.⁴⁰⁾ Tam však ponecháno z nich dosavadním vlastníkům až 50 *ha*, za jistých podmínek až 100 *ha*, a zachovány také větší průmyslové závody. Z »vyvlastněné« (taktéž dosud bez náhrady) půdy tvořeny selské statky, nejvíc 15—22 *ha*, zahrádko-sadové usedlosti do 10 *ha* a pro nezemědělce-vojíny přiděly o 1 až 2 *ha*; drobným zemědělcům mohla být půda doplněna až do těch 22 *ha*. Půda přidělována tam však zpravidla do soukromého vlastnictví, jen zpočátku prozatímně též do pachtu. Vyvlastněno jí hodně přes 3 $\frac{1}{2}$ milionu *ha*, z toho však skoro 1 $\frac{1}{2}$ mil. *ha* lesů.⁴¹⁾

VII. Docela jiný ráz má pozemková reforma v blízkém jinak Finsku. Poměry půdy a jejího rozdělení byly tam velmi neutěšené.⁴²⁾ Plná polovice selského obyvatelstva měla tam ornou půdu jen pachtovanou od přehojných velkostatků, za podmínek velmi těžkých, a to většinou v rozměrech tak malých, že si musili doplněk výživy hledati jinde, hlavně prací v lesích, často velmi vzdálených. Již před válkou hledala se náprava; zákon o pachtu (z r. 1909) upravil aspoň snesitelněji podmínky pachtovní, ale k nápravě nestačil. Nedivno tedy, že po revoluci v Rusku vlastníím vznikla také revoluce finských bezzemků a malých pachtýřů, a revoluční vláda dala pach-

³⁹⁾ Sering, rozezlený konfiskací statků německých rytířů jak v Estonsku, tak i v Lotyšsku, téměř se vysmívá, že již se musí prý do těchto velmi řídko zalidněných agrárních států obilí dovážeti, k přejímání rytířských statků že se tvoří akciové společnosti, v nichž se prý obohacují domácí politikové, a sestátněné lesy že se zle pustoší. Nejmenovaný autor v cit. ruském vydání sborníku Seringem redigovaného soudí již o výsledcích estonské reformy mnohem příznivěji. Dr. Korfes, jenž v srpnu až listopadu 1922 z rozkazu výzkumného ústavu berlínské university pro otázky agrární a osídlovací procestoval Estonsko i Lotyšsko jen za účelem studia tamní reformy pozemkové, třebaže s ostatními Němci sdílí rozhořčení nad »oloupením« baltických krajanů, přece již velmi rozhodně uznává nutnost agr. reformy tam i rychlost jejího provedení, dosažení mírového osevu v Estonsku, sklizně jen o málo horší (vlivem prý hlavně neúrody posledních let), dosažení 80% předválečného stavu dobytka atd. Domácí autoři ovšem jsou výsledky reformy nadšeni, a sám nezúčastněný snad Bogdanov (l. c.) srovnáním hektarových výnosů různých plodin z l. 1900—1909 s výnosy r. 1922 ukazuje velmi značný vzrůst jich (na př. z žita s 58·5 na 73·3 pudů, u bramborů s 571 na 726·1 pudů atd.)

⁴⁰⁾ Srov. Ing. Alex. Kuze: »Poz. reforma v Lotyšsku«, z rušt. přeložil Ing. Pavel (v »Poz. ref.«, IV., str. 69 ss.) Ham. Baron Foelkersahm: »Die Entwickl. d. Agrarverfassg. Livlands u. Kurlands u. die Umwälzg. der Agrarverhältnisse in d. Republ. Lettland« (Greifswald 1923). Též všeob. díla cit. v pozn. 1. a čl. Korfesův cit. v pozn. 37.

⁴¹⁾ Celkem vyvlastněno 1,654,899 *ha* půdy zemědělské, 1,496,779 *ha* lesa, 558,730 *ha* jiné půdy. Již r. 1921 rozděleno 27,386 novým hospodářstvím 461,925 *ha* do vlastnictví a 1120 jiným dáno 42,958 *ha* v pacht; 66% nových hospodářství má po 15—22 *ha*. (Dle cit. ruského sborníku, red. Seringem. V cit. článku Ing. Kuze, českým čtenářům snáze přístupném, jsou však čísla poněkud jiná, a podrobnější.)

⁴²⁾ Podle cit. ruského sborníku je tam přes 92% vší půdy lesem, skalami a bařinami, jen 6·1% rolemi, 1·7% loukami. Statkům s více než 250 *ha* patřilo tam r. 1901 přes 56% půdy všech zemědělců, jež tvořila však jen 53·7% půdy celkové, ostatek patřil hlavně státu (39·4%), pak církvi (1%), obcím a j. Neméně než 90·8% všech nejmenších hospodářů (do 3 *ha* orné plochy) mělo půdu jen pachtovanou, rovněž jako 50·2% těch, kdo jí měli přes 3 do 10 *ha*, atd.

týřům plné vlastnictví vzdělávané jimi půdy bez jakékoli náhrady. Po porážce revoluce za pomoci německých vojsk hledalo se brzy jiné řešení.

Již r. 1919 (11. dubna) vydán *zákon o výkupu pachtované půdy*. Právo žádati o výkup dáno každému pachtýři, ale i propachtovateli. Kdo měl pachtováno přes 2, ale nejvýš 20 *ha* orné půdy, mohl žádati o výkup nejen té půdy i s veškerým nutným inventářem, ale i tolika lesa, co je potřebí k zásobení selského hospodářství topivem i stavivem. Výkupní cena rovná se zpravidla tržní ceně z r. 1914 (tedy následkem poklesu valuty asi 1 desetinu ceny v čas výkupu); jen při výkupu více než 10 *ha* zemědělské půdy a vzrostlého lesa má se nahraditi tržní cena v době výkupu. Platí se v 5%tních obligacích státem, jemuž ji nabyvatelé pozvolna splácejí.⁴³⁾ Výkup provádějí pachtovní komise (zřízené již k provádění svrchu zmíněného zákona o pachtu) spolu se zeměměřiči a speciálními soudy. Postup je velmi rychlý, výsledky se velmi chválí.⁴⁴⁾

R. 1922 vydán ve Finsku zvláštní *zákon kolonisační* (z 25. listopadu), připravovaný již od r. 1919 zřízením zvláštního státního úřadu pro vnitřní kolonizaci a později (1921) i zvláštního kolonisačního fondu, jež oba sloužily zatím jen kolonizaci na statech státních a dobrovolně jim prodaných, hlavně církevních. Cit. zákon dovoluje vyvlastniti pro ni v případě potřeby též půdu větších soukromých vlastníků, a to částí stoupající s velikostí statku.⁴⁵⁾

Kolonisační podíl z ní může dostat pouze ten, kdo sám půdy dosud nemá, ale vyzná se v zemědělských pracích, vládne potřebným inventářem nebo kapitálem či úvěrem a zaváže se postaviti si do 3 let potřebná stavení a půdu řádně vzdělati. Výkupní cenu, odpovídající obvyklým cenám místním, vyplácí stát do jisté výše (5000 fin. mar.) hotově, jinak v (7%) obligacích; kolonista ji státu zvolna umořuje.

⁴³⁾ V annuitách 6 neb 8%tních, v 37 neb 21 letech.

⁴⁴⁾ Do konce r. 1922 vykoupilo se 50.676 pachtýřů; autor stati v cit. ruském sborníku očekává, že do dalších 2—3 let na 100.000 pachtýřů stane se vlastníky vzdělávané půdy, a to aspoň s polovice celých soběstačných selských statků. Chválí zlepšené hospodaření, rozvoj družstevnictví atd.

⁴⁵⁾ Vyvlastniti se smí jen ze statků majících nejméně 200 *ha* půdy orné nebo lesní tolik procent jejich půdy, kolik set hektarů činí celková jejich výměra, nejvýše však 50%.

VIII. Opět jiného rázu je pozemková reforma na Litvě. Poměry půdní nebyly tam tak zlé.⁴⁶⁾ Potřebu reformy vyvolaly tam hlavně sociální starosti o invalidy, vdovy a sirotky válečné i vracející se vojáky. Těm mělo se podle *zákona o domovínách válečníků* (z 3. srpna 1920) dostat po soběstačné usedlosti⁴⁷⁾ a mimo to na státní útraty pomoc pro stavbu potřebných budov, tam zpravidla dřevěných, (100 kmenů každému) i nutné osivo. Teprve co půdy zbylo po podělení válečníků, mohlo být užito na přiděl jiným bezzemkům nebo doplnění půdy maloročníků do 20 desj. (ale bez kmenů i osiva). Rozdělit se tak měla půda státní a vyvlastněná část soukromých velkostatků.⁴⁸⁾ Půda vyvlastňována zvláštními komisemi, za náhradu, kterou mělo stanoviti ústavodárné shromáždění; přidělována do plného vlastnictví, jen se nesmí bez úředního svolení zciziti ani propachtovati než v případech zákonem stanovených. — Tato část reformy uznává se za velmi zdařilou.⁴⁹⁾

Jiným zákonem, téměř současným⁵⁰⁾, nařizeno dále vyvlastněni všech lesů (nad 25 desj.), všech vod, močálů, mokřin a p. i minerálních pramenů, jakož i celých *majorátních panství i statků privilegovaně nabytých*⁵¹⁾; vyvlastnění nastalo tu bez náhrady a ipso jure, pouhým veřejným oznámením, dosavadní hospodář je však povinen statek až do převzetí dále spravovati. — První část tohoto zákona se již nechválí: lesy se prý ničí, vodních sil nevyužívá, vysušování bařin ustalo.

⁴⁶⁾ Podle často cit. ruského vydání Seringova sborníku dostali tam sedláci r. 1861 při zrušení nevolnictví 45% půdy do vlastnictví za mírné výkupné, a dalších 5% získali z půdy velkostatkářské do války prostřednictvím ruské »Selské banky«; přes 90% sedláků mělo půdy, téměř veskrze orné, víc než 10 *ha*.

⁴⁷⁾ Tolik, aby i s eventuelní vlastní již půdou měli jí v místech I. třídy 8—12 desjatín, v místech II. třídy 12—16, v III. tř. 16—20 desj.

⁴⁸⁾ Statky od 300 do 800 desj. musily dáti 15%, větší velkostatky 30% své půdy.

⁴⁹⁾ Autor příslušné stati v cit. sborníku uvádí, že sám prohlédl 10% všech nových statků, a prohlašuje kolonizaci tu za úspěšnou ve všech směrech. Kolonisté jsou prý zemědělci nebo zemědělství dělníci věci znalí a přičinliví, umějí si sami postaviti dřevěný dům, byli zpravidla svobodní, oženili se, žena přinesla pomoc do začátku a pomáhali jim i příbuzní obou, takže rychle překonali obtíže začátků, tím spíš, ježto první léta stát nežádal na nich žádných splátek.

⁵⁰⁾ z 14. srpna 1920. Oba ty zákony v něm. překladu viz v »Jahrb. d. Bodenref.« 1920.

⁵¹⁾ darovaných soukromníkům nebo korporacím a p. carem nebo jeho vládou, nebo získaných jimi za mimořádně výhodných podmínek.

Nový, mnohem radikálnější *zákon agrární z r. 1922*⁵²⁾ vydán byl z příčin politických. Jím byly prostě konfiskovány beze vší náhrady statky všech, kdo byli zapleteni do různých akcí, namířených proti republice litevské, a vyvlastnění podrobeny i statky menší než 300 desj., za náhradu pouze podle průměrných cen z posledních let předválečných; vlastníkům ponecháno jen 80 *ha*.⁵³⁾ Nárok na příděl přiznán v zásadě každému, kdo se živí vlastní prací; přednost dána 1) těm, kdo byli po r. 1861 zbaveni půdy ruskou vládou, 2) zemědělským dělníkům, pracovavším na dělené půdě, 3) malorolníkům (s nejvýš 10 desj. půdy) ze sousedství a 4) pachtýřům dělené půdy, (pokud jí nemají v pachtu víc než 50 *ha*). Podíl bezzemků stanoven na 8—20 *ha*, malorolníků na doplněk jejich půdy do téže výměry. Přídělovou cenu tvoří renta, vypočítaná v *kg* žita (zpravidla 20·5 *kg* ročně z 1 *ha*). Kolonista je povinen uvést nové hospodářství do 8 let v plný chod; do 10 let nesmí příděl prodati ani propachtovati atd. Pro řízení celé akce ustaven Ústřední kolonizační úřad o 4 odděleních, jež s podřízenými mu úřady okresními obstarává vše, i rozhraničení, meliorace, úvěr přídělcům, a v obcích, kde třetina hospodářů projeví s tím souhlas, také scelení pozemků.

Výsledky se chválí po stránce sociální a národní; s hlediska národohospodářského se projevují obavy ze zničení všech velkostatků, jež v zemi, kde sedláci vzdělávají půdu dosud téměř veskrze podle jednoduchého trojpolí, byly prý jedinými zdroji všech pokroků v zeměvzdělávání.

IX. V Řecku,⁵⁴⁾ státu zemědělském, se silně převládajícím velkostatkem⁵⁵⁾, byly již před světovou válkou činěny několikrát po-

⁵²⁾ 29. března, jako důsledek vpádu polského gen. Żelikovského do Litvy, jež podporovali i mnozí litevští velkostatkáři, z velké části to Poláci. — Kromě často cit. ruského sborníku viz zejména: Albanus Rimka »Zur Bodenreform in Litauen« v »Jahrb. d. Bodenref.« 1923, str. 132 ss. a 1925 str. 127.

⁵³⁾ Pouze pro statky mezi 150 a 300 *ha*, (jež byly většinou v rukou Litevců) stanoveny výhody: měly se vyvlastnit teprve, až nestačí-li vyvlastněné statky větší (polské), a náhradou měla tu být plná tržní cena v čas vyvlastnění.

⁵⁴⁾ Z liter.: C. Evelpidis, Dr. práv a Ing. agr.: »La réformе agraire en Grèce« (Athény 1926). Ing. P. Giannelia: »Die Bodenreform in Griechenland« (v Jahrb. d. Bodenref. 1924, str. 78 ss.) a některé ze všeobecných prací, cit. v pozn. 1.

⁵⁵⁾ Před reformou z r. 1918 patřilo tam 2259 velkostatkům přes polovici vší zemědělské půdy. Dávána většinou v dílčí pacht, za polovinu

kusy o vhodnější úpravu držby pozemkové, nejprve rozdělováním ohromných statků státních,⁵⁶⁾ pak i výkupem soukromých velkostatků a rozdělováním jich,⁵⁷⁾ nakonec i vyvlastňováním jich za tím účelem. Ke konci války i po ní vydána řada zákonů,⁵⁸⁾ jež měly za účel jednak vyvlastniti půdu »čiflíků« (velkostatkářů, namnoze latifundistů, na půdě nehosподаřících, ale žijících jen z pachtovného) i klášterů a učiniti z dosavadních podílných pachtýřů vlastníky půdy, jednak usaditi přes milion řeckých uprchlíků do země se nahnuvších, jednak poskytnouti obojím těm drobným zemědělcům nutnou státní pomoc finanční.

Hlásiti se o půdu mohou podle těch zákonů všichni ženatí pracovníci zemědělství, kteří nemají vlastní půdy, dostačující k výživě rodiny, pak vdovy a sirotci po takových hospodářích a neženatí selští hospodáři starší 18 let, jakož i uprchlíci tam usazení; mají nárok na tolik půdy, kolik jí kde stačí uživit 5 členou selskou rodinu.⁵⁹⁾ Mimo to i městští dělníci mohou dostati půdu na postavení domku se zahradou. Ze všech oprávněných určitého okrsku utvoří provinciální »kolonizační úřad« družstvo, jež přidělenou mu ornou půdu zatím rozdělí mezi své členy a spravuje společný majetek (lesy, louky, mlýny, lomy a p.). V sídle každého soudu I. stolice utvořeny »komise vyvlastňovací«, skládající se z 1 soudce jako předsedy, 1 státního agronoma a ještě 1 agronoma; těm přísluší revidovati přihlášky oprávněných, určovati, kolik půdy má dostati družstvo a kolik se jí má ponechati dosavadnímu vlastníku, rozhodovati o všech sporech, rušiti služebnosti atd. Po skončení prací této komise rozdělí si družstvo definitivně půdu přidělenou.

(hlavně ve Vých. Thessalii a Macedonii) nebo za třetinu sklizně (hlavně v záp. Thessalii), po případě za množství rovné osivu (v Attice).

⁵⁶⁾ Tak r. 1843 dostal každý sedlák, pracující na státní půdě, z ní 4 *ha* zavlažitelné a 4 *ha* nezavlažitelné půdy nebo 12 *ha* půdy horské a mimo to $\frac{1}{10}$ *ha* na stavbu chaty. Státu patřily po vyhnání Turků asi $\frac{2}{3}$ vší orné půdy.

⁵⁷⁾ V l. 1907—1914 rozděleno tak 51 koupěných nebo darovaných velkostatků s 1,058.700 »stremma« (à 10 arů) půdy mezi 4398 selských rodin a 2628 rodin uprchlíků z Bulharska.

⁵⁸⁾ Č. 1072 z r. 1917, 2052 z r. 1919, 2521 z r. 1920, 2921 z r. 1922, zák. z 15. února 1923, 4. září 1924, 24. listopadu 1925 a j.

⁵⁹⁾ Větší rodiny dostanou přidavek na každé další dítě, ne však víc než 2 příděly.

Přiděluje se půda státní a vyvlastněná. Vyvlastnění podléhá všechen pozemkový majetek všech veřejnoprávních korporací — též církevních a klášterů — a všech velkostatkářů-absentistů; jiným soukromým velkostatkářům ponechává se jistá část jejich půdy.⁶⁰⁾ Z vyvlastnění jsou vyňaty také plantáže ovocné, lesy, pastviny, pokud nejsou nutny družstvu nebo nedají se změnit v pole, a konečně celé statky až do 200 ha těch, kdo je sami vzdělávají.

Cenu výkupní určuje nyní zmíněná vyvlastňovací komise na podkladě cen předválečných podle všech pomůcek po ruce jsoucích; cena ta nesmí však převýšiti průměrnou cenu z l. 1915 až 1919. Vyplácí ji vlastníkům stát s přídavkem 50% ve formě 8%tních obligací, slosovatelných do 30 let; vzhledem k znehodnocení měny dostává se prý tak vlastníkům asi pětiny skutečné předválečné ceny ve zlatě.

Rovněž do 30 let mají přidělci státu splatiti cenu přidělovou, jež se rovná ceně výkupní zvýšené o 20—40%.

Provádění reformy postupuje dosti rychle; výsledky se chválí.⁶¹⁾

* * *

Jak viděti z těchto ukázek,⁶²⁾ mají poválečné reformy pozemkové v různých státech sice řadu rysů podobných, ale v jednotli-

⁶⁰⁾ V Thessalii, Macedonii, Epiru a Thracii 80—150 stremm (jen 8—15 ha!), jinde 350 stremm.

⁶¹⁾ Do konce r. 1925 bylo (podle l. z cit. pramenů) v nevelikém Řecku 1496 velkostatků prohlášeno za vyvlastnitelné a přiděleno prozatímně asi 45 tisícům rodin domácích zemědělců; definitivně z nich vyvlastněna a rozdělena však jen necelá pětina, totiž 264 velkostatků s 232.581 ha půdy, z toho 158.682 ha rolí a 1582 ha vinic; poděleno z ní 20.821 rodin sel-ských a 923 rodin řemeslnických. Prvnější dostávaly průměrem 7.15 ha, druhé jen 0.62 ha. Mimo to usazeno skoro 150.000 rodin řeckých uprchlíků na půdě státní, jednak pro to vyvlastněné nebo »rekvírované«, event. »vyměněné« od Turků nebo Bulharů zem »opustivších«; tak bylo do konce roku 1925

v Macedonii usídleno	116.391 rodin o 429.990 osobách na 541.624 ha půdy,
v Thracii	16.274 „ „ 65.915 „ „ 90.628 „ „
v jiných provinciích	14.668 „ „ 54.730 „ „ 61.597 „ „

úhrnem 147.333 rodin o 550.635 osobách na 693.849 ha půdy.

Zbývalo ještě usaditi as 30.000 rodin.

⁶²⁾ O pozemkových akcích sovětského Ruska jednáme níže v kapitole následující (§ 26.), protože v nich šlo ještě daleko víc o snahy po nové úpravě právního poměru zemědělce k půdě než o nové rozdělení

vostech, leckdy i základních, ráz hodně odchylný. Srovnání jich s pozemkovou reformou naší (jež pro úsporu místa ponechávám čtenářům samým), je jistě v mnohém směru poučné a pro naši reformu v celku nikoli nepříznivé.

její.—Pozemkovou reformou v Jugoslavii, jistě také velmi zajímavou, se tu nezabývám nejen proto, že je stále ještě ve stavu provisorním a že pro velikou složitost a různorodost agrárních poměrů v různých částech toho sdruženého státu by i sebe stručnější vyličení toho provisoria zabralo nepoměrně mnoho místa, ale i proto, že již máme v naší literatuře velmi podrobné vyličení jeho z pera vynikajícího znalce agrárních poměrů jugoslávských, prof. Dra. K. Kadlice (v práci cit. v pozn. 1.) Srov. též čl. Jos. Kápara v »Poz. ref.«, II. str. 55. a 109 referát čsl. legace v Bělehradě tamtéž IV. str. 10—12, pak čl. M. Moskovleviče v čas. »Крестьянская Россия«, VII. (Praha 1924), brožuru Mil. Ivšiče »Les problèmes agraires en Yougoslavie« (Paříž 1926) a všeobecné práce cit. v pozn. 1.

Oddíl I. 1. kapitola C:

SNAHY PO VHODNÉ ÚPRAVĚ PRÁVNÍHO POMĚRU ZEMĚDĚLCE K PŮDĚ.

Snahy tyto stýkají se přirozeně velmi často se snahami po vhodném rozdělení půdy. Vždyť rozdělení to samo je často přímou úpravou právního poměru k ní, a bez úpravy toho poměru mnohdy není ani možno lepší rozdělení její. Proto dotkli jsme se snah sem patřících i poměrů jich se týkajících v leckterém směru již v kapitole předcházející. A leccos, co se týká vzniku právního poměru k půdě i jeho forem, uvedeno tu pro souvislost hned v §u 11. Zde půjde již jen o to, stručně shrnouti, poněkud doplniti a uceliti věci sem patřící v jednolité obraz.

§ 25. Různé způsoby právního poměru zemědělce k zemědělské půdě.

1. **Pospolité vlastnictví rodu** (klanu, rodiny širší neb užší, nikoli však rodiny nejužší, sestávající jen z rodičů a dětí). Jest to pravděpodobně prvotní forma poměru k zemědělské půdě u většiny národů evropských. Půda je tu vzdělávána buď společně, na společný účet a za řízení hlavy rodu (to prý je prvotní způsob starých Slovanů a j.), anebo sic jednotlivými nejužšími rodinami zvlášť, na vlastní jich účet a na oddělených dílech, tyto však se jim přenechávají jen v užívání, více méně trvalé (tak na př. u keltických klanů).

Forma tato, zvláště prvého způsobu, vyhovuje arci jenom na prvních stupních zemědělství, kde nadbytek půdy a nečetné obyvatelstvo činí dostatečným i nejextensivnější způsob hospodaření. Nejdéle zachovala se ve způsobě »z a d r u g y« u Jihoslovanů, na malý prospěch rozvoje jejich zemědělství.¹⁾

¹⁾ Bližší poučení o záduze viz v polemice Kadlec-Peisker-Pekař: K. Kadlec: »Rodinný nedíl čili záduha v právu slovanském (Praha 1898), J. Peisker: »Slovo o záduze« (Praha 1899), Dr. K. Kadlec: »K slovu

2. **Pospolité vlastnictví obce** (typy: germánská »Markgenossenschaft« a hlavně ruský »mir«). Zemědělská půda je tu společným, kolektivním vlastnictvím osob ji vzdělávajících a na ní usedlých, třeba ne vesměs téhož rodu, (ač pravděpodobně aspoň většina jich bývala původně také pokrevně zpřízněna). Užívání jednotlivých částí jejich rozděluje se občasně mezi jednotlivé rodiny buď rozhodnutím vůdců (u Germánů) nebo usnesením hromady obecní (u »miru«, u tohoto nejdéle každým 6., 9., 12. nebo 15. rokem, mimo to pak při značnějších změnách v počtu účastníků nebo po usnesení dvoutřetinové většiny z nich; jednotlivým rodinám určován podíl půdy — zpravidla pokaždé jiné — podle počtu příslušníků jejich, někde všech, někde jen mužů, někde pouze dospělých mužských pracovníků a p.).

Formě této, zachovavší se v ruském »miru« až na naše časy, vytýkalo se právem, že časté dělení pozemků bylo příčinou nejen mnohých svárů, ale i malého zájmu na zvelebení jejich a intensivnějším hospodaření vůbec. Ve zřízení »mirovém« spatřována jedna z hlavních příčin neutěšených agrárních poměrů v té většině Ruska, kde zřízení to převládalo, častých hladomorů tam, nízké kulturní úrovně ruského mužika atd.²⁾ K nahrazení jeho svobodným individuálním vlastnictvím k půdě nesly se až do světové války hlavní ruské snahy agrárně reformní.³⁾

3. **Pospolité vlastnictví státu** vyskytuje se ojediněle v historii již od pradávna (na př. v Číně⁴⁾, kde bylo až na malé epizody aspoň v zásadě panujícím vždy) a jest cílem jedné části snah novodobé »reformy pozemkové v užším slova smyslu« (Flürscheim, viz svrchu str. 120) i socialisticko-komunistických snah po

o záduze« (Praha 1900), Jos. Pekař: »K sporu o Záduhu Staroslovanskou« (zvl. otisk z Čes. čas. hist. 1900 s. 3.), Dr. K. Kadlec: »Rodinný nedíl ve světle dat srovnávacích dějin právních« (zvl. otisk z Čas. Mat. Mor., Brno 1901). Srov. též Aug. Meitzena veliké dílo: »Wanderung, Anbau u. Agrarrecht der Völker Europas nördlich der Alpen«, zvláště I. díl (Berlín 1895).

²⁾ Ruské ministerstvo financí zjistilo r. 1897, že třem čtvrtinám mužiků odkázaných na podíl z »miru« nestačí výnos jejich podílu ani k uhájení prostého živobytí.

³⁾ R. 1893 zakázala vláda dělení »miru« v obdobích kratších než 12 let. O zasáhnutí Stolypinovy pozemkové reformy do soustavy »mirové« viz pozn. ²⁾ na str. 126.

⁴⁾ Srov. J. Drahný: »Etapy agrárního zřízení v Číně« (v Zeměd. arch. 1921, str. 71 ss.)

t. zv. socialisaci nebo nacionalisaci půdy⁵⁾. Stát ovšem sám půdy nevzdělával resp. nemá vzdělávati, — případy, kde novodobý stát, jakožto soukromý vlastník části zemědělské půdy vzdělává ji sám svými byrokratickými orgány, skýtají zpravidla nelákavý příklad těžkopádného hospodaření málo výnosného; v Číně přiděluje se půda zpravidla jednotlivcům v užívání podle jich pracovní způsobilosti, v plánech »pozemkové reformy« i většiny »státních socialistů« myslí se pak obyčejně na dočasné nebo dědičné propachtování státní půdy jednotlivým rodinám, po případě sdružením jich.

4. Pospolitě vlastnictví společnosti samé jako celku, nikoli však státu, je nejasný cíl části pozdějších Marxistů (od sjezdu v Gothě z r. 1875) i některých nejnovějších směrů socialistických (na př. francouzských »Blanquistů« nebo ruských »sociálních revolucionářů«). Kdo by byl nositelem vlastnictví toho a jak by se pak půda vzdělávala, zůstává nejasněno.

5. Pospolitě vlastnictví sdružených zemědělců jest ideálem, k němuž směřují snahy jiné části starších i nejnovějších směrů socialistických, socialisté družstevní čili skupinové (v zásadě již Owen, Thompson, Fourier, Louis Blanc, Lasalle, — z nových na př. Oppenheimer, část francouzských »syndikalistů« i »radikálních socialistů«, u nás Modráčkovci⁶⁾), v Rusku původní »menševici«). Ti, kdo půdu skutečně vzdělávají, mají být jejími vlastníky, ale nikoliv jednotlivě a osobně, nýbrž pospolitě ve sdruženích za tím účelem utvořených a také pospolitě (kollektivisticky) hospodařících.

Ve známých obtížích kollektivistického hospodaření (obtíže řízení a dělby práce i rozdělování výsledků, vyhýbání se pracím nesnadnějším, spory atd.) tkví dosud hlavní úskalí takovéto organisace poměru zemědělců k půdě, byť i v zásadě sebe lákavější. Bylo by nutno předem radikálně změnit, zušlechtit a ukáznit povahu zúčastněných mass.

⁵⁾ Tak na př. Charles Hall r. 1805 žádal (v »The effects of civilisation on the people in European States«), aby stát zabral veškeru půdu a rozděloval ji občas mezi rodiny podle počtu členů. Podobně ve Francii Saint-Simonism (pomocí výhradného dědického práva státu ke vší půdě) a v nové době kollektivisté (Guesdisté) tamtéž. V Německu Marxisté prvního období (Erfurt 1869) i značná část socialistů poválečných. V Rusku prvotní bolševici, atd.

⁶⁾ Srov. Frant. Modráček: »Samospráva práce« (Praha 1918).

6. T. zv. dělené vlastnictví. Vlastním pánem půdy, pravým jejím vlastníkem podle práva, jenž mohl podstatou její právně disponovati, byla »vrchnost«: panovník, šlechtic rodem neb úřadem, »mrtvá ruka« (kostely, kláštery, fary, biskupství, atd.), jiné právnické osoby, obce atd. až po stát sám. Ale vlastnictví vrchnosti bylo do značné míry omezeno tím, že právo přímého užívání určitých částí její půdy spolu s povinností vzdělávati ji náleželo za jistých podmínek rovněž po právu osobám jiným, »poddaným«, na půdě té usedlým, a ti že mohli být práva toho, rovněž »vlastnictvím« zvaného, zbaveni a od půdy odděleni v zásadě jen za jistých zvláštních podmínek, právem stanovených. Vlastnictví těchto poddaných zvaného bylo »užitkovým«, »dominium utile«, vlastnictví vrchností pak »vrchním vlastnictvím«, »dominium eminens« nebo »directum«.

Právní tento poměr, vyvinuvší se ve středověku na podkladě domácích práv proti římskoprávním názorům o neobmezeném vlastnictví, udržel se někde až hluboko do věku nového, do dob »osvobození lidu selského« v 19. století; jinde ustoupil podle jména názorům římskoprávním v ten způsob, že jen »vrchní vlastníci« uznáni za pravé a jediné vlastníky, »vlastníci požitkoví« pak přezváni »dědičnými pachtýři« nebo »požívateli, »emphyteuty« a podobně.

V podstatě byl však obojí ten poměr týž: vlastní vzdělavatelé půdy neměli práva disponovati po vlastnicku její podstatou, nejvýš mohli ji jen převáděti na dědice, a i to zpravidla jen se svolením vrchnosti; měli však výhradné právo užívání a požívání, ovšem s jistými omezeními a za jisté dávky a povinnosti ve prospěch vlastníka, vrchnosti.

Obtíže tohoto poměru, tíživé a leckdy i ponižující ty dávky a povinnosti, nedostatek volnosti v dispozicích i vědomí, že zemědělec nepracuje na svém a bezpečně jen pro sebe a své potomstvo, byly hlavní brzdou pokroku zemědělství v dobách, kdy poměr ten vládl.

7. Totéž platí o dědičném pachtu i tam, kde se nevyvinul z fikce o děleném vlastnictví, nýbrž zakládal na zvláštních smlouvách se sedláky nově usazovanými. Za dob feudálních řádů bývalo právní postavení »dědičných pachtýřů« takto vzniklých jen o málo lepší oněch, kteří tak přezváni z původních »užitkových vlastníků«. I oni stávali se »poddanými« a postiženi byli robotami i jinými břemeny poddanskými; výhodou bývalo jen, že jejich právní postavení bývalo přesněji vymezeno a proto — ze-

jména v první generaci — více chráněno před panskou zvlí. Oproti pouhému dočasnému pachtu pak byla výhodou trvalost pachtu dědičného, jeho nevypověditelnost se strany vlastníka půdy, což zabezpečovalo pachtýři, aspoň za jistých podmínek, že plody jeho práce, zlepšení půdy, oprava stavení atd. zůstanou zachovány nejen jemu samému doživotně, ale i jeho dědicům; pak zpravidla — aspoň v našich zemích — pevná výše pachtovného, nestoupající při zvýšeném výnosu a tudíž přímo nabádající ke zlepšování hospodářství.

Tíživě pocítována byla i při tomto právním poměru hlavně nevypověditelnost jeho také se strany sedláka a zejména výše i povaha dávek poddanských, namnoze osobních a leckdy i potupného rázu. Proto při vyvazení pozemků a zrušení poddanství lidu selského byla příslušnými zákony instituce dědičného pachtu téměř všude nejen zrušena, ale často i pro příště vůbec zakázána; jen v některých zemích se uchovala až na naše doby (na př. ve státech pobaltických, jak jsme viděli v předešlém Šu, v některých částech Jugoslaviie a j.).

V poslední době se však dědičný pacht, ovšem zbavený obojího těchto tíživých přívěsků, zhusta uznává za zvláště výhodnou formu poměru zemědělce k půdě, nejen již před světovou válkou v mnohých zemích, kde plné soukromé vlastnictví všech zemědělců k celé půdě jimi vzdělávané zdálo se nedosažitelným, ale i v některých poválečných reformách pozemkových, netoliko socialistických.

8. Individuální soukromé vlastnictví neobmezené každého hospodáře k celé potřebné půdě bylo i deálem nejen selského lidu, ale i většiny národohospodářů a osvícených státníků v dobách, kdy ohromná většina skutečných vzdělavatelů zemědělské půdy byla pouhými užitkovými vlastníky nebo dědičnými pachtýři jejich, zejména pak na sklonku těch dob (ve století 18. a 19.). Jest dosud ideálem mnohých všude tam, kde příliš mnoho půdy té je soustředěno v rukou nečetných velkostatkářů nebo »mrtvé ruky«, jejichž jsou oni skuteční její vzdělavatelé pouhými nájemci neb úředníky a dělníky.

Sporné je, zda neobmezené individuální vlastnictví jednotlivých nejužších rodin drobných zemědělců jest aspoň u některých národů, germánských neb jiných, již původní formou poměru zemědělce k půdě (lne od pevného osazení jejího), neb aspoň zda je formou starší než dělené vlastnictví nebo dědičný pacht. Pravděpodobnějším se zdá, že původní pospolitě vlastnictví k půdě pře-

šlo rozdělením jejím jak u Germánů, tak i u Slovanů zprvu v neobmezené vlastnictví individuální, z něhož teprve později se vyvinulo poddanství, emfyteuse a p. Jisto pak je, že ve středověku a hluboko do věku nového bylo v našich i jiných zemích evropských plné individuální vlastnictví vlastních zemědělců jen výjimkou dosti vzácnou, omezenou na drobné zemany a svobodníky. Teprve v 19. století při t. zv. osvobození stavu selského, zrušení poddanství a řádů feudálních vůbec stalo se to plné vlastnictví pravidlem.⁷⁾

9. Soukromé individuální vlastnictví, ale v některých směrech obmezené, bývalo již za platnosti feudálních řádů dosti častou výjimkou z tehdejšího pravidla jen užitkového vlastnictví nebo dědičného pachtu. Tak tomu bylo u nás zejména u t. zv. statků z akoupených, jež si poddaní vykoupili od vrchnosti za peněžitou úplatu podle práva »purkrechtního« smlouvou vtělenou do pozemkových knih (urbářů a pod.). Zakoupení poddaní mohli svůj statek převáděti nejen bez testamentu na obvyklé dědice (zpravidla nejstaršího syna), ale i testamentem na jiné — jen se k tomu obyčejně vyžadovalo svolení vrchnosti —, ba se svolením tím mohli jej zciziti i smlouvou mezi živými; směli jej i zadlužiti až do dvou třetin ceny.

Také v nové době, poměrně brzo po zmíněném osvobození lidu selského, stala se jistá obmezení individuálního vlastnictví, jak jsme již svrchu viděli (v § 19. a 20.), opět cílem mnohých snah agrárně politických, zejména po zemědělských krisích v poslední čtvrtině předešlého století. Hlavně se tu hledělo obmezením volné dělitelnosti a zadlužitelnosti selských statků brániti jejich tříštění a úpadku.

10. Smluvní pacht dočasný, časově obmezený a čas od času obnovovaný, je právní formou poměru zemědělce k půdě, jež se jednotlivě vyskytuje téměř vždy a všude, ale která padá na váhu tam, kde se stala pravidlem neb aspoň skoro pravidlem (jako na př. v Irsku, Anglii, Rumunsku a j.). Má všechny nevýhody dědičného pachtu, z nichž zejména neochota k melioracím a investicím — již i samého hnojiva — stupňuje se tu krátkodobostí pachtu a vede zpravidla k vymrskávání půdy i k hospodářství málo intensivnímu. Jen tam, kde jde o ojedinelé delší pachtu dosti velikých jednotek hospodářských pachtýři inteligentními, odborně vzdělanými

⁷⁾ O hospodářských účincích přechodu k němu — počátečných velikých úspěchů i pozdějších stinných stránkách — viz vpředu § 19.

a dostatečným kapitálem vládnoucími, dodělává se i tato forma národohospodářsky výsledků velmi dobrých, ač i tu by tíž hospodáři na půdě vlastní mohli se zpravidla dopracovati výsledků lepších.

§ 26. O pachtu zvlášť.

I. Druhy pachtu. Rozeznává se:

1. Podle doby trvání pacht *dočasný* a trvalý pacht *dědičný*. Dočasný může býti buď krátkodobý, zejména jednorocní, nebo dlouhodobý, po případě doživotní. Národohospodářsky je pacht za poměrů jinak stejných tím výhodnější, čím delší je doba jeho zabezpečeného trvání; poměrně nejvýhodnější je tedy pacht dědičný, z důvodů dotčených již v §u předcházejícím.

2. Podle způsobu placení pachtovného může býti pacht buď *podílný* nebo *pevný*, tento pak buď *naturální* nebo *peněžní*. Podílný je vždy naturální; u něho záleží pachtovné výhradně neb aspoň většinou v určitém podílu z naturálních výtěžků hospodářství, tedy v aliquotní části sklizených plodin, nejčastěji polovinně jich — odtud název jeho v mnohých zemích¹). Je — tak jako naturální pacht vůbec — přirozeně starší nežli pacht peněžní, při němž pachtovné záleží jen v určité sumě peněžní a jenž tedy předpokládá již vyvinuté užívání peněz.

Podílný pacht udržuje se ve větších rozměrech hlavně tam, kde v zemědělství převládá pěstování rostlin trvalých, ne každoročně znovu zasévaných, zejména révy vinné, oliv, ovocných stromů, růží a pod. V Evropě tedy hlavně v Itálii i s patřícími k ní nyní jižními Tyroly, Istrií, Gorici, v Jugoslavii a na Balkáně vůbec, ve Španělech, v jižní Francii, v Porýní a j. Vlastník pozemku musí tu do něho vložit značný kapitál (rostliny samy, ohrady, terasy, koly, dráty atd.), jehož zúročení, úmor a obnovování odůvodňuje i značně vyšší jeho podíl z výtěžku než při jiném pachtu; aby pak mu jej pachtýř mohl dávat bez nebezpečí vlastní hospodář-

¹) Italské »mezzadria« neb »mezzeria« (ital. mezzo = polovina), něm. »Halbpacht«, ve Švédsku a Finsku »Hälftenbruck« a j. Francouzi zovou jej »métayage«, Němci také »Teilbau«. Jihoslované rozlišují podílné pachtýře dočasné, jimž říkají »priorci«, »pridržnici«, »prifatnici«, »prisjevači« a p., a trvalé (dědičné neb aspoň doživotné), jež označují slovem »kmeti« nebo — tak jako jini národové balkánští — tureckými slovy »čifčija« a »begluk«. V Dalmácii se beglucky poměr nazývá též »kolonátem«, dočasný pacht podílný pak »zákupem« nebo »livelem«. Bližší viz v pracích Kadlecových, cit. v pozn. 1. na str. 165 a 192 zde.

ské zkázy v případě neúrody nebo živelních a jiných pohrom, je placení jeho v podobě určité části výnosu naturálního formou pro oba nejvhodnější. Oba jsou pak stejně odvislí od kolísání úrody i tržních cen; jich změny neznamenají pro jednoho nepřiměřený a bezdůvodný zisk na úkor druhého, jako by tomu bylo, kdyby pachtýř musil vlastníkovu platiti pachtovné vždy v stejné výši, ať v naturálních nebo v penězích. Ovšem oslabuje tato forma pachtu do jisté míry zájem pachtýřův na výsledku jeho práce (přičinili se víc, nepřipadne výsledek toho jen jemu, nýbrž musí se oň dělit s propachtovatelem) i na šetrném zacházení se zařízením, tak jako na druhé straně může seslabiti zase zájem vlastníkův na nových investicích a vésti k hojným sporům. Ale tam, kde se forma ta vžila, ustálilo se zpravidla vědomí obou stran o nutnosti vzájemné loyality a, není-li podíl vlastníkův vyměřen příliš vysoko, jsou výsledky takového podílného pachtu hospodářsky i sociálně uspokojivé.

Jinak tomu bývá, kde se formy podílného pachtu užívá i při pěstování obilí a jiných plodin jednoletých. Bývá tomu tak zpravidla jen tam, kde veliká poptávka po půdě pachtované při nevhodném rozdělení zemědělské půdy vůbec dovolovala vlastníkům velkostatků požadovati v této formě pachtovné nepřiměřeně vysoké (někdy až čtyři pětiny celé sklizně, ač zde, kde vlastník dává pouze půdu a pachtýř sám osivo i vše ostatní, jest již i polovina sklizně pachtovným nepřiměřeně vysokým, — srovnej, co o tom uvedeno na př. v pozn. 12. na str. 171 o Rumunsku). Pro tuto nepřiměřenou výšku podílu vlastníkovu a nikoli pro vlastní zásadu podílného pachtu stává se tu pacht ten nevhodným a snaží se tu jak zúčastnění sami, tak i rozumná agrární politika o nahrazení jeho formou jinou.

Přirozeně bývá podílný pacht zpravidla dlouhodobý, často i dědičný.

Formou podílného pachtu býval upravován právní poměr k půdě hojně už ve starověku, na př. v Egyptě²) i v Římě³). Ale také

²) Tam prý ji zavedl Josef Egyptský, skupiv v hubených letech, známých z bible, všechnu půdu vyjma kněžskou pro krále za nastřádané dřívě obilí a dáváje ji pak zpět hývalým vlastníkům i s potřebným osivem proti závazku, odváděti králi vždy pětinu sklizně (Mojž. I. 47. 13.—27).

³) Tak byl původně propachtován »ager publicus« i později státní půda v provinciích, zejména na Sicílii, v Egyptě a j.

v nové i nejnovější době je dílčí pacht, vhodně a spravedlivě upravený, ideálem mnohých, i velmi vážných politiků.⁴⁾

3. Podle velikosti předmětu rozeznává se *velkopacht* a pacht *drobný*, který zas je buď pachtem *celých menších usedlostí* nebo pacht *parcelový*.

Velkopacht celých dvorů neb i celých jednotlivých panství z velkých latifundií, pokud nepřesahuje jisté míry a pokud velkopachtýř sám obhospodařuje najatý objekt, není národohospodářsky zjevem nevídaným. Odstraňuje mnohou závadu latifundií — přílišný rozsah, svádějící k extensivnějším formám hospodaření, malý osobní zájem hospodáře, zpravidla nepřítomného, sociální závady z nahromadění příliš mnoha půdy v těchže rukou atd.; při tom bývají ti, kdo se mohou odvážit pachtu celých panství nebo dvorů, zpravidla hospodáři zvláště zdatní, inteligentní, věci znalí, kapitálově nikoli slabí, podnikaví, takže dovedou nejen znamenitě zvýšiti jak rentabilitu, tak i produktivitu statků, často dříve passivních, ale i plně uplatniti výhody středních velkostatků: jsou nejvydatnějšími zásobiteli měst, zdrojem pokroku a příkladem pro celé okolí atd. Jen někdy přeindustrialisování podniku nebo přehnaná snaha vytěžit z půdy co možná nejvíce, zvláště na sklonku pachtovní periody, zeslabují neb i zastiňují výhody i dobrého jinak velkopachtu. Naprosto zavržitelný pak jest ovšem velkopacht tam, kde vstupuje jen jako zjištný prostředník mezi vlastníkem velkostatku a skutečné vzdělavatele půdy, jimž ji rozděljuje v podpacht za podmínek co nejtěžších, sám se jen děle s vlastníkem o bezpracnou rentu pozemkovou, všemožně zvýšenou.

Také drobný pacht celých menších usedlostí bývá hospodářsky někdy, sociálně pak skoro vždy zjevem vítaným: umožňuje řadě rodin obživu zemědělstvím, a to často se zdarem i při nevelkém vlastním kapitálu, ježto jej nevyčerpává na zakoupení statku sama, nýbrž uchovává jej pro sám provoz hospodářství. Národohospodářsky vystupují tu však zpravidla

⁴⁾ Tak již Proudhona, Turnora, Bakera, Fourdoneta, Desvauxe, ale i Thümena, Dietzela («Der Teilpacht ist das sozialpolitische Ideal der Zukunft»), Elstera, Gida a j. R. 1918 doporučuje angl. «National Democratic and Labour Party» zavést též v Anglii australský systém kolonisační, založený na dílčím pachtu půdy státem skoupené. Na dílčím pachtu staví také Ant. Travers-Borgstrom svůj zajímavý «mutualismus», jež tak úsilovně a obětavě propaguje. (Srov. jeho knihu «Mutualismus», Mnichov 1923, jeho vypsání vysokých mezinár. cen atd.).

— zejména když je to pacht krátkodobý — již velmi ostře svrchu zmíněné nedostatky pachtu vůbec, zvláště neochota k jakýmkoliv investicím a melioracím, sklon k vymrskávání půdy atd.

To se ovšem stupňuje při drobném pachtu parcelovém. Proto zejména krátkodobé parcelové rozpachtování pozemků obecních neb jiné korporace, »mrtvé ruky« a p., je s hlediska národohospodářského téměř vždy nevýhodné, jednak jako parcelové hospodářství vůbec, jednak — i když jde o připachtování parcel k stávajícím již menším usedlostem — proto, že přímo svádí k t. zv. loupeživému hospodaření. Jen tam možno se s ním smířiti také s tohoto hlediska, kde je jediným prostředkem, umožňujícím rozšířiti nesoběstačné usedlosti i bez velkého kapitálu na soběstačné a kde jeho podmínky jsou rozumné, doba trvání ne příliš krátká a obnovování snadné. Po stránce sociálněpolitické bývá však vůbec i parcelový pacht vítán, neboť umožňuje využití přebytečné pracovní energie rodin nezemědělských při zdravé práci zemědělské a tím i zvýšení jejich důchodu i životní míry.

II. Snahy po ochraně drobných pachtýřů a po zákonné úpravě poměru pachtovního vůbec. V mnohých zemích je poměr pachtovní tak rozšířenou a důležitou formou právního poměru zemědělce k půdě, že se tam silně objevila potřeba neponechat úpravu jeho zcela jen volné smlouvě mezi vlastníkem půdy a pachtýřem, nýbrž chrániti při tom jednak obecné zájmy národohospodářské, jednak postavení hospodářsky slabšího z kontrahentů, tedy zpravidla pachtýře, zvláště drobného.

Také v našich zemích byl před válkou pacht velmi rozšířen, více než v ostatním Rakousku⁵⁾, třeba že ani zdaleka ne tolik, jako v některých jiných státech⁶⁾. Až do světové války byl však u nás

⁵⁾ Při jediném sčítání zemědělských závodů v Rakousku r. 1902 bylo zjištěno, že na Moravě jen 48·1% všech těch závodů hospodaří pouze na vlastní půdě, v Čechách jen 49·5%, ve Slezsku 61%, — v celém Rakousku však průměrně 71·9%. Čistě pachtýřských závodů bylo na Moravě sice jen 7·8% ze všech zemědělských závodů, v Čechách 10·4 a ve Slezsku 16·9%; ale vysoké % závodů obhospodařovalo půdu jak vlastní, tak i pachtovanou: na Moravě 43·5, v Čechách 39·1 a ve Slezsku 20·6%. V celém Rakousku vykazovalo 5·3% všech závodů půdu jen pachtovanou, 22·1% půdu vlastní i pachtovanou.

⁶⁾ Tak na př. i v Belgii činily r. 1895 závody pachtýřské (pravděpodobně čítaje v to i závody smíšené s převahou půdy pachtované) plných 78·9% všech zeměd. závodů a zabíraly 68·9% vší zemědělské půdy. Ve Velké Británii r. 1916 dokonce 89% závodů a 87·8% půdy. V ně-

pacht upraven pouze známými, v podstatě liberálními předpisy všeobecného zákoníku občanského. Hospodářsky z nich jsou nejdůležitější: právo pachtýřovo na přiměřené snížení pachtovného, byla-li obyčejná úroda pohromami ztenčena o víc než polovici, ale jen při pachtu jednoročním a nebylo-li to smlouvou vyloučeno (§ 1105 obč. z.) a pak povinnost pachtýřova, vrátiti pozemek v tom stavu, v jakém jej na počátku pachtu převzal, a tak obděláný, jak v době skončeného pachtu obyčejně obdělán bývá (§ 1109 obč. z.). Tím má se brániti loupeživému hospodaření; ale pro obtíže, zjistiti objektivně stav pozemku, zejména stupeň vymrskání půdy, je předpis ten málo účinný. Hospodářsky významný je také předpis (§ 1120 obč. z.), podle něhož při prodeji pozemku pachtýř sice musí, není-li pachtovní smlouva zapsána do pozemkových knih, ustoupiti po obvyklé výpovědi novému vlastníku, ale může od propachtovatele žádati plnou náhradu utrpěné škody i ušlého výdělku.

Přirozeně nedostačovaly tyto předpisy k účelné ochraně hospodářských i sociálních zájmů celku při hojných u nás pachtech. Byly tu tedy již dávno různé snahy po účinnější úpravě pachtu s hlediska těch zájmů. Ale až do zániku býv. Rakouska nedovedly snahy ty podstatně se uplatnit, přes to, že také kapitola obč. z. o smlouvě nájemní a pachtovní byla předmětem úvah opravných a skutečně také částečně novelisována.

Teprve po válce vynutily si tyto snahy spolu s poválečnými poměry vůbec řadu právních předpisů účinnějších. Již r. 1919 byli »zákonem o ochraně drobných zemědělských pachtýřů« (z 30. října 1919, č. 593 Sb. z. a n.) všichni pachtýři a podpachtýři jednotlivých zemědělských pozemků — nikoli však celých dvorů, statků neb usedlostí —, kteří sami nebo se členy své rodiny pozemky ty obdělávají a nemají půdy vlastní i najaté dohromady víc než 8 ha (v jistých případech 5 ha), chráněni proti výpovědi neb neobnovení pachtu propachtovatelem, pokud tu není zákonného důvodu, pro který propachtovatel smí vůbec pacht bez výpovědi zrušiti. Pacht se tu obnovil i proti vůli propachtovatele prostě tím, že to pachtýř do určité lhůty oznámil jemu neb jeho hospodářské správě. O případných námitkách propachtovatelových, jakož i o jeho eventuelní žádosti za zvýšení pachtovného, rozhodoval věcně příslušný okresní soud v řízení nesporném (jen o útratách podle kterých jiných státech jsou v tom směru poměry ještě horší. Srovnej svrchu § 24.

zásad řízení sporného). — Příslušné lhůty, i prodloužené, už dávno prošly, takže původní ten zákon sám jest již bezpředmětný; ale jeho ustanovení byla v podstatě převzata do »zákona o obnově drobných zemědělských pachtů«⁷⁾. Také výše pachtovného z takovýchto drobných pachtů byla na podkladě zákonů těch obmezena řadou vládních nařízení⁸⁾.

S druhé strany snažilo se naše zákonodárství upravit i pachtovné také ve prospěch propachtovatele na míru, přiměřenou poválečným poměrům, hlavně měnovým⁹⁾.

Pro Podkarpatskou Rus pak bylo nejprve nařízenými (č. 240 a 362/1921) a pak zákony (č. 68/1922 a 309/1924) upraveno obvyklé tam užívání rolí a luk za podíl z jejich naturálních výnosů, tedy pacht podíl ný, tak, že pachtýřům dáno za jistých podmínek¹⁰⁾ právo dávat místo toho z pícnin vždy jen polovinu toho množství, co se jich sklídilo r. 1921, a místo jiných naturálií jen peněžitou úplatou v míře tam stanovené¹¹⁾ a náhradu semene, bylo-li dáno propachtovatelem.

O vnuceném pachtu na zabrané půdě velkostatkářské (podle §u 63 přiděl. zák.) pojednali jsme již dříve (v §u 21, str. 137). Rovněž o našem zákonu o *zajištění půdy drobným pachtýřům* (tamtéž).

Že také v jiných zemích snahy po úpravě poměrů pachtovních a ochraně drobných pachtýřů se často objevovaly a nejednou dospěly k úpravě zákonné, toho bylo zde také již několikrát dotčeno (srov. na př. řadu míst v §u 24, již dříve zmínku o »allotments« v Anglii, kde také poválečný zákon na ochranu zemědělství z r. 1920 vydatně chrání pachtýře, dávaje jim za jistých podmínek rozsáhlé právo prováděti meliorace na pachtovaných pozemcích i beze svo-

⁷⁾ Z 12. srpna 1921 č. 313 Sb. z. a n. (s prováděcím nařízením č. 361/1921), doplněným a částečně změněným zákony č. 213/1922 a 204/1924, a pro Podk. Rus též zák. č. 68/1922 a nař. č. 311/1922. Ze změn sluší zejména vytknouti snížení svrchu zmíněné maximální výměry z 8 na 6 ha.

⁸⁾ Č. 315/1922, 211/1923, 243/1924, 228/1925.

⁹⁾ Srov. č. 471/1920, 585/1920 a 586/1920 i mnohé z předpisů již zde citovaných.

¹⁰⁾ Totiž jen když ty pozemky výhradně neb aspoň převážně sám neb s pomocí své rodiny obdělává, nemá víc než 24 kat. jiter zemědělské půdy, přihlásí se u příslušného okresního soudu o pacht takto upravený, soud ten nevyhoví event. námitkám druhé strany atd.

¹¹⁾ Zpravidla podle ustanovení č. 586/1920, (t. i. podle jakosti půdy a oblasti 7 až 196 Kč za 1 kat. jitra), event. též s náhradou za zorání pole propachtovatelem.

lení vlastníka a žádati na něm po skončeném pachtu přiměřenou náhradu za trvalé zlepšení půdy, právo na náhradu škody i ušlého zisku při nezaviněné výpovědi vůbec atd.).

§ 27. Boje o nalezení nejvhodnější formy poměru zemědělce k zemědělské půdě.

Snahy po vhodné úpravě právního poměru zemědělce k půdě jím vzdělávané vedly v historii lidstva k nesčetným bojům, často velmi urputným, ba krutým. K bojům jak hmotným — vzpourám otroků, římských plebejů proti patriciům, k nekonečným vzpourám selským, k revolucím i válkám mezistátním — tak i k bojům slovním: politickým, parlamentárním i literárním. Cílem neb ideálem byly bojům těm v různých dobách a zemích různé z forem svrchu zmíněných: za dob prvotního pospolitého vlastnictví bylo jím vlastnictví individuální, pak vhodná úprava vlastnictví děleného, nahrazení jeho aspoň obmezeným, později neobmezeným vlastnictvím zemědělci samých, a nakonec z části opět návrat k pospolitému vlastnictví různých tvarů, namnoze ve spojení s dědičným neb i krátkodobým pachtem, zčásti pak návrat k individuálnímu sic, ale různě obmezenému vlastnictví jen skutečných zemědělci.

Boj mezi oběma ideály posléz dotčenými tvoří podstatnou část evropských dějin po světové válce.

Začal v Rusku.¹⁾ Situace skutečných zemědělci — mužiků — byla tam velice neutěšená, před světovou válkou i za ní. O-

¹⁾ Z veliké již literatury sem patříci srov. zejména: »Die Agrargesetzgebung der Sowjetrepublik, herausgeg. v. Generalsekretariat zum Studium des Bolschewismus« (2. vyd., Berlín 1920). — N. Lenin: »Das Verhältnis der Kommunisten (Bolschewiki) zum mittleren Bauerntum« (1920) a téhož »Das Verhältnis der Arbeiterklasse zum Bauerntum« (Lipsko 1921), referáty to na VIII. a X. kongresu kom. strany ruské, spolu s resolucemi tam přijatými. — »Bolschewismus v Rusku«. Angl. bílá kniha. Přeložil Dr. A. Randé (Praha 1920). — Prof. Dr. Max Sering: »Die Umwälzung der osteuropäischen Agrarverfassung« (Berlín 1921). — A. Chrjaschtchjew: »Zur Charakteristik der russ. Bauernwirtschaften in der Kriegs- und Revolutionszeit« (Lipsko 1921). — Société des Nations: »Rapport sur les conditions économiques de la Russie etc.« (Ženeva 1922). — Dr. Otto Auhagen: »Russlands Übergang vom Kommunismus zur Bodenreform« (v Jahrb. d. Bodenref. 1922; tamtéž úplný překlad rus. zák. z 22. května 1922). — Týž: »Das neue russ. Bodenrecht« (tamtéž 1924). — Dr. Lydia Bach: »Le droit et les institutions de la Russie Soviétique« (Paříž 1923). — Boris Brutzkus: »Die russische Agrarrevo-

lution« (v Zeitschr. f. d. ges. Staatswiss. 1924, II. H.). — Týž: »Die Agrargesetzgebung der Sowjetregierung« (ve Wieser-Wenger-Kleinově sborníku »Der Staat, das Recht u. d. Wirtschaft des Bolschewismus«, Berlín 1925). — C. Zaitseff: »Die Rechtsideologie des russischen Agrarwesens u. d. russ. Agrarrevolution« (v témže sborníku). — Vladimír Procházka: »Vlastnické právo v sovětském Rusku« (v »Novém Rusku« 1925). — »La Russie. Rapport officiel de la Délégation Britannique des Trades-Unions en Russie et au Caucase« (Paříž 1925). — »La Russie sous le régime communiste«. (Odpověď na zprávu právě citov., za redakce M. Fedorova s předml. H. Bourgina, Paříž 1926). — Ústav pro studium Ruska: »Současné Rusko« (Praha 1926), zvláště stati S. Maslova »Zemědělství« a A. Pěšehonova »Stav národního hospodářství a hosp. politika sovětské vlády«. — A. Daudé-Bancel: »La réforme agraire en Russie« (Paříž 1926). — Ing. A. Pavel: »Problém poz. reformy v období první ruské revoluce« (podle rus. studie Dra Lutochina, v Poz. ref. 1926).

²⁾ Podle cit. statí Bruckuse, Zajceva a j. ruský mužik až do nedávna neměl vůbec vyvinut smysl pro soukromé vlastnictví k půdě. Půda byla mu věc boží; zástupce Boha na zemi, bílý car, propůjčoval z ní kusy v užívání šlechticům za služby, jež mu konali, ti pak zas předávali část její v užívání selskému »miru« za služby jim zas konané, i vládli nad mužiky-nevolníky jako zástupci carovi, podobně jako carové jménem Boha vládli šlechticům. Podle mužické ideologie neměli tedy vlastnictví k půdě ani oni sami, ani šlechtici. Tomu se přizpůsobilo, aspoň ve příčině mužiků, i ruské selské právo; poměr mužiků k půdě za nevolnictví nebyl povahy soukromoprávní, nýbrž veřejnoprávní, a tím zůstal i po zrušení nevolnictví r. 1861, jenže na místo služeb šlechtickému pánovi nebo vedle části jich byl mužik za užívání pozemků povinen platiti nové nebo zvýšené dávky státu, za něž celý »mir« solidárně ručil (proto byl systém mirový vládou dlouho udržován). Mužik s tím byl spokojen; netoužil po neobmezeném vlastnictví k boží půdě, spokojoval se právem na příděl kusu v užívání, toužil jen po kusu větším, dostatečném. Když pak viděl, že šlechtic byl od někdejších služeb carovi osvobozen a koná-li je přec (jako úředník, důstojník a p.), dává si za ně platiti, pozbyl v jeho očích šlechtic všeho práva nejen na jeho mužické služby, ale i na samu půdu; bylo tedy v očích mužika jen spravedlivé, žádá-li, aby nedostatečná půda »miru« byla zvětšena z půdy panské. Z toho vznikla mocná ona mužická touha po novém, povšechném rozdělení veškeré půdy, jež je známa jménem »černého dělení« (»čornyj pereděl«), a z ní i těžké selské bouře, jež byly sice krvavě potlačeny, ale nakonec vedly k reformě Stolypinově. Teprve tato reforma způsobila převrat v dosavadních názorech mužika v této věci: Dávala celé spoustě jeho druhů plné vlastnictví k půdě a nabízela to i jemu, — přestal tedy toužit jen po půdě pro »mir«, za to tím mocněji počal si přátí dost půdy zcela vlastní. Nebýt přerušena válkou, byla by reforma

ten se s rychle rostoucím počtem venkovského obyvatelstva, na Rusi mimořádně plodného, přirozeně stále zmenšoval³⁾, přes stále a velmi značné vystěhovalectví přebytečných členů mužických rodin, jednak do měst, jednak na Sibiř i jinam⁴⁾. Teprve reformou Stolypinovou dostala se značné části mužiků půda do plného soukromého vlastnictví⁵⁾, ale nedostalo se jí — když reforma byla válkou přerušena — ani zdaleka všem, kdo po ní toužili⁶⁾. Nad to pak velmi mnozí z těch, kteří se zrušením a rozdělením »miru« nebo propuštěním z něho stali vlastníky půdy, dostali jí při tom tak málo, že z toho nemohli žít; prodávali tedy z valné části zas půdu sotva jim přidělenou⁷⁾, a stěhovali se do měst, s touhou v srdci, vrátiti se k půdě, ale míti jí více.

Hlad po půdě byl tu tedy veliký. Stupňoval se přirozeně za války, úměrně se vzrůstem obtíží vyživovacích.

Revoluce z r. 1917 neponechala ovšem nevyžito ohromnou agitační sílu této živelné touhy mužických mass. Jejím strůjcem, zejména z řad »bolševiků«⁸⁾, podařilo se hlavně hesly »konec válce«

ta pravděpodobně převedla v pokoji ruskou půdu z kolektivního vlastnictví »miru« do individuálního vlastnictví mužiků. — Podle Dra Rubakina (*«Qu'est-ce que la révolution russe?»*) oněch 2,598.815 mužiků, kteří na základě Stolypinovy reformy žádali do r. 1913 za propuštění z »miru« a přiděl z něho do individ. vlastnictví, tvořilo pouze čtvrtinu všech mužiků žijících ve svazcích »miru«. Podle jiných zpráv panovalo před tou reformou mirové zřízení v 85% všech ruských obcí.

³⁾ Dr. Rubakin uvádí, že v průměru pro 50 gubernií evropského Ruska činil průměrný přiděl na 1 sedláka: r. 1860 4·8 děsjatín, r. 1880 již jen 3·5 a r. 1900 pouze 2·6 děsj. Při tom podle statistiky z r. 1905 neméně než 14·9% všech mužiků nemělo půdy vůbec a 19·7% jich mělo jí méně než 5 děsj., což uznáno za nedostatečné k výživě rodiny a placení povinných dávek. (1 děsjatina = 1·093 ha.)

⁴⁾ Jen do Sibiře vystěhovalo se v l. 1861 až 1913 z evropského Ruska přes 4 a půl milionu mužiků, v tom 2,168.893 jen v l. 1906 až 1910.

⁵⁾ Do 1. ledna 1916 dostalo se 26,853.000 děsj. půdy do soukromého vlastnictví 3,027.129 mužiků, průměrem tedy jednomu skoro 9 děsj.

⁶⁾ K 1. lednu 1915 bylo zaznamenáno 5,793.540 mužiků, žádajících si propuštění z »miru« a přiděl půdy do vlastnictví (srov. s tím pozn. předcházející).

⁷⁾ Do r. 1913 bylo prý podle úřed. dat takto prodáno 21% vší přidělené půdy, v některých guberniích se tak dokonce 40% sedláků z »miru« vystoupých zbavilo půdy a zproletarisovalo. (Daudé-Bancel, 1. c. str. 66.)

⁸⁾ Tak nazváni původně r. 1903 na londýnském sjezdu sociál. demokratů přívrženci radikálnější většiny (»bolše« = více), kteří hájili nutnost uplatňovati ve straně centralisaci, přísnou disciplínu a organizaci, jejíž ve-

a »všechna půda sedlákům« nejen rozvrátiti frontu, ale i získati nehybného jinak mužika pro své revoluční plány: Houfně opouštěl armádu a spěchal domů, aby při dávno vytouženém a konečně nastávajícím »černém dělení« půdy nechyběl a nepřišel zkrátka. Tvořeny místní rady (»sověty«) vojáků a sedláků, jež hojně se daly do dělení panských dvorů, půdy i inventáře. Jen z části podařilo se »Prozatímní vládě« čeliti divokému tomu rozchvatu⁹⁾. Přes její slib, že Ústavodárné shromáždění provede důkladnou reformou pozemkovou, přes zřízení Hlavního pozemkového komitétu s celou sítí pozemkových komitétů místních (újezdných i vesnických) pro přípravu té reformy, přes různá jiná polovičatá opatření¹⁰⁾ množily se případy, že místní sověty nebo prostě mužici bez nich vrhali se na velkostatky a jali se je s inventářem rozdělovati mezi sebe.

Po velkém *bolševickém převratu* hned druhého dne vydal všeruský kongres rad po návrhu Leninově *dekret o půdě* (z 26. října 1917 starého stylu), jímž zrušeno bez náhrady vlastnictví všech statkářů k půdě; ta spolu s půdou státní i církevní měla podle programu komunistů patřiti společnosti, přejíti zatímně do disposiční moci místních pozemkových komitétů a být obhospodařována společně, družstevně, za používání strojů. Se statkářskou půdou konfiskován bez náhrady též všechn její inventář, živý i mrtvý. Ale také dosavadní selská půda měla být obhospodařována kolektivně nově utvořenými velkými »komunami« zemědělskými.

dení mělo být za hranicemi Ruska. Naproti tomu menšina (proto zvaná »menševici«) žádala co největší decentralisaci strany a svobodu místních skupin. Později ovšem nastaly mezi oběma těmi skupinami zásadní rozdíly mnohem větší. (Viz čl. Bolševici v »Slov. nár.-hosp., soc. a polit.«)

⁹⁾ Již 17. března 1917 Prozatímní vláda viděla se nucena zvláštní vyhláškou důtklivě upozorňovati, že násilí a loupež jsou nejhorším a nebezpečnějším prostředkem v oblasti hospodářské, nemohou vésti k rozřešení otázky pozemkové, a že pouze nepřátelé lidu mohou jej popouzet na takovou záhubnou cestu; ujišťovala, že považuje za svou přední povinnost provést co nejrychleji přípravné práce, nutné, aby pozemkový problém mohl býti zákonitě řešen zástupci národa, jakmile budou zvoleni.

¹⁰⁾ Hned 27. března vyhlášeno, že celý pozemkový majetek carské rodiny přešel do vlastnictví státu. Ustaveny zvláštní smírčí komory, jež měly řešit místní »nedorozumění« v otázkách pozemkových. Guberniálním komisařům nařizeno, aby všemi zákonnými prostředky, po případě i pomocí vojska, bránili agrárním nepořádkům a útokům na vlastnictví a osobní bezpečnost, atd. (Bližší viz. v cit. čl. Ing. Pavla).

S tímto řešením komunistické theorie nesohlasila však praxe. Ruský mužik už netoužil po kolektivním užívání půdy, a venkovské místní sověty, v nichž měl převahu, ho k němu nenutily. Pokračovalo tedy namnoze i po bolševickém převratu zabírání a dělení neselské půdy do individuální plné vlády jednotlivců. Málo se dbalo jak o onen první bolševický dekret, tak i o pozdější »základní zákon o socialisaci půdy« (z 19. února 1918, o 52 obsáhlých §šech), kterým třetí kongres sovětů zrušil »navždy« všeliké soukromé vlastnictví k půdě, tedy i selské (jakož i »k jejím pokladům, vodstvům, lesům a živým silám přírodním«), ale snažil se vyjítí vstříc touze mužiků aspoň potud, že už nelpěl všeobecně na společném obhospodařování půdy komunami, nýbrž vyhrazoval pro kumuny jen část velkozávodů, všechnu ostatní půdu pak přikazoval bez jakékoliv náhrady¹¹⁾ v užívání veškerého pracujícího lidu (»trudovoj narod«). Právo na ni měli však jen ti, kdo ji sami prací rukou svých vzdělávají, jen se svou rodinou, bez námezdních dělníků; rozdělení měla prováděti zemědělská oddělení sovětů »na základě stejnoměrnosti a pracovní schopnosti«. Nabyvatelé však získávají jen právo požívací, nezavaditelné a neprenosné, ani mezi živými ani na případ smrti; po smrti jich měla být půda znovu zadána sovětem.

Pro odpor sedláků záhy však opět zrušeny zákazy dědití půdu a zaměstnávatí na ní námezdné dělníky. Vůbec pak nedošlo ke stejnoměrnému dělení panské půdy, nýbrž vesnické komitěty přidělovaly z ní jednotlivcům zpravidla tolik, kolik mohli obdělávati svým inventářem, takže hlavní prospěch z jejího dělení měli namnoze nikoli bezzemkové a nejhudší mužici, nýbrž naopak nejzámožnější z nich (»kulaci«) a ti, jimž se při prvním rozvrácení statkářských inventářů podařilo získati z nich co nejvíce. I tam, kde v jednotlivých obcích dělil »mir« sám půdu stejnoměrně, zůstávaly velké rozdíly ve velikosti podílů mezi různými obcemi a dokonce okresy. Marně snažila se vláda řadou dekretů a oběžníků působiti na vyrovnání těchto rozdílů, rovněž jako marně bojovala proti příliš častému novému dělení půdy v jiných částech i proti tříštění přidělů na podíly stále menší a nedostatečné¹²⁾. Někde-

¹¹⁾ Jen »pozemková renta« měla se dát orgánům sovětů k dispozici pro účely veřejné; jak se to má provésti, zákon neudává.

¹²⁾ Podle zprávy »Izvestij« z 10. 3. 1922 mělo tenkrát již 79% všech mužiků jen po 1 až 4 děsj. půdy.

ší spokojení účastníci kolektivistického »miru« stali se v komunistickém státě takřka faratiky individuálního vlastnictví; každý chtěl mít kus vlastní půdy, třeba malý, ale zcela pro sebe. V necelých třech letech rozděleno tak jen ve střední Rusi na 20 milionů děsjatin statkářské půdy do individuální držby mužiků, ale podíl jednotlivců z ní byl ohromnou většinou zcela nepatrný¹³⁾.

V říjnu 1918 učinila sovětská vláda ještě pokus zachrániti aspoň něco ze svého komunistického programu agrárního, novým zřizováním socialisovaných velkozávodů, »komun.« Ale přes to, že sedlákům, kteří by byli ochotni společně obdělávati půdu v těchto komunách, slibováno značně víc pozemků a lepších než jiným, zdařilo se zřídití na celé ohromné Rusi (podle zprávy samého sovětského komisariátu pro zemědělství) do konce r. 1919 jen 1900 komun, i ty pak velkou většinou buď se vůbec už zase rozešly nebo provádějí kolektivní obhospodařování jen na malé části horších půd, kdežto lepší si rozdělili jejich členové individuálně a individuálně na nich hospodaří. (Hospodářství komun bylo vůbec passivní a stálo sovětskou vládu mnoho peněz na podporách nutných k jejich udržení). Na »sovětských statech«, zřizovaných kromě komun v malém celkem počtu z velkostatků místním obyvatelstvem nerozebraných, rovněž se nehospodaří pospolitě; jsou to státní statky s pracovní organizací čistě »vrchnostenskou«, byrokratickou, často pod správou někdejších vlastníků samých.

Výsledky všeho toho hledání nových forem právního poměru k půdě byly tedy velmi žalostné již po stránce právní. Ještě žalostnější byly důsledky hospodářské: Ploch skutečně osévaných úžasně ubylo¹⁴⁾, a ještě víc poklesl celkový výnos

¹³⁾ Podle »Izvestij« ze 7. 11. 1920 činila v 32 guberniích středního Ruska tato půda přešla do indiv. držby mužiků 86·3% veškeré tamní statkářské půdy; na hlavu připadající podíl z ní pohyboval se mezi 0·007 děsj. (v gub. olonecké) a 0·77 děsj. (v gub. petrohradské), nejčastěji činil 0·09 až 0·39 děsj.

¹⁴⁾ Podle cit. zprávy Společnosti Národů z r. 1922 činil v celém sovětském Rusku mimo Turkestan a Zákavkazí osev obilnin: v průměru let 1909-1913 81·2, r. 1916 82·5, r. 1920 56·8, r. 1921 49 milionů děsjatin. Podle zprávy Križanovského v samých »Izvestijch« z 26./5. 1921 činila výměra před-revoluční vzdělávané půdy vůbec 90 mil. děsj., r. 1920 však jen 61 mil. děsj. Vina na tomto ohromném poklesu přičítá se ovšem hlavně tomu, že sovětská vláda vyhradila státu monopol obchodu zemědělskými produkty a nutila zemědělce prodávati aprovisačním vý-

obilí¹⁵⁾; Rusko, které do války vykazovalo největší vývoz obilí ze všech států světa, značně větší samo než tři druhé největší vývozní státy obilní dochromady¹⁶⁾, musilo nyní samo dovážeti spousty obilí a trpělo strašným hladem, (zvláště když r. 1920 — 1921 následkem velikého sucha v Povolží a na Ukrajině žně byly velmi špatné). Těžké vzpoury selské byly důsledkem.

Sovětská vláda byla nucena činit *další ústupky* ze svých komunistických zásad. Nejen že již VIII. kongres ruské komunistické strany na návrh samého Lenina slavnostně zavrhl časté dříve násilí místních sovětů i jiných orgánů proti středním sedlákům, nucení jich ke kolektivnímu hospodaření, k novému dělení jejich půdy, násilné rekvisice atd.; nejen že X. kongres (r. 1921 rovněž po referátu Leninově) odstranil nenáviděný sedláky státní monopol veškerého obchodu zemědělskými produkty a s tím související kontingenťování a rekvisice jich, nahradiv je mírnější naturální daní selskou («prodalog») a dovoluje sedlákovi, jenž ji zaplatil, volně nakládati celým zbytkem své sklizně; nejen že vůbec Leninova «nová ekonomická politika» («NEP») znamená v podstatě návrat k individualistickým formám podnikání; také ve věci samého právního poměru k půdě musil všemocný komunistický diktátor nakonec ustoupit, aspoň de facto, individualistickým názorům a tužbám mužických mass. Mužik nebyl spokojen a neoddal se cele své produktivní práci, tak nutné pro hospodářské a tím i politické udržení sovětské vlády, dokud neměl nejen fakticky, ale i právně zajištěnu pro sebe i své potomky půdu, které se zmocnil, nebo která mu byla jen tak po sousedsku přidělena pozemkovým komitétem či místním sovětem. K upokojení jeho nařízeno zřízení všeruského pozemkového katastru (dekretem již ze 14. února 1919), jenž měl pozemky každého úředně zaměřiti a zapsati, a když to šlo příliš pomalu, prohlá-

borům za stanovenou mírou cenu celou svou sklizeň po srážce nutné části na vlastní výživu a příští výsev. Ježto cena nekryla ani výrobní náklady, neměl mužik zájmu osévatí víc než co potřeboval pro vlastní výživu své rodiny.

¹⁵⁾ Podle téže zprávy Spol. Národů sklídilo se na témže ruském území v průměru l. 1909—1913 obilnin 4079 milionů pudů, r. 1916 ještě 3955, r. 1920 však jen 1738 a r. 1921 pouze 1617 mil. pudů (1 pud = 0.16 q).

¹⁶⁾ Táž zpráva uvádí tato data Mezinár. Ústavu Zeměd. v Římě: V l. 1909 až 1913 bylo pšenice, žito, ječmene a ovsa vyvezeno z Ruska 87 milionů q, z Argentiny 31, z Kanady 28 a ze Spoj. Států Severoam. 18 milionů q.

šeno nejprve zvláštním dekretem (z 27. května 1920), že každé rodině dobře hospodařící má být ponechána veškerá půda, kterou fakticky drží a obhospodařuje bez najatých sil, později pak vyhlášeno zákonem o rodinném užívání půdy (z 22. května 1922) slavnostně, že od vydání toho zákona »za účelem co nejrychlejšího sjednání pevnosti a stálosti rodinného užívání půdy« veškerá půda, která se tou dobou nalézá ve skutečném rodinném užívání, platí za pevnou a stálou rodinnou držbu užívací, a že další vyrovnávací dělení půdy mezi jednotlivými obcemi neb okresy se zastavuje. Trvalou dědičnost takové půdy zajistil mužikům též zákon ustanovením, že právo rodiny¹⁷⁾ na půdu jí příslušející zaniká kromě zvláštních případů tam vytčených¹⁸⁾ jen v případě jejího vyměnění. Také pacht takové půdy dovolil zákon ten již výslovně pro jisté případy, i přijímání cizích námezdných sil¹⁹⁾. Jinak omezeno však disposiční právo nad půdou ještě poněkud víc než u nás při rolnickém nedělu: prodej, darování a zavazení její je vůbec zakázáno, neplatno a trestno.

Všechna tato ustanovení převzal pak »agrární kodex« (z 30. října 1922). Dodává sic na začátku theoreticky, že všechna zemědělská půda tvoří jediný zemědělský fond, který je spravován lidovým komisařem zemědělství a jeho orgány; ale připojuje hned, že všichni občané RSFSR mají právo na užívání země za účelem jejího obdělávání vlastní prací, a právo to že vzniká buď skutečností, že někdo půdu skutečně sám se svou rodinou vzdělává, nebo přidělením půdy zemědělským úřadem; v obou případech je to »pracovní užívání půdy« (trudovoje zemlepolzovanie) bezplatné a časově neomezené, v rodině dědičné atd., jak právě vyloženo.

Formálně tedy trvají sice sověty na zrušení soukromého vlastnictví k půdě²⁰⁾, ale materiálně musili se i po stránce právní smířiti

¹⁷⁾ Nebo, jak tam se praví »dvoru« t. j. podle agrárního zákona rodinného — »semjejno-trudovavo« — spojení osob, jež společně provozuje zemědělství.

¹⁸⁾ Totiž při dobrovolném vzdání se jí, úplném zastavení práce na ní, trvalém přesídlení celého »dvora« a při odnětí půdy výrokem soudu pro jisté zločiny nebo potřebou té půdy pro účely státní neb komunální (za plnou náhradu).

¹⁹⁾ Zvláště když by jinak »dvůr« nemohl v čas provéstí všechny nutné polní práce, a zpravidla za předpokladu, že všichni práce schopní členové »dvora« pracují zároveň s najatými dělníky.

²⁰⁾ Jinak připouští však občanský zákonník RSFSR, platný od 1. 1. 1923, již také soukromé vlastnictví k celé spoustě předmětů (nejen k neko-

s individuálními snahami zemědělců. Musili přestat nejen nutiti je k hospodaření kolektivnímu, ale i protežovati kolektivní jeho formy, ba musili zákonem podporovati i jejich snahy po zrušení stávajících, po věky vžitých způsobů kolektivního vlastnictví a po náhradě jeho ryze individualistickou vládou nad jejich půdou²¹⁾. Vláda ta nenazývá se a také skutečně není plným vlastnictvím ve smyslu soukromoprávním, ale liší se od moderního, v zájmu veřejném silně obmezeného vlastnictví k selské půdě v mnohých jiných státech skoro již jen kvantitou toho obmezení; mužikům zatím dostačuje, jim nezáleží na jméně, nýbrž jen na obsahu té moci nad jejich půdou. Jak vývoj věci ukazuje, sotva se dá ostatně pochybovati, že si v nedlouhé době vynutí, aby to, co jim do onoho moderně obmezeného vlastnictví ještě schází — možnost aspoň v jistých případech svou půdu prodati neb zavaditi — bylo jim dáno i po zákonu, jakož to podle některých zpráv provádějí již nyní fakticky, třeba proti zákonu. —

Všechny ty ohromné převraty v nešťastném Rusku skončily tedy na tomto poli téměř tam, kde začínala kdysi reforma Stolypina: převodem spousty půdy z kolektivních do individualistických hospodářství. Při tom však nedala mužikům mnohem víc toho vytouženého statku než jim slibovala ona, rozdělení jeho není ani stejnoměrné ani tak hospodářsky účelné jako u té reformy, slibné počátky k rozumnému povznesení selského hospodářství na dlouho zničeny, chuť k práci i vědomí právního zabezpečení jejich výsledků podlomeny, produktivní síla ruského zemědělství těžce ochromena. Dovede-li to vše brzo napravit pozdní návrat k podstatě té reformy, ukáže teprve budoucnost.

Tak tedy i v sovětském Rusku jeví se dosud marnou snaha, vrátiti se všeobecně k pospolitému vlastnictví a obhospodařování zemědělské půdy. Všechny ty marné pokusy v tom směru nasvědčují, že aspoň dosud jak povaze ohromné většiny zemědělců, tak i

munisovaným budovám, předmětům domácí a osobní potřeby atd., ale i ke celým obchodním podnikům, jistým podnikům průmyslovým i k »výrobním prostředkům«, § 54). O půdě však stanoví § 21, že je všechna vlastnictvím státu (tedy vlastnictví k ní r. 1918 »navždy zrušené« vůbec přec jen zas obživlo!) a že nemůže být prodávána, zastavována, propachtována (? viz svrchu!), darována ani odkazována.

²¹⁾ Ve všech těch směrech viz cit. zákon z 22. května 1922 v Jahrb. f. Bodenref. 1922.

rázu jejich prací a zdaru zemědělské výroby vůbec svědčí soukromé, individuální vlastnictví k půdě vhodně rozdělené daleko líp než jiné formy právního poměru k ní, zejména než vlastnictví pospolitě.

To potvrzují také dosavadní osudy podobných pokusů v jiných zemích. Tak v *Ukrajně*²²⁾ sic také stanovena zásadně socialisace veškeré půdy²³⁾ bez jakékoli náhrady, ale pro rodinné závody selské vytvořeno hned dědičné právo poživací, později pak (již počátkem r. 1920) byla bolševická vláda Ukrajiny podobně jako ruská, nucena šetřiti ještě více psychologie selského lidu, jenž se dělením velkostatků a zápasem o vlastní podíl při tom rovněž stal přímo fanatickým přívržencem soukromého vlastnictví. Skončila tedy i tam socialistická revoluce docela individualisticky.

Podobně tomu bylo — jak jsme viděli v §u 24 — též v *Estonsku*, kde původně všechna velkostatkářská i jiná půda, pro stát bez náhrady »vyvlastněná«, měla navždy zůstatí vlastnictvím státu a směla být jednotlivým hospodářům dávana jen do pachtu, ale r. 1925 si předělci vynutí předávání její též do soukromého vlastnictví; do jisté míry bylo tomu podobně též v *Uhrách*, přechodem od socialisace půdy za Bély Kuna k ryze individualistické reformě pozdější. V ostatních zemích boj o socialisaci či individualisaci při poválečné reformě pozemkové skončil se ve prospěch individualismu již v přípravném stadiu, před vydáním příslušných zákonů.

Tak také v *naší republice*. Všechny popřevratové strany politické žádaly aspoň vyvlastnění velkostatků a vší půdy lesní, strany socialistické namnoze i vyvlastnění veškeré zemědělské půdy vůbec. Ale jen malý zlomek žádal ponechání vyvlastněné půdy ve vlastnictví státu a obhospodařování kolektivní, zpravidla družstevní; velká většina členů revolučního Národ. shromáždění i politické veřejnosti u nás přála si rozdělení vyvlastněné půdy do individuálního vlastnictví těch, kdo ji budou vzdělávati. Výsledkem dlouhých a těžkých bojů byl známý nám již kompromis:

²²⁾ Srovn. kromě některých všeobecných spisů cit. v pozn. 1. na str. 165 zejména brožuru »Le problème agraire en Ukraine et la loi agraire du Centralna Rada (le 18. janvier 1918)«, kterou vydala »la délégation du partie socialist-révolutionnaire Ukrainien« (Praha 1919).

²³⁾ »Všelike pozemky se svými vodami a vším, co se nalézá na nich i v nich, stává se vlastnictvím lidu demokratické republiky Ukrajinské« (deviennent la propriété du peuple....), praví zákon cit. ve zmíněné brožurě.

zákon záborový se řadou doplňků a prováděcích předpisů. Půda jen velkým zemědělským závodům zabraná přiděluje se zpravidla do vlastnictví, jen řídkou výjimkou do pachtu, buď jednotlivcům nebo družstvům neb obcím; ale pravidlem je individuální vlastnictví jednotlivců, ovšem nikoli nepatrně obmezené (rolnický nedíl). I půda dříve jen pachtovaná mění se ve vlastní, obojí pak se přidělem rozšiřuje na individuální, soběstačné usedlosti. Vedle toho tvoří se tu a tam též větší usedlosti zbytkové i výměnné, jsoucí v plném vlastnictví individuálním. S družstevním hospodářstvím společným dějí se jen nesmělé pokusy, o jichž výsledku není dosud jasno.

Celkem tedy také u nás, tak jako v celé skoro Evropě, minula doba velkých pokusů poválečných s mnohem menším ořísem na zásadě výhodnosti individuálního vlastnictví k zemědělské půdě, než se původně zdálo. Ba velká ta doba ukázala velmi názorně, že se pro zemědělství nehodí vše, co snad v jiném oboru výroby jest ideálem, a že zemědělská půda ne-li navždy, aspoň na dlouho ještě zůstane baštou vlastnictví soukromého, byť i v zájmu veřejném v leckterém směru valně obmezeného.

§ 28. O t. zv. občinách.

Zbytkem někdejšího pospolitého vlastnictví k půdě jsou nebo do nedávna byly ve většině evropských států t. zv. *občiny* (almendy, Allmenden, agrarische Gemeinschaften, angl. commons, common-fields, joint-tenancy a p.).

Rozeznáváme občiny pravé a nepravé.

Pravé občiny, na venkově zvané **rustikálními** nebo **selskými**, jsou pozemky — nejčastěji lesy a pastviny, tu a tam i jiné druhy půdy —, u nichž se zachovalo pospolité vlastnictví původních svobodných osadníků a jich nástupců. Vlastnictví to se arci lišilo velmi podstatně od římského pojmu vlastnictví; šlo tu daleko víc o zvláštní poměr veřejnoprávní, než o soukromoprávní. Proto po recepci římského práva působila právní konstrukce poměru občin velké obtíže, i byla jednak řešena v různých zemích různě, jednak také příčinou hojného rušení občin.

Vlastnictví k občinám příslušelo totiž jen souboru nástupců původních svobodných osadníků — »starousedlým«, »rustikalistům«, »singularistům«, nebo »urbariálním« občanům —; ale ne-

příslušelo jim jako římské spoluvlastnictví, neboť neměli — aspoň původně — práva žádati za zrušení jeho a rozdělení, ani práva pozemky ty třeba společným usnesením všech zciziti nebo zastaviti, nýbrž právo jich obmezovalo se jen na určitý způsob užívání těch pozemků: Lesů mohli si původně každý z nich podle své potřeby bráti dříví stavební i k palivu, klestí i stelivo; teprv později byly takové lesy většinou dány do správy cbce a oprávněným přidělován určitý podíl z vykáceného dříví, ještě později někde jen z peněz za ně stržených. Na pastviny směl každý oprávněný vyháněti původně všecken svůj dobytek; později každý jen určitý počet kusů. Louky zpravidla společně obhospodařovány a tráva společně skosená dělena podle podílů. Zůstala-li někde občinou také část půdy orné, střídali se oprávnění v jejím užívání, nebo dávána v užívání obecním pastýřům, kovářům, chovatelům společného býka a p. za služby konané všem oprávněným; později leckde taková půda propachtována a pachtovně děleno podle podílů. Všechny ty podíly, původně stejné, staly se dělením statků oprávněných nebo vkupováním se mezi starousedlé často velmi nestejnými. Někde byla občinami též stavení (pastoušky, kovárny a p.), na společné půdě společně postavená, nebo rybníky, hlinišť, rašelinišť, pískovny, lomy a pod., společně na ní zřízené a společně všemi oprávněnými užívané, podle míry potřeby každého z nich.

Všechna tato a podobná oprávnění — v jednotlivostech panuje tu v různých zemích veliká různost — příslušela někde všem dočasným držitelům určitých statků v obci (občiny *reální*), jinde jen určitým vrstvám osob, občanů, měšťanů a p. (občiny *osobní*). Tyto jsou obvyklé ve Francii, jižním Německu, v rovinách švýcarských a p., u nás však jen výjimkou; pravidlem byly v našich zemích občiny reální.

Podobný obsah, ale jinou právní strukturu než tyto pravé občiny měly **občiny nepravé**, zvané **dominikálními** či **vrchnostenskými**. Na panské, dominikální půdě, vrchnostmi samými osazované, bývaly totiž z téže hospodářské potřeby tehdejší doby, jako v původních osadách selských, ponechány značné často pruhy země — hlavně také lesů a pastvin — nerozděleny pro společné užívání nových osadníků; vlastnictví jich tu však zůstalo vrchnosti, osadníkům příznány jen rozsáhlé služby (pastvy, braní dříví, klestí, steliva a p. podle potřeby nebo v určité výměře).

Hospodářský význam obojích těchto občin posuzoval se v různých dobách a dosud se posuzuje různě. Nevýhodou jich je zpravidla neracionelní hospodaření: Přirozená snaha po docílení co největšího osobního prospěchu vyvolává tu mezi podílíky více méně otevřené závody ve využitkování obcí pro sebe, ale zvelebení, ba jen udržení společné půdy v dobrém stavu chtěl by každý pokud možno přenechat druhým¹⁾. S tím souvisí pak i další nevýhoda: podnět k častým sporům, nejen sousedským, ale i soudním. Výhodou naopak jest, že v občinách měly zúčastněné statky neb osoby jistou trvalou, nezczitelnou a nezavaditelnou oporu, která aspoň z části bránila úplné hospodářské zkáze mnohých (v případě požáru zabezpečení stavebního dříví, v případě neúrody obilí aspoň možnost chovu dobytka na společné pastvě, zajištění služeb společného pastýře, kováře atd.). U pastvin, zvláště horských, i u lesů, kováren a p. tvrdívá se nad to namnoze, že pospolité vlastnictví, arci náležitě upravené, lépe tu hová i potřebám výroby nežli drobné vlastnictví soukromé po rozdělení jich.

Podle toho, jak kdy a kde kladen větší důraz na výhody či nevýhody občin, projevovaly se **snahy po rozmnožení občin** nebo po **rušení jich**. Starší jsou tyto druhé snahy. Původní, velmi rozsáhlé obcíny byly vůbec průběhem století **valně ztenčovány**. Jednak podařilo se mnohým vrchnostem zmocnit se jich, buď vůbec²⁾ aneb aspoň tak, že se pravé obcíny rustikální dostaly do právního postavení dominikálních, t. j. staly se vlastnictvím vrchností a pro oprávněné zřízeny k nim jen příslušné služebnosti, — jednak naopak domáhali se a dosáhli oprávněnci sami úplného rozdělení občin do plného soukromého vlastnictví, buď prostě proto, že dosavadní soukromá půda nestačila vyživiti množící se obyvatelstvo i uznáno všeobecně za prospěšno vykáceti společné dřív lesy a zorati obcínské pastviny, nebo že státní politika, zvláště pod vlivem zásad fyziokratů, doufala podporou dělení občin nahraditi neracionelní obhospodařování jich soukromým obděláváním intensivnějším.

¹⁾ Známó, jak vypadaly u nás společné selské lesy. Do jakého stupně zanedbání dospěly některé společné pastviny, ukazují názorně na př. fotografie jich v brožurce Dra. Ing. V. Máchy: »Upravení pastvin na Slovensku« (Praha 1921).

²⁾ Tak v Anglii již od 15. století proměňovány obcíny hromadně v půdu panskou, ještě v l. 1702 až 1876 zabráno tak vrchnostmi na 7 milionů akrů občin, a r. 1877 zbývalo v Anglii občin již jen 2 mil. akrů. (Horáček II. 277).

V účincích dělení občin vidíme však často střídati se výhody s nevýhodami. Tak na př. se tvrdí, že v Anglii po hojném rozdělení občin nastal zprvu veliký technický pokrok v zemědělství a jeho neobyčejný rozvoj, ale později že rozdělení to nemálo přispělo ke zničení drobného rolnictva³⁾. Podobně tomu bylo také v Rumunsku i leckde jinde. Vůbec pak rozhodují o účincích dělení občin podstatně poměry místní: Kdežto na př. v Alpách dělení pastvin se ukázalo rozhodně škodlivým, v Krasu naopak se osvědčilo (protože tam velkým osobním přičiněním dá se i z kousku půdy dosíci výtěžků uspokojivých, po případě i poměrně skvělých, kdežto pospolitě pastviny záhy pustnou).

Proto nová doba dívá se kriticky na snahy po všeobecném, šablonovitém dělení občin. Ba tu a tam dokonce i v nové době ještě se zřizují obcíny nové. Tak na př. na Slovensku a v Podk. Rusi při vyvazení pozemků r. 1848 byly na výkup jistých služebností⁴⁾ odděleny od velkostatků určité plochy, skýtající as tolik užítku jako ty služebnosti, a dávány oprávněným do pospolitého vlastnictví jakožto t. zv. **kuriální kompossessoriaty**⁵⁾. Podobně v Rumunsku, kde při vyvazení selské půdy neprozřetelně rušeny a děleny i někdejší společné pastviny, bylo r. 1907 nařízeno opětné zřizování jich, jednak z pozemků státních, jednak i ze soukromých velkostatků, a r. 1920 dovoleno vyvlastňovati na to i půdu vzdělavatelnou (viz svrchu str. 177).

Vůbec pak se v nové době již často klade daleko větší váha na **řádnou právní úpravu občin** než na dělení jich.

Právní poměr občin zakládal se zprvu jen na domácích právech obyčejových a byl, jak řečeno, povahy veřejnoprávní. Po recepci práva římského hledáno, jak by se obsah jejich dal vtěsnati do forem přísného toho práva.

Pravé obcíny považovány nejčastěji za **vlastnictví obce**. Zprvu právem; bylať původní obec jen sdružením původních osadníků resp. jejich právních nástupců a měla ráz ponejvíce jen ho-

³⁾ Zbaveno opory společné pastvy, společného lesa atd., snadno přý upadalo do tísně, v níž ochotně prodávalo velkostatkářům nejen ty kousky půdy, jež jednotlivcům připadaly při dělení občin, ale i celé svoje statky.

⁴⁾ Hlavně lesních a pastevních, které vázly na velkostatech jako protiváha robot neb asi také následkem panského záboru půdy kdysi společné selské.

⁵⁾ »Kuriální«, značí asi tolik jako naše »dominikální«, kdežto našemu pojmu »rustikální« odpovídá tu »urbariální«.

spodářský. Jen starousedlí sousedé byli uznáváni za pravé členy obce, jen oni byli oprávněnými uživateli nerozdělených při osídlení obce pozemků, občin, ale také jen oni nesli také všechna břemena obecní. Tak vyvinuly se poměry zejména též u nás, na Moravě i v Čechách. Občiny považovány tu v tomto smyslu za »statek obecný«; tak také zachytili domácí právní přesvědčení kodifikatoři našeho občanského zákonníku v jeho §u 288: »věci, které podle zemských práv slouží k užívání každého člena obce, tvoří statek obecní« (Gemeindegut), na rozdíl od obecního jmění (Gemeindevermögen), »jehož výnos je určen k úhradě obecních výdajů«. Podobný asi byl v Uhrách a tudíž i na Slovensku a v Podk. Rusi ráz kompossessoriatů »urbariálních obcí«.⁵⁾

Když však moderní úpravou obcí a jejich samosprávy staly se i venkovské obce veřejnoprávními korporacemi správními a všichni jejich obyvatelé, platící v nich daně, rovnoprávními jejich členy, nastaly mnohé obtíže se zbytky starých občin. Vznikaly třenice a spory, jednak mezi správou obcí a »starousedlými« o vlastnictví k občinám, jednak mezi týmiž »starousedlými« (sedláky) a ostatními členy obce (hlavně chalupníky a domkáři) o užívání jich. Jen někde předešlo sporům zákonodárství tím, že při nové organizaci obcí pamatovalo hned také na vhodnou úpravu občin. (Tak bylo tomu na př. ve Francii, některých státech jihoněmeckých a j.; u nás bohužel nikoliv.)

U nás učiněn marný pokus o řešení otázky občin již řadou patentů Marie Terezie, jimiž bylo kategoricky nařizováno rozdělení všech občin do 1 roku; při tom přiznáno vrchnostem, pokud jich spoluužívaly, právo na polovinu jich, tu však měly osaditi poddanými; do 2 let měly být všechny občiny změněny v pole a luka, jež za to měla být na 30 let osvobozena od všelikých desátků. Za Josefa II. byla nařízení ta ještě zostřována. Obojí zůstalo však celkem bez valného úspěchu; hospodářská potřeba a staré zvyklosti ukázaly se mocnějšími než všechna nařízení. Na počátku 19. století vláda již jen radila k rozdělování občin, — rovněž skoro marně, jak ukazuje množství občin dochovaných až na naše doby⁶⁾.

⁵⁾ Podle Dra. Fr. Fiedlera: »O obecním statku« (Praha 1889) bylo v Čechách koncem let 80tých zvláštním šetřícím zem. výboru zjištěno v 2673 obcích ještě 189.930 kat. jiter (= 109.300 ha) občin, v tom nejvíce lesů (106.118 jiter), pak pastvin (63.237 j.), rolí jen 10.095 j., luk 6.049 j., zahrad 374 j., stavebních parcel 209 j., jiných nemovitostí 3848 jiter (l. c. str. 8).

Později zvítězilo stanovisko opačné: V první polovici 19. století projevovala snaha po udržení nerozdělených občin, a to jakožto statku obecního, patřícího obci a nikoli jen některým občanům⁷⁾. Obecní zřízení z r. 1864 zachovávala pak ve příčině užívání »statku obecního« v podstatě »posavadní obyčej, jemuž nebylo odporováno«, s tím obmezením, že nikdo z oprávněných nemá beze zvláštního právního titulu bráti z něho více, »nežli pro dům a statek zapotřebí má«, že přebytek užitků z něho má být odváděn do obecní pokladny a že veškeren náklad na udržování a zhospořádání statku toho má být hrazen účastníky podle míry jejich účastnosti, nikoli z užitků do obecní pokladny z nich docházejících (§ 70 a 77 čes. ř. ob.). Tím arci otázka nerozřešena.

Nový pokus o to stal se teprve rámcovým říšským zákonem z r. 1883 (č. 94 ř. z.) o dělení společných pozemků a upravení společných užívacích práv k nim. Ale prováděcí zemské zákony k němu vydány jen na Moravě (č. 31 z. z. r. 1884), ve Slezsku (č. 13 z. z. r. 1888) a v některých jiných zemích, nikoli však v Čechách. Připouštělo se buď dělení občin, žádá-li za to jistá část účastníků, — a to dělení jak »generální« mezi bývalou vrchností s jedné a obcí neb bývalými poddanými s druhé strany, nebo mezi různými obcemi, nebo mezi místní obcí a oprávněnými, tak i »speciální« mezi jednotlivými oprávněnci —, a nebo přesné vymezení způsobu, jak jich má být kým užíváno, a vtělení toho do obvyklých nyní forem právních, hlavně služebností. Ačkoliv k provádění toho (a některých jiných »agrárních operací« podle současných jiných zákonů, viz vpředu § 12 a níže §§ 30 a 31) byly zřízeny zvláštní agrární úřady, s ministerskou »komisí pro agrární operace« v čele, byly výsledky celkem nepatrné⁸⁾.

⁷⁾ Srovn. zejména nařízení českého gubernia z 20. března 1828 č. 6519, uvedené ve výtahu u Fiedlera, l. c. str. 18.

⁸⁾ Podle brož. Ing. Fr. Traitnera »Stav agrárních operací v zemích republ. Čsl.« (Praha 1920) prováděno na Moravě (patrně do r. 1919) dělení občin celkem jen v 25 obcích (ukončeno jen v 17), úprava jich jen v 8 (ukonč. v 6), dělení i úprava provedeny pouze v 5 obcích. Hojněji ve Slezsku: v 268 obcích. Podle Dra. W. Schiffa »Österreichs Agrarpolitik« (Tübingen 1898) str. 297, bylo za 13 let od vydání onoho rámcového říš. zákona v celém Rakousku rozděleno neb upraveno jen 19.190 ha občin, řízení zahájeno jen na 71.729 ha; dohromady těch 90.919 ha činí z úhrnu všech tehdejších občin v Rakousku, jež Schiff určuje na nejméně 3 mil. ha, tak malou část (3%), že podle něho možno tu mluvíti o úplném nezdaru akce.

Teprve *po převratu* byla u nás otázka občin rázně řešena — ale jen *pro Čechy, Moravu a Slezsko* — zákonem z r. 1919 (č. 421 Sb. z. a n.). Jím prohlášen všechn nemovitý »obecní (měšťanský) statek« za kmenové jmění obecní, t. j. za jmění, jež obec má chovati neztenčené, ale jehož výtěžky mají sloužiti k úhradě obecních potřeb. Práva podílníků, uživatelů nemovitostí obecního statku, po zákonu zanikají, a to zpravidla bez náhrady; pouze nároky na braní stavebního nebo palivového dříví a nároky těch, kdo sami užívali určitých částí statku toho jako rolí, luk nebo rašelinišť, jsou do jisté míry vykupovány. Těmto druhým musila totiž obec tuto část propachtovati, jestliže se o to včas přihlásili a neměli více než 8 ha vlastní orné půdy i s lukami, a to nejdéle na 9 let, za pachtovné v zákoně samém stanovené. Oněm pak přísluší — nedohodnou-li se s obcí o odbytém — všem dohromady po 6 let nárok na polovinu čistého peněžitého výtěžku z dotyčného lesa, nikdy však více než 2000 Kč ročně. Zákon předpisuje též, jak má být užíváno kmenového jmění obecního, nově tak získaného: Z lesů mají být užitky veřejnou dražbou prodávány především pro spotřebu obyvatelů obce; těmto může být také dovoleno sbírat v nich chrástí podle zvláštního řádu, obcí vydaného. Na obecních pastvinách má být všem obyvatelům obce (ne tedy již jen starousedlým) umožněno pásti dobytek a husy, rovněž podle zvláštního řádu, jenž musí tu být schválen nadřízeným úřadem samosprávným; svolení téhož úřadu se žádá, má-li být pastvina přeměněna na jinou kulturu. Role a luka mají být pronajímána, a to především uchazečům nemajetným a těm, kteří toho potřebují z důvodů hospodářských.

Výsledky neuspokojily všech, takže se záhy jednalo o novelisaci zákona, k níž však dosud nedošlo.

Na Slovensku a zejména v Podk. Rusi jsou také v této věci poměry tak odchylné, že právem si tento zákon netroufal rozšířiti svou platnost také na ně. Tam hospodaří se z velké většiny ještě hodně extensivně a výměra orné půdy ohromné většiny hospodářů je tak malá, že nestačí k výživě rodiny; velmi primitivní chov dobytka je tam tedy hlavním zdrojem té výživy, a pro ten považují se zejména rozsáhlé společné pastvy za nezbytnost⁹⁾. Proto

⁹⁾ K vůli pastvě udržuje se v P. Rusi namnoze hospodářství trojpolní, takže také celá třetina orné půdy, ležící každého roku úhorem, slouží pasení dobytka. Poměry ty vynutily si už za Maďarska úpravu zvláštním

tam snahy nejen zúčastněných jednotlivců, ale i příslušných činitelů veřejných nenesou se k rozdělení nebo rušení velmi hojných občin (urbariálních a obecních pastvin i kuriálních kompossoriátů)¹⁰⁾, nýbrž naopak k zachování jich, u zúčastněných nad to k jejich rozmnožení z půdy velkostatkářské¹¹⁾ nebo státní, u vlády pak k vydatnému hospodářskému zlepšení pastvin těch, namnoze v hrozném stavu se nalézajících.¹²⁾ S tím souvisejí též snahy, upravit tam užívání společných pastvin vůbec; vtělily se i do celé řady předpisů právních, jak již za vlády maďarské, tak zejména po převratu¹³⁾. Našimi těmito předpisy uloženo majitelům i pachtýřům neb uživatelům půdy, na které nechávali dosud jiné majitele dobytka pásti, (podle zákona z r. 1924 výslovně jen »společně pásti«), aby půdu tu jim a po případě i jiným majitelům dobytka ponechali za (společnou) pastvu i nadále, za mírný poplatek, nepřevyšující míru tam stanovenou. Byla-li v obci zvýšená potřeba pastvin, mohl do r. 1923 »pasevní výbor« v P. Rusi uložiti jim povinnost takovou i ve příčině jiných pozemků, pokud jich není používáno k účelům zemědělsky výhodnějším. Těmto »pasevními výborům« v P. Rusi jakož i »okresním výborům pro pašienky« na Slovensku po převratu zřízeným dána byla vůbec rozsáhlá pravo-

zákonem, (zák. čl. XII. z r. 1894. Srov. čl. V. Melmuka »Nynější stav pozem. reformy v P. Rusi« v roč. IV. čas. »Poz. ref.«, str. 198).

¹⁰⁾ Výměra jich jen v P. Rusi odhaduje se znalci asi na 400.000 kat. jiter, čili asi 18% celkové výměry P. Rusi. S úhory a pastvinami přidělenými podle šu 63. příd. zák. činí výměra spásaných ploch na P. Rusi asi 610.000 kat. i. čili 27% výměry celé P. Rusi (podle cit. čl. V. Melmuka).

¹¹⁾ Ze všech uchazečů o přiděl v P. Rusi plných 88% žádalo o přiděl pastvin a pouze 12% o přiděl orné půdy. Ale i přidělenou úrodnou půdou ornou mění obdavení nejráději v pouhé pastviny. Zajímavé je též, že i velkostatky zaujímají tam k pastvinám většinou stejné stanovisko. (Srovn. články V. Melmuka, J. Mackovíka, J. Čížka, J. Hovorky, Dr. Ed. Vondrušky a Ant. Pražáka v II., IV., V. a VI. roč. »Poz. ref.«).

¹²⁾ Srovn. zejména Máchovu brožuru cit. zde v pozn. 1.

¹³⁾ Tak pro Slovensko již nařiz. min. s plnou mocí pro Slov. (Šrobára) z 11. dubna a 15. května 1919, zachovanými v podstatě nařízením vlády č. 226 Sb. z. a n. z r. 1921, pro P. Rus nař. vlády č. 201 Sb. z r. 1921, pro obě země pak nař. č. 104 a 105 Sb. z r. 1922, č. 11 a 12 Sb. z r. 1923, a pak zák. č. 87 Sb. z r. 1924. Tímto prodlouženy v podstatě až do konce pasteve období 1929 předpisy oněch nařízení; vyloučeny však z užívání za společnou pastvu lesy ochranné a lesy na půdě s létavým pískem, pokud by jim pasení mohlo škoditi. Srovn. též vyhlášku č. 30 Sb. z r. 1927.

moc v záležitostech týkajících se pastvin; zákonem z r. 1924 přenesena však na politické úřady I. stolice. Poněvadž úřady ty používají při tom pomoci odborných poradců zemědělských i lesních, možno se od toho nadíti zvýšení ohledů na řádné hospodaření také s těmito zbytky občin.

Oddilu I. 1. kapitola d:

SNAHY PO UDRŽENÍ A ZVÝŠENÍ VÝROBNÍ ZPŮSOBILOSTI PŮDY.

§ 29. Celkový přehled.

Nejbezpečnější vzpruhou k žádoucímu pro celek udržení a pokud možno i zvýšení výrobní způsobilosti zemědělské půdy, jest ovšem osobní zájem hospodářův. Je-li hospodář dosti rozumný, aby věděl sám vždy jasně, čeho je k tomu zapotřebí, má-li také možnost, aby si to zaopatřil, a je-li jeho právní poměr k půdě takový, aby měl jistotu, že z toho, co za tím účelem vynaloží, bude mít jednou prospěch on sám nebo jeho potomstvo, pak není třeba v této věci žádného zákroku se strany jiných činitelů.

Zásahu toho v zájmu celku jest tu však potřeba, kdykoliv a kdekoliv jedna z těchto základních podmínek schází. Zejména tedy také tam a tehdy, kde a kdy půda není v plném dědičném vlastnictví skutečných jejích vzdělavatelů. Proto již v dobách feudálního zřízení, jakmile veřejnost počala správně oceňovati národohospodářský i politický význam výroby zemědělské, musila doplňovati jak malý osobní zájem, tak i nedostatečnou odbornou znalost většiny tehdejších zemědělců řadou předpisů i zákazů sem patřících. Vyskytují se však také ještě v naší době, a je jich i nyní potřeba nejen v případech obdobných, ale i všude tam, kde jde o velkoepé moderní akce udržovací nebo zlepšovací, jež daleko přesahují síly jednotlivce, neb aspoň kde je potřeba součinnosti celé řady jich a nemůže být v zájmu celku trpěno, aby úspěch akce mohl být zmařen neporozuměním nebo zlovůlí třeba jen jednoho ze zúčastněných.

Snahy sem patřící projevují se hlavně v těchto formách:

1. V předpisech o podpoře změny pozemků nižšího druhu kultury ve vyšší: pastvin v les či v role nebo luka, rolí ve vinice, bažin a p. v louky, v role neb aspoň v pastviny, lesů v role neb sady a p. Předpisy ty buď jen poučují o výhodách takových změn a na-

bádají k nim, anebo je podporují (slevami na daních a poplatcích, poskytováním sazenic, subvencováním a p.), nebo dokonce je přímo nařizují.

U nás byly takové předpisy vydávány hlavně v osvětské době 18. století, za Marie Terezie a Josefa II., i pak na sklonku feudálního zřízení, před r. 1848.¹⁾ V poslední době však se uznává, že taková přeměna ve vyšší druh kultury ne vždycky je žádoucí v zájmu celku, ba i v zájmu zemědělství sama, i zakazuje se naopak; sem patří zmíněné již (v §u 12) zákazy měniti lesní půdu v louky nebo pole, leč by současně zas jiná plocha stejného rozsahu byla změněna v les, sem patří i (rovněž již zmíněné) zřizování nových rozsáhlých pastvin, jichž hospodářský, ale i zdravotní význam pro dobytek sám a tím nepřímo i pro člověka se teprve plně oceňuje, atd.

2. V předpisech proti vymrskávání půdy. Poučováno v nich o nutnosti, výhodách i nejlepších způsobech hnojení půdy, přirozenou mrvou a později též umělými hnojivy; zakazuje se t. zv. »loupeživé hospodaření«, stanoví se, že pachtýř musí po skončeném pachtu odvésti pozemek přibližně v témže stavu (též vyhnojení), v jakém jej na začátku pachtu převzal (náš § 1109 obč. z., přesněji některé zákony novější), a že má naopak nárok na náhradu za zlepšení jeho při předčasném zrušení pachtu, aby se nebál ukládati i do cizí půdy kapitál potřebný k zachování nebo zvýšení její produktivity (na př. zmíněný anglický zákon na ochranu zemědělství z r. 1920, jako ostatně již tamní Agricultural Holdings Act z r. 1883); zakazuje neb aspoň podstatně obmezuje se t. zv. podhrabávání lesů t. j. zvyk za účelem získání steliva pro dobytek vyhrabávat v nich spadané listí neb jehličí, z něhož se tvoří humus, přirozeně mrvící půdu lesní (srov. již §§ 11—13 našeho starého lesního zákona z r. 1852); nařizuje se vyvazování podobných služebností, atd.

3. V nařízení o dobrém hospodaření vůbec, a v zákazech i stíhání, po případě i trestání hospodářství špatného. Sem patří na př. řada předpisů, zmíněných již svrchu (na str. 58 a 59), které nejen že brání zmenšení zemědělské půdy, jak tam uvedeno, ale zároveň pozitivně nařizují hospodářství takové, jež zabezpečuje udržení i zvýšení produktivity její, a stíhají nedbání toho buď jen

¹⁾ Podle A. Němcových »Příspěvků k dějinám zemědělství v král. Českém« (Praha 1891) bylo jen v Čechách za poslední století feudálních řádů změněno 575 km² lesa a 400 km² rybníků v půdu ornou neb luční.

hospodářskými újmami (úřední neb i vnucenou správou a p.) neb i trestně.

4. V t. zv. melioracích (viz následující § 30), a
5. v podpoře t. zv. scelování pozemků (viz § 31.)

§. 30. O melioracích půdy.

Meliorací v nejširším sl. sm. jest každé zlepšení dosavadního stavu vůbec, v zemědělství pak každé zařízení, jímž se hospodářství zdokonaluje. Zpravidla užívá se však slova toho ve smyslu užším, jenž bývá zákonodárstvím různých zemí, vědou i praxí různě vymezován. Nejčastěji bývá obmezován jen na zařízení trvalejšího rázu, podrobně vyjmenovaná, jež bylo by nejspíš možno charakterisovati tak, že se jimi za značnějších obětí kapitálových chrání zemědělská půda před škodami živelními nebo zvyšuje výrobní způsobilost buď jednotlivých pozemků nebo celých statků, a to ne na jediný jen hospodářský rok nebo krátkou řadu jich (jako při hnojení), nýbrž trvale neb aspoň na dlouhou dobu, často teprve ve vzdálenější budoucnosti nastávající¹⁾.

I v tomto užším smyslu je to však pojem velmi široký; zahrnuje celou spoustu nejrůznějších zařízení, jež soustavně jen velmi málo spolu souvisí. Shrnutí jich v jediný ten pojem má význam jen potud, pokud se tak stalo zákonem a pokud zákon zařízení takto vymezená činí účastna jistých výhod (státní neb jiné veřejné pomoci, zvláštní ochrany a p.)²⁾.

¹⁾ Bráf ve svém výborném spise »Meliorační úvér« (Praha 1890) dospívá k takovémuto vyhranění pojmu hospodářských meliorací: »... jsou ... oběti kapitálové, kterými tvoří se buď zcela nový pramen neboli základ výnosu, anebo jsou účelem jejich takové opravy, jež, vybočující z mezí pravidelného, sebe lepšího vynakládání stálých a oběžných kapitálů na pokračování nějaké zavedené živnosti, tvoří pro její výnos nový zdokonalený základ, základ hodnoty značně zvýšené«. Zdokonalení to může nastati tak, že se buď 1) zamezují jen škodné vlivy, jež dosud výnos určitých pozemků s větší menší pravidelností zkracovaly, nebo 2) způsobí se za nezměněných podmínek výnosu hrubého úspora nákladů výrobních, nebo 3) povznesou se zároveň hrubý i čistý výnos (jako na př. při odvodnění, zavlažení, scelení atd.) (l. c. str. 5).

²⁾ Tak anglický zákon meliorační z r. 1864 počítá k melioracím půdy — improvements of land — vedle drenáží, úprav toků vod, zavodňování, upevňování břehů, zřizování průplavů, vodovodů, stavidel, jezů, nábreží a přístavišť pro účely zemědělské také dělení občin, zúrodňování půdy dosud nevdělané, čištění půdy, zřizování cest a drah, mostů, píl, mlýnů, pecí, čerpadel, ba i stavby dělnických bytů. Zákonem z r. 1883

Z toho důvodu jsou u nás předmětem výkladů o melioracích zpravidla jen meliorace ve smyslu ještě užším, totiž ty, které přesněji možno označiti jakožto **meliorace vodní**. Jsou to podniky, které také rakouský meliorační zákon (č. 116 ř. z. z r. 1884) jedině uznává za meliorace, — arci jen nepřímou, ustanovením, že jen ony mohou být podporovány z »melioračního fondu«, jím zřízeného: podniky, které mají za účel chrániti pozemkový majetek před zpusťováním vodou nebo zvýšiti výnosnost půdy odvodňováním nebo zavodňováním.

O vodních stavbách, sloužících především ochraně zemědělské půdy nebo získávání nové (upevňování břehů, regulace řek, korekce potoků, zahrazování bystřin, údolní přehrady, rekultivace pozemků zpusťovaných dolováním a p.), mluvili jsme již tam, kam podle naší systematiky patří (v kapitole a, § 12, str. 59 — 61). Zbývá tedy zmíniti se blíže jen o *melioracích zavlažovacích a odvodňovacích*. Nezbytnost přiměřeného množství vody pro zdar rostlin vůbec a plodin hospodářských zvláště činí tyto meliorace obzvláště důležitými.

Rostliny samy sestávají z největší části z vody a jen pomocí vody mohou přijímati většinu své potravy, živiny z půdy³⁾. Půda, již schází dostatek vody, nemůže tedy rostliny vyživiti, byť i obsahovala živin sebe více. Ale ani přebytek vody v půdě není většinou našich kulturních rostlin zdrav; vyplní-li voda všechny pory půdy (zamočení úplné), odstraní z nich všechny vzduch, rovněž tam nutný pro vegetaci kořinek a zmocnění se živných látek i pro udržení nutných aerobních bakterií půdních, — kořinky odumírají, zahnívají, rostlina hyne nebo živoří. Ale i zamočení částečné poškozuje značně výnos kulturních rostlin. Proto již záhy snažili se rozumní hospodáři zavlažovati půdy suché a přiměřeně odvodňovati příliš mokré. Technika našla pro to postupem doby celou řadu účelných zařízení, od malých stavidel, jimiž se voda v potocích v

byl pak pojem meliorací ještě rozšířen i na stavby budov hospodářských vůbec a obilních skladišť zvláště, na zřizování pastvin, luk, zahrad, chmelnic, vrbovišť, sadů, ano i na mrvení pozemků a opatřování píce pro dobytek resp. krmení dobytka pokrutinami nebo jinou píci na statku nevyráběnou.

³⁾ Tvrdí se, že k výrobě 1 kg zrna neb jiné rostlinné potravy je třeba 10 — 40 hl vody, k výrobě 1 kg masa 100 hl vody (Ing. O. H e m s k ý: »O melioracích a soustavné úpravě vodstva s hledisek zemědělské prvovýroby«. Praha 1924, str. 42).

čas potřeby zvedá, aby se sítí prostých zavodňovacích příkopů rozvedla po pozemcích nejbližších, přes různé soustavy potrubí a zařízení čerpajících ji i do výše a vodících ji též na pozemky vzdálenější, až k velkolepým nádržím vodním a sítím kanálů, sloužících vedle zavlažování také dopravě výrobků zemědělských i jiných, i k moderním zařízením na »umělý déšť«; a podobně při odvodňování: od příkopů zcela primitivních přes příkopy dlážděné nebo šterkem a proutím vyplňované a pak opět zasypávané, až po soustavy drenáží pálených z propustné hlíny a doplňovaných sítí účelných příkopů i kanálů.

Některé prozíravé vlády podporovaly úsilovně snahy toho druhu a také samy provedly v těchto směrech již ve starém a středním věku mnohá díla pozorba i obdivu hodná.⁴⁾

Docilovalo se jimi také výsledků skvělých⁵⁾. Naopak zase zanedbání nebo zničení zavlažovacích zařízení změnilo mnohé kvetoucí pruhy země v poušť⁶⁾.

Koncem středověku a v prvních stoletích věku nové ho snahy ony utuchly. Teprve probuzený zájem o výživu houstnoucího obyvatelstva a s tím i o zdar zemědělství oživil opět snahy

⁴⁾ Známa jsou na př. zavlažovací díla starého Egyptu. Mezopotamie, Kašmíru, Iranu, Indie, Číny, Řecka, starých Etrusků i Římanů v sev. Itálii, Peru za Inků, Španěl za Maurů atd. Také již staroiránská Zendavesta doporučuje umělé zavlažování půdy jako dílo bohu obzvláště milé.

⁵⁾ Tak na př. v Lombardsku po zřízení velikolepé sítě zavlažovacích kanálů — z nichž jediný »naviglio grande« z Ticina do Milana vedoucí a r. 1177 zřízený zavlažuje sám as 98.000 ha luk i polí — sekají se některé louky až devětkrát v roce. Ve Španělech se prý úroda na zavlažovaných polích ztrojnásobila a někde patrně ještě mnohem více zvětšila, což se vyznačuje nejlépe v cenách: v polovici 19. stol. platilo se za 1 ha nezavlažované půdy 380 fr., zavlažované však 4391 fr.! V Prusku vypočteno, že hrubý výnos nezavlažované a zavlažované půdy je v poměru 3 : 8 a že výlohy příslušných meliorací se zvýšenými sklizněmi úrokují nejméně 25% ročně (Roscher, Nationalökon. des Ackerbaues, 8. vyd., Stuttgart 1875, str. 121).

⁶⁾ Známý jsou v tom směru na př. účinky neblahého zanedbání někdejších zavlažovacích zařízení Inků v Peru hrabivými dobyvateli španělskými, v Egyptě za vlády Mameluků, v Mezopotamii a p., nebo úmyslného prý zničení podobných zařízení ve staré říši Sábské v jižní Arabii jejími arabskými podmaniteli, kteří zničením tím chtěli zabrániti, aby porobená zem se opět nevrátila a nesvrhla jejich jho, a způsobili, že většina obyvatelstva, nemoouc se nadále uživiti v zemi dřív skvěle úrodné, musila se vystěhovati, a země spustla.

ty a přenesl je v 18. století z jihu i do našich krajů středoevropských. Zprvu ponecháno provádění takových meliorací jen soukromému podnikání, hlavně ovšem velkostatků, kterým je umožňovaly zejména laciné síly robotní. Teprve v druhé polovici 19. století věnováno jim opět více pozornosti též se strany činitelů veřejných. Osvobozená a rozdrobená půda selská, pokud potřebuje zavlažování neb odvodňování⁷⁾, dá se jen zřídka meliorovati bez součinnosti veřejné správy. Vždyť se podniky takové jen zřídka omezují na půdu pouze jediného hospodáře, dotýkají se zpravidla též cizích vodních práv, vyžadují různých opatření také na cizí půdě, které nepřinášejí žádného prospěchu, a jsou obyčejně tak nákladné, že se k nim jednotliví vlastníci jen ztěžka mohou odhodlati bez veřejné pomoci, jak hmotné, tak obzvláště právní.

To vše odůvodňuje, že moderní státy vydávají zvláštní zákony na podporu meliorací, zřizují pro ně zvláštní meliorační fondy a nezřídka také zvláštní kulturně-technické úřady nebo kanceláře, a že také jiní orgánové veřejné správy (u nás hlavně země), ale i samosprávné korporace zájmové (zemědělské rady a p.) provádějí podobným způsobem »politiku meliorační«.

U nás stalo se tak hlavně citovanými již zákony: všeobecnými zákony vodními (z l. 1869 a 1870) a zvláštními melioračními (z r. 1884 až 1920). Jimi zavedena m. j. zejména také nucená vodní družstva (viz výše str. 60), jež se mohou zřizovati nejen pro dřív již zde zmíněné vodní stavby ochranné, ale i pro zavlažování neb odvodňování půdy, a mají zabrániti, aby takové podniky, pro celek nesporně užitečné, nebyly znemožňovány odporem třeba jen několika neb i pouze jediného ze záúčastněných vlastníků půdy. Vedle toho podporují se meliorace jednak přímými subvencemi ze zmíněného státního fondu melioračního (viz str. 61) i ze zvláštních dotací ministerstva zemědělství, jednak usnadňováním melioračního úvěru, (o němž bude pojednáno v oddílu I. 3. kap. c), jednak pořizováním plánů a rozpočtů melioračních veřejnoprávními úřady technickými (v Čechách technickou kanceláří zemědělské rady, na Moravě a ve Slezsku

⁷⁾ Znalci odhadují, že v samotných Čechách přes 600.000 ha čili skoro $\frac{1}{4}$ veškerých rolí patří k půdám »zamočeným«, jež by potřebovaly odvodnění, přes 30.000 ha pozemků že tam trpí zátopami, a přes 20.000 ha rašelinišť a slatin by mohlo být melioracemi učiněno plodnými (Ottův Slov. nauč. XVII. 68.).

zemským stavebním úřadem, na Slovensku stávajícími již státními úřady kulturně-technickými); těmto jakož i správě státní vůbec svěřen také dohled nad řádným prováděním, ale i nad udržováním melioračních podniků. Pro udržování to musí nyní podle cit. zákona z r. 1920 (č. 21 Sb. z. a n.) každý podnik, podporovaný ze státního fondu melioračního, zříditi zvláštní dostatečný fond udržovací, rovněž podrobený státnímu dozoru.

Konečně pak v některých případech zvláště důležitých, zejména když meliorace půdy jsou spojeny s rozsáhlými úpravami toků vodních, prováděnými hlavně z jiných důvodů (komunikačních, obchodních, strategických), nebo když jsou dokonce jen jejich vedlejším důsledkem, provádí celé akce stát sám nebo zvláštní veřejnoprávní orgánové pro to zřízení (tak zejména při stavbách průplavů, regulaci řek, zahrazování bystřin, — srov. výše str. 60).

Výsledky meliorací vodních u nás jsou dosti značné a stále se stupňují. Odhaduje se, že bylo tak meliorováno dosud v naší republice na 250.000 ha pozemků, a značný již do války vzrůst akce té, válkou ovšem přerušeny, za republiky rychle stoupá⁸⁾.

Účinky pak na zvýšení výnosu jsou neivýš potěšitelné⁹⁾.

§ 31. O scelování.

Scelováním neboli kommassací v širš. sl. sm. nazýváme každou akci, kterou se zcela nebo zčásti napravují nepříznivé následky roztržiténosti pozemkové držby téhož hospodáře.

⁸⁾ Srovn. str. 32. a násl. v cit. brož. Hemského: Kdežto r. 1885 byly v Čechách ve stavbě 3 melior.-regul. podniky, r. 1911 však již 203, r. 1917 jen 46, vzrostl počet jich r. 1923 na 371. — Podle »Statist. příručky repub. Čsl. II.« str. 569 a 570 bylo do konce r. 1923 v rep. Čsl. meliorováno asi 245.591 ha, a jen ze státních peněz vydáno na to v l. 1919—1923 přes 84 mil. Kč. Státní meliorační fond měl koncem r. 1922 přes 41 mil. Kč ryzího jmění.

⁹⁾ Ing. Jan Ráček v brož. »Rentabilita podniků melioračních« (Praha 1923) vypočítává jakožto průměr z celé řady různých šetření o sklizni z těchže pozemků před a po melioracích, že se výnos obilnin zvýšil průměrně o 52%, brambor a řepy cukrové o 80%, luční píce o 107% (str. 26). Vypočítává dále, že také stát a země dostávají ve zvýšených spotřebních daních a jiných dávkách následkem meliorací záhy mnohem víc, než čím přispěly na náklady jich (str. 49 a násl.). — Dr. Ing. Rudolf Janota v brož. »Nové poznatky v meliorování půdy« (Praha 1924) dokazuje na zajímavých diagramech, jak výnosy sklizní drenážováním se nejen zvyšují, ale i stávají stejnoměrnější a jistější i v letech sušších (str. 22—35)

Roztříštěnost ta vznikla, jak jsme viděli, zpravidla hned při prvním dělení půdy nových sídlišť, zvláště u národů germánských i slovanských; jen keltický a flámský způsob usazování dával každému hospodářství jediný souvislý kus zemědělské půdy. Viděli jsme také, jak původní ona roztříštěnost průběhem doby zpravidla neobyčejně rychle rostla, zejména za vlády neobmezené svobody pozemkového vlastnictví, dělením dědickým i jiným¹⁾. Výsledek je, že jen vzácnou výjimkou má u nás i v mnohých jiných zemích zemědělec veškeru vzdělávanou půdu pohromadě kolem svého stavení nebo v souvislém pruhu, velkou většinou však má ji roztříštěnu na celou řadu parcel, od sebe oddělených pozemky jiných hospodářů a zpravidla hodně navzájem vzdálených²⁾.

Tato roztříštěnost zemědělské půdy téhož hospodáře má však v zápětí celou řadu *nevýhod* pro hospodářství jeho sama, ale i pro celek národohospodářský, totiž hlavně:

1. Značná část plodné půdy se ztrácí pro zemědělskou produkci již samými mezemi. Vypočítalo se na př., že hospodář mající 20 *ha* polí, mezemi 30 *cm* širokými ztrácí, jsou-li ta pole pohromadě v jediném čtverci, pouze 3 *ary* čili 0·15% své půdy; skládají-li se však z 10 čtverců, přichází již o 9·5 *a* čili 0·48%, při 20 čtvercích o 13·4 *a* čili 0·67%, při 50 čtvercích pak o 21·5 *a* čili 1·08% téže své půdy. A při pozemcích jiného tvaru nežli pravidelných čtverců je ztráta ještě mnohem větší, největší u dlouhých úzkých pruhů, jaké jsou také u nás velmi hojny v mnohých obcích, zejména tam, kde byly pozemky častokrát děleny, po způsobu u Němců obvyklém³⁾.

¹⁾ Viděti to již i ze vzrůstu celkového počtu parcel. Tak na př. na Moravě bylo podle stabilního katastru 4³/₄ milionů parcel, r. 1880 již něco přes 5 mil., r. 1910 pak 5,470,854.

²⁾ I na Hané bývá (podle brož. Ing. Fr. Traitnera »Stav agrárních operací v zemích rep. Čsl.«, Praha 1920) půllán rozkouskovan průměrně na 25 až 30 parcel, na západní Moravě na 50 až 80. Podle šetření rakouského ministerstva orby byl koncem let 70tých min. stol. v Čechách i na Moravě pozemkový majetek u 3/4 všech obcí rozkouskovan, u ostatních jen zčásti nebo většinou zaokrouhlen. Nejvíce sceleného majetku vykazovaly obce řadové, u nás arci jen ve Slezsku převládající; proto také bylo ve Slezsku poměrně z celého Rakouska nejmín obcí s půdou rozptýlenou (jen 37·1% obcí všech).

³⁾ Grunzel na př. vypočítal, že při úzkém dlouhém pruhu jistých rozměrů odpadá na mez 5%, při stejně velikém čtverci na mez stejné šířky jen 0·1% půdy. Podobně vypočítává Traitner (l. c. str. 8 a 9) pro průměrnou výměru půllánu na Moravě, 16 *ha*, ztrátu půdy na meze při různém

2. Přirozeně ještě mnohem větší je ztráta plodné půdy na nutné cesty, spojující rozptýlené pozemky se sídly hospodářů.

3. Chce-li se tato ztráta ušetřit nebo je-li rozptýlenost parcel toho způsobu, že by volný příjezd ke každé vyžadoval nemožné mnoho cest, nastává vázanost obůrová (Flurzwang): jednotlivý hospodář dostane se vozem na své pole jen přes pole sousedů, a proto nemůže na své půdě pěstovati každý z nich, co by chtěl a potřeboval, nýbrž všichni musí pozemky takto souvislé každoročně po vzájemné dchodě nebo z nařízení jisté společné autority obhospodařovati plodinami současně zrajícími nebo takovými, které uspořádávají vykonávají všechny potřebné polní práce na každém z těch pozemků bez vážného poškození úrody druhých. Přirozený následek je málo racionelní a zpravidla i málo intenzivní obdělávání všech těch pozemků, časté poškozování sklizně přese všechna ta omezení, a mnoho hádek i sporů.

4. Ale i tam, kde je cest s dostatek, působí rozptýlenost pozemků kromě zmíněných ztrát plodné půdy také veliké ztráty času při obdělávání jich, a s tím spojené

5. ztráty hmotné, jednak zvýšením nákladů výrobních (nutnost chovati více dobytka a zaměstnávat více pracovníků, když každý ztratí značnou část pracovní doby jen dojížděním nebo docházkou na pole a zpět), jednak i tím, že jen pro vzdálenost nedá se často zachrániti úroda se všech polí před živelními pohromami (svěztí včas před bouřkou a p.).

6. Také mnohých výhodných strojů hospodářských nedá se často používat jen proto, že půda je rozdrobena na mnoho parcel příliš malých. Podobně ztíženo je tím i provádění meliorací.

7. Správa statku tak rozdrobeného je nejen dražší, ale i mnohem obtížnější, dozor nad pracovníky i hlídání úrody nesnadnější atd.

8. I právní poměry k půdě stávají se složitější a méně bezpečné: vzniká potřeba mnohých služebností, příčina mnohých sporů, zvláště o ty služebnosti nebo pro rušenou držbu a p.

počtu parcel čtverečných a obdélníkových na 0·3 až 6·97%. Průměrem ztrácí se podle něho na Moravě 5% veškeré orné půdy na pouhé meze. — Na Slovensku nejsou prý žádnou zvláštností parcely 2 *m* široké, ale několik set *m* dlouhé, s mezemi 30 *cm* pro obou stranách (Traitner str. 18).

Naproti všem těm nevýhodám ustupují *výhody* rozptýlené držby pozemkové zcela do pozadí. Uvádí se tu hlavně, že při živelních pohromách (krupobití, povodních) nebo částečné neúrodě (pro sucho nebo mokro) nebývají při rozptýlenosti postiženy všechny pozemky téhož hospodáře, takže nenastává tak často úplná jeho ztráta, a pak, že rozptýlenost usnadňuje odprodej pozemků a tím i přechod snaživých dělníků nebo domkářů mezi soběstačné zemědělce, kdežto od scelených statků se zřídka co odprodá.

Rozhodně převládající ony nevýhody vedly přirozeně k tomu, že se záhy vyskytovaly snahy čeliti jim účelným scelováním. Nejdříve se projevovaly u velkostatků racionelně řízených, teprve později přešly i na půdu selskou. Mluvílo se tu zprvu nejvíce o *zakrouhlování* čili *arrondování* statků, zprvu panských, pak i selských: Kupovány nebo vyměňovány jednotlivé parcely, které nejvíce bránily jednoduše statků. Politika podporovala takové *dobrovolné scelování* jednak *poučováním* o jeho výhodách, jednak *poskytováním různých úlev daňových i poplatkových* pro smlouvy k tomu směřující⁴⁾ a *usnadňováním zavad prostého oddělování* takových pozemků⁵⁾.

Ale pro přirozený konservatismus zemědělců, těžko se loučících jak se starými zvyky, tak i s každým kusem zděděné půdy, byly výsledky tohoto dobrovolného scelování celkem velmi skrovné⁶⁾. Proto bylo nejprve v některých zemích Německa⁷⁾ a pak i jinde *zaváděno scelování nucené*, arci nucené jen do jisté míry, tak totiž, že usnese-li se na něm většina zúčastněných hospodářů (různě počítaná: podle hlav nebo podle výměry pozemků, podle »čistého katastrálního výnosu« neb p., a někdy také zvlášť kvalifikovaná), musí se také menšina jemu podrobiti. Tu pak vytvořily se *co do způsobu provádění* dvě odchylné soustavy: *systemem nassavských »konsolidací«*, když scelování provádí výbor zvolený z účastníků sám, jen za pomoci státem autorisovaných zeměměřičů, a to

⁴⁾ Tak rak. zák. z 3. 3. 1868 č. 16 ř. z. s nař. ze 7. 3. 1868 č. 17 ř. z. a řada j., starších i novějších.

⁵⁾ Rak. zák. z 6. 2. 1869 č. 18 ř. z. v § 9 stanoví, že tabulární soud může námitky věřitele proti oddělení prohlásiti nálezem za bezúčinné, ide-li o výměnu pozemků za účelem arrondování nebo zlepšení hospodářství na nich vůbec a není-li směnou porušena bezpečnost pohledávky podle § 1374 občanského zákona.

⁶⁾ Podle Schiffa bylo v celém Rakousku za 92 let 1805 — 1896 podáno všeho všudy 7515 žádostí za slevu poplatků z té příčiny.

⁷⁾ V Nassavsku již r. 1784, v Prusku od r. 1817 atd.

zpravidla jen po jednotlivých tratích, nikoli celých obcích, — a *systemem pruských »separací«* nebo *»kommassací«*, když je provádí zvláštní úřad pro to zřízený, a to pro celé obce najednou. Zpravidla, zejména v druhém případě, podporuje akci stát nebo jiná veřejnoprávní korporace (země, kraj a p.) ještě tím, že nese část nákladů s tím spojených.

Podle rozsahu bývají rozlišovány tři druhy takového veřejnoprávně regulovaného scelování: 1. *pouhá konsolidace*, 2. *vlastní kommassace* a 3. *úplné osamocení* jednotlivých dvorců.

Konsolidace obmezuje se jen na částečnou nápravu roztržitosti pozemkové držby nebo jejích následků, zejména tedy na odstranění největších závad z ní, vázanosti obůrové nebo přebytku cest vhodnějších jejich úpravou, zbytečných mezí výměnou jednotlivých sousedních pozemků a p.

Vlastní kommassace shrnuje nejprve v jediný celek všechny pozemky celé osady neb aspoň celého většího souboru hospodářů, — vyjímajíc však stavení, dvory a zahrady při nich, a zpravidla též některé vzácnější druhy kulturní, zejména trvale osázené (vinice, chmelnice, sady, po případě i lesy) nebo hliníky, lomy, pozemky se zřídly minerálních vod a p., jež vesměs mohou se do celku toho pojeti jen se svolením vlastníků —, načež celek tak utvořený účelně znovu rozdělí, přikazujíc každému zúčastněnému hospodáři co možno jediný souvislý komplex pozemků, buď přímo k jeho stavení se přimýkající nebo účelnými cestami pohodlně z něho přístupný, po případě jen několik málo takových komplexů; rozumí se, že celek jednotlivému hospodáři přikázaný má se co do výměry i jakosti co možná rovnati souboru dřívějších jeho pozemků, jen nezbytné menší odchylky vyrovnají se v penězích.

Osamocení (Vereinödung) pak nazývá se scelování ještě radikálnější, do něhož se zabírají i stavení a všechny ony pozemky, jež při kommassaci bývají vyjímány, a kde i obydlí a hospodářské budovy se nově pořizují na nejvhodnějším místě uvnitř souvislé veškeré půdy hospodářovy, tedy od soustavy osadní přechází se dokonce k soustavě dvorcové. Vyskytuje se ovšem jen zřídka (v Bavořích již v 18. století, nověji v některých částech Pruska při provádění vnitřní kolonisace a v Rusku za reformy Stolypinovy).

U nás bylo scelování upraveno v podstatě jakožto *kommassace* podle zmíněného systému pruského rámcovým zákonem říšským z r. 1883 (č. 92 ř. z.), který však jen v některých zemích

došel provedení zákony zemskými. Z našich zemí byla to jen Morava (č. 30 z. z. z r. 1884, s řadou novel, posléze č. 52 a 53 z r. 1910) a Slezsko (č. 12 z. z. z r. 1888 a č. 66 z. z. z r. 1912), nikoliv Čechy. Akce neměla však velkého úspěchu; jeť vázána na dvojí obtížné usnášení se zúčastněných hospodářů: k zahájení je třeba svolení aspoň polovice všech zúčastněných, po případě třetiny všech, representují-li přes polovinu čistého katastrálního výnosu scelované půdy, a když pak se odborníky vypracuje plán celé kommassace, může být proveden pouze, svolí-li k tomu většina zvláště kvalifikovaná: přes polovinu účastníků podle hlav, kteří musí representovati alespoň dvě třetiny čistého kat. výnosu všech scelovaných parcel; nedosáhne-li se takové většiny, jsou celý nákladný plán a všechny dosavadní práce i náklady marny. Proto na celé Moravě bylo za 30 let, přes to, že tu byl zřízen zvláštní odborný »úřad pro agrární operace« a že stát i země hradí značnou část nákladů scelovacích, provedeno scelení jen ve 136 obcích, asi na 72.000 ha půdy⁸⁾. V jiných zemích bývalého Rakouska byly výsledky ještě menší.

Také jinde, kde byly stanoveny podobně přísné podmínky kommassace, nedocílono podstatných úspěchů. Proto novější zákony scelovací v zájmu celku značně zmírňují podmínky donucení menšiny k ní. Tak již v Uhrách zákon z r. 1908 (zák. čl. XXXIX.), také u nás *na Slovensku a v Poák. Rusi* platný, připouští kommassaci, kterou k žádosti třeba jen jediného majitele zúčastněných pozemků uzná ministerstvo orby po vyšetření věci za prospěšnou a účelnou, již při souhlasu majitelů pouhé čtvrtiny scelovaných pozemků, při čemž ještě se souhlas ten u celé řady majitelů již po samém zákonu předpokládá (tak u státu, žup, obcí, nadací, nezletilců, nepřítomných neb nehlasujících a p.).

Naše pozemková reforma uznává scelování za tak důležité, že nejen nařizuje, aby při přidělu zabrané půdy bylo pokud možná provedeno hned také scelení veškeré půdy v dotčených tím obcích, ale dává za tím účelem pozemkovému úřadu zejména též právo, učiniti příděl závislým na tom, že uchazeč podrobí scelování také svobodný svůj majetek; mimo to zavazuje přídělce, že nebudou činiti námitek proti pozdějšímu scelování a scelovacímu plánu, ba stanoví, že práva jim v té příčině náležející přecházejí přímo na pozemkový úřad (§ 21 přidělového zákona). V praxi jevílo se si-

⁸⁾ Kdyby mělo být scelování tímž tempem provedeno ve všech 2513 obcích, jež na Moravě by scelování potřebovaly, trvalo by to přes 550 let!

ce bohužel zpravidla nemožným zvyšovati ohromný beztak úkol Státního Pozemkového Úřadu a zdržovati provedení reformy ještě také všeobecným scelováním pozemků ve všech dotčených obcích; ale SPÚ neopomenul si všude vyhraditi právo na příští scelování, a dlužno doufati, že po skončení akce přidělové bude velikého a zapracovaného aparátu SPÚu využito k energičtějšimu než dosud provádění této zvláště důležité akce agrárněpolitické. Bude-li možno spojití s tím i melioraci dotčených pozemků, aby při pozdějším provádění jejím nebylo scelení zase rušeno, bude užitek akce tím větší.

Jsouť **hospodářské účinky** dobře provedeného scelování velmi blahodárné; jeví se nejen získáním dosti značných nových ploch pro pěstování plodin zemědělských a tím ovšem i zvýšení produkce jich⁹⁾, ale i velmi citelnou úsporou osiva (následkem větší možnosti používání dobrých secích strojů) a úsporou provozovacích nákladů vůbec¹⁰⁾.

Podmínkou trvalého úspěchu každého scelování ovšem jest, aby bylo aspoň po jistou dobu právně zabezpečeno trvání stavu, k němuž se jím dospělo. Není-li zabráněno opětnému dělení scelených statků, oddělování jednotlivých pozemků od nich a p., vzniká otázka, zda-li veliké oběti — také veřejné — s kommassací spojené jsou plně vyváženy pouze dočasným prospěchem z ní. Dá se sice doufati, a také zkušenost to potvrzuje, že takové dělení i oddělování u scelených statků bude vždy nepoměrně řídkší než u nescelených, a zpravidla jen částečné i takové, že i po něm zůstane statek ve stavu daleko příznivějším nežli před scelením. Ale přes to je velice žádoucí, aby bylo scelování co možná spojeno s takovou

⁹⁾ Traitner l. c., když byl ukázal, že jen mezemi ztrácí se u nás průměrem 5% orné půdy, vypočítává, že kdyby se scelením získalo jí třeba jen 1½% a osela se jen obilím, znamenalo by to i při cenách, proti nynějším nepoměrně nižších (80 K za 1 q zrní a 30 K za 1 q slámy), roční zisk v Čechách, na Moravě a ve Slezsku asi 1 mil. q zrní a 1,857.000 q slámy v ceně nejméně 130 mil. Kč.

¹⁰⁾ Podle šetření rak. ministerstva orby, provedeného r. 1912 v moravských obcích, kde byly pozemky sceleny již před delší dobou, ušetřilo se tím ročně 25% osiva a 20.9% na výlohách provozovacích (Traitner l. c. str. 27). Traitner sám vypočítává úhrnné roční úspory, jichž by se úplným provedením kommassace v Čechách, na Moravě a ve Slezsku dalo docílití, na 542,232.052 Kč, takže by tím celý náklad na to byl za dva roky uhrazen (l. c. str. 45). A to opět při cenách pouhých 80 a 30 Kč za 1 q zrní a slámy.

úpravou právních poměrů vlastníků ke scelené půdě, aby účinky jeho příliš záhy nepominuly (tedy s přiměřeným, aspoň dočasným omezením volné dělitelnosti a zcizitelnosti jednotlivých částí, s úpravou dědického práva, s prohlášením statku za »rodinný nedíl«, »selskou domovinu« a p.). Stane-li se tak, je každé scelování pro hospodáře i pro celek národohospodářský nesporně trvalým požehnáním.

(Konec oddílu I. 1.)



Obsah:

	Str.
<i>Předmluva</i>	III
Úvod: O politice vůbec a národohospodářské i zemědělské politice zvlášť.	
§ 1. Pojem politiky vůbec	2
Její podstata, subjekt, předmět, zájmy, dotýkání se zájmů veřejných, její cesty.	
§ 2. Druhy politiky	7
Podle subjektu, předmětu, cílů, cest, způsobů projevu, podkladů.	
§ 3. Věda o politice	11
Definice. Předmět. Zařazení; je politika jen vědou praktickou? Rozdělení podle předmětu. Poměr k politice státní. Věda, nauka, učebnice politiky.	
§ 4. Hospodářství národní	17
Základní pojmy: Statek, hospodářský stav, subjekt hospodářský, hospodaření čili činnost hospodářská, zjev hospodářský, hospodářství. Hospodářství národní, světové, sociální. Poměry a zájmy národohospodářské.	
§ 5. Politika národohospodářská	31
Dvojitý pojem: podle předmětu a podle cíle. Druhy.	
§ 6. Věda o národohospodářské politice	34
Její předmět, úkoly, vědecká idea. Nauka o ní.	
§ 7. Výroba, prvovýroba, zemědělství a jeho druhy	39
§ 8. Význam zemědělství pro národní a sociální hospodářství	41
§ 9. Politika zemědělská, její předmět, cíle a rozdělení	43
§ 10. Z literatury	49

Zemědělské politiky díl první:

Snahy po zvýšení a usnadnění výroby zemědělské.

Oddíl I. *Úprava základních podmínek výroby té: 1. Půdy.*

Úvod: § 11. Osídlení půdy 51

Půda nejcharakterističtějším činitelem v zemědělství. Vývoj k zemědělství. Způsoby prvotního osídlení půdy: keltický, germánský, slovanský, flámský. Osídlování kolonizační.

Kapitola a):

Snahy po rozmnožení a ochraně zemědělské
půdy vůbec:

§ 12. Druhy těchto snah 57

Kultivace ploch dosud neplodných. Snahy bránící zmenšování zemědělské půdy, zejména ochrana půdy lesní, ochranné stavby vodní, boj proti zabírání plodné půdy pro účely nezemědělské. Vnější kolonisace.

Kapitola b):

Snahy po účelném rozdělení zemědělské půdy:

Úvod 63

§ 13. Z historie rozdělení půdy 63

Nerovnosti při osídlování prvotním i kolonizačním. Vznik šlechtý rodové i služební a půdy panské, »dominikální«. Zvětšování nerovností na půdě rustikální i dominikální průběhem doby a jeho příčiny. Pokusy osvícenské doby o částečnou nápravu: zákazy dělení i hromadění sel- ských statků, úprava dědického práva k nim atd.

§ 14. Ze statistiky o rozdělení půdy u nás v poslední době . . . 67

1. Z rakouské statistiky o držbě pozemkové z r. 1896. 2. Z českých šetření o pozemkové držbě v Čechách z l. 1861 — 1872 a 1889 — 1890. 3. Ze soukromých statistik velkostatků v Čechách. 4. Ze sčítání držitelů pozemků při sčítání lidu z r. 1910. 5. Z rak. statistiky o počtu parcel a poplatníků pozemkové daně. 6. Z rak. sčítání zemědělských závodů z r. 1902. 7. Z uherského zeměděl. sčítání z r. 1895. 8. Z čsl. soupisu zabrané půdy. 9. Srovnání čísel o rozdělení půdy u nás a v Dánsku.

§ 15. Několik hlavních poznatků ze zemědělské techniky
a správovědy 73

1. Přírodovědná podstata výrobního procesu v zeměděl- ství. 2. Extensivní a intenzivní výroba zemědělská. 3. Produktivnost a rentabilita v zemědělství. 4. Zákon o ubývající výnosu půdy. T. zv. »optimum«. 5. Zeměděl- ská renta pozemková. 6. Liebigův »zákon o minimu«. 7. Statika hospodářská. 8. Zákon Thünenův. 9. Sousta- vy hospodářské. (Pouhý chov dobytka, hospodářství stepní nebo žďárové, jednohonné, dvoj- a trojhonné, zlep- šené trojpolí, hospodářství střídavé, travoplní, volné čili fabriční, zahradní, lesní).

§ 16. Hlavní typy velikostí držby pozemkové 87

Dělení na pouhé tři typy — malé, střední a velké stat- ky — již nedostačuje; lépe 8 typů: 1. Držba parcelová.

2. Drobná zemědělství (chalupnická). 3. Malé selské u- sedlosti. 4. Střední statky selské. 5. Velké statky selské. 6. Malé velkostatky (zemanské). 7. Střední velkostatky. 8. Latifundie. — Brdlickovo dělení na 5 typů. Některé zákonné typy u nás.

§ 17. Vliv rozdělení půdy na zdar výroby zemědělské . . . 92

Výhody a nevýhody každého z oněch 8 typů s hlediska výroby zemědělské samy, a to národohospodářského (produktivity) i soukromohospodářského (rentability). Výsledky podobného zkoumání Brdlickova.

§ 18. Ohledy sociální a populační. Ideální rozdělení půdy
a skutečnost 98

»Útěk z venkova.« Populační a sociální výhody a ne- výhody různých velikostních typů. Kompromis mezi hle- diskami těmito a hospodářskými. Ideál a skutečnost v roz- dělení půdy nejagrárnější z našich zemí, Moravy.

§ 19. Z historie novějších snah po vhodné úpravě roz-
dělení majetku pozemkového 104

Účinky vítězství hospodářského liberalismu, příznivé i nepříznivé. Jak reagovaly na nepříznivé ty účinky různé politické strany: konservativní, socialistické, po- krokové, agrární. Realisace jejich snah před světovou válkou a po ní.

§ 20. Hlavní formy snah těch a jejich kritika 109

1. Obmezování dělitelnosti a zadlužitelnosti půdy, všeobec- ná i zvláštní. 2. Obmezování práva pořizovati o půdě na případ smrti (fideikomisy, entails, selské statky dědičné, rolnické neděly). 3. Stanovení zvláštní intestátní po- sloupnosti ve statky selské (právo nápadnické). 4. Ob- mezování exekuce (svěření a p., americké a jiné do- moviny). 5. Bránění řemeslnému parcelářství. 6. »Po- zemková reforma« v užším sl. sm. (H. George, Flürscheim, Damaschke). 7. Vnitřní kolonisace (její podstata, cíle, účinky, podmínky zduaru a novodobý předválečný vývoj v Prusku, Vel. Britanii, Dánsku, Španělsku a Rusku).

§ 21. Naše poválečná reforma pozemková. Vznik a obsah
příslušných zákonů a nařízení 127

Otázka rozdělení půdy v Národním výboru a Národním shromáždění. Obsah zákona záborového, náhradového, přidělového. Rolnický nedíl. Prozatímní opatření: Vnu- cený pacht, zajištění půdy drobným pachtýřům. Úvěro- vý zákon. Příslušné fondy.

§ 22. Provádění naší poválečné reformy pozemkové v
praksi. Její kritika 140

- Str.
- Soupis zabraného majetku. Výkup půdy dlouholetými drobnými pachtýři. Příděl půdy do nuceného pachtu. Příděl zabrané půdy k účelům stavebním a půdy rozptýlené. Vlastní přejímání a příděl: Počet přihlášek, drobný příděl, vnitřní kolonisace, statky zbytkové a směnné. Propuštění a vyloučení ze záboru. Celkový přehled dosavadních výsledků. Pohyb kapitálu. Okruh dotčených osob. Kritika.
- § 23. Srovnání naší poválečné reformy pozemkové s německou 152
Různé konečné cíle. Obsah německého říšského osídlovacího zákona, s přehledem ostatních příslušných norem. Srovnání norem německých s našimi. Srovnání výsledků.
- § 24. Poválečná reforma pozemková v některých jiných státech 164
I. V Polsku, str. 164.—II. V Rumunsku, str. 170.—III. V Maďarsku, str. 177.—IV. V republice Rakouské, str. 181.—V. V Estonsku, str. 183.—VI. V Lotyšsku, str. 185.—VII. Ve Finsku, str. 185.—VIII. Na Litvě, str. 187.—IX. V Řecku, str. 188.
- Kapitola c):
- Snahy po vhodné úpravě právního poměru
zemědělce k půdě.
- § 25. Různé způsoby právního poměru zemědělce k zemědělské půdě 192
1.—5. Pospolité vlastnictví: 1. rodu, 2. obce, 3. státu, 4. společnosti, 5. sdružených zemědělců. 6. Dělené vlastnictví. 7. Dědičný pacht. 8. Individuální soukromé vlastnictví neobmezené, 9. obmezené. 10. Smluvní pacht časově obmezený.
- § 26. O pachtu zvlášť 198
I. Druhy pachtu a jejich národohospodářský význam: 1. Pacht dočasný, krátkodobý, dlouhodobý, doživotní, dědičný. 2. Pacht podílný a pevný, naturální a peněžní. 3. Velkopacht a pacht drobný (celých menších usedlostí i pacht parcelový). — II. Snahy po ochraně drobných pachtýřů a po zákonné úpravě poměru pachtovního vůbec (hlavně u nás, před válkou, po válce, zvlášť na P. Rusi).
- § 27. Boje o nalezení nejvhodnější formy poměru zemědělce k zemědělské půdě 204
Hlavně po světové válce, zejména v Rusku. Postavení »mužiků« před válkou, soustava »mirová«, reforma Stolypinova. Revoluce z r. 1917, dělení panských dvorů. Bolševický »dekret o půdě« a »základní zákon o socialisaci

- půdy.« Zřizování »komun« a »sovětských statků«. Výsledky. Ústupky z komunistických zásad. »NEP.« Zákon o rodinném užívání půdy. Agrární kodex. Konečné výsledky. — Podobně v Ukrajině, Estonsku, Uhrách. Také v naší republice.
- § 28. O t. zv. občinách 214
Pravé občiny (rustikální, selské) a nepravé (dominikální, vrchnostenské); obsah a ráz obojích. Jejich hospodářský význam. Snahy po rozmnožení občin (kuriální kompossessoriaty a j.) nebo po rušení jich (v Anglii a jinde), či po řádné právní úpravě občin. Vývoj snah těch u nás až po zákon z r. 1919; jeho obsah. Společné pastvy na Slovensku a v P. Rusi.
- Kapitola d):
- Snahy po udržení a zvýšení výrobní způsobilosti půdy.
- § 29. Celkový přehled 223
1. Změny pozemků nižšího druhu kultury ve vyšší (podpory jich i obmezení). 2. Předpisy proti vymrskávání půdy (loupeživému hospodaření, podhrabávání lesů atd). 3. Nařízení o dobrém hospodaření a stříhání špatného. 4. Meliorace. 5. Scelování pozemků.
- § 30. O melioracích půdy 225
Pojem meliorací v nejšířším, užším a nejužším sl. sm. Meliorace vodní, zavlažovací a odvodňovací. Jich technika a výsledky, veřejná podpora. U nás zvlášť.
- § 31. O scelování 229
Pojem. Roztříštěnost pozemků téhož hospodáře, její nevýhody a výhody. Boj proti nevýhodám: Arrondování, dobrovolné a nucené scelování. Systémy provádění: nassavský (konsolidace) a pruský (kommassace). Rozdělení podle rozsahu: konsolidace, kommassace a »osamocení«. Scelování u nás, jeho podmínky, hospodářské účinky a výsledky. Naše pozemková reforma a scelování.

(Konec oddílu I. 1. a svazku I.)